

Limba ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 1-2 (267-268) 2022

ANUL XXXII
Chișinău

Central and Eastern European Online Library
www.ceeol.com

N. N. / '20

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE
ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 1-2 (267-268), ianuarie - februarie 2022

CHIȘINĂU

Revista „Limba Română” este indexată
cu text integral în baza de date internațională
Central and Eastern European Online Library – CEEOL

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

- Fondatori** Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ
- Editor** Echipa redacției
- Redactor-șef** Alexandru BANTOȘ
- Redactor-șef adjunct** Ana BANTOȘ
- Secretar general de redacție** Alex MARCHITAN
- Redactori** Jana CIOLPAN
Viorica-Ela CARAMAN
Victoria POPOVICI
- Concepție grafică** Mihai BACINSCHI
- Coperta** Coperta I-a: Nadia Negru, *Prin Dristor*, 56 x 38 cm, acuarelă (fragment)
- Colegiul de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORGILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Theodor CODREANU (Huși), Mircea COLOȘENCO (București), Mircea A. DIACONU (Suceava), Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHIEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Anatol PETRENCU, Ioan-Aurel POP (București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

ARGUMENT / ARGUMENT

Ioan-Aurel POP

Locul european al culturii românești / The European Place of the Romanian Culture

9

EVENIMENT / EVENT

Alexandru BANTOȘ

„Nu noi suntem stăpânii limbii” / „We are not masters of the language”

13

Ana BANTOȘ

Grigore Vieru, Academia de Științe a Moldovei și Medalia „Nicolae Milescu Spătarul” / Grigore Vieru, Academy of Sciences of Moldova and „Nicolae Milescu Spătarul” Medal

21

DOCUMENTE DE ARHIVĂ / ARCHIVE DOCUMENTS

O mărturie a solidarității intelectualilor / A testimony of solidarity of intellectuals

28

COȘERIANA / COSERIANA

Emma TĂMĂIANU-MORITA

În căutarea textului ‘real’: soluția coșeriană / Looking for the ‘reality’ of texts: E. Coseriu’s solution

32

Johannes KABATEK. Cristina BLEORȚU

Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea. Anul 1941 (I) / Beyond Structuralism. Letters to Eugeniu Coseriu and the history of linguistics in the 20th century. Year 1941 (I)

49

Eugen MUNTEANU

Jurnal epistolar jenaez 1999-2001 (I) / Jena – epistolary diary 1999-2001 (I)

59

FAȚEȚELE CUVÂNTULUI / THE FACETS OF THE WORD

Ștefan AFLOROAEI
**„Amo, ergo sum”. Un răspuns de inspirație patristică la celebra
 sentință carteziană / „Amo, ergo sum”. A patristically inspired
 answer to the famous Cartesian sentence** 77

Cristinel MUNTEANU
**Mici observații pe marginea unor texte eminesciene / Brief remarks
 on some of Eminescu's texts** 84

CUVINTE DEZVELITE / DISCLOSED WORDS

Stelian DUMISTRĂCEL
Euro-și-mai-cum? Bio! / Euro-and-how? Bio! 88

CUM SCRIM, CUM VORBIM / HOW WE WRITE, HOW WE SPEAK

Viorica MOLEA
**Conotația ca element al culturii și al dimensiunii cognitive /
 Connotation as an element of culture and cognitive dimension** 93

GRAMATICA / GRAMMAR

Cristina HANȚ
**Prepoziții noi în limba română – „pro” (II) / New prepositions
 in the Romanian language – „pro” (II)** 100

SINTEZE / SYNTHESSES

Adrian Dinu RACHIERU
**Matei Vișniec: exilul ca navetă culturală / Matei Vișniec: the exile
 as a cultural commute** 105

Lucia CIFOR
**Un teoretician literar atipic: Adrian Marino / An atypical literary
 theorist: Adrian Marino** 123

Ana BANTOȘ
**Ion Ungureanu, răzbunarea scriiturii sau Drumul lung către noi înșine /
 Ion Ungureanu, the revenge of writing or The Long Road to Ourselves** 130

SCRISUL ÎNTEMNIȚAT / IMPRISONED WRITTEN

Viorica-Ela CARAMAN

- Devenirea eului interior în spațiul detenției. Soljenițin, Steinhardt, Müller (IV) / Becoming the inner self in the detention space.** 139
Solzhenitsyn, Steinhardt, Müller (IV)

TRADIȚII ȘI OBICEIURI / TRADITIONS AND CUSTOMS

Ioan-Aurel POP

- Semnificația românească și universală a Crăciunului /** 149
The Romanian and the Universal Significance of Christmas

Grigore FURTUNĂ

- Sfinte sărbători, calendare, cronologie și mari încurcături (Fragment) /** 154
Calendar-related controversies in the Republic of Moldova (Fragment)

Constantin ȘCHIOPU

- Soare nou răsare. Florilegiu de poezie a obiceiurilor de iarnă /** 160
The sun is rising again. Poetry flower of winter customs

- Colinde de Crăciun / Christmas carols** 164

PATRIMONIU / PATRIMONY

Victor RAVINI

- Cina cea de taină a ciobanilor din Miorița / The Last Supper** 171
of the Shepherds in The Lamb

POESIS / POETRY

Vitalie VOVC

- Dragă Herman / Dear Herman; dezgheț / thaw; apele acestui pământ /** 184
the waters of this earth; traversarea / the crossing; nou și corect
din punct de vedere gramatical, cu accentul potrivit / new and
grammatically correct, with the right accent; Dragă Ma'a / Dear Ma'a;
va-Mă / customs; caldarâmul / the pavement; dragă Ahmadu /
dear Ahmadu; lua-te-ar naiba, Mendel! / Damn you, Mendel!

TRADUCERI / TRANSLATIONS

Iurie BOJONCĂ

- Poetul care se adresează direct lui Dumnezeu / The poet who turns to God** 198

Severino BACCHIN

- Versuri / Lyrics** 202

PROZĂ / PROSE

- Valentina ȘCERBANI
O chema Ella / Her name is Ella 212

PRO DIDACTICA / PRO DIDACTICA

- Viorica-Ela CARAMAN în dialog cu Robert C. FORD /
 Viorica-Ela CARAMAN in dialogue with Robert C. FORD
 „Școlile anilor 2020 au lăsat lumea să intre în clasă, renunțând
 la învățarea abstractă” / „The schools of the 2020s let the world
 into the classroom, giving up abstract learning” 221

REGISTRU ACTUAL / CURRENT REGISTRATION

- Dorin CIMPOEȘU
**Criza politică premergătoare alegerilor anticipate
 (decembrie 2020 – iulie 2021) / The political crisis leading up
 to the early elections (December 2020 – July 2021)** 235

EX CIVITATE / EX CIVITATE

- Ion I. IONESCU
**Despre (ne)încredere, vremuri de criză și timp în răspăr /
 About (un)trust, times of crisis and time in remaking** 251

DIALOGUL ARTELOR / THE DIALOGUE OF THE ARTS

- Viorica-Ela CARAMAN în dialog cu Nadia NEGRU /
 Viorica-Ela CARAMAN in dialogue with Nadia NEGRU
 „Acuarela este universul cu multe taine nedescoperite” /
 „Watercolor is the universe with many undiscovered mysteries” 269
- Nadia NEGRU și asumările luminii / Nadia NEGRU and the
 assumptions of lights I-VIII

RECUPERĂRI / RECOVERY

- Alexandru TĂNASE, Mihai RĂDOI
**Povestea unei cărți și a unor societăți în tranziție / The story
 of a book and of some societies in transition** 277
- Mircea COLOȘENCO
Reviste cu titlul „EMINESCU” / Magazines entitled „EMINESCU” 286

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ / EDITORIAL PREVIEW

- Alecu RENIȚĂ
Pe Nistru, spre izvoare / Travelling on the Nistru River, to its headwaters 289
- Constantin OLTEANU
GREEN CARD (Fragment) / GREEN CARD (Fragment) 303

CĂRȚI ȘI ATITUDINI / BOOKS AND ATTITUDES

- Anatol PETRENCU
Primul an de neutralitate a României (1914-1915) în Notele politice ale lui Alexandru Marghiloman / The first year of Romania's neutrality (1914-1915) in Alexandru Marghiloman's Political Notes 311
- Ioan C. POPA
Dimitrie Gusti – Ideile fundamentale ale dreptului presei / Dimitrie Gusti – Fundamental concepts of mass media legislation 319

LECȚIILE ISTORIEI / HISTORY LESSONS

- Vlad MISCHEVCA
Fațetele culturale ale fanarioților / The cultural facets of Phanariots 324

*Nivelul culturii generale a nației
nu-l poate ridica nimeni cu umărul,
timpul și munca umplu neajunsurile.*

Mihai EMINESCU

Ioan-Aurel POP

Locul european al culturii românești

I.-A.P. – președintele Academiei Române, profesor și rector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Autor și coautor a peste 80 de cărți, tratate și manuale și a peste 700 de studii și articole, mai recente fiind *Istoria României moderne* (2019); *De la romani la români. Pledoarie pentru latinitate* (2019); *Istoria ilustrată a românilor pentru tineri* (2018); *Istoria, adevărul și miturile* (2018). Doctor honoris causa al 10 universități din țară și de peste hotare. Membru al unor academii și societăți savante străine, între care Academia Europeană de Știință și Artă de la Salzburg (Austria), Academia Națională Virgiliană din Mantova (Italia), Ateneo Veneto din Veneția (Italia), Academia Europeană de Științe, Arte și Litere din Paris (Franța) ș.a.

Cultura românească a fost, de la începuturile sale, parte a culturii europene, deopotrivă prin geografie și prin istorie. Pe acest pământ și-a desăvârșit creația poetul Ovidiu, în spiritul clasicismului greco-latin, iar episcopul Ulfila (Wulfila) a tradus pentru prima oară Biblia într-o limbă „barbară”. În Evul Mediu, românii, fără să fi avut cultura catedralelor romanice și gotice sau erudiția universităților occidentale, au creat poeme despre îndrăzneala necesară marilor înfăptuiri, despre biruința vieții asupra morții, despre sacrificiul suprem pentru un scop nobil sau despre apărarea „Republicii Creștine”, unele comparabile cu faimosul *El Cid* (*Cidul*) sau cu bine cunoscuta *La Chanson de Roland* (*Cântecul lui Roland*). În Epoca Renașterii, Nicolaus Olahus stătea la masă cu regii, dar și cu prinții neîncoronați ai umanismului, precum Erasmus din Rotterdam. Cronicarii moldoveni și Stolnicul Constantin Cantacuzino ne plasau – prin texte elaborate în românește – în cadrul latinității europene, iar Dimitrie Cantemir anunța, împreună cu Leibniz, zorile iluminismului, în ambianța Academiei din Berlin. Începând cu Epoca Luminilor, ritmul culturii românești a fost, cel mai adesea, sincronizat cu acel al culturii europene: erudiții Școlii Ar-

delene, de la acribia lor filologică și istorică până la strădania de „surpare a superstiției norodului” și de elaborare a epopeilor literare, fac parte din aceeași familie intelectuală cu Voltaire și cu Rousseau, ei crezând sincer în emanciparea prin cultură. Lozinca era: „Prin cultură la libertate!”. Romanticii, de la Grigore Alexandrescu, Costache Negruzzi, Ion Heliade Rădulescu sau Vasile Alecsandri și până la „întârziații” dinspre 1900, aduc în atenție, chiar dacă la dimensiuni mai modeste, temele europene ale Evului Mediu, motivul ruinelor, al gloriei cavaleriești, al iubirii și al melancoliei, întocmai cum se întâmpla în literaturile dă-tătoare de ton de pe continent. Din jurul anilor 1900 încoace, toate marile curente culturale europene au ecouri concomitente și la noi, de la simbolism până la generația anilor '80, iar unele dintre aceste curente avangardiste, între care dadaismul sau teatrul absurdului, au chiar protagoniști români, născuți în România și afirmați în Occident.

Dintre toți creatorii spirituali români, cel mai reprezentativ este, fără îndoială, Mihai Eminescu. El nu a fost declarat întruchiparea esenței culturii românești de către vreo instanță și nici impus de vreo instituție a statului, ci de viața însăși, de marea personalitate colectivă numită poporul român și, prin urmare, el nu poate fi judecat, admonestat ori coborât de pe acest pedestal la voința cuiva. Eminescu exprimă în opera sa, *in nuce*, întreaga istorie a culturii românești și europene. Poetul are versuri clasice, „în stil curat și antic”, precum cele ale lui Horațiu, Vergiliu și Ovidiu. El cântă dragostea galantă și onoarea cavalerilor medievali ca odinioară trubadurii și truverii, el privilegiază Evul Mediu al lui Alexandru cel Bun, de la 1400, așa cum făcea Victor Hugo, în *Notre-Dame de Paris*, pentru spațiul francez. Dar Eminescu anticipează și lumea viitorului, proiectând, prin perceperea vitezei luminii („La steaua care-a răsărit/ E-o cale-atât de lungă,/ Că mii de ani i-au trebuit/ Luminii să ne-ajungă.”) și prin portretizarea universului infinit, aflat în eternă mișcare, creația culturală și științifică românească înspre ultimul secol al mileniului al II-lea și înspre cel de-al treilea mileniu. Eminescu, născut la o dată precisă (15 ianuarie 1850) și într-un loc anume (în Țara de Sus a Moldovei), și-a încheiat creația odată cu vârsta hristică pământească, dar a fost atins de o aripă de înger și a fost destinat eternității. Cultura europeană nu există în sine, fiindcă ea nu este produsul unui popor european și nici al unei limbi europene. Ea există prin culturile naționale care poartă în ele specificul fiecărui popor, în

contextul moștenirii comune europene. Eminescu este european pentru că exprimă esența spiritului românesc și este cel mai reprezentativ creator român fiindcă s-a încadrat la modul optim în numitorul comun european. Din acest punct de vedere, poetul se înscrie în seria formată – să spunem – din Adam Mickiewicz, Petőfi Sandor, Taras Sevcenko și alții, reprezentativă pentru latura central-sud-est europeană a romantismului continental.

Crearea Academiei Române într-un moment important al istoriei românilor, chiar în anul în care adolescentul Mihai, întristat de moartea profesorului iubit, scria în Bucovina prima sa poezie, a fost benefică pentru cultura românească. Cea dintâi menire asumată de către noua instituție a fost consolidarea identității naționale prin cultură: promovarea limbii și literaturii române, stabilirea normelor de ortografie obligatorii ale limbii române, studierea istoriei naționale. Este ușor de observat că limba română a fost de-atunci în prim-planul preocupărilor și a rămas o constantă până astăzi. Limba română este principalul vehicul al culturii scrise românești și principala marcă identitară a etnicității românilor, a individualizării lor în raport cu alte popoare. Confratele de odinioară și membru fondator al Academiei, canonicul Timotei Cipariu, scria: „Limba românească, căreia i se închină părinții noștri ca unui idol viu și însuflețitor, e singurul tezaur ce ne-a rămas de la ei, ereditate neînstrăinată și necomună cu alții”. Această moștenire, limba noastră, a fost mereu în atenția Academiei, spre ocrotirea, conservarea și dezvoltarea ei, ca și spre argumentarea cât mai judicioasă a apartenenței sale la marea familie a limbilor neolatine. Între membrii Academiei care au cercetat, normat și iluminat limba română, s-au aflat și se află și reprezentanți ai altor grupuri etnice care trăiesc împreună cu românii sau străluciți romaniști străini, pentru care limba lui Eminescu a rămas mereu tulburător de frumoasă.

Cultura română se exprimă în mare parte prin limbă, capabilă să deslușească cel mai bine sufletul poporului care a creat-o și căruia îi servește ca mijloc de comunicare. Din păcate, nefiind o limbă de mare circulație, româna nu înlesnește accesul multora de pe alte meridiane la operele culturii românești. Traducerile bune pot suplini, în mare măsură, acest neajuns. De aceea, complexe noastre ar trebui să fie legate de amploarea, și nu de valoarea creației culturale românești, iar

amplora este limitată de mulți factori. Cu toate acestea, este firesc ca noi „locului să ne ținem”, să ne prețuim valorile așa cum sunt ele, să ne cultivăm limba „ca un fagure de miere”, fără ostentație și emfază, așezându-le pe toate în concertul intelectual internațional. În lumea contemporană atât de dinamică au apărut multe alte mijloace de comunicare și limbaje universale, dar majoritatea lor sunt pentru minte, și nu pentru suflet. De aceea, câteodată este necesar să ne întoarcem la rădăcini și să luăm aminte la aceia care, precum Herder, auzeau glasurile popoarelor prin cântece și prețuiau tradițiile fiecărui popor. Academia Română se străduiește de peste un secol și jumătate să creeze cultură, să valorifice creația culturală românească validată din toate timpurile și să pregătească premisele operelor noastre spirituale din viitor, toate integrate în marile curente de valori europene.

Abstract

The European Place of the Romanian Culture

Keywords: *culture(s); delay(s); Humanism; Enlightenment; Romanticism*

Both through geography and through history, the Romanian culture is from its very beginnings part of the European culture. Even though the Romanians, of Eastern tradition and Orthodox confession, did neither have the culture of the Romanic and Gothic cathedrals nor the scholarship of the Western universities, they were able to create works compatible and comparable to those of the Occidental civilization(s). At least since the Renaissance, the Romanians managed to find their way into the major continental currents, such as Humanism (Nicolaus Olahus, the Moldavian chroniclers, Constantin Cantacuzino), pre-Enlightenment (Dimitrie Cantemir), Enlightenment (the Transylvanian School) and Romanticism (from Grigore Alexandrescu to Mihai Eminescu) etc. In spite of delays (in relation to the West) and although the handicap of neo-Latin language of limited spread (that is Romanian) is self-evident, the differences between the Western culture and the Romanian culture are matters of shape and not of content.

Alexandru BANTOȘ

„Nu noi suntem stăpânii limbii”

Încărcată de semnificații multiple, Ziua Culturii Naționale și a comemorării lui Mihai Eminescu, desfășurată la Academia de Științe a Moldovei la 18 ianuarie 2022, a fost deschisă de către acad. Ion Tighineanu, președintele AȘM, care, salutând asistența, a subliniat valoarea de referință a evenimentului. În debutul manifestației, academicianul Bogdan C. Simionescu, vicepreședinte al Academiei Române, membru de Onoare al AȘM, a prezentat lecția publică *Academia Română și Academia de Științe a Moldovei – provocări și posibile soluții*. Edificatoare pledoarie despre rolul, locul, funcțiile, misiunile, metodele de finanțare și managementul celor două academii, prelegerea distinsului om de știință a scos în evidență necesitatea optimizării și extinderii colaborării dintre cele două foruri supreme ca principale instituții naționale de cercetare fundamentală în afirmarea României și a Republicii Moldova, sugestivă în acest sens fiind remarca: „Aș dori să spun că multe probleme se pot rezolva mai bine împreună, decât separat. Și acesta este primul dintre mesajele pe care vreau să le lansez astăzi. Să facem cât mai multe lucruri împreună”.

În semn de înaltă considerație și prietenie, Prezidiul AȘM i-a conferit distinsului academician Bogdan C. Simionescu Diploma de grațitudine „pentru contribuție excepțională la dezvoltarea și promovarea științei, colaborare fructuoasă cu Academia de Științe a Moldovei, precum și cu prilejul aniversării a 60-a de la fondarea AȘM și împlinirii a 75 de ani de la crearea primelor instituții științifice de tip academic în Republica Moldova”. În cadrul aceleiași întruniri au fost acordate distincții onorifice mai multor cercetători, oameni de cultură, instituții de cercetare și de presă, în rândul acestora aflându-se și revista de știință și cultură „Limba Română”, promoție consecventă a valorilor lingvistice, culturale, istorice și spirituale ale neamului, unul dintre proiectele de rezistență realizate „împreună” de către reprezentanți notorii ai științei

18 ianuarie 2022. Academia de Științe a Moldovei. Președintele AȘM acad. Ion Tighineanu și Alexandru Bantoiș, distins cu Medalia „Nicolae Milescu Spătarul”

18 ianuarie 2022. Academia de Științe a Moldovei. Președintele AȘM acad. Ion Tighineanu și Jana Ciolpan, distinsă cu Diploma AȘM

și culturii de pe cele două maluri de Prut. Astfel, Prezidiul AȘM i-a conferit *Revistei de știință și cultură „LIMBA ROMÂNĂ”* Diploma „Meritul Academic” a Academiei de Științe a Moldovei, pentru susținerea științei, contribuție semnificativă la promovarea valorilor culturale pe plan național și internațional, precum și cu prilejul aniversării a 30-a de la fondarea revistei. De asemenea, pentru implicarea activă în elaborarea și promovarea revistei, *Nicolae MĂTCAȘ*, fondator și membru al colegiului de redacție al revistei „Limba Română”, prof. univ. dr., poet și publicist, a fost distins cu Medalia „Dimitrie Cantemir”; *Ana BANTOȘ*, redactor-șef adjunct al revistei „Limba Română”, prof. univ., dr. hab., critic și istoric literar, cu Medalia „Nicolae Milescu Spătarul”; *Alexandru BANTOȘ*, redactor-șef, fondator al revistei „Limba Română”, cu Medalia „Nicolae Milescu Spătarul”; *Jana CIOLPAN*, redactor al revistei „Limba Română”, magistrul în filologie română, cu Diploma Academiei de Științe a Moldovei; *Dorin CIMPOEȘU*, dr. în istorie, prof. univ., membru al colegiului de redacție al revistei „Limba Română”, cu Diploma de Recunoștință a Academiei de Științe a Moldovei; *Stelian-Traian DUMISTRĂCEL*, dr. în filologie, prof. univ., cercetător științific gradul I, membru al colegiului de redacție al revistei „Limba Română”, cu Diploma de Recunoștință a Academiei de Științe a Moldovei; *Cristinel MUNTEANU*, dr. hab. în filologie, prof. univ., membru al colegiului de redacție al revistei „Limba Română”, cu Diploma de Recunoștință a Academiei de Științe a Moldovei; *Constantin ȘCHIOPU*, doctor habilitat, prof. univ., membru al colegiului de redacție al revistei „Limba Română”, cu Diploma „Meritul Academic” a Academiei de Științe a Moldovei.

Simbolică, atenția acordată de Ziua Culturii Naționale revistei „Limba Română” are o conotație aparte pentru colaboratorii publicației – jurnaliști, cercetători, scriitori, cadre didactice, asistenți tehnici etc. – care, de-a lungul anilor, au construit prin muncă și dedicație imaginea inconfundabilă a proiectului editorial. Or, prin această atitudine AȘM a făcut dreptate nu doar celor care au pus la cale în 1991, încă pe vremea fostei URSS, lansarea unei publicații având în titulatură numele corect al limbii noastre – mă refer, în primul rând, la regretatul profesor Ion Dumeniuk, primul redactor-șef și cel care a propus denumirea viitoarei reviste,

la prof. Nicolae Mățaș, atunci ministru al Științei și Învățământului, dar și la încercații și competenții autori și susținători ai revistei, majoritatea dintre ei personalități marcante ale comunității academice din Basarabia. În acest context, memorabile sunt numele academicienilor Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Anatol Ciobanu, Nicolae Bilețchi, Ion Dediu, Ilie Untilă, ale doctorilor în științe Ion Ciocanu, Anatol Eremia, Vasile Pavel, Maria Cosniceanu, Ion Ețcu, Alexandru Dârul ș.a. Grație îndemnelor lor protector și încurajator, echipa redacțională a opus rezistență tuturor ostilităților, reușind să asigure continuitate și prestanță revistei. Pe parcurs, au fost lansate mai multe ediții speciale ale „Limbii Române”, consacrate unor teme de stringentă actualitate și axate pe creația celor mai reprezentativi lingviști de pe tot cuprinsul limbii române. Cu participarea filologilor de la AȘM, „Limba Română” a reflectat de-a lungul anilor în paginile sale lucrările congreselor filologilor români, ale conferinței „Limba română azi” și ale unor întruniri științifice dedicate lingvistului Eugeniu Coșeriu, ale unor seminare, colocvii naționale și internaționale vizând elucidarea chestiunilor identitare ale românilor basarabeni, implicit destinul limbii române în teritoriul dintre Prut și Nistru. Având sprijinul nemijlocit al Institutului de Filologie (director – acad. Silviu Berejan), al conducerii AȘM (președinte – acad. Andrei Andrieș), revista a organizat, de exemplu, în Parlamentul Republicii Moldova, pe 20-25 iulie 1995, renumita conferință științifică *Limba română este numele corect al limbii noastre*, participanți ai acestei importante acțiuni științifice fiind acad. Nicolae Corlăteanu ca raportor principal, academicienii Haralambie Corbu, Silviu Berejan, Anatol Ciobanu, cercetătorii Alexandru Dârul, Ion Ețcu, Anatol Eremia, Vasile Pavel, Nicolae Raievschi, Anton Borș, Arcadie Evdoșenco, Gheorghe Bobână, Anatol Petrencu, Teodor Cotelnic, Dumitru Grama ș.a. Publicate într-o ediție specială („Limba Română”, nr. 4, 1995), textele conferinței alcătuiesc o primă și accesibilă antologie utilă pentru cititorul larg, dar mai ales pentru legiuitori, oferind argumente consistente pentru conștientizarea necesității de a introduce în Constituție numele corect al limbii oficiale a statului Republica Moldova.

Dar la Academie lucrurile nu au mers întotdeauna așa cum ar fi fost bine. Lupta pentru adevărul științific în problemele-cheie ale existenței basarabenilor, pentru afirmarea conștiinței lor naționale a fost umbrită de interese mercantile. Lașitatea factorilor decidenți s-a vădit în pe-

rioada guvernanților neocomuniști (2001-2009), când se exercitau presiuni de natură ideologică urmărind scopul de a anula istoricele hotărâri ale forului științific superior adoptate la începutul anilor '90. În 2009, de exemplu, Institutul de Filologie era forțat, prin cele mai umilitoare căi și mijloace, să „înjghebe” un articol în care să fie redat contrariul cunoscutelor opțiuni ale savanților de la Chișinău. Deși directoarea Institutului Ana Bantoș a respins categoric o asemenea abordare a subiectului, totuși a apărut, într-o enciclopedie editată cu un tiraj „de probă”, un opus conținând falsuri și distorsiuni. (Regretatul istoric academician Alexandru Moșanu, om de știință cu o demnitate impecabilă, „a obținut” pentru puțin timp respectiva lucrare și m-a invitat la o întâlnire „clandestină” pentru a-mi arăta infamul text. Ulterior, oribila făcătură „moldovenistă” a fost înlocuită „în altă ediție” – prima fiind dată la topit – cu un text deja „comme il faut”, purtând semnătura aceleiași persoane.) Se încerca în cel mai înjositor mod să fie anihilate importante documente aprobate de Academie (îndărătul cărora, așa cum accentua revista „Limba Română”, în nr. 7-8, 2009, se află „destinul mutilat al multor generații de lingviști basarabeni care, umiliți ca ființe sociale și condamnați la tăcere ca exponenți ai științei, nu au avut dreptul să spună lucrurilor pe nume”), acte de însemnătate istorică și morală pentru că alcătuiau „mărturia unei justiții și a demnității redobândite tardiv de către savanți”, atunci când „ideologia a încetat să mai dicteze, iar oamenii de știință au obținut libertatea de a mărturisi adevărul”. În circumstanțele de tristă amintire, redacția revistei „Limba Română” se întreba cu disperare: „Mai poate fi pusă la îndoială azi consistența și veridicitatea numeroaselor argumente invocate de către lingviștii autohtoni și de peste hotarele Republicii Moldova, mai poate fi trecută cu vederea concepția identitară, tranșantă, exprimată repetat, în ultimul deceniu al vieții sale, de către patriarhul lingvisticii de la noi, unul dintre întemeietorii institutului academic de profil, Nicolae Corlăteanu?”. S-a decis republicarea unui șir de „documente aparținând viitorului” (*Ședința lărgită a Prezidiului Academiei de Științe a Republicii Moldova* (9.09.1994), *Declarația Adunării Generale a Academiei de Științe a Moldovei* (28.02.1996), *Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și folosirea glotonimului „limba moldovenească”* (9.09.1994), cunoscutul text al academicianului Nicolae Corlăteanu *Despre sursele de formare a românei literare*

(20.07.1995) și testamentul ilustrului cărturar datând din mai 1995 *Las vouă moștenire...*), deoarece în primăvara anului 2009 factori de conducere ai Academiei, „constrânși, zice-se, să dea seamă pentru faptele temerarilor filologi de acum un deceniu și ceva, căutau și nu găseau textele în cauză, iar când au fost să le găsească, au pornit în căutarea originalelor de arhivă...”. Și tot în acel număr de revistă (nr. 7-8, 2009) subliniam pentru capii efemeri ai politicii și științei filologice basarabene că „poziția Academiei în problema limbii române nu mai poate fi schimbată, nici lichidând Institutul de Filologie, nici reducând la tăcere specialiștii, nici chiar desființând Academia. Valoroasele documente aparțin deja istoriei și viitorului”.

Valul terorii, se pare, a trecut, dar și după un deceniu și ceva de la comiterea, în 2009, a falsurilor și a fraudelor la alegerile desfășurate la Institutul de Filologie și expulzarea din Academie pentru românism a cercetătoarei Ana Bantoș, „Limba Română” nu a mai fost „agreată” de către autorii oribilei și culpabilei fapte, unii cercetători fiind chiar avertizați de noua administrație că vor fi pedepsiți dacă vor scrie pentru „Limba Română”. De altfel, atitudinea „circumspectă” față de revista noastră mai dăinuie în comportamentul unor actuali și foști angajați ai Academiei: într-un recent „studiu” despre limba de stat și știința limbii, deși sunt expuse mai multe citate din „Limba Română”, persoana, altădată om de încredere la Academie, nu a făcut referință la publicația noastră. Involuntar te întrebi: soldații frontului ideologic de odinioară, vrednici de compătimire, barem nici acum nu au curajul să-și facă *mea culpa*? Constatăm cu regret că, deși institutul nu a fost lichidat oficial, prestația lui ulterioară, sub orice nivel, denotă că este totuși distrus ca entitate academică de notorietate, astăzi vocea filologilor fiind aproape inexistentă. Compromiterea acestui institut, altădată subdiviziune științifică de prestigiu, nu ar trebui neglijată, deoarece, camuflați în zale de victime, dar în fapt urmărind interese materiale, de gașcă, unii „patrioți” și falși „amici” cu adevărul continuă să se considere infailibili, descumpănind din umbră procesul de reformare a AȘM.

Dar, după cum spune un proverb, totul se face, până la urmă, cu oameni. Cu oameni dintr-o bucată, precum cei care au fost martori și participanți direcți la traseul zbuciumat al „Limbii Române”. Acum, la trei decenii de la fondare, publicația noastră continuă să fie „o măr-

turie a existenței romanității orientale (I.-A. Pop), să prezinte argumente ce demonstrează că adevărul nu poate fi învins, dacă oamenii de știință și de bună credință, de o parte și de alta a Prutului, își dau mâna, învingând hidra cu mai multe capete a moldovenismului mereu amenințător. În ceasul redeșteptării românilor dintre Prut și Nistru, alături de filologii basarabeni cei mai importanți și mai încercați, trecuți prin opresiunile regimului sovietic, au fost frații lor din Țară. Cu recunoștință menționez contribuția deosebită la elaborarea revistei noastre a ieșenilor, bucureștenilor, sucevenilor, a băimărenilor, clujenilor, sibienilor, timișorenilor ș.a. La menținerea ținutei ei științifice au pus umărul: Ștefan Afloroaei, Gheorghe Mihai Bârlea, Iulian Boldea, Mircea Borcilă, Dorin Cimpoșu, Gheorghe Chivu, Constantin Ciopraga, Theodor Codreanu, Mircea Coloșenco, Mihai Drăgan, Stelian Dumistrăcel, Nicolae Felecan, Ion I. Ionescu, Dumitru Irimia, Solomon Marcus, Dan Mănuță, Cristinel Munteanu, Eugen Munteanu, Ion C. Popa, Adrian Dinu Rachieru, Mina-Maria Rusu, Maria Teodorovici și atâția alții, ale căror nume înnobilează destinul publicației de la Chișinău. Un cuvânt aparte se cuvine a fi spus în adresa Academiei Române, care, deja al patrulea an, este salvatoarea noastră: publicația apare sub auspiciile și cu sprijinul ei. Este un gest onorant pentru care adresez și pe această cale sincera grațitudine academicienilor Ioan-Aurel Pop, președinte, Victor A. Voicu și Victor Spinei, vicepreședinți ai Academiei Române, precum și tuturor membrilor Biroului Prezidiului Academiei Române.

... Printre evenimentele cu rezonanță deosebită în istoria revistei se înscrie și ziua de 21 mai 2001, când în Sala Mare a Academiei de Științe din Chișinău (președinte – acad. Andrei Andrieș) au fost consemnate două evenimente remarcabile – 10 ani de la fondarea revistei și 80 de ani de la nașterea marelui om de știință Eugeniu Coșeriu. În prezența unei numeroase asistențe a fost citit mesajul de felicitare din partea Președinției României, adresat revistei și omagiatului. Fondatorul lingvisticii ca știință a culturii, arătând de ce era nevoie înainte de 1991 de o publicație precum „Limba Română”, a evidențiat semnificația acesteia în felul următor: „Astăzi trebuie să spunem că revista nu e numai necesară: în condițiile politico-culturale și de politică lingvistică la care am ajuns în ultima vreme, a devenit de-a dreptul indispensabilă.

Să nu lăsăm deci să piară această revistă, să nu lăsăm să scadă și să decadă această tribună. Ea trebuie să trăiască mai departe și să ne ajute cum ne-a ajutat până acum la afirmarea culturii românești și la cultivarea limbii române. Fiindcă, dacă dispare și această revistă, dacă ne asumăm acest risc, atunci ne-am trădat cultura națională, ne-am trădat identitatea spirituală, am trădat dimensiunea fundamentală a omului ca ființă spirituală: limbajul, dimensiune care pentru noi se prezintă sub forma limbii noastre istorice limba română. Ceea ce înseamnă că, dacă această revistă moare – și să nu dea Dumnezeu cumva să moară –, începem să murim cu toții spiritualicește și nu mai suntem noi înșine”.

Cuvintele ilustrului lingvist sunt la ordinea zilei și astăzi. Iată de ce aprecierea activității revistei noastre de către Academia de Științe a Republicii Moldova poartă o dublă încărcătură: de gratulare a unei instituții de știință și cultură, dar și de readucere în actualitate a unui deziderat promovat continuu după 1989 de AȘM.

Apartinând istoriei și viitorului, revista „Limba Română” va continua să-și îndeplinească nobila misiune de a păstra, de a perpetua și de a valorifica tezaurul lingvistic național despre care Eminescu spunea simplu, concludent și actual: „Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră”.

Abstract

„We are not masters of the language”

Keywords: „Romanian Language” („Limba Română”) Journal; Academy of Sciences of Moldova; identity project; Institute of Philology; national consciousness; scientific truth

The above text is a brief foray into the three-decade history of the science and culture journal „Romanian Language” („Limba Română”) and includes aspects related to the collaboration of the editorial staff with distinguished personalities in the field of socio-human sciences from the Republic of Moldova and Romania. The author refers to the fact that by awarding the distinctions to both the “Romanian Language” journal and its collaborators, the ASM Presidium highly appreciates the complicated path taken by the publication and the effort of its collaborators to highlight the identity of Bessarabian Romanians.

Ana BANTOȘ

Grigore Vieru, Academia de Științe a Moldovei și Medalia „Nicolae Milescu Spătarul”

**Mult stimată domnule Președinte al AȘM Ion Tighineanu,
Distins auditoriu,**

Medalia „Nicolae Milescu Spătarul” conferită de către Academia de Științe a Moldovei mă onorează și percep acest gest ca pe unul de echitabilă prețuire din partea actualei conduceri a Academiei, deoarece aici, timp de aproape patru decenii (1973-2010), m-am simțit ca acasă. Aici m-am format în calitate de cercetător științific în domeniul filologiei, parcurgând drumul de la simplu laborant până la funcția de cercetător științific coordonator, director-adjunct și director al Institutului de Filologie. În aceste clipe gândul mă poartă la părinții mei, la familia mea, la copiii mei, care, deși sunt departe, împărtășesc cu mine aceste emoții. Gândul mă duce la profesorii mei de la Universitatea de Stat din Moldova: Nicolae Corlăteanu, Anatol Ciobanu, Ion Osadenco, Gheorghe Dodiță, care m-au încurajat să merg pe calea cercetării științifice, deloc ușoară, la colegii filologi de la Academie, care, într-o perioadă supranumită „a stagnării”, au știut să se mențină la cele mai înalte cote ale standardelor de cercetători: Vasile Coroban, Nicolae Bilețchi, Silviu Berejan, Maria Cosniceanu, Ion Ețcu, Alexandru Dârul, Argentina Cupcea-Josu, Anatol Eremia, Vasile Pavel, Victor Moraru, actualul vice-președinte al AȘM, și alții. Nu voi uita, de asemenea, sprijinul acordat de profesorul Constantin Ciopraga, conducătorul științific al doctoratului pe care l-am luat la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, de colaboratorii Institutului de Filologie Română „A. Philippide”, Filiala Iași a Academiei Române, în mijlocul cărora mi-am desăvârșit instruirea în calitate de cercetător. Sunt recunoscătoare domnului academician Eugen Simion, domnului profesor Gheorghe

30 august 2007. Ședința Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al AȘM, dedicată Zilei Limbii Române. Ana Bantos, directorul Institutului de Filologie al AȘM, rostind Laudatio lui Gr. Vieru cu prilejul înmânării titlului de Doctor Honoris Causa al AȘM

18 ianuarie 2022. Academia de Științe a Moldovei. Ședința prilejuită de Ziua Culturii Naționale. Președintele AȘM acad. Ion Tighineanu și Ana Bantos, distinsă cu Medalia „Nicolae Milescu Spătarul”

Chivu, doamnei cercetătoare Gabriela Drăgoi, datorită cărora, după expulzarea mea de la AȘM, am avut onoarea să particip la elaborarea, în cadrul Academiei Române, a celei de-a doua ediții a *Dicționarului General al Literaturii Române*.

Carierea mea științifică a fost călăuzită de oameni minunați grație cărora am acceptat funcțiile administrative de vice-director și apoi de administrator al Institutului de Filologie, într-o perioadă extrem de complicată, când era pus în joc destinul acestuia, amenințat cu desființarea, de altfel ca și destinul altor două instituții, conduse de Alexandru Bantoș – revista „Limba Română” și Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”. Voi aminti că sub egida Institutului de Filologie au fost pregătite și tipărite, în cadrul celor două instituții conduse de Alexandru Bantoș, cărțile de socio-lingvistică ale celor mai importanți lingviști de la noi: *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, Ediția a doua (2007), Nicolae Corlăteanu, *Testament. Cred în izbânda limbii române* (2010), Silviu Berejan *Itinerar sociolingvistic* (2007), Anatol Ciobanu, *Reflecții lingvistice* (2009), fapt care nu putea fi trecut cu vederea și tolerat de conducerea neo-comunistă de atunci a Republicii Moldova. Aceste lucrări aveau menirea să le închidă gura celor care puneau la îndoială capacitatea filologilor basarabeni de a-și apăra demnitatea.

Printr-un miracol, după cum avea să afirme și Ion Ungureanu, care s-a implicat, la fel ca și Alexandru Bantoș, în acele momente critice prin care trecea filologia română la Chișinău, datorită susținerii unor intelectuali de bună credință, am reușit să salvăm Institutul, chiar dacă pentru aceasta am plătit cu funcția pe care o dețineam. Mai mult decât atât: în ajunul susținerii celei de a doua teze, cea de doctor habilitat, am fost expulzată din cercetare, la aceasta contribuind unii dintre foștii mei colegi, invidioși și oportuniști.

... Au trecut mai bine de zece ani de atunci, iar faptul că distincția din partea Academiei de Științe a Moldovei mi-a fost înmănată chiar în ziua în care Grigore Vieru, acum treisprezece ani, a plecat dintre noi, nu este întâmplător. El mi-a marcat destinul de om și de cercetător: în august 2007, l-am invitat să țină un discurs la Academie, cu prilejul Zilei Limbii Române. Inițial poetul a refuzat, motivul fiind determinat de atacurile neconținute din presa neo-comunistă în adresa lui. Am adus mai multe argumente și l-am convins să vină, spunându-i că e

nevoie să apară în fața colectivului de la cea mai prestigioasă instituție de cercetări de la noi pentru a-i încuraja pe cercetători să nu cedeze, să rămână exponenții celei mai înalte conștiințe a poporului din care fac parte. Precizez că la 31 august în anii precedenți au ținut conferințe: Siviu Berejan, Nicolae Corlăteanu, Anatol Ciobanu, prezența lui Grigore Vieru fiind mai mult decât necesară în 2007, căci sintagma *limba română* devenise tabu chiar și la Academie. Grigore Vieru a acceptat în cele din urmă să prezinte conferința memorabilă *Limba Română – oastea noastră națională* (vezi „Limba Română”, Nr. 1-4, 2009), dar nu înainte de a mă preveni: „Doamna Ana, eu voi veni, dar dumneata vei avea de suferit”. I-am răspuns că sunt conștientă de eventualele riscuri și că mi le asum. Mi le-am asumat și în Laudatio lui Grigore Vieru: *Doi poeți mărturisitori. Alexei Mateevici și Grigore Vieru. Tranziția de la memorie la istorie* (vezi: „Limba Română”, Nr. 11-12, 2007), rostit cu prilejul conferirii titlului de Doctor Honoris Causa al AȘM, în acea zi de 30 august 2007. De asemenea, între altele, academia eschivându-se de la achitarea costului pentru însemnele titlului acordat distinsului poet, toga și toca au fost plătite cu banii familiei noastre. Nu bănuiam atunci de ce pot fi în stare oamenii și mai ales nu-mi trecea prin minte că se vor găsi printre colaboratorii institutului specimene care să se descalifice din punct de vedere profesional, coborând la un nivel inadmisibil, din punct de vedere moral. Și totuși ei au coborât mai jos decât părea cu putință, iar eu a trebuit să susțin teza de doctor habilitat, la Academie, făcând abstracție de expulzarea mea din Institutul pe care l-am salvat de la pieire.

... De multe ori m-am gândit că dacă Grigore Vieru ar fi fost în viață, lucrurile se derulau în alt mod. Căci, aflând de atacurile declanșate împotriva mea și de faptul că am fost învinuită și taxată drept „diversionistă” (pentru că l-am convins pe Vieru să vină la AȘM!), distinsul poet mi-a mărturisit: „Voi face o declarație în presă prin care voi avertiza guvernării să nu se atingă de prietenii mei, în caz contrar, mă voi retrage din toate manualele!”. Dumnezeu însă a rânduit altfel lucrurile și l-a luat la El într-o zi ca aceasta, de 18 ianuarie 2009, pe unul dintre cei mai mari apărători ai limbii române, ai adevărului și ai demnității basarabenilor.

... După atâția ani, doresc să le spun foștilor mei colegi, care s-au dovedit a fi de rea-credință, că nu le port pică, ba chiar le mulțumesc,

30 august 2007. Acasă la Grigore Vieru, după ședința de la AȘM

deoarece mi-au dat prilejul să demonstrez celor care țin la mine și mă respectă că, lăsând falsa modestie la o parte, sunt un om curajos și de caracter. Se spune că dacă un om dă dovadă de curaj și acționează într-o situație critică extremă, atunci el este un erou. Eu nu mă consider erou. Așa au fost timpurile. Acum trăim, după cum afirmă și sociologul francez Gilles Lipovetsky, într-o perioadă a post-eroismului, când omul nu se mai raportează la idealuri colective, la patriotism, ci la egoul propriu, un ego supradimensionat. Se vede că prin părțile noastre fenomenul acesta nu este chiar așa de recent, dar ticăloșia unor indivizi foarte abili, care, desigur, nu poate încăpea în ramele nici unui fenomen, este determinantă pentru perpetuarea mentalității sovieto-comuniste...

Și totuși revista „Limba Română”, de la a cărei fondare s-au împlinit 30 de ani, continuă să apară la Chișinău, acum în special datorită susținerii financiare din partea Academiei Române. Revista noastră

14 februarie 1985. Sala Mică a AȘM. Grigore Vieru și Ana Bantoș, după conferința la care tânăra cercetătoare a ținut o comunicare despre creația poetului jubiliar

este o instituție de știință și cultură în cadrul căreia, tot de atâția ani, cercetători, scriitori, istorici, profesori din întreg arealul românesc promovează valorile spirituale create în limba română.

... În 2009, când în Ziua Înălțării Domnului, în această Sală Azurie a AȘM, arhiplină, la ședința Consiliului Suprem pentru Dezvoltare și Știință, a fost anunțată desființarea Institutului de Filologie, eu m-am ridicat și am spus: „Nu știu cine a pus la cale această acțiune, dar un lucru îmi este clar că în Ziua Înălțării Domnului limba română a fost răstignită aici!”. M-au auzit și au luat atitudine mai mulți intelectuali care, rămânând fideli principiilor morale, au semnat și au publicat în apărarea mea scrisori adresate primului ministru și președintelui AȘM de atunci: Nicolae Mățaș, Ion Ungureanu, Spiridon Vangheli, Ion Dediu, Petru Soltan, Anatol Ciobanu, Constantin Popovici, Corina Fusu, Nicolae Dabija, Dan Mănuță, Mircea A. Diaconu, Theodor Codreanu, Gheorghe Chivu, Ion Hadârcă, Haralambie Moraru, Timofei Melnic, Mihail Gh. Cibotaru, Valeriu Saharneanu. Tuturor le aduc omagiul meu și pe această cale. Cred că m-a auzit și Grigore Vieru, de acolo din ceruri, de la Curtea Celui de Sus, unde Limba Română este protejată și unde profanii nu au acces.

Mult stimate domnule Președinte al AȘM Ion Tighineanu,

Pentru mine gestul conducerii Academiei de Științe a Moldovei este unul reparator și recuperator. Prin el s-a restabilit cumpăna dreptății și a fost spălată fața Academiei, care nu se cuvenea să rămână maculată de niște profitori și neaveniți în cercetare.

Eugeniu Coșeriu afirma: „Dacă și în știință se pierde morala, atunci totul este pierdut”. Primesc cu bucurie Medalia „Nicolae Miclescu Spătarul” ca pe o dovadă că în știință nu s-a pierdut morala.

Vă mulțumesc!

Alocuțiune rostită pe 18 ianuarie 2022 la AȘM, cu prilejul înmânării Medaliei „Nicolae Miclescu Spătarul”

Abstract

Grigore Vieru, Academy of Sciences of Moldova and „Nicolae Miclescu Spătarul” Medal

Keywords: Academy of Sciences of Moldova; Grigore Vieru; Romanian language; science and morals

The above text is the author's speech on the occasion of the awarding of the "Nicolae Miclescu Spătarul" Medal of the Academy of Sciences of Moldova and reflects the path taken by the researcher who knew the persecutions of the neo-communist regime, over which the lack of moral scruples. It also reflects the belief that the solidarity of incorruptible intellectuals, scientists and culture, teachers and writers who supported it, is crucial to the approach to the defense of cultural, scientific and human values.

O mărturie a solidarității intelectualilor

*Scrisoare deschisă adresată
academicianului Gheorghe DUCA, Președinte al
Academiei de Științe a Republicii Moldova*

Domnule Președinte!

Cunoaștem cu toții, iar Domnia Voastră în mod personal, că în perioada guvernării comuniste, perioada voroniniană, s-a făcut o tentativă de lichidare a Institutului de Filologie, apelându-se la formula fariseică de absorbție/comasare a acestuia cu Institutul Patrimoniului Cultural. Se urmărea în felul acesta îndepărtarea directorului instituției, Ana Bantoș, acuzată de orientare proromână, precum și reducerea cu două treimi a persoanelor indezirabile de orientare filoromână, „ostile valorilor ideologice moldovenești”, în frunte cu acad. Mihai Cimpoi (?!).

Cu regret, constatăm că directivele energicului românofob Victor Stepaniuc continuă să fie implementate la Academie, de data aceasta „în mod democratic”, cu formularea „așa a votat colectivul”. Apropo, după câte știm, atunci când s-a votat directorul Institutului Patrimoniului Cultural, nu s-a ținut cont de voința colectivului. Avem de-a face cu un dublu standard sau cu duplicitate? Prea e cusută cu ață albă această haină, croită în atelierele comuniste antinaționale, deși sunt invocate „argumente” de tipul „voința colectivă”, „vârsta” etc.

Atunci când anul trecut dna Ana Bantoș a fost eliberată din funcția de director, lucrurile păreau limpezi: s-a procedat astfel din porunca lui V. Stepaniuc. Dar acest autodafe recent, această execuție publică între pereții Academiei, realizată de colegii dnei Bantoș, pare de-a dreptul nevenosimilă: ori s-a procedat astfel pentru a justifica demiterea dumneaei din funcția de director, ori e vorba de o răfuială ordinară cu un om incomod?

Colegii care au ridicat mâna împotriva doamnei Bantoș (în bloc) „de bunăvoie și nesiliți de nimeni” ne-au demonstrat că trăim într-o societate bolnavă și cu o Curte Constituțională pe măsură. Fără să vrei, te

„Literatura și arta”

Nr. 36 (3392), 9 septembrie 2010

Scrisoare deschisă adresată academicianului Gheorghe DUCA, Președinte al Academiei de Științe a Republicii Moldova

Domnule Președinte!

Cunoaștem cu toții, iar Domnia Voastră în mod personal, că în perioada guvernării comuniste, perioada voroniniană, s-a făcut o tentativă de lichidare a Institutului de Filologie, apelându-se la formula fariseică de absorbție/comasare a acestuia cu Institutul Patrimoniului Cultural. Se urmărea în felul acesta îndepărtarea directorului instituției, Ana Bantoș, acuzată de orientare proromână, precum și reducerea cu două treimi a persoanelor indezirabile de orientare filoromână, „ostile valorilor ideologice moldovenești”, în frunte cu acad. Mihai Cimpoi (!!).

Cu regret, constatăm că directivele energicului românofob Victor Stepaniuc continuă să fie implementate la Academie, de data aceasta în „mod democratic”, cu formularea „așa a votat colectivul”. Apropo, după câte știm, atunci când s-a votat directorul Institutului Patrimoniului Cultural, nu s-a ținut cont de voința colectivului. Avem de-a face cu un dublu stanclard sau cu duplicitate? Prea e cusută cu ață albă această haină, croită în atelierele comuniste antinaționale, deși sunt invocate „argumente” de tipul „voința colectivă”, „vârsta” etc.

Atunci când anul trecut dna Ana Bantoș a fost eliberată din funcția de director, lucrurile păreau limpezi: s-a procedat astfel din porunca lui V. Stepaniuc. Dar acest autodafec recent, această execuție publică între pereții Academiei, realizată de colegii dnei Bantoș, pare de-a dreptul neverosimilă: ori s-a procedat astfel pentru a justifica demiterea dumnezei din funcția de director, ori e vorba de o răfuială ordinară cu un om incomod?

Colegii care au ridicat mâna împotriva doamnei Bantoș (în bloc), „de bunăvoie și nesiliți de nimeni” ne-au demonstrat că trăim într-o societate bolnavă și cu o Curte Constituțională pe măsură. Fără să vrei, te întreci: adică știința și morală sau, mai simplu, știința și consecuența, nu mai pot merge mână în mână?! Așa era în sistemul totalitar. Sau trebuie să admitem că puterea sovietică e în noi?

Ne-ar interesa care-i opinia celorlalți academicieni. Să se fi împacat și ei cu această stare de lucruri în Academie? Pentru că dacă cele mai luminate minți, nu au atitudine, ce pretenții putem avea față de „prostime”, vorba cronicarului?

Domnule Președinte! G. Ditea, cine conduce la urma urmelor, Academia de Științe? Academia, după cum se știe, în problemele cardinale ale identității, denumirii corecte a limbii noastre, a adoptat o poziție fermă. De ce atunci asemenea slujitori fideli ai științei, cum este Ana Bantoș, doctor în filologie, cu o vechime de 37 de ani de muncă în Academie, cu sute de articole și lucrări științifice publicate, omul care a salvat Institutul de la desființare, care a reprezentat onorabil știința din Basarabia la diverse prestigioase reuniuni științifice internaționale, este destituit acum un an, la comandă, din funcția de director al Institutului de Filologie pentru „pronunțate viziuni iredentiste și românio-unioniste”, și e hătuită în continuare, ba chiar expulzată, la 6 august 2010, înaintea susținerii tezei de doctor habilitat (de data aceasta la comandă cu?!), din această instituție? Sunt întrebări, domnule Președinte al Academiei, care cer răspunsuri clare și fără echivoc. Ne oprim aici. Nu înainte de a aminti că în aceeași situație s-a pomenit și Maria Mocanu de la Sectorul de Folclor. Ea de ce a fost dată afară? Pentru că era solidară cu Ana Bantoș?!

Așa sau altfel, restabilirea dreptății și a savantului Ana Bantoș, mult șimate Domnule Președinte, ar fi un act recuperatoriu onorabil pentru știința academică nepărtinitoare și pentru moralul opiniei publice, care cunoaște aportul teoretico-științific și calitățile umane ale colaboratorului științific și scriitoarei Ana Bantoș.

Nicolae MĂTCAȘ, dr., conf. univ., Doctor Honoris Causa al Universității „A. I. Cuza” din Iași, profesor Honoris Causa al Universității București, ex-ministru al Științei și Învățământului din R. Moldova;

Ion UNGUREANU, Doctor Honoris Causa al ASM, ex-ministru al Culturii și Cultelor,

Spiridon VANGHELLI, scriitor;

Ion DEDIU, academician;

Petru SOLTAN, academician;

Anatol CIOBANU, membru corespondent al ASM, dr. hab., prof. universitar;

Constantin POPOVICI, academician, dr. hab., prof. universitar, scriitor;

Corina FUSU, președinta Comisiei cultură, educație, tineret, sport și mass-media a Parlamentului R. Moldova;

Nicolae DABIJA, academician, Președintele Forului Democrat al Românilor din Moldova;

Dan MĂNUCĂ, dr., prof. univ., Universitatea „A.I. Cuza”, Iași;

Mircea A. DIACONU, dr., prof. univ., Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava;

Theodor CODREANU, dr., prof., critic și istoric literar, Huși;

Gheorghe CHIVU, dr., prof. univ., Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române;

Ion HADĂRCĂ, scriitor, parlamentar;

Haralambie MORARU, redactor-șef adjunct al revistei „Literatura și arta”, scriitor;

Timotei MELNIC, dr. hab., conf. univ., Universitatea de Stat a Moldovei;

Mihail Gh. CIBOTARU, scriitor, ex-ministru al Culturii din R. Moldova;

Valeriu SAHARNEANU, președinte al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova, director al postului de radio „Vocea Basarabiei”

Scrisoarea deschisă, din 9 septembrie 2010, în apărarea Anei Bantoș, adresată președintelui ASM de către un grup de oameni de știință și cultură, profesori universitari și scriitori

întrebi: adică știința și morală sau, mai simplu, știința și cumsecădenia nu mai pot merge mână în mână?! Așa era în sistemul totalitar. Sau trebuie să admitem că puterea sovietică e în noi?

Ne-ar interesa care-i opinia celorlalți academicieni. Să se fi împăcat și ei cu această stare de lucruri în Academie? Pentru că dacă cele mai luminate minți nu iau atitudine, ce pretenții putem avea față de „prostimă”, vorba cronicarului?

Domnule Președinte G. Duca, cine conduce, la urma urmelor, Academia de Științe? Academia, după cum se știe, în problemele cardinale ale identității, denumirii corecte a limbii noastre, a adoptat o poziție fermă. De ce atunci asemenea slujitori fideli ai științei, după cum este Ana Bantoș, doctor în filologie, cu o vechime de 37 de ani de muncă în Academie, cu sute de articole și lucrări științifice publicate, omul care a salvat Institutul de la desființare, care a reprezentat onorabil știința din Basarabia la diverse prestigioase reuniuni științifice internaționale, este destituită acum un an, la comandă, din funcția de director al Institutului de Filologie pentru „pronunțate viziuni iredentiste și româno-unioniste” și e hăituită în continuare, ba chiar expulzată, la 6 august 2010, înaintea susținerii tezei de doctor habilitat (de data aceasta la comanda cui?!), din această instituție? Sunt întrebări, domnule Președinte al Academiei, care cer răspunsuri clare și fără echivoc. Ne oprim aici. Nu înainte de a aminti că în aceeași situație s-a pomenit și Maria Mocanu de la Sectorul de Folclor. Ea de ce a fost dată afară? Pentru că era solidară cu Ana Bantoș?

Așa sau altfel, restabilirea dreptății și a savantului Ana Bantoș, mult stimată Domnule Președinte, ar fi un act recuperatoriu onorabil pentru știința academică nepărtinitoare și pentru moralul opiniei publice, care cunoaște aportul teoretico-științific și calitățile umane ale colaboratorului științific și scriitoarei Ana Bantoș.

Nicolae MĂTCAȘ, dr., conf. univ., Doctor Honoris Causa al Universității „A. I. Cuza” din Iași, profesor Honoris Causa al Universității București, ex-ministru al Științei și Învățământului din R. Moldova;

Ion UNGUREANU, Doctor Honoris Causa al AȘM, ex-ministru al Culturii și Cultelor;

Spiridon VANGHELI, scriitor;

Petru SOLTAN, *academician*;

Anatol CIOBANU, *membreu corespondent al AȘM, dr. hab., prof. universitar*;

Constantin POPOVICI, *academician, dr. hab., prof. universitar, scriitor*;

Corina FUSU, *președinta Comisiei cultură, educație, cercetare, tineret, sport și mass-media a Parlamentului R. Moldova*;

Nicolae DABIJA, *academician, Președintele Forului Democrat al Românilor din Moldova*;

Dan MĂNUCĂ, *dr., prof. univ., Universitatea „A. I. Cuza”, Iași*;

Mircea A. DIACONU, *dr., prof. univ., Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava*;

Theodor CODREANU, *dr., prof., critic și istoric literar, Huși*;

Gheorghe CHIVU, *dr., prof. univ., Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române*;

Ion HADÂRCĂ, *scriitor, parlamentar*;

Haralambie MORARU, *redactor-șef adjunct al revistei „Literatura și arta”, scriitor*;

Timofei MELNIC, *dr. hab., conf. univ., Universitatea de Stat a Moldovei*;

Mihail Gh. CIBOTARU, *scriitor, ex-ministru al Culturii din R. Moldova*;

Valeriu SAHARNEANU, *președinte al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova, director al postului de radio „Vocea Basarabiei”*

„Literatura și arta”

Nr. 36 (3392), 9 septembrie 2010

Abstract

A testimony of solidarity of intellectuals

Keywords: *Communist government; sick society; Institute of Philology; Academy of Sciences of Moldova; Ana Bantoș; pro-Romanian orientation; science and morals*

The text of the letter is a gesture of intellectual and human solidarity of some defenders of scientific and moral values and demonstrates the state of affairs in the society of the Republic of Moldova during the neo-communist period. This is the initiative to support Ana Bantoș, the director of the Institute of Philology of the ASM, who, accused of pro-Romanian orientation, was unjustly dismissed from the position of director and expelled from research. Addressed in 2010 to the president of the ASM, this document attests to the company's reaction to the crimes committed in the academic environment.

Emma TĂMÂIANU-MORITA

În căutarea textului 'real': soluția coșeriană

E.T.-M. – profesor dr.,
Universitatea Kindai (Japonia).

Între 1990 și 2009 și-a
desfășurat activitatea în cadrul
Colectivului de lingvistică
generală și semiotică al
Universității Babeș-Bolyai, Cluj-
Napoca, iar între 2009 și 2016 –
la Universitatea Akita (Japonia).

Domenii principale de
cercetare: lingvistica textului de
orientare integralistă, tipologie
textuală, lingvistică contrastivă,
gramatica funcțională.

Printre cele mai importante
volume: *Fundamentele tipologiei
textuale. O abordare în lumina
lingvisticii integrale* (2001);
*Integralismul în lingvistica
japoneză. Dimensiuni – impact –
perspective* (2002). Participantă
la numeroase întruniri științifice
internaționale în Germania,
Italia, Franța, Spania, Japonia,
Cehia, Belgia, Elveția, Brazilia.

1. Recapitulare: câteva elemente de fundal teoretic

1.1. Într-un studiu din 1981, Dumitru Copceag propunea, pentru concepția coșeriană asupra limbajului, denumirea de „realism lingvistic”, aducând patru argumente principale.

Primul este „viziunea integrală a fenomenului lingvistic” (Copceag 1981/2002: 101-102): preluarea ca obiect de studiu a tuturor formelor și aspectelor limbajului, fapt care conduce la construirea unui ansamblu coerent de discipline pentru studiul acestora. Sunt astfel așezate într-un edificiu clar structurat atât discipline lingvistice care rămân insuficient conectate în alte perspective teoretice (de exemplu, semantica structurală va putea fi conectată cu socio-lingvistica ori stilistica), cât și discipline aflate în afara a ceea ce se consideră a fi „lingvistică” într-o interpretare mainstream (de exemplu, discipline sau domenii cum ar fi stilistica, cercetarea filologică, lingvistica generală și filosofia limbajului, istoria lingvisticii). Al doilea argument (p. 102-103) este „concordanța dintre teorie și fapte”, completată de o reinterpretare radicală a relației dintre cele două. Perspectiva coșeriană propune pe de o parte deplasarea accentului dinspre simpla acumulare a unui nu-

măr cât mai mare de fapte înspre „descoperirea unor principii care guvernează nenumăratele fapte”, și, pe de altă parte, îndepărtarea de tendința de a construi modele abstracte detașate de faptele lingvistice. Al treilea argument (p. 103-104) este „justificarea teoretică a «iregularităților»”. Obiectivitatea științifică a fiecărei discipline decurge din adecvarea la natura obiectului său de studiu. Astfel, în calitate de știință a culturii, lingvistica își asumă ca obiect de investigație activitatea liberă a vorbitorului, fapt ce are drept consecință metodologică o inevitabilă doză de imprecizie și imposibilitatea formalizării complete.

Aceste trei argumente ale lui Copceag exprimă într-o formă concentrată liniile unei evaluări epistemologice comprehensive și exacte a concepției coseriene care se vor regăsi ulterior și la alți autori. De exemplu, în cadrul analizei detaliate privind statutul epistemologic al lingvisticii integrale pe care o întreprinde Bernardo (1995: 137-185), sunt examinate: (a) accentul pus de Coseriu pe comprehensiunea realității limbajului, în contrast cu analizarea unor aspecte parțiale ale limbajului în alte orientări teoretice (p. 150-151); (b) relația dintre știință, obiectul său și realitate în științele culturii (p. 141-143); (c) relația dintre teorie și investigația empirică (p. 139, 185).

În sfârșit, al patrulea argument al lui Copceag (1981/2002: 104-105) este „denunțarea mirajului” – prin „miraj” înțelegându-se acele idei sau perspective larg vehiculate în lingvistică, dar care nu sunt altceva decât „explicații iluzorii” ale fenomenelor. Copceag exemplifică, printre altele, cu imbatabila critică a concepției durkheimiene și a aplicării ei de către Saussure întreprinsă de Coseriu în *Sincronie, diacronie și istorie* (1958), și cu reinterpretarea statutului analogiei ca forță a schimbării lingvistice.

Poziția lui Copceag concordă și cu evaluările avansate de Katsuhiko Tanaka, co-traducătorul primei versiuni japoneze la *Sincronía...*, în „Nota Traducătorului” la această versiune, redactată anterior, dar publicată efectiv în *același an*, 1981. Următorul fragment din Tanaka (1981) poate fi pus în paralelism exact cu ultimele două argumente ale lui Copceag:

„Această operă coseriană, care demonstrează, într-o progresie logică impecabilă ce ia drept fundal întreaga dezvoltare a filosofiei occidentale, că limba, fiind, pe de o parte, structură – sau *tocmai pentru că* este structură – este *activitatea umană prin excelență*, creată într-o di-

mensiune istorică, – ei bine, eu cred că această operă reprezintă, după Saussure – de fapt, *depășindu-l cu mult pe Saussure!* – cea mai importantă piatră de hotar pentru lingvistică în sensul ei propriu. Eu unul nu cunosc alte scrieri care să demonstreze atât de dramatic ce înseamnă, pentru om, a înțelege fenomenul uman în sine, precum și ce înseamnă spiritul critic autentic, neîncătușat în dogme născute de știința însăși, țintind *numai adevărul*, dincolo de orice falsă științificitate” (Tanaka 1981: 239; subl. în original, trad. n – E.T.-M.).

În ultima parte a segmentului citat („spiritul critic autentic... falsă științificitate”¹) Tanaka utilizează un termen chiar mai dur decât „miraj” sau „iluzie”: „ese-kagaku”, pretinsă știință, impostură științifică, sugerând și tendința auto-distructivă a acesteia, prin faptul că împietrește în dogmă atunci când se lovește de „obstacole” născocite de ea însăși.

1.2. Termenul-cheie „realism” se regăsește în numeroase contexte ale operei coseriene. Vom trece în revistă aici doar câteva dintre ele.

În calitate de știință a culturii, lingvistica își bazează descrierile și explicațiile pe cunoașterea intuitivă a vorbitorului despre propria sa activitate creatoare, așa cum se manifestă ea în chiar activitatea de vorbire, fie *în registru pozitiv*, prin aceea că vorbitorul alege să utilizeze unitățile și procedee pe care le consideră intuitiv drept adecvate intenției sale expresive, fie *în registru negativ*, prin aceea că recunoaște ca incongruent / incorect / inadecvat ceea ce nu corespunde „cunoașterii generale a lucrurilor” (experiența curentă în lumea empirică), tradiției idiomatice, situației de vorbire etc. „Realitatea” faptelor lingvistice (obiectivitatea lor) nu poate fi concepută în afara acestei cunoașteri, astfel încât a face lingvistică „realistă” înseamnă a reflecta faptele *așa cum se prezintă ele în intuiția subiectului vorbitor*, însă organizate la nivelul *cunoașterii epistemice*, prin explicitare, clarificare, fundamentare și explicare sistematică (Coseriu 1973/1981: 40-43, 1978: 11, 1992: 11).

Termenul „realism” este direct corelat cu „raționalism” și „funcționalism”. De pildă, semantica lexicală structurală în forma ei reconceptualizată de Coseriu (lexematica), „ca de altfel întreaga lingvistică funcțională, este o disciplină raționalistă și realistă (ceea ce, în fond, este același lucru): ea corespunde – sau aspiră să corespundă –

realității faptelor lingvistice înseși și intuiției subiecților vorbitori (nu intuiției pe care ar putea-o manifesta în manieră explicită, ci intuiției pe care o manifestă în chiar activitatea lor de vorbire și înțelegere)” (Coseriu 1983b: 148; trad. n. – E.T.-M.).

În ceea ce privește relația dintre descrierea faptelor lingvistice și construcția explicațiilor și modelelor teoretice (cf. cel de-al doilea argument al lui Copceag), Coseriu insistă în numeroase studii că nucleul explicației lingvistice (al „teoriei”) nu se construiește treptat prin abstragere și generalizare de trăsături comune ale faptelor individuale, ci este dat holistic încă din momentul inițial al investigației, ca „aprehensiune a universalului în concret”, fiind ulterior doar desfășurat: „Teoria [...] nu este, cum se crede (și se spune) uneori, o construcție ‘în abstracto’ de modele arbitrare. Și aceasta cu atât mai puțin într-o știință a omului, cum este lingvistica, al cărei fundament, în ceea ce privește universalitatea limbii și a limbilor, este cunoașterea originară a vorbitorilor (și a lingvistului însuși ca vorbitor). Teoria, în sensul său primar și autentic, este *aprehensiune a universalului în concret*, în ‘faptele’ înseși. [...] nu există nici distanță, nici conflict între ceea ce știe vorbitorul și ceea ce știe lingvistul. Diferența este una de nivel cognitiv” (Coseriu 1978: 10; trad. și subl. n. – E.T.-M.).

Dacă modelele arbitrare sunt „infinite mai ușor de construit” și se pot salva cel puțin prin „originalitate”, *a spune lucrurile așa cum sunt* aduce cu sine „*riscul de a da impresia că se spune doar ceea ce toată lumea știe deja* (ceea ce, în măsura în care lingvistica este – așa cum trebuie să fie – o dezvoltare reflexivă și explicită a cunoașterii originare a vorbitorilor, este chiar adevărat, deși nu este vorba de același tip de cunoaștere)” (Coseriu 1978: 11; subl. n. – E.T.-M.)².

O expresie frapantă care, în opinia noastră, rezumă admirabil întreaga dezbateră privind problematica de mai sus și soluția coseriană la aceasta apare într-un studiu dedicat examinării funcționale a sistemului diatezei în japoneză (Coseriu 1979), unde se afirmă că cercetarea funcțională a limbilor nu vizează descoperirea *tuturor* posibilităților structurării idiomatice, ci doar „**posibilitățile lingvistice ‘reale’**” (*‘reale’ sprachliche Möglichkeiten*) (p. 36). Astfel, lingvistica (idiomatică) își poate propune „determinarea (întocmirea unei liste) de posibilități ale limbilor”, care vor avea statutul de „universalii posibile”, însă cu ur-

următoarea precizare: “Totuși, o astfel de operațiune are sens (și este fezabilă!) numai dacă nu este vorba de posibilitățile practic infinite [...], ci doar de posibilități lingvistice ‘reale’ [...]. Adică, tipurile de designație vor fi ‘descoperite’ în limbi, vor fi delimitate ca atare pe baza corespondențelor lor în limbi cunoscute. Prin urmare, ‘lista’ noastră trebuie să conțină doar posibilități care au fost deja stabilite ca fiind realizate în limbi cunoscute sau care rezultă din alte posibilități, deja realizate; pe de altă parte, ea trebuie să rămână deschisă pentru includerea altor posibilități care ar putea fi stabilite în alte limbi” (Coseriu 1979: 36; trad. și subl. n. – E.T.-M.).

2. Ce este textul ‘real’?

2.1. Cu aceste elemente de fundal teoretic în minte, să ne focalizăm acum asupra planului discursului / textului (Planul III în modelul triadic coserian). Ce este textul ‘real’, ca obiect de studiu al lingvisticii integrale a textului? Care sunt bazele și limitele legitimității acestei discipline din cadrul științei integrale a limbajului?

O primă aproximare a răspunsului este următoarea. Textul ‘real’ reprezintă *textul individual* (1) cu constituția sa autentică (expresia textuală, i.e. configurația particulară de unități textuale și procedee cum ar fi funcțiile evocative și alte tipuri de mecanisme semiotice de construcție a sensului³, corelate cu mijloacele concrete prin care ele se realizează în textul dat); (2) considerat în integralitatea sa ca o totalitate semantică urmărită până la limita maximal-identificabilă a procesului de articulare a sensului.

Desigur, disciplina care își asumă ca obiect propriu textul ‘real’, și anume *lingvistica textului ca hermeneutică a sensului*, trebuie să fie coerent corelată cu o gramatică și lexicologie textuală (discipline care studiază textul în calitate de posibil strat structural al limbii particulare, în Planul II) (cf. Coseriu 1981: 12-22, 1988: 168), și cu o lingvistică a uzului lingvistic („Linguistik der Sprachverwendung”), așa cum este definită în Coseriu (1994: 61).

În practică, identificarea obiectului de studiu denumit ‘textul real’ nu este însă deloc facilă. În mod paradoxal, deși discursul, activitatea de

vorbire privită din perspectiva Planului III este cel mai direct observabil ca *activitate*, el pare a fi și cel mai ușor de reificat: este ca și cum înregistrarea unui text s-ar confunda cu textul însuși. Este adevărat că textele ca *ergon* – *produsele* activității de vorbire în Planul III – sunt singurele, în schema coseriană, care se corelează cu obiecte empiric-existente, ce pot fi înregistrate sau fixate pe diverse suporturi materiale. În condițiile în care, prin însăși natura sa intern-subiectivă și dinamică, **sensul textual** nu poate fi observat direct ori înregistrat fizic, și pare a fi greu de obiectivizat chiar și într-o abordare hermeneutică, în goana după *obiectivitate*, procedeele de expresie textuală sunt autonomizate, separate de unitățile de sens, pentru a fi apoi ilegitim euate cu „textul” însuși. Din unghi metodologic, textul individual autentic este redus la o colecție de procedee materiale, singurele care ar fi demne de o investigație așa-zis științifică⁴.

2.2. Este interesant, pentru tema discuției de față, faptul că D. Copceag găsește că una dintre cele mai importante instanțieri ale „concordanței dintre teorie și fapte” în lingvistica integrală este concepția coseriană asupra tipului lingvistic ca nivel funcțional al limbii istorice.

În fapt, „tipologia integrală a limbilor reale” (Coseriu 1983a: 274) poate servi drept reper analogic pentru înțelegerea organizării funcționale a textelor autentice. Am arătat într-o lucrare anterioară (Tămâianu 2001: 49-59) că o tipologie a textelor ‘reale’ pe baze integraliste (și, prin extensie, întreaga cercetare a textelor în cadrul hermeneuticii sensului) urmărește identificarea tipurilor textuale „reale”, a unităților și a procedeelelor textual-constituționale, a modalităților de articulare a unităților de sens „reale” în exact aceeași accepție în care tipologia limbilor caută să identifice tipuri „reale”, adică tipul ca strat al principiilor ce motivează unitar fascicule de unități și procedee din diferite zone ale sistemului idiomatic.

Așadar, lingvistica integrală a textului va căuta să descopere unități și procedee textual-constituționale care preiau și canalizează toate tipurile de cunoaștere lingvistică – inclusiv cea elocutională și cea idiomatică, alături de cea expresivă propriu-zisă –, privindu-le însă exclusiv în orizontul construcției de sens, i.e. ca procedee posibile pentru

construcția sensului în texte individuale. În schimb, lingvistica integrală a textului nu își va asuma puncte de vedere externe și accidentale, care, deși fără îndoială justificate și necesare, sunt proprii altor domenii științifice, unde aceleași procedee textuale pot fi privite în instrumentalitatea lor pragmatică contingentă, ori ca fapte ce documentează realități psihologice, sociologice, istorice etc.

3. O ilustrare

3.1. Pentru a aduce discuția într-un registru concret, astfel încât punctele-cheie ale argumentării să fie mai ușor de surprins intuitiv, vom lua următoarea secvență dintr-un text autentic înregistrat de noi⁵, pentru a o analiza utilizând cadrul conceptual al lingvisticii integrale.

Ex.: „Opera? cuz I like opera as well. but the lyrics are written in the very old days so idk if I will be capable of this work.” (aprox. ‘Opera? că îmi place și opera. dar versurile sunt scrise în vechime, așa că n[u] ș[tiu] dacă o sa fiu capabil să lucrez pe tema asta.’)

Analiza textului va începe cu o etapă preliminară, și anume observarea unităților și regulilor din Planul II, al limbii istorice, în cazul acesta limba engleză, în calitate de ‘cărămizi’ ale constituției textuale: (a) structura interogativă „Opera?” indică faptul că secvența face parte dintr-un text dialogic, în care vorbitorul își exprimă o dorință (de a studia ceva legat de operă) și un dubiu (subiectul s-ar putea să fie prea dificil pentru el); (b) forma contrasă colocvială („cuz” = „because”) și abrevierea grafică specifică mesajelor de tip SMS („idk” = „I don’t know”) sugerează faptul că ar fi vorba despre un text construit într-o situație de comunicare familiară, adresat unui interlocutor cu statut social comparabil sau unul care aparține cercului intim al vorbitorului; (c) frazele fragmentare, cu segmente continuate după punct, și utilizarea inapropiată a termenului „lyrics” în loc de „librettos” sugerează că vorbitorul ar putea fi un utilizator non-nativ al limbii engleze.

O a doua etapă de analiză ia în considerare nivelul designatelor textuale derivabile direct din semnificatele idiomatice. Aici atrage atenția argumentul că „versurile” operelor au fost scrise „in the very old days”, ceea ce sugerează că vorbitorul este – prin contrast – foarte tânăr, sau,

mai exact, că aparține unor împrejurări socio-culturale și temporale în care opera apare ca un gen muzical îndepărtat și ,exotic’.

În principiu, acestea sunt ideile interpretative care se pot indica despre text *exclusiv* pe baza unităților realizate explicit, adică vizibile la suprafața textului. Să ne închipuim că segmentul analizat ar fi un înscris fragmentar, lipsit de orice informație contextuală, aflat într-un muzeu. Într-un asemenea caz analiza nu ar putea merge mai departe, decât în registru speculativ, și punând la lucru *alte științe decât lingvistica textului* (ca în cercetarea arheologică, ce se aliază cu un larg evantai de științe fizice, sociale, culturale, pentru a reconstitui speculativ, dar în limitele unei îndoieli rezonabile, o realitate pierdută). Problema este că, în ultimă instanță, toate observațiile analitice de mai sus ating de fapt doar elementele de expresie materială a textului, fără a spune nimic despre *sensul textului*, despre intenționalitatea semnificativă și principiile care justifică articularea sensului.

Care ar fi, atunci, întrebările analitice valide privind sensul textual? Iată câteva exemple: Sunt greșelile de limbă din text realmente doar erori, provenite adică din neglijență sau neștiință, sau sunt ele procedee utilizate intenționat, pentru a transmite un sens anume? Este registrul colocvial folosit ca atare, într-o manieră directă, sau în modalitate ironică? Este expresia dubiului de a fi capabil de sarcina studierii operei doar atât, un dubiu sincer, sau este acesta un procedeu menit a transmite o ușoară reacție rebelă vizavi de ceea ce vorbitorul consideră a fi o cerință sau așteptare exagerată din partea interlocutorului?

Aceste limite ale analizei se datorează tocmai faptului că în situația imaginară de mai sus nu avem în față textul 'real' în sensul coșerian explicat sub 2.1., ci *un fragment* (cf. cerința de integralitate) de *constituție (expresie) textuală redusă* la unitățile idiomatice (cf. cerința de a lua în considerare *toate* tipurile de unități și procedee textual-constituționale).

3.2. Din fericire, pentru fragmentul analizat, cunoaștem mult mai multe detalii despre textul *real* din care a fost extras. Este vorba despre un chestionar privind alegerea tematicii lucrării de licență, completat online pe platforma Google Classroom de către studenții înscriși în seminarul de specialitate al autoarei (E.T.-M.), la Facultatea de Studii Internaționale a Universității Kindai din Osaka. Fragmentul este selec-

tat din răspunsul completat de un student vorbitor nativ de japoneză (și non-nativ de engleză) în aprilie 2021, la una din întrebările chestionarului (v. Figura 1 pentru întrebare și opțiunile alese de student, cu comentariile sale libere marcate în roșu).

“Which area are you most interested in and would like to pursue in this Seminar and in the graduation thesis?”

- **c. analyzing movies (For example, what kind of movies?)**
Opera? cuz I like opera as well. but the lyrics are written in the very old days so idk if I will be capable of this work.
- **d. analyzing song lyrics (For example, what kind of songs/artists?)**
anything I do not care but wouldnt it be interesting if I compare the songs from each generation like 90s 80s 10s”

Figura 1: Chestionar privind tema lucrării de licență (întrebare cu variante multiple și răspunsul unui student)

Elementele descrise mai sus schițează contextul practic (ocazional) al textului. Relația cu acest tip de context clarifică funcția textuală a enunțului interogativ „Opera?”. El nu constituie o întrebare adresată interlocutorului (în acest caz, profesorul îndrumător), ci o întrebare auto-adresată, aprox. ‘Mă întreb dacă opera ar fi o temă posibilă pentru mine’, similară unei modalizări dubitative (‘Opera... – eventual’) ce anticipează exprimarea explicită a îndoielii („idk if...”)⁶.

Relațiile evocative ale semnului lingvistic cu semne din același text motivează alegerea de către student a termenului „lyrics” (‘versuri’) cu referire la operă, unde el nu este pe deplin adecvat, ca ecou la opțiunea (d.) din chestionar. Această contaminare aparent cataforică este posibilă deoarece producerea textului este, cel mai probabil, efectuată de către student în două etape: mai întâi lectura chestionarului cu toate opțiunile oferite în el, iar apoi formularea și înregistrarea propriilor răspunsuri.

După cum se vede în Figura 1, textul se articulează dialogic pe un prim palier, prin structurarea în forma tradițională a speciei textuale «ches-

tionar». În realitate însă există și un al doilea palier dialogic, de feedback din partea profesorului către student, după cum apare în Figura 2, care reproduce forma exactă a textului final din Google Classroom.

The image shows a screenshot of a Google Classroom assignment. On the left, there are two questions from a student:

c. analyzing movies
For example, what kind of movies?
Opera? cuz I like opera as well. but the lyrics are written in the very old days so
if I will be capable of this work.

d. analyzing song lyrics
For example, what kind of songs/ artists?
anything I do not care but wouldnt it be interesting if I compare the songs from
each generation like 90s 80s 10s

On the right, there are three comments from the teacher:

Comment [1]: The first step towards good academic writing (and academic communication in general) is to avoid contractions and abbreviations such as this one. This is not SNS with your friends, so you should always write full words and sentences.

Comment [2]: same as above

Comment [3]: same as above, plus spelling mistake

Figura 2: Chestionar privind tema lucrării de licență (răspunsul unui student și comentariile îndrumătorului)

Această a doua direcție dialogică este (a) făcută posibilă de contextul fizic imediat al textului, și anume caracteristicile tehnice ale platformei online Google Classroom, și (b) motivată de contextul istoric concret în care textul a fost produs: în anul 2021, în Japonia ca și în multe alte țări, restricțiile impuse de autorități pentru limitarea efectelor pandemiei Covid-19 au inclus suspendarea cursurilor în prezență și cerința de a desfășura întreaga interacțiune didactică exclusiv prin mijloace electronice.

Relația evocativă cu aceleași două tipuri de contexte reprezintă și unul dintre factorii care justifică forma și conținutul comentariilor de feedback ale profesorului, care sunt foarte scurte și se referă doar la stilul comunicării, fără a intra în fondul răspunsului studentului⁷. În mod concret, studentul crede că mesajul său poate să suspende incorectitudinile idiomatice, ca în comunicarea factuală informală de zi cu zi, unde regulile gramaticale, proprietatea termenilor etc. nu sunt primordiale, întrucât simpla transmitere a conținutului intenționat are precedență. Profesorul insistă însă că este vorba aici despre o altă categorie de text, încadrată în comunicarea academică formală, cu alte reguli de constituire, care trebuie conștientizate și respectate de către student.

În subsidiar fie spus, comentariul liber al studentului la opțiunea (d.) prezintă aceleași caracteristici gramaticale și stilistice ca și cele din fragmentul analizat în detaliu (greșeli ortografice și gramaticale, utilizare inadecvată a unor lexeme – „I do not care”, „each generation”), manifestând astfel o admirabilă coeziune. Din acest punct de vedere, putem afirma că, deși mesajul studentului este inadecvat din perspectiva relației cu interlocutorul și cu situația de vorbire (dimensiunea interpersonală a textului), el este întru totul adecvat din perspectiva funcției (auto-)expresive, prin aceea că manifestă consecvent și autentic personalitatea studentului și atitudinea sa în raport cu sarcinile academice. Prin aceasta, răspunsul la chestionar oferă o bază perfectă pentru configurarea componentei de feedback a textului și, ulterior, a întregii activități a îndrumătorului în procesul redactării lucrării de licență. Cu alte cuvinte, intenția expresivă bi-direcțională a textului se realizează cu deplin succes.

3.3. Palierul epistemic al analizei textuale asupra textului individual dat va include în mod necesar, pe baza elementelor identificate până acum, și o caracterizare din punct de vedere textual-tipologic, adică o descriere sau aproximare a principiilor care justifică unitar diferitele tipuri de unități și procedee constitutive. Utilizăm coordonatele modelului tipologic propus de noi pe baze coseriene (Tămâianu 2001: 91-123).

Privit din perspectivă istorică, textul instanțiază *specia textuală* de „chestionar”, actualizată în formă autentic dialogică pe o platformă online, care surprinde grafic ceea ce în alte vremuri ar fi constituit un dialog direct între student și profesor.

Privit din perspectivă funcțională, la palierul formei textuale de gradul I, textul în întregimea lui aparține modului discursiv non-poetic și se subsumează unei *finalități pragmatice* care, ulterior, pe baza unor criterii externe, poate fi specificată ca *finalitate didactică*. Analiza întregului text (nu doar a fragmentului preluat în articolul de față) poate revela și principiul tipologic supra-ordonat care justifică unitar diversele procedee textual-constituționale. El ar putea fi aproximat prin ‘eticheta’ “DENIABILITY”: „Construiește răspunsurile în așa fel încât să nu-ți angajeze răspunderea și să poată fi schimbate sau negate, dacă feedback-ul profesorului o va cere”.

O dată efectuată *analiza textului* autentic în specificitatea și integralitatea lui, procedeele textual-constitutive identificate pe parcursul acestei întreprinderi hermeneutice pot fi autonomizate metodologic în calitate de posibilități generale de construcție a sensului, pentru a fi urmărite în manifestarea lor în alte texte, eventual din aceeași specie textuală, sau contrastiv cu alte specii, situații istorice, circumstanțe culturale etc. Aceste procedee pot fi ulterior grupate și categorizate, descrise în corespondența lor cu diverse specii textuale și tradiții discursive – toate acestea la nivelul epistemic superior al *lingvisticii textului*. În sfârșit, la un al treilea palier epistemic, cel al unei *lingvistici generale a textului*, ele vor fi definite, sistematizate și disociate de alte tipuri de procedee, cum ar fi cele elocutionale și idiomatice⁸.

În acest punct al discuției, invit cititorul la un experiment mental. Să spunem că vom analiza nu un singur text de acest tip, ci 50 de texte sau chiar mai multe, la limită *toate* chestionarele completate în Google Classroom în ultimii doi ani de către *toți* studenții îndrumați de autoare, eventual în comparație cu *toate* chestionarele similare completate în scris în anii anteriori. Cu o mare doză de noroc, vom putea descoperi și alte tipuri de procedee textual-constitutive, mai diversificate, mai interesante, mai sofisticate. Previzibil este însă, mai degrabă, că vom găsi aceleași procedee, repetate fără prea multe modificări. Din acest punct de vedere, pentru lingvistica integrală a textului, extensiunea cantitativă a materialului textual analizat nu oferă în mod automat o garanție de relevanță sporită a rezultatelor analizei. Acesta este sensul insistenței lui Coseriu de a acorda prioritate studiului textelor creative, care manifestă „plenitudinea funcțională a limbajului” printr-o mai mare concentrație și diversitate a procedeelelor utilizate, în contrast cu textele factuale din viața practică de zi cu zi, unde o mare parte din respectivele procedee sunt etiolate sau dezactualizate (cf. Coseriu 1971/1977, 1981: 110-111, 1987a).

4. Note finale

4.1. Fără îndoială, textul analizat sub 3. poate fi examinat și din alte unghiuri, radical diferite.

În primul rând, el poate fi luat ca „sursă de informație”. Tot așa cum, de pildă, după cum subliniază Coseriu (1987b: 16), un text politic

poate fi utilizat ca sursă de informație despre istoria conceptelor politice, despre ideologii și evenimente istorice, textul nostru poate servi la a atesta nivelul de cunoaștere a englezei și nivelul academic general al generațiilor recente de studenți din universitățile japoneze, sau la a documenta avantajele și dezavantajele utilizării platformei Google Classroom în perioada pandemiei Covid-19. În acest caz, desigur, textul nostru nu va fi suficient de unul singur pentru a construi explicații valide, ci va trebui încadrat într-o mulțime îndeajuns de mare pentru a fi considerată cantitativ (statistic) relevantă în sociologie, istorie, marketing etc. Chiar dacă, material vorbind, avem de-a face cu ‘aceiași’ text, el nu mai este tratat în calitate de obiect de studiu al lingvisticii textului ca hermeneutică a sensului.

În al doilea rând, descoperirea unor detalii externe particulare dincolo de datele discutate sub 3.2. va fi necesară într-o *pragmatică a textului*, interesată să descifreze și să explice cum și de ce *acest* profesor și *acest* student, cu identitatea lor concretă și situația particulară în care se află, au comunicat tocmai astfel. De exemplu, într-un asemenea cadru s-ar putea arăta că insistența profesorului asupra corectitudinii lingvistice derivă din faptul că studenții afiliați la seminarul său trebuie să își redacteze lucrarea de licență în engleză și să fie capabili a utiliza limba la un nivel avansat, stăpânind bine registrul formal, pentru o viitoare utilizare în profesii cu expunere internațională. Asemenea considerații nu țin, nici ele, de lingvistica textului propriu-zisă, care este o *semantică a textului*, ce își propune să descopere în text (tipurile de) procedee de construcție a sensului cu justificările lor intern-textuale, iar nu eventualele motivări ale acestora prin factori personali, psihologici, sociali etc.

4.2. Cert este că lingvistica textului ca hermeneutică a sensului trebuie și ea, ca toate disciplinele lingvisticii integrale, să răspundă cerinței de „a spune lucrurile așa cum sunt”, prin adecvarea conceptelor, categoriilor și metodelor sale la natura și caracteristicile esențiale ale obiectului studiat. Acest obiect, textul ‘real’, este un obiect empiric-existent asupra căruia se proiectează un întreg ansamblu de configurații structurante – diferitele componente ale cunoașterii vorbitorului în fiecare plan al limbajului din modelul coserian triadic, puse în operă pentru realizarea intenției sale expresive. Aceste

componente constituie, simultan, și dimensiunile pe care se organizează (sub-)disciplinele textual-lingvistice corespondente. Acest tablou complex este ceea ce am numit¹⁰, cu o expresie analogică, *realitatea augmentată a textelor 'reale'*. Ne propunem să desfășurăm această analogie într-un articol viitor.

Note

¹ În original: „kagaku ga mizukara mōketa ashikase no naka de kyōjōka-suru koto naku, ese-kagaku wo norikoe, shinjitsu ni sematte ikō to suru, makoto no hihan-seishin”.

² Pornind de la această observație formulată de Coseriu cu peste patru decenii în urmă, credem că nu este o exagerare să notăm că a face lingvistică urmând perspectiva hermeneutică articulată de Coseriu implică un act de curaj, astăzi poate chiar mai mult decât la acel moment. Un act de curaj și un risc liber asumat – tocmai pentru că decizia de a respinge falsa științificitate derivată din imitarea superficială a metodelor și instrumentarului științelor naturale, și de a adopta cunoașterea intuitivă a vorbitorului însuși ca punct de plecare în cercetarea lingvistică pot genera o reacție de respingere, cu acuze de ne-științificitate sau de banalitate, din partea adepților unor curente teoretice mainstream caracterizate prin pozitivism și determinism extrem.

³ V. Tămâianu (2001: 40-41, 124-133); o sumară trecere în revistă este disponibilă în Tămâianu-Morita (2020).

⁴ O manifestare a acestei atitudini este obsesia curentă în lingvistica mainstream de a studia orice fapt sau fenomen textual doar pe bază de corpusuri cantitativ extinse, ca și cum procedeele de expresie textuală ar avea în sine o identitate constantă pan-textuală. Nu negăm, firește, utilitatea studiilor cu suport cantitativ extins ca instrumente ajutătoare în cercetarea lingvistic-textuală, ci găsim deplorabilă doar generalizarea acestui tip de demers ca scop în sine, și excluderea, din perimetrul 'științificității', a studiilor care încearcă să arunce lumină asupra articulării sensului în textele autentice, unitare și integrale.

⁵ Din rațiuni de spațiu, analiza detaliată se va limita aici doar la acest fragment al textului în cauză.

⁶ În subsidiar fie spus, Coseriu (1981, 1.2., p. 17-18 și 1984, 1.5., p. 7) ilustrează diferența conceptuală dintre funcțiile idiomatice și funcțiile textuale prin examinarea raportului dintre propoziția interogativă și întrebare, evidențiind că, pe de o parte, pentru exprimarea întrebării

există mai multe procedee idiomatice (cum ar fi construcțiile interogativă, enunțiativă, imperativă), iar, pe de altă parte, propoziția interogativă poate fi utilizată nu numai ca întrebare, ci și ca expresie a îndoielii, cu sensul aproximativ „Cine știe?”.

⁷Un dialog pe fond, privind posibilele teme pentru lucrarea de licență a studentului, ar fi prea complex pentru formatul chestionarului administrat în Google Classroom; în procesul educațional online el s-ar desfășura de fapt într-un act discursiv ulterior, organizat pe o platformă de tipul Zoom, care permite comunicarea orală în timp real.

⁸Pentru diferențierea acestor discipline ale textualității, a se vedea, de exemplu, Coseriu 1987b: 17. O discuție extinsă, cuprinzând și alte surse bibliografice coseriene, se găsește în Tămăianu (2001: 31-34).

⁹V. Coseriu 1978: 11, 1992: 11, Kabatek / Murguía 1997.

¹⁰Într-o contribuție la masa rotundă „Semantics, pragmatics, text linguistics” din cadrul celui de-al 8-lea congres internațional dedicat lingvisticii coseriene („Coseriu’s linguistics – origin and actuality”), desfășurat la Universitatea Zürich în zilele de 16-18 iunie 2021.

Bibliografie

Bernardo 1995 = José María Bernardo, *La construcción de la lingüística. Un debate epistemológico*, Valencia, Universitat de València, 1995

Copceag 1981/2002 = Dumitru Copceag, *El ‘realismo lingüístico’ o doctrina de Eugenio Coseriu*. În: Weydt, Harald (ed.), *LOGOS SEMANTIKOS. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu 1921-1981*, Berlin, New York, Madrid, W. de Gruyter, vol. 2, p. 7-18. Traducere în limba română de E. Bojoga: *Realismul lingvistic’ sau doctrina științifică a lui Eugenio Coseriu*. În: „Limba română”, XII, 2002, nr. 10, p. 100-107 (Disponibil online: <https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2749>)

Coseriu 1958 = Eugenio Coseriu, *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*, Montevideo, 1958. Ed. a 2-a revizuită, Madrid, Gredos, 1973. Ed. a 3-a revizuită Madrid, Gredos, 1978

Coseriu 1971/1977 = Eugenio Coseriu, *Tesis sobre el tema ‘lenguaje y poesía’*. În: Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid, Gredos, 1977, p. 201-207

Coseriu 1973/1981 = Eugenio Coseriu, *Lezioni di linguistica generale*, Torino, 1973. Ediție spaniolă revizuită: *Lecciones de lingüística general*, Madrid, 1981. Traducere în română de E. Bojoga: *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău, Arc, 2000

Coseriu 1978 = Eugenio Coseriu, *Gramática, semántica, universales. Estudios de lingüística funcional*, Madrid, Gredos, 1978

Coseriu 1979 = Eugenio Coseriu, *Verbinhalt, Aktanten, Diathese. Zur japanischen Ukemi-Bildung*. În: Ezawa, Kennosuke/Rensch, K.H. (ed.), *Sprache und Sprechen. Festschrift für Eberhard Zwirner zum 80. Geburtstag*, Tübingen, Niemeyer, 1979, p. 35-55

Coseriu 1981 = Eugenio Coseriu, *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen, Narr, 1981. Ediție critică spaniolă de Ó. Loureda Lamas, *Lingüística del texto. Introducción a la hermenéutica del sentido*, Madrid, Arco Libros, 2007

Coseriu 1983a = Eugenio Coseriu, *Sprachtypologie und Typologie von sprachlichen Verfahren*. În: Faust, Manfred (ed.), *Allgemeine Sprachwissenschaft, Sprachtypologie und Textlinguistik (Festschrift für Peter Hartman)*, Tübingen, Narr, 1983, p. 269-279

Coseriu 1983b = Eugenio Coseriu, *Pour et contre l'analyse sémiologique*. În: Hattori, Shirō/Inoue, Kazuko (ed.), *Proceedings of the XIIIth International Congress of Linguists (28 August-4 September 1982)*, Tokyo, 1983, p. 137-148

Coseriu 1984 = Eugenio Coseriu, *Funktionelle Syntax, (Vorlesung, Sommersemester 1983, Nachschrift von Heinrich Weber)*, Univ. Tübingen, 1984

Coseriu 1987a = Eugenio Coseriu, *Acerca del sentido de la enseñanza de la lengua y literatura*. În: *Innovación en la enseñanza de la lengua y la literatura*. Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, 1987, p. 13-32

Coseriu 1987b = Eugenio Coseriu, *Lenguaje y política*. În: M. Alvar (ed.), *El lenguaje político*, Madrid, Fundación Friedrich Ebert, 1987, p. 9-31

Coseriu 1988 = Eugenio Coseriu, *Sprachkompetenz. Grundzüge der Theorie des Sprechens*, Tübingen, Francke, 1988

Coseriu 1992 = Eugenio Coseriu, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*. În: „Apostrof”, II (30), p. 11, 14

Coseriu 1994 = Eugenio Coseriu, *Sprachtheorie und Grammatik bei Sekiguchi*, studiu explicativ în: Sekiguchi, Tsugio, *Deutsche Präpositionen. Studien zu ihrer Bedeutungsform*, Tübingen, Niemeyer, p. 59-64

Kabatek / Murguía 1997 = Kabatek, Johannes, Adolfo Murguía, *Die Sachen sagen, wie sie sind... Eugenio Coseriu im Gespräch*, Tübingen, Narr, 1997

Tanaka 1981 = Katsuhiko Tanaka, *Kyōyakusha no kotoba (Cuvîntul traducătorilor) – I*. În: Coseriu, Eugenio. *Utsuriyuku koso kotoba nare. Synchronie - diachronie – historia [Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico]*. Traducere de Katsuhiko Tanaka și Takashi Kamei, Tokyo, Kronos, p. 239-243

Tămăianu 2001 = Emma Tămăianu, *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Cluj-Napoca, Clusium, 2001

Tămăianu-Morita 2020 = Emma Tămăianu-Morita “Relațiile semnifice evocative și construcția sensului textual”. În: „Limba Română”, Chișinău, XXX, 6, p. 79-103.

Prezentul articol a fost elaborat cu sprijinul unui grant de cercetare în străinătate, acordat de Universitatea Kindai (Japonia) pentru un proiect de lingvistică textului, desfășurat în calitate de cercetător invitat la Universitatea din Sevilla pe durata anului universitar 2021/2022.

Abstract

Looking for the 'reality' of texts: E. Coseriu's solution

Keywords: Eugenio Coseriu; Epistemology of linguistics; Humane sciences; Integral linguistics; Text linguistics

The article starts from the epistemological characterization proposed by D. Copceag for E. Coseriu's outlook on language, epitomized in the term

“linguistic realism”, and examines its possible application in the domain of text linguistics as a hermeneutics of sense, for defining the legitimate object of this discipline and distinguishing it from the ways in which the same material object ‘text’ may be approached in other linguistic disciplines or in other domains of scientific inquiry. Several instances of Coseriu’s own use of the term “realism” in correlation with “functionalism” and “rationalism” are reviewed, with special focus on the “integral typology of real (genuine) languages”, which provides the blueprint of a relevant analogy for the exploration of genuine texts. Finally, an illustrative text analysis helps to highlight the differences between the semantic perspective which is proper to integral text linguistics, from the standpoints of adjacent disciplines, such as a pragmatics of individual texts, or of completely different pursuits, such as sociology, cultural history, marketing etc., where texts are treated as sources of information, being thus reduced to an instrumental status.

Johannes KABATEK

Cristina BLEORȚU

Dincolo de structuralism.

Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea. Anul 1941 (I)

J. K. – profesor universitar doctor, șeful Catedrei de limbi romanice a Universității din Zürich (Elveția). Este unul dintre cei mai mari promotori ai lingvisticii coșeriene, director al Arhivelor Eugeniu Coșeriu.

1. Introducere

Obiectul studiului de față îl constituie prezentarea primelor două scrisori în română, din anul 1941, pe care le-am transcris în cadrul proiectului „Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea¹” de la Universitatea din Zürich. Întrucât capitolul II din lucrarea *A spune lucrurile așa cum sunt* (Kabatek și Murguia 2017) a jucat un rol important în istoria lingvisticii coșeriene și a fost punctul de plecare al unei serii de studii, se vor examina mai întâi unele aspecte din acest capitol, care vor fi menționate în scrisori. Astfel, aflăm că Eugeniu Coșeriu a cerut o bursă pentru Italia de la guvernul italian, în aprilie 1940, cu ajutorul profesorilor Iorgu Jordan, Dimitrie Găzdaru, Ion M. Marinescu și Giuseppe Petronio, pentru care a obținut un răspuns pozitiv în luna septembrie a aceluiași an, iar pe 7 ianuarie 1941 ajunge la Roma cu această bursă. Totodată aflăm că Italia a reprezentat o schimbare majoră pentru acesta: „Important pentru mine în Italia a fost, mai

C. B. – doctor în filologie, cercetătoare, Universitatea din Zürich (Elveția). Autoare a numeroase articole. Participantă la realizarea unor proiecte internaționale de la Universitățile din Barcelona, Oviedo, Zürich, Iași.

ales, întâlnirea cu incredibila tradiție și cu tot ceea ce se putea vedea în Italia. Mult mai târziu am spus că, în Italia, nu trebuie să ascuți prelegeri de estetică pentru a-ți forma gustul estetic; e destul să te uiți direct în piețe la ceea ce este în jurul tău” (p. 45).

Câteva pagini mai înainte Coșeriu povestește cum nu a putut la început să se pună în contact cu părinții, deoarece „se putea scrie, dar poșta nu ajungea la destinatar” (p. 42). Acest lucru a fost posibil doar când ei au ajuns în România: „Au aflat foarte repede, pentru că, după cele patru zile de la început, exista un fel de convenție ca, în funcție de criteriul de reunire a familiilor, să se poată trece granița în ambele direcții. Mama mea a avut ideea genială să-l dea pe tatăl meu drept fratele ei, care suferea boli mentale, și să spună că soțul ei locuia deja de mult timp în România și ea vrea să meargă la el. Încă în aprilie 1941, ei au ajuns în România în acest fel și, negăsindu-mă acolo, au aflat de la universitate că eu eram deja în Italia. Și atunci mi-au scris” (p. 42-43).

Din acest capitol mai aflăm că în Italia tânărul lingvist a putut să se intereseze de diferite culturi, literaturi și limbi, printre care și cele slave în afară de cele romanice; totuși „încă cu gândul de a mă întoarce cândva în România, cât mai târziu posibil, adică după război, pentru a nu trebui să fac serviciul militar. Am putut evita ușor acest lucru, pentru că studiam. Am prezentat, de fiecare dată, cereri, ca să nu fiu chemat la serviciul militar, pentru că studiam în străinătate” (p. 48).

2. Scrisorile din 1941

Pentru anul 1941 dispunem doar de optsprezece scrisori, dintre care șaisprezece sunt scrise în limba română:

Dată	Expeditor	Limbă
41-02-04	Ion Pașăre	română
41-02-06	Ion Pașăre, Costică Mândru, Mioara Simionescu	română
41-03-05	Ion Pașăre	română
41-03-18	Ion Pașăre et al.	română
41-03-30	Gheorghe Ivănescu ²	română
41-06-04	Ion Pașăre	română
41-08-05	Giorge Pascu	română

41-08-27	Hocevar Miran	slovenă
41-09-05	Ion Pasăre	română
41-09-10	Gheorghe Ivănescu	română
41-10-02	Ion Pasăre	română
41-10-12	Gheorghe Ivănescu	română
41-10-27	Ion Pasăre	română
41-11-03	Ion Pasăre	română
41-11-07	Istituto di Cultura Italiana in Romania	italiană
41-11-12	Ion Pasăre	română
41-12-08	Ion Pasăre	română
41-12-30	Ion Pasăre	română

După cum se poate observa, scrisorile în română sunt scrise fie de studenți, fie de profesori de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași³. În continuare prezentăm transcrierile primelor două scrisori ale lui Ion Pasăre, un coleg de-al lui Coșeriu de la universitatea din Iași, care l-a ajutat cu toate chestiunile birocratice legate de universitate și de serviciul militar.

2.1. Scrisoarea I

4 II 1941⁴

Frate

Mereu, mereu am vrut să-ți scriu, dar n-am făcut-o și nu din vina mea. Tu din depărtare, nu poți ști cauza tăcerii și de aceea azi când am primit ilustrațiile⁵ dela tine (2) am avut o bucurie feroce dar și o strângere de inimă. M-ai putea socoti nevrednic. Eu nu te uit, căci amintirea ta îmi dă putere, dar ce să fac dacă viața mi-i banală și nemulțămitoare? N-am ați spune nimic vrednic. Dacă eu sînt nefericit, poate că tu ai și mai serioase motive să nu fii altminteri. Pe la noi s-au schimbat multe. Poate îți voi scrie într-un viitor apropiat de toate și de toți. Aflu cu părere de rău și indignare, că poza n-a ajuns la tine. De ce? Cine știe dacă ne vom mai vedea. Păstrez cu sfințenie ilustrațiile de la tine: Veneția dinainte și acum alte două, Firenze și Roma. Nu știu cum să-ți mulțumesc mai frumos pentru asta. Observ că ai schimbat ortografia cuvîntului România și-nțăleg. Pe la noi cursurile îs exact acela pe care le știi și aceeași

profesori. Eu ca și toți prietenii tăi, Ciocan, [nu se înțelege], Racu etc. sîntem sănătoși, lucru pe care ți-l dorim și ție. Orice ar fi, tu treci peste toate și fă-ți datoria, învățînd cât șapte, căci prezentul e menit să devie trecut și tu trebuie să fii tare pentru viitor.

Cu dragoste te salută

Ion Pasăre⁶

Frater
4 II 1941

Merem, merem am vrut să-ți scriu, dar n-au fost-o și nu din vina mea. În din depărtare, nu poți ști cauza tăcerii și de aici azi cînd am primit ilustrațiile dela tine(?) am avut o bucurie foarte mare și o strengere de inimă. N-ai putea să-mi scrie. Eu nu te vreau, căci amintirea ta îmi dă putere, dar ce să fac dacă viața nu e banală și nemulțumitoare? N-am a-și spune nimic vedea. Dacă eu sînt nefericit, poate că tu ai și mai serioase motive să nu fii altminteri. Pe la noi s-au schimbat multe. Poate îți voi scrie într-un viitor apropiat, de toate și de toate. Aștept ca părere de rău și indignare, că poze n-a ajuns la tine. De ce? Cine știe dacă ne vom mai vedea. Tăstău cu spînzurii ilustrațiile dela tine: Venetia dinaintea și acum alte două, Ferrara și Roma. Au știu cum să-ți mulțumesci mai frumos pentru asta. Observ că ai schimbat ortografia cuvîntului România și înțeleg. Pe la noi cîntărește în exact același pe care la șta și aceiași profesori. Eu ca și toți prietenii tăi, Ciocan, Timaciu, Carar, Racu etc. sîntem sănătoși, lucru pe care ți-l dorim și ție. Orice ar fi, tu treci peste toate și fă-ți datoria, învățînd cât șapte, căci prezentul e menit să devie trecut și tu trebuie să fii tare pentru viitor.

Cu dragoste te salută Ion Pasăre

2.2. Scrisoarea II

6 II 1941

Dragă Eugen

Am primit încă două ilustrate dela tine: Roma și Ferrara. Multe mulțămiri. Le arăt multora și așteaptă vești dela tine. Te ferește toată lumea. Spune-mi pe larg ce mai faci. Orice ai zice, e binevenit p. că-i rar și erotic. Pentru noi, cele dela noi, n-au preț. Pascu⁷ nu mai este decan. Nu mai conduce nici Cetatea M, care poate să nu mai apară. Deocamdată e trecut sub direcția lui [nu se înțelege]. În demnitatea de decan la Litere e Marinescu⁸. Rector e David. Octav B.⁹ își continuă același curs: „Cînd s-a născut C. Negruzzi?”. Această problemă este f. greu de rezol-

vat; „Vedeți, Bogdan [nu se înțelege]...” N-am mai fost de atunci la cursul lui. Odată m-a întâlnit pe sală și a vrut să-mi facă morală, dar i-am întors spatele, căci afară de ce știi tu, s-au mai întâmplat și altele. Apoi m-am dus special la o oră de seminar, unde am luat cuvîntul. Cetea de altfel Fetița. Mi-am procurat cursul. Se poate să revie Jordan. Călinescu n-a venit însă după Crăciun. Va scoate *Istoria* sa. La Romanistică nu facem nimic, așijderi de Filologie. Păcat de Dumnezeu. Scorpan¹⁰ nu mai este director la teatru. Eu am dat în Dec. un examen de latină și acum dau unul de romanistică.

Zica s-a împăcat cu Nelu și-i fericită foarte. Croitoru, Piru, etc. îs la București la academia pedagogică. Camarazii tăi sînt veseli. Păcat că n-au simțul măsurii și-ș pierd capul la mărire. Mi-i acru sufletul și mă doare pentru toate cele întâmplate. Ceia ce apare ca sigur, este că ne vom vedea cu bine și mi-i deajuns. Nu vreau să privesc numai la prezent, care m-a năpăstuit cînd speram mai mult. N-am ce-ți spune de pe la noi, nu pot privi lucrurile în mare, căci m-au copleșit minciunile. Va fi tare bine cînd te vei întoarce. Pentru a-ți face o surpriză, am dat cuvîntul la o serie de persoane simpatice. Una-ți scrie „din vîltoarea examenelor” alta stă „la fereastra așteptărilor.” Toți sînt grăbiți. Mai ales Ciocan, pe care cu greu l-am agățat dintre două fete. Mulți au promis să-ți scrie individual: Ciocan, Costică Mîndru, Cozma Holban și nu mai știi care. Ar face tare bine. Eu prea puține îți pot spune. Nu mă mai lasă o durere de cap și nu-s bun de nimic. Te rog să-mi scuzi acest gen de telegramă. E tot ce pot face. Eu mă gîndesc la tine, mai sînt și alții mulți care-ți doresc binele și cu toții te așteptăm. Ștefan are vești dela tatăl tău; a sosit un lot de refugiați. Cît costă pe acolo un ou de găină? Pe la noi e 7,50. Ai primit cartea poștală? Dacă-mi vei scrie un plic, pune cîte un cuvînt pentru cei de față. Contrar așteptărilor eu în ultima vreme învăț f. mult. Lucrul pare nepotrivit mai ales cu viitorul care ne așteaptă, dar trebuie să fac asta pentru a putea pune la punct pe potrivnici. Dealtfel învățatul pentru mine e lucru natural, plăcut prin el însuși, mă satisface.

D-l Ivănescu e acelaș om bun și măestru. Îți va scrie și el.

Ce să-ți mai spun? Să zic de mine ceva bine n-o să mă crezi. Pe de altă parte nu-i bine să minți căci riști să nu spui adevărul; oricum, decît să nu vorbești de loc, mai bine să taci. Ceia ce am constatat este că

omul nu se plictisește de viață, ci de el însuși. Curios este că oame-
nii mulțamiți de ei însăși sînt acei care deobicei mulțănesc pe ceilalți.
Adevăratul drum spre desăvîrșire stă în nemulțămirea față de faptele
tale, însă.

Dar prietene, decît așa o viață proastă, mai bine una mai bună. Visai, cînd
erai prin clasa V, VI de liceu, să trăiești așa vremuri istorice? Eu iubitor
al istoriei mă indignam de pasivitatea scurgerii timpului. Stai că vād pe
cineva, o fată bine. Să scrie și ea cîteva vorbe. Le-a scris. Îți va aminti de
ultimul bal. Dorindu-ți să ne vedem sănătoși, îți dorește fericire

Ion Pasăre

Multe salutări din partea mea cu cele mai bune intenții și cele mai bune
urări – la revedere.

F. [nu se înțelege]

Dragă Eugene,

Împrejurările sunt de așa natură, încât nu-ți pot scrie decît cîteva cu-
vinte. Îți transmit dragi salutări, cu toate că tu m-ai dat cu totul uitării.

Cu tot dragul,
C. Măndru

10 Febr. 1941 Iași

Prietene Coșeriu,

„Păsărică”, draguț ca întotdeauna mi-a oferit și mie un loc, pentru a
așterne și eu o fărîmă din gândurile-mi de azi. E o zi mohorâtă, cu cer
plumburiu și liniște în vătraiul nostru Iași. Sunt în Bibliotecă, venită să
mă delectez cu cîteva cap. din Tite-Live, în vederea examenelor apro-
piate. Mi-e sufletul pustiu... par' că mai pustiu ca întotdeauna... Cât de
deosebit e sufletul meu de azi față de acelaș suflet de astă toamnă!...
Nici eu nu știu ce mai vreau!... Ași sta ore întregi cu ochii țintă după
vr'un nor, care trece... așa vrea să ajung departe... departe străbătînd
zorii...

E grozav să stai mereu la fereastra așteptărilor și să nu sosească nimeni... nimeni, care să-ți spulbere amarul strâns de ani. Am văzut ilustratele trimise lui Păsărică... sunt f. frumoase. Vreau să văd și eu Italia – pământul unde cândva a visat și a plâns... Bălcescu.

Ce fericit trebuie să fii că te afli acolo. Acelaș vis pe care tu îl vezi împlinit azi, îl visez eu de ani... oare voi putea să-l trăiesc cândva aeeva?... Cine știe? Cine știe ce va mai fi!... În tot cazul, dacă Dumnezeu îmi va mai dărui încă zile, mă voi încălzi mereu cu speranța că dacă nu azi, apoi mâine, poimâine... „odată” voi ajunge și eu acolo. Mi-ar face o nespūsă plăcere câteva rânduri din partea prietenului Coșeriu, care m/a ascultat și m-a înțeles... odată.

Cu toată prietenia
Mioara Simionescu

11 II 1941

Acum – Roman în 2 acte – la sfîrșitul căroră cortina cade jos de rușine. Acțiunea se petrece în Moldova lui August 1940. Eroii sînt el și ea. Actul I cătră ea pe ton languros:

“Tu che poti essere per il splendore che spandi, nella volta dei astri
Celesti¹¹.

Tu che sei misteriosa come il fiumicino del un ruscello
Tu che hai grazia divina come una pastorella sola nel un campo
pieno di fiori, sii alegra e giuliva.”

pe ton melodramatic.

„Nel corso del tuo camino i fiorellini susurano nascosto
paroli di ammirazione; Il fruscio d’erba cessa, il bosco ti alza
nel grandore dei cieli e della terra, il fremito dei fiori ti acclama
Soltante al vento scherzoso porta notizia piena di fascino. Tu
davanti il tempo dimentica sua andatura e dà in un sussulto
Tutto si china e sembra cantare una piena di armonia eterna
canzone. Di tuo dietro non solo filo d’erba pieno di rimpianto
e mesto come gufi sul tetto di una basilica.

11) raggio dei tuoi occhi penetrano profondo e sconcertano
Vera ed imprevedibile tu sei figlia dell’armonia.”

Actul II – Ea cătră el, va urma.

3. Concluzii

În aceste câteva pagini am prezentat două scrisori de la începutul anului 1941, unde putem observa că tânărul Coșeriu păstrează legăturile cu colegii săi, România nefiind de cealaltă parte cum se va întâmpla mai târziu, după cum mărturisește el însuși: „Apoi a venit 23 august 1944 și, dintr-odată, nu a mai fost nicio legătură cu România, România era deja de cealaltă parte și eu am rămas în Italia și, sufletește, am devenit de fapt italian, când nu mai exista posibilitatea reîntoarcerii în România” (Kabatek și Murguía 2017: 48).

- Note** ■
- ¹ Pentru mai multe informații, vezi Kabatek și Bleorțu 2019, 2020, 2021 (a, b, c).
 - ² Scrisorile lui Ivănescu au fost transcrise de Eugen Munteanu (2019 a și b).
 - ³ Am dori pe această cale să îi mulțumim Alinei Țiței-Avădanei pentru ajutorul oferit în descifrarea unor nume ale unor profesori de la universitatea din Iași și pentru recomandarea paginii <http://dictionare.enciclopedii.uaic.ro/catalogCD-UAIC/>.
 - ⁴ Menționăm că am păstrat ortografia din scrisori, inclusiv greșelile. Unde nu s-a înțeles un cuvânt s-a pus între paranteze pătrate „nu se înțelege”.
 - ⁵ În *A spune lucrurile așa cum sunt* Coșeriu povestește cum s-a oprit în mai multe orașe înainte de-a merge la Roma. Probabil că ilustrațiile sunt trimise de atunci: „Am călătorit mai întâi până la Trieste, după care m-am oprit pentru câteva zile în fiecare oraș: Trieste, Bologna, Bologna și abia apoi Roma. Astfel am ajuns la Roma abia pe 7 ianuarie 1941.” (Kabatek și Murguía 2017: 41).
 - ⁶ Îi mulțumim pentru scanări colegei noastre, Yoselin Henriques Pestana.
 - ⁷ Giorge Pascu a fost profesor la Facultatea de Litere în 1915 și între 1918-1942, unde a ocupat și funcția de decan; a predat la următoarele catedre: 1) Catedra de Istoria literaturii române vechi; 2) Catedra de Dialectele limbii române; 3) Catedra de Istoria literaturii române vechi și dialectologie română și 4) Catedra de Istoria literaturii române.
 - ⁸ Marinescu Ion M. a fost profesor la Facultatea de Litere între 1918-1943, unde a ocupat și funcția de decan; a predat la următoarele catedre: 1) Catedra de Limbă și Literatură latină și 2) Catedra de Limbă și Literatură Română. El este unul dintre profesorii care l-au susținut pe Coșeriu pentru bursa din Italia.

⁹ Octavian Botez a fost profesor la Facultatea de Litere între 1927-1943, predând la 1) Catedra de Istoria literaturii moderne și la 2) Catedra de istoria literaturii române.

¹⁰ Grigore Scorpan a fost profesor la Facultatea de Litere și Filosofie (la Catedra de Istoria Literaturii române și la cea de Istoria literaturii române vechi) și la Facultatea de Filologie (la Catedra de Limbă română și la Catedra de Literatură română); a predat între 1930-1942 și între 1947-1953.

¹¹ Îi mulțumim pentru transcrierea în italiană Manuelei Crivelli.

Referințe bibliografice

Kabatek și Bleorțu 2019 = Johannes Kabatek, Cristina Bleorțu, *Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea* (I). În „Limba Română”, nr. 4, 2019, p. 45-50

Kabatek și Bleorțu 2020 = Johannes Kabatek, Cristina Bleorțu, *Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea* (II). În „Limba Română”, nr. 2, 2020, p. 108-110

Kabatek și Bleorțu 2021a = Johannes Kabatek, Cristina Bleorțu, *Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea* (III). În „Limba Română”, nr. 1, 2021, p. 54-56

Kabatek și Bleorțu 2021b = Johannes Kabatek, Cristina Bleorțu, *Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea* (IV). În „Limba Română”, nr. 2, 2021, p. 60-63

Kabatek și Bleorțu 2021c = Johannes Kabatek, Cristina Bleorțu, *Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea* (V). În „Limba Română”, nr. 4, 2021 (ed. specială dedicată lui Eugeniu Coșeriu), p. 55-62

Kabatek și Murguía 2017 = Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, *A spune lucrurile așa cum sunt*, trad. Adrian Turculeț și Cristina Bleorțu, Iași, Demiurg, 2017

Munteanu 2019a = Eugen Munteanu, *O revelație documentară: 17 scrisori inedite ale lui G. Ivănescu către Eugeniu Coșeriu* (I). În „Limba Română”, nr. 3, 2019, p. 64-73

Munteanu 2019b = Eugen Munteanu, *O revelație documentară: 17 scrisori inedite ale lui G. Ivănescu către Eugeniu Coșeriu* (II). În „Limba Română”, nr. 4, 2019, p. 50-61

Abstract

Beyond Structuralism. Letters to Eugenio Coseriu and the history of linguistics in the 20th century. Year 1941 (I)

Keywords: *Eugenio Coseriu; letters; history of linguistics; Romanian*

This paper presents the first two letters in Romanian, from 1941, from the project “Beyond structuralism”. Letters to Eugeniu Coșeriu and the History of Linguistics in the 20th Century from the University of Zurich. Our purpose is to contribute to the history of Coserian linguistics.

Eugen MUNTEANU

Jurnal epistolar jenaez 1999-2001 (I)

E.M. – profesor la Facultatea de Litere a Universității „A.I. Cuza” din Iași, director-fondator al Școlii Doctorale de Studii Filologice (2005-2009), profesor invitat la Universitățile din Jena și Viena, director al Institutului de Filologie Română „A.I. Philippide” din Iași (2009-2013).
Principalele lucrări: *Aeterna Latinitas* (1997); *Introducere în lingvistică* (2015); *Lexicologie biblică* (2008). A coordonat proiectul „Monumenta linguae Dacoromanorum” (2009-2015, 15 volume) și ediția critică a versiunii „Nicolae Spătarul Milescu” a Vechiului Testament (2016, 2060 p.). A tradus și comentat texte de Sf. Augustin, Thomas de Aquino, Swedenborg, Rousseau, Rivarol, Wilhelm von Humboldt, Iacob Grimm, Ernst Renan, Eugenio Coseriu și Hans-Georg Gadamer.

Cuvânt-înainte

Cunoștința pe care am făcut-o cu Eugenio Coseriu la Iași în 1992, urmată de cele aproximativ două săptămâni în care am avut norocul și privilegiul să îl însoțesc, aproape zilnic, în plimbări și drumeții în Iași și prin împrejurimi, au schimbat în mod radical sensul devenirii mele profesionale. Cu generozitate și cu un instinct al oportunității care îi era specific, marele nostru compatriot mi-a făcut onoarea de a mă declara, de câte ori avea ocazia, inclusiv în scris, discipol al său. Un asemenea moment s-a petrecut la ediția a XXI-a a Congresului de Lingvistică și Filologie Romanică, desfășurat la Palermo, în toamna anului 1995. În zilele congresului, Eugenio Coseriu a crezut de cuviință să mă prezinte personal, în cuvinte elogioase, multora dintre prietenii, discipolii și cunoscuții lui. Între aceștia, se distinge persoana romanistului german Wolfgang Dahmen, care îmi va deveni prieten apropiat. Îndată ce a obținut prin concurs Catedra de Românistică de la Universitatea „Friedrich Schiller” din Jena, Wolfgang m-a invitat să îi devin colaborator la această catedră. Între timp dobândisem însă postul de lector de limbă și literatură română la Universitatea Paris

IV-Sorbonne, așa că instalarea mea la Jena a trebuit să fie amânată aproape trei ani, până la terminarea misiunii mele pariziene. Ultimul meu semestru la Sorbona a coincis cu primul semestru la Jena, așa că, timp de câteva luni a trebuit să fac un fel de navetă obositoare, cu trenul, o dată la 2-3 săptămâni, între Paris și Jena.

Oricât de mare ar fi fost fascinația Parisului, nu am ezitat nici o clipă atunci când mi s-a ivit ocazia de a-mi îndeplini o veche năzuință, aceea de a petrece un răstimp mai consistent într-o universitate importantă din Germania. Micul orașel thuringian, universal recunoscut ca unul din leagănele culturii germane, mi se părea opțiunea ideală. Pot spune că, în cele două vizite anterioare, îmi asumam deja, intelectual și sentimental, „apartenența” la un spațiu populat, practic, de umbrele celor mai mari spirite ale culturii germane, de la Martin Luther și până la marele Johann Wolfgang von Goethe și iluștrii săi contemporani Friedrich Schiller, frații Wilhelm și Alexander von Humboldt, Johann Gottlieb Fichte, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Novalis, August Wilhelm Schlegel, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling sau, mai târziu, Arthur Schopenhauer. Dintr-o listă nesfârșită de învățați din toate domeniile, care fuseseră profesori la Universitatea din Jena, mai menționez doar pe Ernst Haeckel, biologul care formulase legea fundamentală a vieții (despre care învățasem în școală!), potrivit căreia „ontogeneza repetă filogeneza”, matematicianul Gottlob Frege și filosoful Rudolf Carnap, cu contribuțiile lor fundamentale de filosofia limbajului, sau nume de prim rang în lingvistică precum slavistul August Leskien, romanistul Hugo Schuchardt (maestru și prieten al lui A. Philippide!) și Heimann Steinthal, a cărui istorie a filosofiei limbajului la greci și la romani fusese prima carte în germană pe care o citisem la Iași.

Ca și în paginile cu caracter memorialistic, jurnalier sau epistolar pe care le-am publicat până acum, am păstrat notațiile originale așa cum au fost ele scrise, evitând să mă autocenzurez sau să cosmetizez în vreun fel unele momente, poate, mai puțin măgulitoare pentru „imaginea” autorului. Am ținut să păstrez autenticitatea notației spontane, cu convingerea că doar astfel mărturia pe care o depun despre epoca pe care am traversat-o va fi credibilă pentru eventualii cititori.

(E.M.)

Jena, sâmbătă, 17 aprilie 1999. În fine, îmi vin din nou în fire, după extrem de obositorul drum de la Paris și după câteva ore de somn întremător. Ultima etapă a obositoarei „navete”, Paris – Jena, via Frankfurt și Weimar. Am plecat de la Paris, din Gare de l’Est, vineri, pe la șapte seara, iar la ora 22,30 eram la Frankfurt. De aici, peste vreo oră, fără niciun efort, de la un peron alăturat (o, admirabila organizare a gărilor nemțești!), am luat trenul pentru Weimar, unde am ajuns pe la ora 3,30. În mica și istorica gară, complet refăcută odată cu declararea orașului drept „capitală culturală a Europei”, n-am mai tremurat de frig ca anul trecut, când o găsisem închisă, în plin șantier. Am așteptat în sala centrală, privit cu condescendență de doi polițiști aflați în patrulare, până la ora 5,00, când pleca primul tren spre Jena, așa că, în zori, pe la 5,30, coboram, pentru a doua sau a treia oară, nu îmi mai aduc bine aminte, la Jena, în Westbahnhof, gara de vest, pare-se cea mai frecventată (cealaltă, Saalebahnhof, pare plasată pe axa nord-sud și este la vreo 2-3 km distanță). Pe peron mă aștepta Victoria Popovici, rugată să mă întâmpine în locul lui de Wolfgang Dahmen, care nu era la Jena în acea zi de sfârșit de săptămână, el locuind la Bamberg. [Dragul de Wolfgang! De peste două decenii de când ne cunoaștem, m-a întâmpinat pe peron el însuși ori de câte ori reveneam la Jena. – Adaos din noiembrie 2021]. Cu vreo șapte-opt ani mai mică decât noi, Victoria pare să fie ceea ce se cheamă o „colegă de nădejde”. Aflu că vom fi colegi, ea este deja angajată de câteva luni asistentă la Catedra de Românică condusă de Wolfgang Dahmen. Din spusele ei, înțeleg că a fost cercetătoare la Institutul de Lingvistică din București, și-a dat recent doctoratul, îndrumată de Marius Sala, și că a fost câțiva ani buni lectoriță de română la Köln. Mă conduce, vreo zece minute de mers pe jos, la noua mea locuință, o casă de oaspeți a Universității, Gästehaus Forstweg 26, unde Wolfgang îmi rezervase o cameră.

Trezit pe la prânz, încep să inspectez casa și împrejurimile. Este un fel de vilă mai mare, cu baza dreptunghiulară, cu parter și două etaje, cu vreo 20 de camere în total. Înțeleg din pliantul pe care îl găsesc pe masă, alături de o hartă și o scrisoare oficială de bun venit, că rezidența unde voi locui este rezervată pentru aceia dintre oaspeții mai de seamă ai Universității care zăbovesc o vreme mai îndelungată la Jena. Camera mea este măricică, la parter, cu vedere spre grădină, cu mobilier funcțional și foarte solid, cu o baie încăpătoare, cu fereastră. Totul este

de o curățenie de neimaginat la Paris. Bucătăria este comună pentru toți locatarii unui etaj, dar este foarte spațioasă, dotată cu absolut tot ce trebuie, două frigider, aragaz, instalație de ceai și de cafea, cuptor cu microunde, front de lucru generos, veselă și ustensile de tot felul, o masă foarte mare în mijloc etc. Îmi place, nu pot să nu compar, bucuros, cu încăperea mea din căminul studențesc de la Paris, de pe rue Citeaux, nr. 1. Din prospectul de prezentare aflu că lenjeria de pat și de baie se schimbă săptămânal complet, la recepție, și intră în prețul chiriei. Pentru cele personale ai la îndemână, la subsol, o spălătorie, cu două mașini puternice, plus o mașină de uscat rufe, fără taxe suplimentare. Mă gândesc cât va fi chiria, cred că ceva spre 400 DM.

Cu destulă ușurință, identific pe una din străduțele paralele cu Forstweg un magazin alimentar în care îmi procur primele provizii, ulei, unt, ouă, zahăr, ceaiuri, puțină carne, pâine, niște cârnăciori, fructe și legume, pe care le depozitez într-unul din frigider, care era absolut gol. Mă grăbesc să folosesc largă bucătărie comună – se pare că, deocamdată, sunt singurul locatar al parterului! –, pregătindu-mi un prânz pe cinste: o bucată de carne friptă, cu niște cartofi prăjiți și cu o salată „asortată”, plus berea de rigoare, de data aceasta o sticlă de thüringer Bier! Gândindu-mă la reșoul la care îmi moșmondeam câte ceva de-ale gurii în camera de la Paris, nu îmi pot stăpâni un sentiment de bucurie copilărească: Adio viață de student întârziat! Așa da, sunt împărat! Seara, urmăresc știrile și un film la televizor, căci, am uitat să spun, camera mea este dotată și cu un televizor!

Jena, duminică, 18 aprilie 1999. Îmi propun să îmi dedic întreaga zi, atât cât mă vor ține curelele, unei plimbări prin împrejurimi, partea asta de oraș, așezată pe o colină împădurită, în partea de vest a orașului. Perspectiva generală deasupra orașului, dincolo de farmecul acoperișurilor de țiglă roșie, specifică oricărui burg german, este dominată de un turn uriaș, de formă circulară, construit în anii '70 ai secolului trecut pe vremurile DDR-ului, ca să simbolizeze „realizările” regimului comunist. Sototit de multă lume ca neavenit, dar devenit, vrând-nevrând, oarecum o emblemă turistică a orașului. Înalt de vreo 160 de metri și placat integral cu sticlă și aluminiu, a fost destinat inițial ca centru de cercetare pentru vestita întreprindere Zeiss. Moda i-a forjat un nume cu aspect englezesc: JenTower. [Negăsindu-i-se nicio utilizare eficientă din punct de vedere

comercial, se spune că a fost cumpărat de Universitate cu suma simbolică de 1 Euro. Oricum, prin 2014, în timpul unuia din ultimele mele sejururi la Jena, biroul pe care l-am primit ca Gastprofessor se situa pe la etajul 20, oferindu-mi o minunată vedere spre partea de nord a orașului, pe fundalul impunătoarei coline Jenzig, pe care aveam să urcăm de repetate ori în drumețiile cu prietenii Anka, Manfred și Elrun, sau doar noi trei. – Adaos din decembrie 2021].

Zona o cunoșteam oarecum din vizitele anterioare. La prima mea venire la Jena, în vara lui 1998, am locuit în Gästehaus „Am Herrenberge”, altă casă de oaspeți a Universității, plasată pe un mic platou, în vârful unui deal, ceea ce făcea ca drumul, un urcuș abrupt, să fie destul de obositor. Pe harta primită văd că Forstweg este o stradă foarte lungă, începând din centrul orașului și sfârșindu-se undeva în pădurile care înconjoară orașul din toate părțile. Reședința unde locuiesc acum se află la nr. 26, adică destul de aproape de capătul dinspre centru al lungii străzi, care se începe în apropiere de Westbahnhof, la un minut de mers, și coboară câteva zeci de metri până se intersectează cu Schillerstrasse, una din arterele centrale ale orașului. La această intersecție se află poșta, punct important pentru mine, pe care îl voi vizita mereu, cu diferite prilejuri. Urmând Schillerstrasse spre stânga, se

Jena, februarie 1999. Pe fundal: Jentower

ajunge repede în centrul comercial Goethegalerie, recent construit, o imensă hală acoperită cu sticlă, cu mai multe niveluri, un labirint de scări, scuaruri diverse, magazine de tot felul, restaurante și cafenele. Lipită de Goethegalerie este Ernst-Abe-Platz, un generos patruleter flancat de clădiri noi, unde sunt în curs de amenajare o parte din noile sedii ale unor facultăți, între care și a noastră, Philosophische Fakultät, care include Institut für Romanistik, noul meu loc meu de muncă.

Dacă o iei spre dreapta, Schillestrasse te conduce peste câteva zeci de metri spre teatrul municipal (Theaterhaus) și se sfârșește în Schillergartenhaus, casa înconjurată de o frumoasă grădină, unde a locuit o vreme Friedrich Schiller. Numele lui Schiller este de altfel peste tot, fiind purtat și de Universitate. Cu discreția care îl caracterizează și cu aerul că îmi comunică ceva banal, amicul Wolfgang m-a pus deja la curent încă de la primele noastre întâlniri cu obiceiul profesorilor jenaezi de a se firitisi reciproc, mai ales cu ocazii mai neoficiale, cu versiuni diferite ale propoziției: „Suntem mândri că Goethe ne-a fost ministru, iar Schiller coleg!”. Începând cu 1798, marele poet a fost, într-adevăr, profesor de istoria filosofiei la Universitatea care azi îi poartă numele.

Amânată în precedentele mele vizite din motivele lipsei de timp, vizita la locuința-muzeu a lui Schiller a devenit inevitabilă. Ajuns în câteva minute în fața intrării, mă las pătruns de vraja locului, plimbându-mă mai întâi îndelung prin grădină. Ca oaspete al Universității, nu plătesc biletul de intrare. Îmi notez de pe panourile de la intrare că modesta căsuță, cu parter și un etaj, la care se adăuga, parțial, și o mansardă, a fost folosită de Schiller doar doi ani, între 1797-1799, ca locuință de vară, împreună cu soția Charlotte și cu cei doi băieți ai lor, aflați în primii lor ani de viață (cele două fete vor veni pe lume puțin mai târziu). Casa se afla și se află încă în mijlocul unei grădini în care Schiller plantase flori, legume, zarzavaturi și câțiva pomi fructiferi. Așezată în afara incintei de odinioară a orașului, nu departe de malurile pârâului Leutra, locul devenise spațiul predilect al întâlnirilor aproape zilnice între Schiller și marele său prieten Johann Wolfgang von Goethe, domnul „consilier secret” („geheimer Rat”) al principelui Karl August de Saxa-Weimar. Goethe avea rezidența principală în învecinatul Weimar (vreo 15 km), dar venea foarte des la Jena. Între alți vizitatori proeminenți ai casei și grădinii din lunca Leutrei sunt menționați poetul Ludwig Tieck, filosofii Friedrich Wilhelm

Reședința de vară a lui Friedrich Schiller (Schillergartenhaus) din Jena

Schelling și Johann Gottlieb Fichte. Dintre doamne, au fost consemnate numele Susettei Gontard, iubita lui Hölderlin, celebrată de nefericitul poet cu numele simbolic de Diotima, și al Carolinei von Humboldt, voluntara și întreprinzătoarea soție a lui Wilhelm von Humboldt, preferatul meu din strălucita grupare pe care istoricii literaturii o numesc „Weimarer Klassik”. Se spune că în cămăruța de la etaj, unde se retrăgea pentru a găsi liniștea necesară, Schiller a compus numeroase dintre baladele sale, precum și părți consistente din dramele *Wallenstein* și *Maria Stuart*. În rest, o locuință burgheză oarecare, cum vedem prin diferite muzee ilustrând aceeași epocă. Mai specifice poetului ar putea fi un pupitru de scris, o masă rotundă cu câteva scaune, câteva scrinuri și câteva vitrine joase, cu cărți din epocă. În aceeași cameră, care pare cea principală, îmi atrage atenția un fel de godin înalt de vreo doi metri, suplu, cu ornamente de bronz auriu, sursa de căldură în care se ardeau, probabil, lemne. Desigur, peste tot, panouri cu reproduceri fotografice, explicații istorice, potrivite toate artei și științei muzeale. O oarecare emoție mi-a produs cămăruța de la mansardă care, se spune, servea de dormitor poetului. Patul modest, fără nicio ornamentație, fără baldachin etc., cu o saltea îngustă, umplută, se pare, cu fân, și cu o pernă oarecare seamănă mai degrabă cu un leagăn de copil supra dimensionat! La urmă am mai zăbovit prin grădină, pe o bancă de lângă un fel de turn asemănător cu o clopotniță, construit de poet și menționat, citesc pe o plăcuță, și de Goethe, căruia îi plăcea să admire de acolo împrejurimile.

Scrisoarea a II-a

Jena, luni, 19 aprilie, 1999. Iubito și dragul meu, începutul activității jeneze e bun. Se pare că mă adaptez ușor la stilul de viață nemțesc, mai cald, dar și mai riguros decât cel franțuzesc. Față de trepidația pariziană, aici parcă aș fi la Seimeni! Dacă nu ar fi televizorul din camera mea, aș fi cu totul rupt de prezent. O să-mi lipsească cu totul veștile din România. Nu am nici ziare, nici vreun post tv românesc, la radio nu prind de asemenea nimic românesc, așa că scurte vești politico-sociale, dacă mi-ați mai da din când în când, fie și sintetic, nu ar fi rău. Gândește-te, iubito, ce faci cu valuta din cont; dacă simți vreo primejdie (se zvonește că guvernul, condus de înghesuitul de Radu Vasile, de conivență cu Banca Națională, ar avea intenția de a face un fel de naționalizare, adică de a forța pe bietul cetățean să vândă statului valuta străină din economiile proprii!), nu ezita să o scoți! Un alt efect al singurătății, pe care îl resimt mai acut decât la Paris: fiecare amănunt capătă semnificații pe care altfel nu le-ar avea. Așa că, povestind ziua de azi, simt ca și cum aș nara o epopee! Cred că am mai spus-o cândva, itinerarul odysseic al lui Leopold Bloom îmi revine frecvent în gând. Mă scol cu greu la 7,30, preocupat să îmi rezolv problemele administrative. Plec rapid pe jos, coborând dealurile, spre stația de tramvai din centru, Ernst Abbe Platz, în fața noii biblioteci, încă ne dată în funcțiune. Am plecat în talie, cu sacoul gri, mă cam strânge frigul, deși soarele matinal este strălucitor. Schimb tramvaiul în stația centrală și ajung destul de repede, vreo 20 de minute, în Richard Sorge-Strasse, cartierul Lobeda-West, un cartier de blocuri, comunist, ca și ale noastre, dar parcă mai îngrijit, cu spații verzi mai mari și cu copaci mai mulți. À propos, îți mai amintești, Richard Sorge a fost cel mai mare spion al sovieticilor în tabăra germano-japoneză în al Doilea Război Mondial, isprăvile lui au fost subiectul unui film celebru din copilăria noastră. [Dubla măsură în judecarea celor două mari totalitarisme ale secolului al XX-lea funcționa și funcționează încă netulburat în Germania reunită și democratică, precum în tot Occidentul: criminal a fost numai fascismul, nu și comunismul, doar nazismul, nu și stalinismul! Așa că numele lui Marx și Engels, a lui Karl Liebknecht, al Rosei Luxemburg și al altor „eroi comuniști” figurează netulburate ca nume de străzi și instituții în marile orașe. Cazul invers este cel al unui mare pediatru, cu contribuții

decisive în combaterea rahitismului și a tuberculozei la copii, doctorul Yusuf Ibrahim (1977-1953), al cărui nume a fost decenii la rând purtat de clinica pediatrică a Universității și de o stradă centrală. În anul 2000, la mai puțin un an de la venirea mea la Jena, după o lungă și traumatică dezbatere publică, numele atât de onorat nu doar în lumea medicală, ci și în publicul larg, a fost schimbat, sub motivul, destul de slab documentat, că ar fi colaborat la politica sanitară a regimului nazist. Ar fi, după părerea mea, ca și cum, la noi, Ana Aslan, recunoscută ca inventatoare a gerovitalului și nume de referință în geriatria mondială, ar fi fost colaborator al ... ceaușismului! – Adaos din noiembrie 2021].

La parterul unui asemenea bloc se află ținta mea, Ausländerbehörde, adică serviciul pentru evidența străinilor, unde trebuie să mă înregistrez pentru a primi viza de ședere, calvarul nostru, al românilor, în țările pricopsite ale Vestului. Sper să nu se repete alergătura din primele luni de la Paris. Atmosferă este pașnică, după câteva minute de așteptare alături de alți câțiva auslânderi cu mutre de asiatici (vietnamezi, moștenire de pe vremea lui Honneker!), intru primul la funcționara tânără și amabilă, care îmi dăduse la telefon lista cu actele pe care trebuie să le aduc. Ar trebui să o cultiv cumva, în vederea prelucrării actelor privind sejurul vostru. Nu i-am reținut însă numele. Mă trimite la etaj, la serviciul specializat pentru cazier, ca să obțin un Führungszeugnis, „certificat de bună purtare”. Cele două funcționare de acolo, deși tinere, sunt botoase și lipsite de amabilitate și vorbesc doar dialectal, parcă anume ca să nu le pot eu înțelege bine. [Mă voi confrunta deseori cu ursuzenia funcționarului fost comunist, izbitoare în comparație cu serviabilitatea aproape neverosimilă a „fraților” lor din vest. – Adaos din noiembrie 2021]. Plătesc taxa de 15 DM, indic numele și adresa madamei Ackerman, șefa de la Serviciul Personal de la Universitate, care va și primi cazierul meu și plec acasă. Flămând deja, revenit în centru, constat că băieții care vând pe stradă deliciosul thüringer Wurst nu și-au aprins încă grătarele, așa că intru în cafeteria studentească din preajma bibliotecii: doi crenvurști și o cană cu cacao fierbinte (3 DM, cam mult!).

Între timp se face ora 9, fug în Humboldtstrasse, mai la vale de sediul de pe Botzstrasse al Institutului de Romanistică, unde se află secretariatul. Aveam deja stabilită o întâlnire cu secretara, Frau Sattler, o

doamnă discretă către sfârșitul anilor 50, foarte amabilă, dar reținută. Încerc să o dau pe franțuzește, știind că e absolventă de franceză, dar se face că nu înțelege, probabil că nu e deloc sigură de franceză ei sau, mai degrabă, se bazează pe nemțeasca mea. Fie! Cu atât mai bine, mă voi exersa în germană! Îmi dă cheia de la cămăruța mea din Botzstrasse și pe cea de la intrare în clădire, doar că, fiind străveche, exact ca cea de la odaia din Seimeni, trebuie să o las de fiecare dată într-o cameră vecină, deschisă mereu, probabil ca să o folosească și alții! Încep deja să învăț să disting acest amuzant amestec între vechi și ultramodern, aici, la Jena! Cum o fi oare prin sate mai lăturalnice?! Aflu în cele din urmă că încăperea de la poartă este „biroul” Hausmeister-ului. Chiar și în era redegistă, vechiul obicei german s-a păstrat: orice clădire mai de doamne ajută are un Hausmeister, gospodarul bun la toate. Cel de aici se numește Herr Müller și este foarte îndatoritor față de Herr Professor Muntenau! Am constatat și alte dați, la Freiburg, Münster sau Heidelberg, că imaginea grafică a numelui meu e citită așa de oamenii mai modești ca instrucție, adică fără diftongul *ea*, greu de rostit de un neamț, dar cu diftongul, familiar lor, *au*, ca în *babau*! Așadar: *Mun-tenau*!

De fapt, izolată la ultimul etaj, cămăruța rezervată pentru mine ar putea sta și descuiată. Curată, luminoasă, cu două ferestre, un dulap mare (în care amicul Wolfgang Dahmen a pus, între alte minunății „inutile”, enciclopedia americană în grecește și un dicționar grecesc modern, în mai multe volume), o masă largă și alte două dulapuri, câteva mese mobile, trei-patru scaune, cam așa ar fi mobilierul. Aici urmează să lucrez și, din câte am înțeles de la Frau Sattler, care m-a însoțit ca să îmi preiau „biroul”, ar urma să fac și lecțiile cu studenții! Stabilesc și alte amănunte cu Frau Sattler: corespondența primită mi-o va lăsa pe masă, ce expediez eu voi pune într-o servietă din secretariat. Îmi va face o ștampilă cu antetul Institutului pentru plicurile pe care le voi expedia, ca să fie recunoscute de serviciul poștal al Universității. Îi cer și îmi dă un top de hârtie și câteva plicuri. Fotocopiez la un aparat xerox certificatele voastre, care mi-au fost cerute de Frau Ackermann, pentru a stabili cuantumul indemnizațiilor voastre speciale, la care am dreptul ca adaos la salariu. La ora 10,15 mă pregătesc plin de elan și emoții de primul rendez-vous cu studenții, cel de luare de contact. Apar la fix: sunt doi! Pe unul îl cheamă Jorg și mi-a fost prezentat de Victoria

Popovici drept tâmpit! Nu e tâmpit deloc, doar că este biolog și are 27 de ani, va merge la Sinaia pentru niște cercetări, cu o bursă, așa că ar vrea să învețe câte ceva românește. Va veni miercurea, două ore. Cealaltă fată, Katharina, este destul de simpatică, dar foarte serioasă, a făcut deja patru semestre și bâjbâie câte ceva românește. Din toată abundența ofertă didactico-științifică ticluită de Dahmen pe seama mea (fonetică și fonologie, compunere, traduceri, retroversiuni etc.), ea și-a ales doar traducerea, din germană în română, și dictare, în total patru ore! Așa că până acum, din cele 12 ore plănuite, am rămas doar cu 6. Restul – cercetare. Că doar, oficial, titlul meu este nu cel de Lektor, sub calificarea mea, ci Gastwissenschaftler, adică cercetător-oaspete, soluție îndelung pertractată de Wolfgang și doamna Ackermann ca să împace și capra supracalificării mele și varza necesităților Catedrei. Oricum ar fi, sunt mulțumit că voi avea timp de citit pe sâturatele!

Voi vedea zilele viitoare dacă mai apar ceva studenți, deși se pare că ăștia sunt cam toți, deocamdată. Ar mai fi o româncă de prin Ardeal, Carmen și nu mai știu cum, care nu a apărut încă. După ce am stabilit programul viitor cu cei doi studenți, Jorg și Katharina, rămân singur. Mă mai învârt prin curte și prin Institut. Văd că azi sunt absolut singur, doar cu Herr Müller, așa că plec spre Frau Ackermann, șefa de la serviciul personal (Personalabteilung), cu care aveam stabilită o întâlnire (un „Termin”). Știu deja lecția, niciodată nu dai buzna de capul tău într-un birou, e nevoie întotdeauna de un Termin telefonic! Am de coborât deci de pe Botzstrasse, pe câteva străduțe, apoi pe Humboldtsstrasse, până la monumentală clădire principală a Universității (Hauptgebäude der Universität), punctul zero al orașului, Fürstengraben Nummer 1, la intersecția cu Löbdergraben, altă stradă străveche – substantivul *Graben* înseamnă de altfel „groapă, șanț”, este un fel de element de compunere arhetipal, îl găsim frecvent în orașele vechi ale Germaniei, la Viena artera comercială principală se cheamă chiar așa, *Graben!* – E o clădire superbă, nu foarte mare, dar armonioasă și bine proporționată, la doi pași de diferite „lucruri demne a fi văzute” (Sehenswürdigkeiten), mai mari sau mai mici, pe care am apucat deja să le „bifez” deja în sejururile anterioare: ici o plăcuță pe casa unde a locuit Ernst Haeckel, colo o prăvălioară veche de sute de ani, apoi Grădina Botanică, cu arborii Gingko plantați de Goethe însuși, hanul Schwarzer Bär (Ursul Negru), unde se spune că s-a găzduit cândva și Martin Luther.

În Hauptgebäude se intră printr-un portal lateral, de unde și se deschide o generoasă curte interioară, ale cărei ziduri sunt năpădite de iederă și un fel de viță sălbatică. Intrarea principală este însă pe partea opusă, spre Löbdergraben; masivă, de lemn, și este tot timpul deschisă. Undeva, vizibilă, dar sobră, o plăcuță de marmură îți indică pe câțiva dintre marii profesori care s-au perindat pe aici, Hegel și Schiller printre ei. Într-un birou spațios de la etajul I mă întâmpină Frau Ackerman și colega ei de birou, foste redegiste, dar total convertite la gesticulația democratică, cu aplomb de autentic Beamter-i (funcționari ai statului, specie foarte prețuită); sunt amabile, mămoase și, după toate aparențele, îndatoritoare în îndeplinirea tuturor formalităților birocratice. Mustăcioasa de Frau Ackerman, femeie coaptă, dar bine făcută, se topește de plăcere când i-am declarat la despărțire că e foarte drăguță (nett). Data viitoare îi voi duce o floricică în ghiveci, pentru birou. Am ochit în piață una arătoasă de numai 2 DM. Sigură pe sine, ea, Frau Ackermann, e personajul-cheie din punct de vedere administrativ, mai tare chiar decât cancelarul și rectorul. Ține să îmi spună că doar ea cunoaște legile în toate detaliile. Este uimită de cât de bine am reușit să completez mormanul de formulare pe care mi-l dăduse deunăzi. Îi explic că, deși vorbesc fără prea mare siguranță limba locului, sunt, orișicât, Sprachwissenschaftler și înțeleg toate limbile importante, inclusiv cele germanice. Sunt sigur că în doi ani voi reuși să vorbesc germana foarte bine. În ceea ce o privește, ea are un accent local, thuringian, atât de pronunțat, încât fac eforturi să o înțeleg. La urmă, după vreo jumătate de oră de discuții, constatăm că totul e în regulă cu angajarea mea, mai trebuie să aduc numărul de cont bancar (pe care nu l-am primit încă de la poștă), traducerea legalizată a certificatelor voastre, pe care o va face Wolfgang Dahmen, și am cam terminat cu formalitățile. Am întrebat-o de salariu. Îmi spune că, brutto, vor fi 3 800 DM, din care vor rămâne, după diverse popriri (pensie, șomaj, sănătate etc.) în jur de doar 2 200-2 300. La plecare, încearcă ea să mă consoleze, o să primesc înapoi o parte din taxele plătite, ceea ce o să fie foarte bine. Mie mi se pare, oricum, cam puțin! Dacă punem aproximativ 500 chiria, 800 mâncarea, mai rămân 600-700 DM economii pe lună. Abonamentul la tramvai/autobuz este de 53 DM pe lună, așa că, dacă am locui toți trei în cartierul de blocuri, unde chiriile sunt mai mici, am da pe transport ceea ce am economisi pe locuință. Așa că vom rămâne probabil în

centru, eventual în această rezidență în care sunt acum, care este foarte plăcută. Cu vecina, italianca Larciprete, nu m-am văzut încă, deși, se pare, este și ea, ca și mine, o casnică: azi și-a făcut mâncare, legume și nu mai știu ce! Am simțit după miros.

Fațada clădirii principale a Universității din Jena

Am trecut și pe la bibliotecă, aflată în curs de transfer în noul sediu din vecinătatea Grădinii Botanice. O bibliotecară tânără îmi dă, în absența șefei de sector, Frau Köhler, câteva cărți, pe încredere, până voi avea cartea de intrare, pe care ea nu știe cine mi-o va elibera. Iau o gramatică a lui Bochmann, în nemțește, un manual de începători, pentru tânărul Jorg, iar pentru exercițiile de traducere cu Katharina o carte de proverbe româno-germane de prin anii 1970, bine întocmită. O să meargă strună! Arunc încă un ochi peste cărțile din rafturi. Constat din nou că ai avea aici cam tot ce îți trebuie pentru studiul la teza de doctorat, dicționarele, inclusiv DLR-ul complet, colecțiile, de asemenea complete, ale principalelor reviste, SCL, „Limba română”, analele universităților, precum și publicațiile mai vechi, „Dacoromania” de la Cluj, „Arhiva” și BIFR de la Iași. Ca să nu mai vorbesc de marile publicații, dicționare și colecții ale limbilor romanice mari, franceza, italiana, spaniola. Te aștept cu nerăbdare în calitate de (co)îndrumător

benevol, supliment la Doktorvater-ul tău legiuitor, care a fost și al meu, dl. Arvinte! E deja ora 13, trec pe la magazinul alimentar mare, cu autoservire, din Goethe-Galerie, îmi iau doi cârnați thuringieni cruzi, un pumn de varză murată tocată (3,17 și respectiv 0,69 DM), o cutie de musli (2 DM) și una de instant cacao (2 DM) și, hai acasă! Dies unus!

În drum, trec pe lângă un mare liceu, probabil cel mai important din oraș, o clădire masivă, impunătoare, cu ziduri groase și reci. Elevii și elevele sunt vorbăreți și gălăgioși, ca peste tot. Mi-l închipui pe Dinu printre ei. Mă voi duce cândva să sondez terenul mai îndeaproape. Problema rămâne limba. Cred că ar fi mai bine ca tu, Dinu, să faci un an pregătitor de germană intensivă. Ajuns acasă, fac cunoștință cu familia Frau și Herr Krehl, stăpânii casei! Ea este un fel de administratoare, mă invită în biroul ei, în holul de la intrare, îmi explică pedant ce citisem deja în prospectul găsit în cameră, îmi urează ședere plăcută și mă asigură că îmi stă la dispoziție oricând am nevoie de ceva. Contractul de închiriere mi-l va pune la dispoziție în câteva zile. Mai simpatic îmi pare Herr Krehl, Hausmeister-ul clădirii, adică omul bun la toate, reparații curente, electricitate, instalații etc. M-a abordat la venirea din oraș, ca să se prezinte, în mica grădină unde meșterea ceva la niște tufe. Îmboldit de foame, îmi frig la cuptor doi din cârnații cumpărați ieri, pe care îi mănânc cu varza murată (saure Kraut), gustoasă. Efortul m-a doborât, așa că, privind la televizor, pe la ora 16 adorm tun și mă trezesc tocmai la ora 20!

Urmăresc știrile și programul politic. Se brodește că azi este o zi simbolic importantă, pe toate canalele imagini și comentarii despre evenimentul zilei, ședința festivă a Bundestagului la Berlin, care se ține în clădirea vechiului Reichstag, nimicită de bombardamentele aliaților la sfârșitul războiului. Refăcută, cu o gigantică cupolă transparentă cam futuristică în locul celei originale, clădirea ca atare va păstra numele istoric Reichstag, evocator atât al gloriei trecute, cât și al nefastei perioade naziste. Președintele Parlamentului, Thierse, și noul cancelar Schröder (social-democrat), ca și ceilalți vorbitori, declară și reconfirmă atașamentul germanilor față de noua Germanie, reunită, democratică, liberă și hotărâtă să își mențină angajamentele euro-atlantice, dar subliniază deopotrivă și noua etapă a unității tuturor germanilor, definită ca etapă a unor responsabilități sporite. Helmuth Kohl, cuminte și

îmbătrânit, vizibil emoționat, este arătat insistent de camerele de luat vederi și evocat ritualic de vorbitori. În Kosovo, lucrurile par să se fi încurcat. Fluxul de refugiați spre Vest continuă. Slobodan Miloșevici nu dă semne de cedare. Un interviu cu viceprim-ministrul Bulgariei. Bun vorbitor de germană! Evident că Bulgaria e o prietenă a Germaniei, deh, aliată în ambele războaie. Pe noi nemții ne ignoră, la fel cum și noi îi ignorăm cu fumurile noastre „francofone”. Cam asta ar fi povestea zilei de azi.

Acum mă duc să îmi iau „cina” de miezul nopții (musli cu lapte) și să mă apuc de lectura de noapte, *Der Spiegel*. Încă nu am început „cercetarea”. Pentru început, voi finaliza două articole mai vechi, cel despre Miron Costin ca traducător al lui Toppeltinus și cel despre terminologia filozofică actuală.

Jena, marți, 20 aprilie 1999. La prima întâlnire cu studenții din orar, la ora 10,30, apare o singură studentă, Katharina Mühlmann, de 20 de ani. A urmat două semestre cu Wolfgang Dahmen și cu Luminița Fassel, dar nu știe mai nimic românește. Cursul fiind de traducere, i-am dictat pe nemțește vreo zece-douăsprezece proverbe simple și am ajutat-o să le traducă în românește, dându-i mai toate cuvintele și explicându-i formele. A fost de vreo șapte-opt ori în România, unde frate-său s-a însurat cu o ungueroaică din Ardeal. După ore am o conversație cu Frau Sattler, secretara, despre costul închirierii unui apartament în oraș. Cel mai ieftin posibil, între 10 și 12 DM pe metru pătrat. Mă va ajuta să caut prin ziare, când voi avea nevoie. În Lobeda-West, ea plătește pentru un apartament de 60 de metri pătrați exact 700 DM, cu căldura inclusă. Enorm! Vom sta până la urmă, probabil, toți trei într-o garsonieră. Două camere e mult prea mult. Trec pe la serviciul tehnic, de unde mi-am luat o cartelă electronică nou introdusă, care servește depotrivă și de legitimație (Benutzerausweis) la bibliotecă și pentru fotocopiatoare, după principiul cărților bancare. M-am enervat că mi-au cerut o taxă de 5 DM. M-am enervat încă și mai tare când la Mensa (cantina studentească) de pe Philosophenweg, pentru o porție minusculă de macaroane cu sos și o frunză de salată, mi-au cerut 5 DM, preț dublu față de studenți!

Hotărât lucru, Germania e în criză, încă dormitează după reunificare, nu mai este raiul abundent și ieftin de acum 10 ani. Mă întreb cum trăiesc unii cu 800 DM pe lună, după cum citesc prin ziare că ar fi venitul minim! Nu mă voi mai duce la cantină. Cu 5 DM îmi iau patru cârnați thuringieni sau jumătate de kilogram de carne sau două pizze mari. Va trebui să mă descurc acasă cu mâncarea. Neplăcut este că nu am în preajmă nicio băcănie, iar până în centru trebuie să cobor și să urc dealul, distanța cam de la poarta curții de la Seimeni până la Dunăre! Vrând-nevrând, sunt silit să mă mișc zilnic. Dimineața e foarte răcoare, după-amiaza e soare și cald, transpir urcând dealul spre casă. Frau Sattler, secretara, îmi dă telefon să mă întrebe când îmi pun Sprechstunde, adică ora de audiențe cu studenții. Cred că miercurea, după cursul cu începătorul Jorg, adică la ora 13,30.

La încheierea unei lungi zile de singurătate și disperare mocnită, somn de după-amiază, apoi, la începutul serii, urmăresc știri și comentarii politice pe diferite canale. Remarc un puternic regionalism, foarte vizibil pe canalele tv ale diverselor landuri. Cel mai particularizant, inclusiv în limbă, este Bavaria. Vestul Germaniei (Renania, Westfalia) mi se pare mai prietenos, mai deschis, mai atins de aripa romanității. Știi că a existat cândva și a supraviețuit câteva secole, până să fi fost re-absorbită de oceanul teutonic, o populație rhenano-romanică? Restul – cam rigid și nesărat, de exemplu Brandenburgul, parte a vechii Prusii. Deși mă simțeam stingher și oarecum marginal acolo, încep să resimt un ascuțit dor de Paris, cu trepidația, culorile, nonșalanța și libertățile lui de Babilon modern, unde nu-i păsa nimănui de mine. Aici totul pare să țipe la mine că sunt străin. Totul se plătește. Ca să economisesc, trebuie să nu ies din casă. Dacă nu ies din casă, atunci claustrofobia își arată colții. Televizorul, tovarăș pervers, mă ajută să exersez, deși pasiv, înțelegerea germanei, dar îmi și omoară timpul. Mă chinuie întrebarea: cum vom trăi toți trei în această singurătate? [Nu a fost cazul! Sociabilitatea și talentul de comunicator al destinatarului acestor însemnări epistolare au făcut ca în cei aproape doi ani cât am stat la Jena împreună cu fiul nostru, Dinu, să ne simțim foarte bine, locuind foarte confortabil, în eleganta rezidență universitară a Universității, de pe Humboldtstrasse, pe malul râului Saale, la doi pași de Schillerkirche, biserica în care s-a cununat marele poet Friedrich Schiller. Mai presus de orice în etapa aceea, am reușit să consolidăm o solidă și sinceră prietenie cu Wolfgang și

Uschi Dahmen. Am reușit de asemenea să ne facem și alți prieteni, să călătorim mult, la Erfurt, Berlin, Dresda, Gotha, Naumburg, Bamberg, Nürnberg etc., să străbatem în lung și în lat Thuringia, cu piciorul sau cu automobilele prietenilor Anka Zinserling, Manfred Brösig și Elrun Ushkrat. Din păcate, fericita „reunire a familiei” a întrerupt acest „flux epistolar” cu destule accente sumbre. – Adaos din noiembrie 2021].

Perioada de acomodare se sfârșește. Trebuie să mă apuc de lucru, dar nu mă pot hotărî de unde să încep. Câteva ore am citit o gramatică a limbii române, *Grammatik der rumänischen Sprache der Gegenwart*, de Arthur Beyrer, Klaus Bochmann și Siegfried Bronsert, apărută la Leipzig în 1987. Orientarea este pe linia vulgatei românești a ultimelor decenii, diferită de cea vestică, mai nuanțată în chestiunile istorice „fierbinți”, cum ar fi continuitatea în Transilvania sau rolul romanității sud-dunărene. Este posibil ca autorii, din fosta RDG, să fi fost „răpiți” întru socialism și educați, poate, în România anilor '50-'60. Interesul științific fiind nul, am vrut să-mi însușesc terminologia gramaticală, din fericire foarte latinizantă. Probleme sunt cu genul termenilor gramaticali: *der Kasus*, dar *das Masculinum* etc. etc. Voi ajunge vreodată

Goethe Gallerie

să stăpânesc această întortocheată limbă, măcar cât franceza? Încă o vorbesc cu poticneală și cu trac, terorizat – cum n-ar trebui să fiu! – de corectitudinea exprimării. De citit, slavă Domnului, o citesc fără mari probleme. De fapt, acesta este și tipul de exersare pe care l-am practicat atâția ani. [Trebuie să notez că, între timp, germana a devenit limba mea de predilecție, în care mă simt aproape ca „acasă” și la care prefer să apelez, dacă împrejurările o permit, ca limbă „de comunicare internațională”. – Adaos din noiembrie 2021]

Vă voi trimite câte o scrisoare luna, alta vinerea, ca să primești ritmic, nu prea des, ca să nu vă plictisiți. Acum, peste o oră, mă voi întâlni cu Dahmen și cu Frau Siegemann directoarea institutului, specialisată în probleme de didactică, ca să discutăm problema școlii lui Dinu. Sper să mă lămuresc în cât mai multe amănunte, îmi voi nota întrebările esențiale pe care le voi pune: problema limbii, a actelor necesare, programe de învățământ, programul școlar, perspective, echivalări, alte opțiuni etc. Detalii amănunțite vă voi da în scrisoarea care urmează. Între timp, voi fi primit prima ta scrisoare, cu ecourile reîntoarcerii tale de la Paris la Iași, și vom fi vorbit la telefon. Vă sărut pe amândoi cu dor, mai ales pe Dinu, pe care nu l-am văzut de mai bine de trei luni. Eugen

Jena – epistolary diary 1999-2001 (I)

Keywords: *Jena; Schiller; University; German Romanticism; Romanian studies*

Abstract

The author recounts his human and professional experiences in 1999-2001, during which time he worked at Jena Friedrich Schiller University as a lecturer in Romanian language and visiting researcher. The present episode narrates the first days of the installation in Jena.

Ștefan AFLOROAEI

„Amo, ergo sum”. Un răspuns de inspirație patristică la celebra sentință carteziană

Ș.A. – profesor la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Departamentul de Filosofie. Susține prelegeri de Hermeneutică filosofică, Metafizică, Ideea europeană și Teorii ale interpretării. Membru corespondent al Academiei Române. Cărți publicate: *Ipostaze ale rațiunii negative* (1991); *Întâmplare și destin* (1993); *Lumea ca reprezentare a celuilalt* (1994); *Cum este posibilă filosofia în estul Europei* (1997); *Locul metafizic al străinului* (2003); *Metafizica noastră de toate zilele* (2008); *Privind altfel lumea celor absurde* (2013); *Fabula existențială* (2018); *Despre simțul vieții* (2021).

La începutul unei secțiuni din *Studii de teologie dogmatică ortodoxă*, Dumitru Stăniloae invocă o cunoscută sentință carteziană: „*cogito, ergo sum*”¹. După câteva considerații, amintește spusa patriarhului Calist din Constantinopol, din secolul al XV-lea: „*amo, ergo sum*”. Va susține că ambele enunțuri, deși sub intenționalități mult diferite, ne descoperă omul ca persoană, ca ființă în comuniune cu ceilalți. Prin urmare, cum adaugă într-un alt loc, ar fi mai potrivit să spunem: „Eu sunt, pentru că suntem noi”. Cu alte cuvinte, „sunt conștient de existența mea /.../ pentru că nu sunt singur”². Nu cred că e ușor de întâlnit un asemenea demers interpretativ în legătură cu enunțul cartezian, pe cât de neașteptat la prima vedere, pe atât de comprehensiv și elevat. Filosoful modern nu mai apare acum așa cum e văzut de obicei în ultima vreme, ca o sursă a relelor lumii noastre („individualism”, „dualism metafizic”, „secularism” etc.). Dimpotrivă, apare ca un om cultivat și sensibil, care, atent la sine și la lumea celor omenești, caută să înțeleagă ceva în legătură cu această lume. În cele ce urmează mă voi opri asupra felului în care decurge, în aceste pagini, limpezirea ideii amintite mai sus.

Știm cum caută Descartes să ajungă, în cea de-a doua dintre *Meditațiile metafizice*, la certitudinea faptului de existență („*ego sum, ego existo*”)³. Pentru început, supune probei îndoielii cunoștințele deja dobândite, mai ales sursa lor sensibilă și cea logică. Are în vedere inclusiv datele cu valoare categorială, precum natura celor sensibile, formă, spațiu și timp, realitate sau aparență a celor existente. Va pune la lucru în acest sens ipoteza existenței unui „geniu rău” („spirit înșelător, deosebit de puternic și de iscusit”)⁴. Cu această ipoteză, îndoiala ia o formă de limită, hiperbolică, așa cum s-a spus. Constată însă imediat că eul care se îndoiește – și care poate fi complet înșelată de geniul rău – există ca atare („Fără îndoială că atunci și eu exist, de vreme ce mă înșală; și înșele oricât e în stare, el nu va face totuși niciodată ca eu să nu fiu nimic, atâta timp cât voi socoti că sunt ceva”). În fond, îndoiala reprezintă un act al *cogito*-ului, ceea ce înseamnă că eul care se îndoiește cugetă și, prin chiar acest fapt, există. Descartes tinde să ducă la limită un asemenea gând („Eu sunt, eu exist; e lucru sigur. Cât timp însă? Atâta timp cât cuget...”).

Cumva surprinzător, Dumitru Stăniloae apreciază de la bun început judecata filosofului francez, faptul că persoana umană e văzută ca „o existență conștientă de sine”. Unele diferențe de înțelegere sunt însă sesizabile, căci discuția privește acum tocmai persoana umană și nu omul în genere. Actul cugetării, de exemplu, apare „ca un act al persoanei îndreptat spre ea însăși, deci ca un act al conștiinței de sine”⁵. Întreaga atenție va fi deplasată către caracterul personal al unui asemenea act. Prin urmare, cel care cugetă cu privire la sine caută să afle ceva concret și orientativ pentru sine, să afle, bunăoară, „cel puțin ce este, de unde este și cu ce rost este?”. Omul înțelege, de pildă, că „nu este de la sine”, nu-și are sursa originară în sine, dorind să știe atât „cine l-a adus la existență”, cât și „în ce calitate și în ce scop”. Ca existență cugetătoare, simte nevoia de a formula întrebări ce privesc atât faptul existenței sale („ce anume este?”), cât și sensul acesteia („de unde este și cu ce rost este?”).

Aș spune că, reluând chestiunea în acest fel, Dumitru Stăniloae reorientează de fapt întreaga discuție. Din una prevalent analitică, așa cum o aflăm în tradiția carteziană, ea devine una comprehensivă, cu o miză existențială. Nu mai privește, de exemplu, eul în genere, ci o persoană vie, concretă. Nici conștiința în genere, ci conștiința personală de sine.

Intenția de a ști ceva cu adevărat cert se însoțește cu intenția de a înțelege ce anume îi este propriu persoanei omenești.

Însă când anume cineva și-ar pune întrebări de felul celor de mai sus? Probabil când ar trăi o formă distinctă de trezie („trezvie”, cum spune aici Dumitru Stăniloae). Sau o formă aparte de atenție cu privire la sine („deșteptăciune”, în măsura în care a fi deștept înseamnă a fi treaz)⁶. În acest caz, certitudinea carteziană cu privire la sine (*ego sum*), deși importantă, nu apare suficientă prin ea însăși. Nu-ți spune mai nimic, bunăoară, despre tine ca persoană și despre prezența celorlalți. Pare să-l lase singur pe acela care se întreabă. Or, nevoia de sens cu privire la sine înseamnă simultan nevoia de sensul căutat de ceilalți. Faptul personal de existență se descoperă ca fapt de coexistență. „/V/oința conștiinței de a se lămuri despre existența sinei sale și trebuința de a răspunde la întrebările amintite despre ea au nevoie și de știrea despre existența celorlalte persoane și de răspunsul la aceleași întrebări cu privire la ele”⁷. Sunt numite aici două intenționalități proprii conștiinței de sine. Pe de o parte, nevoia omului de a se lămuri cu privire la sine, iar pe de altă parte, nevoia de celălalt și de relația concretă cu semenii. Aceste două deschideri – intenționalități, cum le și numește – sunt definitorii oricărei persoane. Iar cea de-a doua e adusă cu toată evidența în față. În fond, conștiința propriei existențe are nevoie de conștiința existenței celorlalți. Aceasta din urmă nu doar clarifică sensul propriu de existență, ci îl îmbogățește, fapt exprimat prin ideea, neașteptată într-un fel, a unui „plus de existență”. Acesta se dovedește a fi tocmai „viața sporită” a fiecăruia prin comunicarea cu ceilalți. Când ajungem să știm unul de altul, „cunoaștem și mai mult că existăm”, „de fapt existăm și mai mult”.

Dumitru Stăniloae observă aici că, prin *cogito*, înțeles ca act personal al conștiinței de sine, are loc atât raportarea la sine, cât și raportarea la altul. Aceasta din urmă apare mai însemnată decât altele, căci le implică pe celelalte și le oferă o deschidere nelimitată. Explicația o aduce, din nou, diferența dintre atitudinea pur cognitivă și cea înțelegătoare: „știrea mea despre tine nu e o știre pur teoretică, nu e o știință despre un obiect pasiv și orb, pe care-l pot folosi numai eu cum voiesc”⁸. Dimpotrivă, eu „întâlnesc în tine un alt subiect, care îmi acordă o anumită importanță, care îmi dă un ajutor în mod liber”, așa cum și altul află cu privire la mine. Intervine astfel „o prețuire mutuală”, care, între unele persoane apropiate, devine iubire, o

reală „comunicare de putere”. Relația proprie cu celălalt e susținută de iubire și tinde să devină ea însăși iubire. Sigur, poți avea în vedere ce se petrece cu făptura omenească în lume, destule căderi în care e atrasă. Noi vedem adesea indiferența sau disprețul unuia față de altul, voința excesivă de sine și nevoia de stăpânire, însă nu acestea sunt adevăratele puteri ale omului. Ele sunt altele, precum grija, înțelegerea mutuală sau iubirea, care, înainte de-a avea o semnificație morală, au una ontologică, fiind constitutive modului omenească de a fi. Astfel aș înțelege faptul că Stăniloae evocă înainte de orice imaginea omului în lumina înălțătoare a creației. E lăsată deoparte, pentru o clipă, imaginea celui căzut, ființa afectată de indiferență sau ură. Cred că are dreptate. Nu poți înțelege căderile omului, starea lui deficitară în lume și printre lucruri, dacă nu întrevezi în prealabil ceea ce poate valora ca imagine proprie. Exact ca atunci când nu-ți poți da seama de adâncimea reală a unor prăpăstii dacă privirea nu a întâlnit în prealabil înălțimile minunate din preajmă.

Revine aici la spusa memorabilă a unui învățat din secolul al XIV-lea, Calist din Constantinopol, anume „*iubesc, deci sunt*”. Când ai în vedere omul ca persoană, această spusă apare mai potrivită decât altele. Ea aduce în față un alt gen de evidență a ființei omenești, ca persoană alături de alte persoane și într-o experiență exemplară, așa cum este „comunicarea prin iubire”. Prin spusa de mai sus, se poate înțelege de unde vine acel „plus de existență” despre care a fost vorba. Calist din Constantinopol reușește să arate un lucru esențial, „că în comunitatea prin iubire, fiecare persoană trăiește mai mult existență decât prin cugetarea separată la sine sau la alții”. Așadar, „plusul de existență” vine „dintr-o comunicare reciprocă a existenței prin iubire”. Prin aceasta, oamenii dovedesc „o frățietate între ei”, faptul că „sunt făcuți pentru a-și comunica puterile existenței, pentru a se înțelege și ajuta”⁹. Or, comunicându-și puterile existenței, precum iubirea și prețuirea mutuală, oamenii au parte de „o trăire mai bogată a existenței”. Pot astfel să întrevadă un răspuns la una din întrebările inițiale („de unde suntem?”). „Oamenii nu se simt numai ca frați, ci /.../ ca având o origine comună. Fraternitatea trăită de ei e unită cu trăirea unei origini comune și e confirmată de ea”¹⁰.

Într-un alt loc, va fi exprimat și mai clar noul înțeles al enunțului cartezian. „«*Cogito, ergo sum*» e de înțeles, de fapt, ca: sunt conștient de existența mea pentru că e în comunicare cu a ta, pentru că nu sunt singur”. Reamintește

faptul că ideea e anticipată, cu un plus de limpezime, de spusa patriarhului Calist: „iubesc, deci sunt”. Această spusă privește deopotrivă conștiința de sine și conștiința de altul, existența proprie și existența celorlalți¹¹. Dumitru Stăniloae va reface aici dictonul clasic în enunțuri realmente admirabile. „De aceea e mai drept să spun: «Eu sunt pentru că ești tu și este și el». /.../E mai drept să spun: «Eu sunt pentru că suntem noi», sau: «eu am ființa umană pentru că o trăiesc în relație cu tine, cu el sau ea, cu voi și cu ei»”. Cum vedem, formula carteziană primește o interpretare mult diferită de cea clasică, fără a i se nega în acest fel o anume însemnătate.

Acel „plus de existență”, amintit de autor în mai multe rânduri, datorează enorm puterii omenești și în același timp neomenești de a iubi. Atinge o altitudine maximă când omul devine „subiect al harului”, când trăiește „un nou plus /de existență/, și anume cel mai uriaș, căci e dumnezeiesc”. Deși făptură creată, omul are acces la viața veșnică. „Paradoxul omului urcă astfel la suprema treaptă. El este creatură, dar o creatură făcută subiectul vieții dumnezeiești, creatură îndumnezeită”¹². Într-adevăr, un adevăr ce scapă logicii noastre obișnuite. Mai bine spus, un paradox ce deschide către multe altele. Bunăoară, persoana umană se regăsește în sine și deopotrivă dincolo de sine. Iubirea față de o altă persoană e legată de timpul trăit și, deopotrivă, mai presus de acesta¹³. Omul poate accede dincolo de sine, însă niciodată doar prin sine. Trăiește în timpul ce-i este dat și, deopotrivă, sub semnul veșniciei. Află în iubire frumusețea întrupată și fragilă a acestei vieți, nu mai puțin însă ceea ce nu cunoaște moarte.

Așadar, prin conștiința personală de sine se anunță o dublă intenționalitate. Nu doar năzuința cuiva de a se lămuri cu privire la sine, ci deopotrivă nevoia de a comunica în mod concret cu semenii și de a fi în comuniune cu aceștia. Este ceea ce Dumitru Stăniloae numește, încă din scrierile timpurii, „intenționalitatea spre comuniune”¹⁴. Rostul vieții este însăși iubirea față de semenii și față de izvorul tainic al vieții, izvor din care ea se hrănește¹⁵. Dacă omul ar rămâne doar la acele sensuri pe care le descoperă în lume, s-ar simți fie sărac în privința sensului, fie lipsit de orice sens. „El ar rămâne în monotonie și ar găsi în moarte o eliberare de plictiseală, sau o justificare, când de fapt moartea privează toate de sens; adică ar găsi o justificare absurdă a nonsensului”¹⁶. În definitiv, adevăratul sens se verifică în fața timpului și a morții, prin aceea că nu se supune acestora, nu dispare fără urmă în golul lor, ci se deschide liber către ceea ce le transcende.

Note

¹ Cf. Dumitru Stăniloae, *Studii de teologie dogmatică ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1999, p. 157. Face acest lucru și în alte locuri, fie direct (în aceeași scriere, secțiunea B, cap. V, sau într-un comentariu la Sf. Isaac Sirul, *Cuvinte despre sfintele nevoițe*, în *Filocalia*, X, p. 325, notă), fie indirect (de exemplu, în *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, ediția a doua, 1993, p. 124). Menționez că la cele discutate cu Dumitru Stăniloae în aceste pagini m-am referit inițial într-un articol publicat în „Scriptor”, nr. 1-2, 2020, de unde reiau aici câteva gânduri.

² *Ibidem*, p. 233.

³ Spusa carteziană apare pentru început în *Discurs asupra metodei* (1637), secțiunea a IV-a, inițial în franceză. Apoi, sub o nouă formă, în *Meditații metafizice*, II (redactată în anii 1639-1640, scrierea a fost publicată inițial în latină, 1641): „*ego sum, ego existo*”. Reapare în forma inițială, dar în latină, în *Principiile filosofiei* (1644), partea întâi, § 7: „*cogito, ergo sum*”. Mai târziu e reluată ca atare („*dubito, ergo sum, vel, quod idem est, cogito, ergo sum*”) într-un fragment dintr-o scriere neîncheiată, datând probabil din anii 1647-1648, publicată postum.

⁴ René Descartes, *Meditationes de prima philosophia*, traducere din latină de Constantin Noica, București, 1937, p. 19.

⁵ Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 157.

⁶ „Omul deștept e și omul treaz, trezit la conștiința de sine, dar și omul care își dă un răspuns la amintitele întrebări, ca și la cele care sunt în jurul lui și chiar despre cele care trebuie să le facă” (*ibidem*).

⁷ *Ibidem*, pp. 157-158.

⁸ *Ibidem*, p. 158.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 159.

¹¹ *Ibidem*, p. 233.

¹² *Ibidem*, p. 163.

¹³ *Ibidem*, p. 165.

¹⁴ Cf. Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos sau restaurarea omului* (1943), Editura Omniscope, Craiova, 1993, p. 123. Cum adaugă, intenționalitatea spre comuniune cu semenii este în ea însăși iubire (p. 125). Un comentariu atent cu privire la această chestiune face Silviu Eugen Rogobete în *O ontologie a iubirii. Subiect și Realitate Personală supremă în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae*, Polirom, Iași, 2001, p. 94-99.

¹⁵ Dumitru Stăniloae, *Studii de teologie dogmatică ortodoxă*, p. 160.

¹⁶ *Ibidem*, p. 169.

Abstract

„*Amo, ergo sum*”: A patristically inspired answer to the famous Cartesian sentence

Keywords: *Descartes* („*cogito; ergo sum*”); *Patriarch Callistus* („*amo; ergo sum*”); *Dumitru Stăniloae* („*I am; therefore we are*”)

At the beginning of a section in *Orthodox dogmatic theology studies*, Dumitru Stăniloae invokes a well known Cartesian sentence: „*cogito, ergo sum*”. After several considerations, he reminds us of the saying of Patriarch Callistus of Constantinople, from the 15th century: „*amo, ergo sum*”. He further argues that both statements, even though they are under quite different intentionalities, reveal to us man as a person, as a being in communion with the others. Thus, as he points out in another context, it would be more appropriate to say: „*I am, therefore we are*”. I do not think that it is easy to come across such an interpretative approach in regard that Cartesian statement, just as unexpected at first site and as comprehensive and elevated.

Cristinel MUNTEANU

Mici observații pe marginea unor texte eminesciene*

Cr.M. – prof. univ. dr. habil. (doctor în filologie și în filosofie); predă la Universitatea „Danubius” din Galați discipline din sfera științelor limbajului și din domeniul filosofiei. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească* (2013); *Tradition and Innovation in Language and Linguistics* (2017); *Problema sensului la John Dewey* (2019), iar ca editor: Tobias Peucer, *Despre relațiile jurnalistică* (2008), B.P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013), E. Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în semantica structurală* (2016; trad. de Cr.M.) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 150 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, hermeneutică, lingvistica textului.

(1) FLUIDITATE SOLIDĂ

La Eminescu, în momente și spații de tihnă, apele se prăvălesc de pe tăpșan „în ropot dulce”, izvoarele „sar în bulgări fluizi” peste prund, în timp ce, dimpotrivă, mii de „fluturi mici albaștri” și de „roiuri de albine” „curg în râuri sclipitoare peste flori de miere pline”. În acest univers aparte, ritmul lucrurilor nu poate fi decât „molatic”, se desfășoară cu încetinitorul. „Ta panta rhei”, fie! Dar nu oricum!... Ai impresia că asیști la trecerea domoală și vizibilă dintr-o stare de agregare într-alta, însă petrecută într-un mod ireal, ca transformarea polenului în miere fără mijlocirea albinelor. (Mierea e deja acolo, pentru cei care știu să o culeagă.) Sunt secvențe de zăbovire întru savurarea imperceptibilului și a inefabilului, când până și timpul, îmblânzit, se oprește să mănânce din palma poetului zahăr sublimat, căci (nu-i așa?): „Nu e păcat / Ca să se lepede / Clipa cea repede / Ce ni s-a dat?”.

* În primă instanță, aceste note de lectură și impresii au fost scrise și „postate” disparat, printre altele asemănătoare, pe pagina mea de Facebook, în ultimele luni. Dând curs invitației binevoitoare a domnului redactor-șef Alexandru Bantoș, am consimțit să le public și aici, nu înainte de a face unele retușări și precizări suplimentare.

(2) SEM(N)IOTICĂ

Iată (dacă nu veți fi observat deja) câțiva sâmburi de semiotică presărați, pe un teren destul de restrâns, în *Scrisoarea III* de Mihai Eminescu, într-o anume parte a textului:

„La un *semn*, un țărniș de altul, legând vas de vas, se leagă...”

„La un *semn* deschisă-i calea și se apropie de cort...”

„Să ne dai un *semn* și nouă de mila măriei tale...”

„N-au avut decât cu ochiul ori cu mâna *semn* a face...”

„Călăreții împlu câmpul și roiesc după un *semn*...”

(3) LICENȚĂ POETICĂ

Dacă veți citi versurile gazelului de mai jos, plasate ca *motto* la începutul poemului *Călin* (*file din poveste*), este posibil să nu sesizați o „greșeală” gramaticală făcută intenționat de Eminescu.

„Toamna frunzele colindă,
Sun-un grier sub o grindă,
Vântul jalnic bate-n geamuri
Cu o mână tremurândă,
Iară tu la gura sobei
Stai ca somnul să te prindă.
Ce tresari din vis deodată?
Tu auzi pășind în tindă –
E iubitul care vine
De mijloc să te cuprindă
Și în fața ta frumoasă
O să ție o oglindă,
Să te vezi pe tine însăși
Visătoare, surâzândă.”

Vedeți cât de natural face Eminescu să sune următoarele cuvinte: „Și în fața ta frumoasă / O să ție o oglindă...”? Interesant este că Eminescu nu a scris așa: „Și în fața feței tale frumoase...”. Pentru a evita repetiția (sau, pesemne, și din rațiuni ludice), el a preferat să topească subst. *față* (a doua „față”) în locuțiunea prepozițională *în fața*. Este însă evident că e

vorba de chipul oglindit aici, și nu de altceva, cum, de altfel, se vedește mai clar, poate, dintr-o variantă consemnată de Perpessicius:

„E iubitul... cu o mână
Al tău trup o să-l cuprindă,
Cu cealaltă el *în față*
O să ție o oglindă
Să te vezi pe tine însăși
Visătoare! surăzândă [!]”¹.

(4) MUZICALITATE

Pentru a arăta că Eminescu era conștient de propria valoare și de faptul că era genial, se citează adesea această însemnare a sa lăsată pe marginea unui manuscris: „*Dumnezeul geniului m-a sorbit din popor, cum soarbe soarele un nour de aur din marea de amar*”.

Într-adevăr, geniile știu că sunt genii și unii nu se sfiesc să o declare în public, cum făcea, bunăoară, Salvador Dali (afirmând, într-un interviu, că nu poate picta frumos, fiindcă el este un geniu; doar pictorii mediocri pictează frumos, adăuga el).

Pentru mine fraza de mai sus dovedește și altceva: faptul că la Eminescu virtutea muzicalității (sau a eufoniei – calitate stilistică particulară) se vedește din plin chiar și atunci când scrie proză. Avem de-a face aici cu o bijuterie aliterativă. Să se urmărească felul în care se rostogolesc anumite vocale și consoane – sau chiar grupuri de sunete – când trecem de la un cuvânt la altul (sau de la o pereche de cuvinte la următoarea pereche de cuvinte)...

(5) ÎN ABSENȚA DEFINIȚIEI

Cuvântul *definiție* provine, în ultimă instanță, din lat. *definitio*, care, la rându-i, își are punctul de plecare în *finis* (semnificând ‘hotar, graniță, limită’); deci, *a defini* înseamnă, în... definitiv, ‘a delimita’.

Dar, când ai de-a face cu lucruri pe care nu le poți defini, cum procedezi ori ce mai poți spune? Ei bine, poți face ca Eminescu, când încearcă (descriind călătoria Luceafărului către Demiurg) să surprindă, cumva, ceea ce este imposibil de definit, adică acel „ceva” care nu se cuprinde între „hotare”:

„Căci unde-ajunge nu-i hotar,
Nici ochi spre a cunoaște,
Și vremea-ncearcă în zadar
Din goluri a se naște.

Nu e nimic și totuși e
O sete care-l soarbe,
E un adânc asemenea
Uitării celei oarbe.”

Fericiți sunt poeții că au la îndemână astfel de soluții de „capturare” a inefabilului! Bine zice Giuseppe Ungaretti: „Între o floare culeasă și alta dăruită / inefabilul neant”. („Tra un fiore colto e l'altro donato / l'inesprimibile nulla” [G. Ungaretti, *Eterno*])².

Note ■ ¹ Vezi M. Eminescu, *Opere*, vol. I: *Poezii tipărite în timpul vieții. Introducere, note și variante, anexe*, Ediție critică îngrijită de Perpessicius, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939, p. 422.

² Giuseppe Ungaretti, *Poezii*, Ediție bilingvă italiană – română, Editura pentru Literatură, București, 1968 (în românește de Miron Radu Paraschivescu și Alexandru Balaci).

Abstract

Brief remarks on some of Eminescu's texts

Keywords: *Eminescu's literary works; oxymoron; alliteration; metaphor; semiotics*

In this article, I aim at presenting and analysing some interesting facts encountered in Eminescu's literary works, mainly in his verses. Some of the respective facts belong to the expressive side (as figures of style). For instance, the use of oxymoron conveys, in a certain poem, the impression of “fluid solidity”; and the use of alliteration creates, even in prose, the effect of euphony or musicality (a particular virtue of Eminescu's style). One can also comment, from a semiotic point of view, on Eminescu's frequently employing the term *semn* 'sign' in a famous piece of poetry. Highly interesting is the manner in which the same poet tries to metaphorically grasp the essence of those cosmic things that cannot be properly defined, or the way in which he intentionally makes a grammar “mistake” for stylistic reasons.

Stelian DUMISTRĂCEL

Euro-și-mai-cum? Bio!

S.D. – cercetător științific la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Filialei Iași a Academiei Române, profesor la Departamentul de Jurnalistică și Științe ale Comunicării de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1978), *Doctor Honoris Causa* al Universităților „Dunărea de Jos” (Galați, 2011), „Alec Russo” (Bălți, 2012) și „Vasile Alecsandri” (Bacău, 2017). Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

Publicații recente: *Cuvintele, încotro? Lingvistică pentru toate televiziunile* (Polirom, 2017), *Spații pragmatico-discursive* (Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2017). Asociația Studenților Jurnaliști din Iași i-a închinat volumul aniversar *Împotriva derivei* (Adenium, Iași, 2017). Cetățean de onoare al Municipiului Iași (2020).

DINTRE inovațiile lexicale ale ultimelor decenii, pe primul loc, fără concurență reală, se aflau, până nu demult, compusele cu *euro*-*: orice (sau aproape orice) putea fi raportat la integrarea europeană, dar în special la o viziune a integrării respective!

IATĂ CĂ, până mai dăunăzi, în dicționare (destul de recente) erau de găsit doar câteva „intrări” ferme: adjectivul *euroasiatic*, ce pornește, în fond, de la *Eurasia* (nume pentru masa continentală formată din Europa și Asia, ce poate fi considerată ca un supracontinent), *euroatlantic* (o combinație comparabilă, de factură politico-geografică), *eurodolar* și *euro-deputat*. Au apărut, destul de repede, *eurosport* (și *eurogol*) dar, iute și degrabă, ne-am integrat și în *Eurovision*.

* În limbajul publicistic românesc contemporan există o bogată serie de cuvinte compuse cu *euro*-, care combină termeni ai corespondențelor din limbajul internațional: *europarlamentar*, *euroalegeri* etc. Pe această bază, de asemenea la nivelul limbajului publicistic românesc, s-au format creații ocazionale, ironice, de tipul *eurocioban*, *eurobrânză* etc. Vezi, însă, *Euro-pass*, *Eurovision* etc.

Pe de altă parte, pandemia de Covid – 19 a provocat individualizarea formantului științific *bio*- ca termen propriu-zis (BIO), pentru a recomanda cumpărătorilor produse de calitate, de exemplu *brânză bio*.

ÎN SCURT TIMP, lucrurile s-au schimbat radical și nu este nevoie să explicăm semnificația termenilor citați în continuare, utilizați în registrul familiar al limbajului publicistic, deoarece aceasta este transparentă; totul se descifrează prin referirea la structuri politice și la „standard european”. Oricum, tânăr fiind, nu poți nici acum beneficia de vreo burșă/deplasare în străinătate dacă nu ai un *europass* (de tip *cv*) temeinic!

IMPORTANTĂ pare să fi fost categoria termenilor mai mult sau mai puțin tehnici: *eurobarometru*, *eurobirocrat* (și *eurobirocrație*, folosite la modul... serios!), *eurocapitală*, *eurocriză*, *euroglobalizare* (așadar o globalizare limitată, pe vremuri, doar continental!), dar nu ne-am propus să stăruim asupra acestei categorii, în fond neinteresantă stilistic, întrucât astfel de vocabule numesc realități evidente (și sunt creații ce pot deveni necesare): *eurogară*, *eurobrutărie*, *euroexamen*, apoi, firește, *euroelev*, *eurostudent* și *europrofesor*. Dar s-a ajuns și la *eurocioban* (în ziare am citit despre „Primul eurocioban” de la noi), deci nu putea lipsi nici *eurobrânza*! (tot în ziare am citit despre niște cehi, cărora le trebuia suma de 115.000 de euro pentru a-și dota ferma de capre cu tehnologia impusă de normele comunitare).

ÎN CEEA CE PRIVEȘTE discursul public, de-a dreptul copleșitor era numărul acestor compuse, reflectând creativitatea și spontaneitatea comunicării marcate de afect și imaginație, iar termenii apăruseră ca ciupercile după ploaie; din acest inventar, mai selectăm doar câteva exemple. Iată, mai întâi, cuvinte numind atitudini, diverse, pentru stări de spirit ale analiștilor sau ale populației (unele având modele în presa internațională, în special de limbă franceză): de la registrul neutru (dar implicând naivitatea) sau direct pozitiv, la cel caracterizat prin neîncredere sau acreală. Din primul grup semnalăm *euroașteptare*, *euroșperanță*, *eurooptimist*, *euroentuziasm*, *eurofilie* și chiar *eurofanatic*. Îndepărtându-ne, treptat, de această atitudine, pornim de la *euroucid*, *europrudent*, pentru a ajunge la *eurosceptic*, *eurocritic*, *eurodepresiv*, *eurodisperare*, *eurofobie*, căci, de, mai există și *euroaroganța* și primim *euroavertismente*, așadar de ce să ne facem vinovați de *euroipocrizie*!

NU ESTE DE NEGLIJAT impresia pe care o producea apariția unor astfel de termeni în știri de senzație: cândva, în Iași, în zona Cantemir – Podu Roș, un tramvai a fost zdrobit (?) de un... *eurocontainer*! Nu stăm rău nici din perspectiva contactelor transfrontaliere: s-a vorbit

despre „Euroșpaga pentru vameșii unguri” (*euro-bișnița* se mai scrie încă separat!). Dar ceea ce pare la prima impresie derizoriu poate fi doar o sfidare a conveniențelor; din ziare aflăm că a avut loc un Festival internațional „Euromarioneta”.

ÎNCUNUNAREA stilistică se afla, firește, în mesaje particulare de pe bloguri: *eurosecetă*, *eurodurere*, *euroistetețime*; ba, mai mult, un oarecare își alintă astfel un amic: „Ionuț, ești *europrost*?”

S-AR MAI CUVENI spus că nu avem de-a face cu o apariție pe solul mentalității autohtone : formantul apare, cu pronunții diferite, în mai toate limbile cultivate din Europa și din lume (vezi și *europass*-ul!). Dar, după cum am văzut, ceea ce s-a impus discuției a fost (și este) numărul de-a dreptul copleșitor de compuse pe terenul limbii române; de la mai vechile *eurosport* sau *eurodolar*, importate, s-a ajuns la recentele *eurocontainer*, *eurocioban*, *eurobrânză*, după ce serii întregi de termeni au conturat, după cum am văzut, atitudini pro și contra.

ÎNDATĂ CE S-A IVIT problema reprezentării în forurile de conducere ale UE, creativitatea lexicală s-a centrat pe eveniment, tot (sau aproape tot) ce ține de acesta îmbrăcând haina *euro*. Pentru *euroalegeri* de *eurodeputați* (respectiv pentru *europarlamentare*), se pregătesc *euroliste*; iată un enunț de factură paremiologică, de acum câțiva ani, trimitând inițial la perechea *car* vs. *sanie*: „Partidele își fac vara euroliste pentru la toamnă”; cât privește neînțelegerile pe terenul selecției, de vină ar fi fost căldura: „Euroliste topite de caniculă”. Se dau, cu repetiție, bătălii încrâncenate pentru statutul de *eurocandidați*, deoarece „europarlamentarii români intră pe două lefuri” (așadar vor primi și o *euroleafă*!).

TELEFONIA MOBILĂ, fiind și ea de actualitate, aveam reflexe: *eurotarifele*: „Operatorii UE prezintă noile eurotarife Comisiei Europene”; „Roamingul va avea eurotarife!”; „Toți operatorii de telefonie mobilă au trecut la eurotarife” etc.

DACĂ în ceea ce privește terminologia politică este greu de spus ce s-a împrumutat din alte limbi (probabil însă noi am creat *eurolista*), în mod sigur, în discursul privind viața publică și cea privată, am avut contribuții originale. Să răsfoim, în continuare, presa. Un oarecare „a prins ultimul tren în această *euroafacere*” (cu lapte); terenul politicii împletit cu afacerile pe picior mare pot duce la *euronepotism*!;

„Eurogluma se îngroașă în Franța” (iarăși registrul expresiv popular; era vorba de un sondaj de opinie ce indica o creștere semnificativă a voturilor populației împotriva ratificării constituției europene).

FĂRĂ ÎNDOIALĂ, astfel de creații sunt totuși palide față de *eurosecetă*, *eurodurere*, *euroistețime*, dar, mai ales, față de un alint derizoriu, cum era cel citat anterior: *europrost!* Și el, orișicât, un *euroins*...

PENTRU APRECIEREA destinului unor astfel de compuse ocazionale, în registru ludic, comparația se poate face doar cu soarta enormei familii (în care au fost numărate sute de cuvinte) create imediat după 1989 cu formantul *-iadă*, la baza cărora s-a aflat vechiul termen *olimpiadă*, model pentru nume de alte competiții sportive, cum au fost *balcaniadă* ori *spartachiadă*. În ultimii ani ai dictaturii comuniste, de aici a zvonit „balconiada”, denumire sarcastică pentru campania „de sus” împotriva celor care, locuind la blocuri din zone centrale ale Bucureștiului, dar și ale altor orașe, nu asigurau acestor spații aspectul decorativ propice manifestațiilor politice de stradă ale regimului. Îndată după 1989, pe acest model se creaseră numeroase adaptări lexicale (printre vedete: *mineriadă*, *dosariadă* și *sponsoriadă*), serie din care, până dăunăzi, abia mai rezista *cuponiada*, pe diferite teme: „cuponiadă agricolă, informatică, medicală, electorală” etc. Dar, se mai forjaseră și curajoase îngemănări de ocazie: „SMS-iadă la Cannes 2007: C. M.; site-ul filmului, mai 2007”.

FIREȘTE, ca și în cazul *iadelor*, și compusele cu *euro-* vor avea (de fapt: au) soarta tuturor clișeele lingvistice: de la suprasaturație, prin epuizarea oricărei atracții stilistice, la căderea treptată în derizoriu și la abandon.

BÎO! Mai ales că o anumită perspectivă, de-a dreptul geopolitică, a deschis (n-ar mai fi nimerit ușa!) ... pandemia! Și aceasta ignorată lexicografic până nu demult, dar provocatoare astăzi și a unei aparente forme de rezistență: formațiile cu *bio* (abia-abia concurate de *eco*). Dar oare ce nu ar putea fi recomandat (mai ales publicitar) ca atare? De la ALIMENTE BIO (mai ales lactate: „Telemea de bivoliță Bio”, pe ambalaj), la șervețele, măști și scobitori. Ba am văzut la un ... hipermarket o inscripție „Cărbuni Bio”, fiind vorba de săculețe de cărbuni pentru ... grătare în aer liber!

DE LA ELEMENTUL DE COMPUNERE *bio-* „(referitor la) viață”, ca în *bioactiv, biochimie, biologie, biosferă* + alte câteva sute de cuvinte, unele curente, altele specifice unor domenii, s-a ajuns la un termen propriu-zis: **BIO!** Cam la fel cum s-au petrecut lucrurile și cu **EURO**, izolat (pentru noi: pe terenul limbii franceze!) ca nume al monedei unice europene care, din anul 2002, a înlocuit monedele naționale din 12 țări ale Uniunii respective. Contribuția românească, ulterioară: *euroi!*

MUSAI să ne ocupăm și de acești intruși în uzul curent măcar într-un articol din următoarele numere ale revistei „Limba română”.

Abstract

Euro-and-how? Bio!

Keywords: *eurocapitală* (= *euro* + *Capital*); *eurocriză* (= *euro* + *Crisis*); *euroșperanță* (= *Hopeful euro*); *eurodisperare* (= *euro* + *Dispair*); *eurofobie* (= *euro* + *Phobia*); *euroisteție* (= *euro* + *Cleverness*)

In the contemporary Romanian publishing language, there is a rich series of words composed with *euro-*, which combines terms of the international language's correspondents: *europarlamentar* (cf. parliamentary *euro*, french *euro parlementaire*) or *euroalegeri* (cf. *euro elections*, french *elections européennes*), etc. On this basis, also at the level of the Romanian publishing language, occasional, ironic notions were formed, such as *eurocioban* (consisting of *euro* + *Shepherd*, french *euro- + berger*), *eurobrânză* (consisting of *euro-* + *Cheese*, french *euro- + fromage*) etc. See, however, *Europass*, *Eurovision* etc. On the other hand, the Covid pandemic - 19 caused the individualization of the *bio-* scientific formant as a proper term (*BIO*) to recommend quality products to buyers (for example, *brânză bio* = *cheese bio* = *organic cheese!*).

Viorica MOLEA

Conotația ca element al culturii și al dimensiunii cognitive

V.M. – conf. univ. dr. hab. în filologie, Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Domenii de cercetare: stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, comunicare. Autoare a lucrărilor: *Valori expresive ale frazeologismelor în opera dramatică* (2010); *Expresivitatea limbajului poetic (suport de curs)* (2011); *Oralitatea în textul publicistic actual românesc* (2016). Participantă la numeroase conferințe naționale și internaționale.

În contextul cercetărilor actuale, relevăm o predilecție a lingviștilor pentru teme care explorează dimensiuni ale semnificației cultural-cognitive, ale pragmalingvisticii sau ale creativității limbajului. „Paradigma științifică a lingvisticii actuale poate fi caracterizată prin tendințe integrative în procesul de cunoaștere a lumii prin creativitate lingvistică, printr-o sinteză dintre comunicare și cogniție” (Кубрякова 2004), adică o deviere de la studiile comparativiste sau structuraliste clasice, care au dominat mult timp spațiul cercetărilor lingvistice.

În acest sens, credem, lingvistica integrală, anunțată de Coșeriu, este tocmai pista de unde pornesc investigațiile referitoare la limba ca element al culturii, la studiul stratului de profunzime prin semantica cognitivă, cu toate aspectele ce derivă din aceasta: cultura națională, în strânsă corelație cu emoțiile și cu reflecția, gândirea umană.

Astfel, unele concepte mai vechi în limbă sunt reevaluate din puncte noi de vedere, obținând configurații interpretative conforme cu noile paradigme de cercetare. Unul dintre acestea este conceptul *conotație*, care ține nemijlocit de aspectul semantic, fapt care îl încadrează

atât în preocupările lexicologiei, cât și în cele ale stilisticii, pragmaticii, semioticii.

Fiind definită drept o „valoare suplimentară – sugestivă, afectivă, de atmosferă etc., care însoțește un anumit cuvânt” (Condrea 2008: 36) sau drept „al doilea nivel al semnificației ce apare atunci când sensul denotativ al termenului este înlocuit de valorile – culturale sau individuale – asociate unui mesaj” (Bart *apud* Ștefănel), conotația stabilește o relație cultural-cognitivă, reflexivă cu mesajul și contextul în care apare. Sensul denotativ fiind substituit, în context, de unul secundar și figurativ, conotația dezvăluie note, sugestii care particularizează mesajul, conferindu-i un conținut etnico-simbolic profund, întrucât sursele conotației își au originea în istoria și cultura etniilor.

Referindu-ne la conceptul de cultură, stabilim că acesta presupune metode și tehnici de lucru, obiceiuri, moravuri, ritualuri, caracteristici de comunicare, moduri de a vedea, a înțelege și a transforma lumea” (Телия 1991: 312-313). Astfel, de exemplu, o floare face parte din natură atunci când crește pe un câmp și face parte din cultură când este dăruită unei persoane dragi; o scoică pe malul mării nu este cultură, dar adusă acasă cu scop de înfrumusețare a unui interior este deja cultură. Un obiect, o activitate, un fenomen natural pot obține însemnele culturii prin transferul semantic atribuit de vorbitori în anumite circumstanțe de comunicare. Este vorba, în acest caz, de generarea unor semnificații ce țin de cultură sau, în altă accepție, de conotații culturale. În acest context, V.N. Telia emite ideea că, „dacă o unitate lingvistică conține informații despre cultură, atunci trebuie să existe și o categorie care să coreleze două sisteme semiotice diferite (limbă și cultură) și să permită descrierea interacțiunii lor. Aceasta categorie și este conotația culturală” (*Idem*). În general, conotația culturală presupune „o funcție lingvistică a memoriei, ea determinând identificarea (codul cultural comun al prezentului) și evocarea (codul cultural comun al trecutului) a cuvintelor. Totodată, conotația culturală, ca factor care actualizează specificul lingvocultural al unei anumite comunități, apare ca urmare a interpretării asociativ-figurative prin corelarea acestuia cu standardele și stereotipurile culturale și naționale”. Conținutul conotației culturale este determinat de corelarea cu un anumit cod cultural. De asemenea, „conotația culturală este o notă complementară a

sensului denotativ, care conține informații despre experiența națională și culturală, determinând particularitățile specifice ale limbii la toate nivelurile sale” (Приходько 2014).

Bunăoară, conotațiile generate de contexte frazeologice relevă elocvent acest fapt: cuvântul *bun*, neutru din punct de vedere stilistic, are diverse conotații în funcție de contextul utilizat, în special, în diverse combinații frazeologice: *brânză bună în burduf de câine*, *bun de gură*, *bună poamă!*, *bun rău* și multe altele, care, prin semnificațiile ce le conțin (calități ratate, om certăreț, om rău, foarte bun) decodifică realități specifice mediului nostru cultural-lingvistic, substraturi etno-psihologice adânc implantate în procesul de evoluție colectivă, cu profunde implicații cognitive.

Conceptul *conotație* reprezintă un termen-cheie pentru domeniul culturologiei lingvistice, care abordează multiple aspecte ce vizează „structurile frazeologice, clișeele, proverbele, aforismele, comparațiile, metaforele, simbolurile etc., care transpun stereotipuri culturale” (Dragan 2010). De asemenea, este important să menționăm că „în culturologie, tabloul lingval este un tezaur de material lingvistic ilustrativ care confirmă unele trăsături de caracter atribuite acestui popor, pe de o parte, ca o sursă de informații despre mentalitatea națiunii, pe de altă parte. Tabloul lingval al națiunii este reflectarea lumii înconjurătoare de către conștiința națională în procesul dezvoltării istorice și a cunoașterii lumii înconjurătoare” (Raciula, 2015).

Așadar, lingvistica, fiind „interpretată ca o autentică știință a culturii, coerentă în toate aspectele sale” (Coșeriu 2000: 80), transpune în forme și sensuri reflecția, tradiția, credința, într-un cuvânt, întreaga dimensiune existențială a unei etnii. În limba oricărui popor, însemnele culturale caracteristice sunt codificate, după cum spuneam, în structuri, forme estetico-filozofice, cognitive, evocative, adică în tot ce ține de universul spiritual al acestuia. În proverbe precum *Când râde prostul, înțeleptul suspină* sau *Omul sfințește locul, nu locul pe om* este concentrată o întreagă filozofie a trăirii umane din perspectiva românului, care a conștientizat, în timp, adevăruri imuabile.

Elementele de limbaj conotative, suprapuse unor denotate, sensibilizează și surprind conținuturi culturale, atribuind comunicării diferențe atitu-

dinale și de comportament. De exemplu, verbul polisemantic „a face” în diverse contexte obține conotații care denotă un spectru larg de activități, sentimente specifice cadrului etno-cultural românesc: *a face carte* (a studia), *a face casă* (a construi), *a face o gaură în cer* (a realiza ceva nesemnificativ), *a se face oale și ulcele* (a muri), *a face din țânțar armăsar* (a exagera), *a face capul calendar* (a buimăci) etc., etc. Dacă am compara aceste locuțiuni și expresii cu structuri echivalente ca sens în alte limbi, bunăoară, în rusă (Cf.: *учиться, строить дом, закрыть глаза, сделать из мухи слона* etc.), am observa că ele vor modifica anume perspectiva culturală a structurii în această limbă, întrucât, în special, conotațiile figurate sugerează subtilități singulare ale spiritului etnic, inefabilul codificat în limbă. În contexte frazeologice, bunăoară, sesizăm diferențe pronunțate atât la nivel de structură, cât și la nivel de conținuturi culturale: de exemplu, în română, ***a face din țânțar armăsar*** presupune o percepție specifică habitatului românesc, cu elemente de faună din partea locului (*țânțar, armăsar*), o combinație în care rima, cu elemente de ludic, decodifică afinități cu creația populară orală, iar în rusă, relevante sunt nu ludicul, ci combinația dintre două reprezentări oximoronice, surprinzătoare. Pentru etnicul rus contează mai mult imaginea celor două vietăți puse în contrast, care trezesc în mintea receptorului asociații cognitive, pe când pentru cel român, expresia delectează auzul, îl sensibilizează, dar și îl contrariază. În alte limbi, aceeași expresie obține alte subtilități conotative și cognitive, de ex., în franceză, ***faire tout un plat***, care se traduce literal prin „a face tam-tam”; în germană, ***machen aus einer Mücke einen Elefanten***, care înseamnă „faci dintr-un țânțar un elefant”, iar în engleză – ***make a big deal out of this*** („mare lucru ai mai făcut!”) sau, de asemenea, ***magnifies slights way out of proportion*** („mărește lucrurile simple în mod disproportionat”), ori ***make this something it isn't***, ceea ce înseamnă „a face ceva ce nu există”. Observăm, din modelele frazeologice discutate că sensurile conotative din română, spre exemplu, nu se vor regăsi în unele culturi, în schimb în altele, precum rusa, germana, franceza, există echivalente ce redau aceleași nuanțe culturale și cognitive. Este vorba, probabil, de afinități relevate în culturi apropiate, precum sunt cele enunțate mai sus, care fac parte din civilizația creștină.

Astfel, așa cum bine observă unii cercetători, „conotația este, întâi de toate, un fenomen strâns legat de aspectul cognitiv” (Берестнев 2008) sau, „în cadrul lingvisticii cognitive, conotația constituie unul din as-

pectele de bază ale vorbirii reflexive a omului” (Пахомова 2009); ori „conotația și cogniția sunt corelate și interdependente în conștiința individului vorbitor” (Бурукина, 2009).

După cum au remarcat unii savanți, conotația culturală se manifestă diferit în cadrul semnului lingvistic. Vorbind despre diverse ipostaze ale componenteii culturale în structura semantică a cuvintelor conotative, pot fi identificate câteva aspecte lexico-semantice (conform clasificării lui S.G. Vorkachev: 1) cuvinte, inclusiv nume proprii, a căror conotație se bazează pe asociații; 2) elemente lexico-semantice cu sens figurat pe larg acceptate de vorbitori; 3) cuvinte a căror componentă culturală conotativă a sensului se manifestă ca un sens figurat-metaforic al unei anumite unități lexicale (Воркачев 2000: 64).

Conotația culturală, prin urmare, este strâns îmbinată cu elemente ale semanticii cognitive, întrucât sursele culturii și ale cunoașterii colaborează în mentalitatea umană, relevând esențe social-istorice, etno-psihologice sau spiritual-afective. Sensurile conotative vor avea neapărat un substrat cognitiv pronunțat, astfel încât nu poți să abordezi problema conotației fără a face referire la aspectul cognitiv. Multiplele fațete ale acestei abordări fac trimitere la contexte verbale și extraverbale, în care sunt decodificate produse culturale naționale marcate de tradiție sau stereotipii de comportament și de percepție, specifice unei etnii, exprimate în limbaj. Aici poate fi enumerată o serie din aceste elemente, în care se suprapun sensurile conotativ și cognitiv: lexicul marcat stilistic sau cuvinte cu marcă expresiv-stilistică; proverbele, zicătorile, expresiile frazeologice, elementele folclorice sau figurile stilistice din creația populară sau din literatura artistică, formulele de salut sau de felicitare, formulele de adresare etc. Bunăoară, cuvântul de salut „noroc”, specific vorbitorilor de română, denotă o atitudine familiară, un sentiment de degajare și intimizare între indivizii vorbitori, revelând, în același timp, vechi și profunde semnificații etno-culturale. Proverbe mai vechi, precum *lauda de sine nu miroase a bine* sau *fuga e rușinoasă, dar sănătoasă*, relevă atât conotații culturale ce țin de un mod de educare și de comportament al poporului român, precum și implicații cognitive, care presupun experiențe de cunoaștere, observații și reflecții filozofice în anumite situații de viață. În același timp, descifrăm subtilități ale unor trăsături entice comune, ca decența, modestia, precauția, care s-au cristalizat în conștiința națională secole de-a rândul.

Putem vorbi de o evoluție și în crearea, apariția de noi conotații, dar și de dispariția altora, efemere și ineficiente, adică de dinamism și creativitate lingvistică. Există conotații ce reflectă cultura actuală comună a existenței umane, marcată de efectele globalizării, conturând o nouă etapă în edificarea culturii universale. Acestea se referă la unele elemente de limbaj de circulație internațională (împrumuturi directe sau calcuri), în special ce țin de lexicul și frazeologia tehnologică: *maus*, *virus*, *a naviga*, *arhivă* (*a arhiva*), *rețea*, *semn iconic* sau *emoticon* etc. Uniformizarea activităților umane, a proceselor sociale omogenizează oarecum și aspecte ale culturii care, până odinioară, erau distincte. Astfel apar tendințe, lucruri, sentimente, atitudini, percepții comune pentru spații culturale îndepărtate și variate sub aspect diacronic.

În linii mari, identificăm o relație directă între conotație, emoție și cogniție, reflectată în conștiința umană și receptată ca atare. Această relație creează așa-numitele „modele cognitive” sau modele populare, culturale, „un ansamblu organizat de cunoștințe comune...” (Milică 2013), constituite în concepte.

Așadar conotația reprezintă expresia culturii naționale a unui popor, îmbinată organic cu procesele cognitive produse în conștiința acestuia.

- Bibliografie** ■ Condrea 2008 = Iraida Condrea, *Curs de stilistică*, Chișinău, CEP USM, 2008
- Coșeriu 2000 = Eugeniu Coșeriu, *Leții de lingvistică generală*, Chișinău, Arc, 2000
- Dragan 2010 = Elena Dragan, *Culturologia lingvistică* (curs de lecții), Bălți, Tipografia din Bălți, 2010
- Milică 2013 = Ioan Milică, *Lumi discursive. Studii de lingvistică aplicată*, Iași, Junimea, 2013
- Raciula 2015 = Ludmila Raciula, *Aspectul lingvo-cultural al frazeologiei limbii române și engleze*. [Disponibil: <https://prezi.com/ktrwckhqfjhr/aspectul-lingvo-cultural-a-frazeologiei-limbii-romane-si-eng/?frame=bae7ec183a24e89adee54f556c3867b792c8c3f9>]. Accesat: 08.09.21
- Берестнев 2008 = Г.И. Берестнев, *К философии слова (лингвокультурологический аспект)*. În: „Вопросы языкознания”, № 1, 2008, p. 37-65
- Бурукина 2010 = О.А. Бурукина, *Исследование коннотации с позиции когнитивной лингвистики*, în

„Вопросы когнитивной лингвистики”, № 3 (024) 2010 г., УДК 81’371. [Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-konnotatsii-s-pozitsiyi-kognitivnoy-lingvistiki>]. Accesat: 05.06.21

Воркачев 2000 = С.Г. Воркачев, *Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании*, in „Вопросы языкознания”, № 1, 2000, p. 64-72

Кубрякова 2004 = Е.С. Кубрякова, *Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира*, Москва, Языки славянской культуры, 2004.

Пахомова 2009 = И.Н. Пахомова, *Коннотация и лексическая семантика слова*. Автореф. дис. канд. филол. наук. Тамбов, 2009

Приходько 2014 = А.И. Приходько, *Коннотация в лингвокультурологическом контексте*. In: „Science and Education a New Dimension: Philology”, II (1), Issue [Disponibil: https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/prihodko_a.i._connotation_in_linguocultural_context.pdf]. Accesat: 10.04.21

Теля 1991 = В.Н. Теля, *Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц. Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности*, Москва, Наука, 1991

Abstract

Connotation as an element of culture and cognitive dimension

Keywords: *connotation; culture; cognitive aspect; ethnicity; linguistic culturology*

In the context of current research, there is a predilection for linguists to explore topics relating to dimensions of cultural-cognitive significance, pragmalinguistics or language creativity. In this sense, the integral linguistics, proposed by Coşeriu, is precisely the starting point for investigations regarding the language as an element of culture. Thus, some older concepts in the language are re-evaluated from new points of view, one of them being the connotation, a deep ethnic-symbolic content, forasmuch as the sources of connotation have their origin in the history and culture of the ethnic groups.

Cristina HANȚ

Prepoziții noi în limba română – „pro” (II)

C.H. – doctor în filologie, profesoară de limba și literatura română la Liceul Teoretic „Adam Müller Guttenbrunn” din Arad (România). Activează ca redactor la „Revista de lingvistică și cultură românească”. Este coautoare a două cărți. Semnează peste 60 de articole de specialitate în publicații din țară și de peste hotare.

Preambul

În general, se admite, în gramaticile românești, că prepoziția reprezintă o clasă închisă de cuvinte, care permite cu greu preluări de termeni din altă limbă sau crearea de noi membri prin procedee interne: „Domeniul elementelor de relație – prepoziții, conjuncții – este de obicei neatins de împrumuturi directe; ele constituie un fond stabil, moștenit din limba de bază, ca unități care aparțin deopotrivă vocabularului fundamental și structurii gramaticale” (Avram 1973: 239). Alexandru Graur (1954) observă că, din cele 22 de prepoziții care aparțin fondului principal lexical, 20 au origine latină. Doar două prepoziții neologice sunt înregistrate în GLR (1966): „a” și „contra”, preluate din franceză.

În limba română actuală, clasa prepoziției se îmbogățește prin gramaticalizarea unor structuri cu rol de locuțiuni. Pe de altă parte, prepoziția admite noi membri, fie prin reactivarea unor cuvinte din limba latină („via”, „versus”, „per”, „supra”, „pro”), fenomen înregistrat și de alte limbi, fie prin recategorizarea unor termeni („gen”, „stil”, „tip”, „exceptând”, „excluzând”, „privind”).

Partea I vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 5-6 (265-266), 2021, p. 113-116.

Contexte de funcționare

Prepoziția „pro” a pătruns în limba română cu sensul de „pentru”, „în favoarea”, „în sprijinul”. Valoarea de prepoziție este înregistrată de primele dicționare ale limbii române, cu precizarea că sfera de utilizare este restrânsă. În lucrarea lui Treboniu Laurean, se precizează „ocurre separata numai in frasi ca: *a vorbi contra unei propositione: a fi pro sau contra unei persoane*” (Laurian II 1876: 776). În *Dicționarul limbii românești: (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, este considerat „cuvânt latin, care însemnează *pentru* și se întrebuițează rar numai în *pro* și *contra*, pentru și contra, la vot” (Laurian 1939: 1053). Sensuri similare se regăsesc în celelalte lucrări lexicografice: Șăineanu (1939), Scriban (1929), DLRLC (1955-1957). În GALRI (2008), „pro” este înregistrat ca echivalent semantic al lui „pentru”, „în favoarea”.

Termenul s-a impus mai ales în formarea unor denumiri care implică ideea de favorabil/promovare, putând fi receptat fie ca prefixoid, fie ca prepoziție: Prosport, Pro TV, Profm, Asociația Pro Democrația, Asociația Pro Infrastructura, Pro Cinema, Liga pro Europa, emisiunea Pro patria, Pro barca (website dedicat tranzacțiilor de bărci), Pro-sec (sisteme de supraveghere), Pro Curier (curierat profesional pe bicicletă) etc.

În combinațiile libere de cuvinte, poate fi centru de grup pentru un substantiv (propriu sau comun) în acuzativ: „Nu sunt **pro** Putin, nu sunt **pro** Rusia”, „Sunt **pro** fapte”, „Galeriile sunt **pro** Lucescu”, „Consiliul pentru Combaterea Discriminării se pronunță **pro** Big Brother”, „Super campanie **pro** vot” (Internet). Așa cum se observă în exemplele anterioare, antecedentul este, de obicei, un verb copulativ / predicativ sau un substantiv, prin urmare, grupul prepozițional ocupă pozițiile sintactice de nume predicativ, complement prepozițional, atribut substantival prepozițional. Prepoziția poate domina numai substantive proprii / substantive comune nearticulate, cu formă de nominativ / acuzativ.

Se impune o examinare atentă a contextelor de asociere dintre prepozițiile „pro” și „contra”, date fiind posibilitățile multiple de citire gramaticală a structurilor. Vom recurge la deconstruirea exemplurilor,

pentru a releva mecanismul de funcționare și interpretarea morfosintactică a termenilor vizați. Am identificat următoarele situații:

- cele două prepoziții apar în același context, în relație de opoziție, dar numai cea de-a doua are termenul dominat exprimat: „reportaje literare, campanii polemice, **pro** și **contra** Eminescu, Caragiale, Argezi” (DV, decembrie 2011), „publicul funcționează **pro** și **contra** unui actor central” (DV, ianuarie 2010), „se pot aduce argumente **pro** și **contra** caracterului anonim al comunicării” (DV, ianuarie 2010). Se observă că prepoziția „contra” regizează fie un nominal în genitiv, fie unul în acuzativ. Termenii sunt coordonați cu ajutorul conjuncției disjunctive „sau”, respectiv copulative „și”.
- ambii termeni sunt utilizați fără determinant: „Comentariile în presă au curs, cu argumente **pro** și **contra**” (DV, ianuarie 2010), „Pășările au tot felul de opinii, când **pro** și când **contra**, cu excepția bufnițelor și codobaturilor” (DV, ianuarie 2010), „S-au adus argumente bilaterale, adică și cele **pro**, și cele **contra**” (DV, aprilie 2010), „cu 384 voturi **pro** și 184 **contra**” (DV, ianuarie 2010).

Problemele care intervin în lectura acestor enunțuri sunt următoarele: prepoziția „pro” are termenul dominat recuperabil sau funcționează absolut? Există în limba română prepoziții care nu au termen regizat obligatoriu? Se adverbializează aceste prepoziții în absența termenului dominat? Vom analiza pe rând cele două situații, pentru a observa mecanismul de funcționare. Se admite, în gramaticile actuale, că prepoziția are întotdeauna un termen dominat și că acesta este recuperabil din context, atunci când nu e exprimat: „Ai venit **cu** mașina sau **fără**? **Fără!**”, „Ai pus caietul **în** sau **pe** ghiozdan?”. Examinând primul set de exemple, în care se regăsește combinația „**pro... contra**”, se poate observa că prepoziția „pro” ocupă întotdeauna prima poziție și termenul dominat poate fi recuperat din context, presupunând ideea de repetiție: „**pro** Eminescu și **contra** Eminescu”, „**pro** actor central și **contra** unui actor central”. Mecanismul este același ca în contextele: „Vrei cafea **cu** sau **fără** zahăr?”, „Ești **contra** sau **pentru** ei?”, „Sunteți **pentru** sau **împotriva** legii?”.

Verificând al doilea set de enunțuri, se constată că atât „pro”, cât și „contra” funcționează fără termen dominat. În această situație, am-

bele receptări par posibile: fie vorbim de exprimare eliptică, considerând că termenul dominat este recuperabil din context (de exemplu, „argumente **pro** integrare și **contra** integrare”), fie admitem că prepozițiile suferă un proces de adverbializare. Mai clar, dacă cuvintele analizate sunt prepoziții, atunci construiesc funcția sintactică împreună cu substantivul recuperat din context, generând un grup prepozițional. În structura „argumente pro și contra”, avem de-a face cu două grupuri prepoziționale coordonate, cu funcții sintactice de atribut prepozițional. Dacă termenii au valoare adverbială, atunci ocupă poziții sintactice singuri, prin urmare, în gruparea „argumente **pro** și **contra**”, există două atribute adverbiale.

Pentru dezambiguizarea gramaticală, vom recurge la înlocuirea prepoziției cu regim de genitiv cu un element de relație echivalent ca sens. Substituirea cu prepoziția „împotriva” indică faptul că termenul dominat este recuperabil din context și atunci ambele prepoziții generează grupuri prepoziționale. Dacă înlocuirea se realizează cu adverbul „împotriva”, atunci trebuie să admitem că există condițiile necesare adverbializării prepoziției, în contextele date: „!argumente **pro** și **împotriva** / **pro** și **împotriva**”, „!cînd **pro** și cînd **împotriva** / cînd sunt **pro**, cînd **împotriva**”, „argumente bilaterale, adică și cele **pro**, și cele **împotriva** / și cele **pro** și cele **împotriva**”. Dat fiind faptul că a doua exprimare din fiecare set ni se pare mai clară, considerăm că, în enunțurile date, „pro” și „contra” funcționează ca adverbe, nu ca prepoziții fără termen regizat.

Câteva concluzii

Prepoziția „pro”, utilizată frecvent în limba română actuală, rămâne monosemantică: „pentru”, „în favoarea”. Ca element de relație, „pro” domină substantive proprii și substantive comune, impunând cazul acuzativ. El se poate asocia numai cu substantive nearticulate, care ocupă poziția sintactică de nume predicativ / atribut substantival prepozițional / rar, circumstanțial de mod. Cele mai multe contexte de folosire implică asocierea cu elementul „contra”, cu valoare prepozițională / adverbială, situație în care „pro” funcționează absolut (termenul dominat de „contra” este exprimat) sau se adverbializează (la rândul său, „contra” trebuie interpretat ca adverb).

Bibliografie

Avram 1973 = Mioara Avram, *Prepoziții neologice în limba română contemporană*, în „Studii și cercetări lingvistice”, 1973, XXIV, p. 239-255

DEX 2009 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, București, Univers Enciclopedic, 2009

DLRLC = *Dicționarul limbii române contemporane (1955–1957)*, București, Editura Republicii Populare Române

DV = „Dilema veche”

GALR I 2008 = Guțu Romalo, Valeria (coord.), *Gramatica limbii române*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2008

GLR I 1966 = *Gramatica limbii române*, vol. I, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966

Graur 1954 = Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1954

Laurian 1871 = Treboniu Laurian August, *Dictionariulu limbei romane*, vol. I: A-H, București, Noua Typografia a Laboratorilor Romani, 1871

Laurian 1939 = Treboniu Laurian August, *Dicționarul limbii românești: Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme*, Iași, Institutul de arte grafice „Presa bună”, 1939

Scriban 1939 = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincialisme)*, Iași, Presa bună, 1939

Șăineanu 1929 = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*, Craiova, Scrisul românesc, 1929.

Abstract

New prepositions in the Romanian language – „pro” (II)

Keywords: *preposition; prepositional group; adverbialization; grammatical restrictions; dominated term*

The present study makes an inventory of the ways in which “pro”, one of the new prepositions in the Romanian language, functions. This preposition is of Latin origin, but it has been reactivated in the contemporary language with the following meanings: “for”, “in favour of”, “in support of”. We are going to analyse: the functions which are fulfilled in a statement by the term dominated by the preposition, the meanings of the preposition and the restrictions imposed by it on the dominated term. We are also going to examine the structures in which the preposition “pro” is associated with the preposition “against”, in order to reveal the morphological status of the two elements.

Adrian Dinu RACHIERU

Matei Vișniec: exilul ca navetă culturală

A.D.R. – prof. univ. dr., actualmente pensionar. Dintre volumele publicate (peste 30): *Elitism și Postmodernism* (1999); *Bătălia pentru Basarabia* (2000); *Alternativa Marino* (2002); *Legea conservării scaunului* (roman, vol. I, II) (2002, 2004); *Globalizare și cultură media* (2003); *Nichita Stănescu – un idol fals?* (2006); *Eminescu după Eminescu* (2009); *Poeți din Basarabia* (antologie critică) (2010); *Ion Creangă. Spectacolul disimulării* (2012); *Con-viețuirea cu Eminescu* (2013); *Romanul politic și pactul ficțional (I)* (2015); *Polemici de tranziție* (2016); *Romanul politic și pactul ficțional (II)* (2018); *Cercul doclinian*, ediția a II-a (2020); *Politică și canon literar* (2021).

Pentru primul Vișniec, decisivă a fost experiența lunedistă, aducând la rampă o generație insurgentă, cu foame de real și sete de luciditate, asigurând „oxigenul mintal”. Orientarea-standard a școlii bucureștene, interesată de cotidian, refuza drogarea cu iluzii; ea impunea o contagioasă *stare de spirit*, denunțând – pe suportul confesivității – absurdul familiar, vidul existențial, eșecul comunicării. Examinând ramificațiile optzecismului liric, de o fulminantă emergență, declanșând încleștări pasionale în câmpul cultural, Mircea Cărtărescu nota că grupul minimaliștilor („cerebrali, abstracti, parabolici, eliptici”), incluzându-l aici și pe Vișniec, era „la antipodul direcției principale” (Cărtărescu 1999: 156); în alt loc, îi va refuza lui Matei Vișniec chiar condiția de postmodern (Cărtărescu 1999: 188). Interesat de un imaginar de factură suprarealistă, Matei Vișniec (poet și grafician) a fost autorul primului afiș al Cenaclului, acea „mână care se desface ca o aripă” (Ciotloș 2021: 62). Inițial, ședințele se țineau joia, la Casa Preoteasa. Tot Vișniec a fost nașul cenaclului, sugerând numele; *Cenaclul de luni*, sub magisteriat manolescian, a dobândit rapid o mare faimă (și prin publicitatea negativă a „săptămâniștilor”) și o tentă

politică (prin polemismul de ordin tematic și stilistic). Îmboldit de Roman Istrati, Vișniec se va încumeta să citească „la Manolescu”, deja o autoritate. Timidul provincial a fost aspru criticat de „lupii tineri” și salvat de flerul manolescian, obținând „o primă victorie publică”. Om tânăr, „bun politician” (cf. I. Buduca), cu simț pedagogic, N. Manolescu a fost un vizionar; a văzut „un om, un drum”, Vișniec fiindu-i – cum declara în numeroase ocazii – „recunoscător pe viață”. În acea seară de pomină, criticul „a văzut ceva mai departe de poemele concrete pe care le citisem” (Vișniec 2009: 127).

Când, în 1985, va citi la Cenaclul din Tei (un debușeu al grupului lunedìst, „sub acoperire”, având drept garant revista „Viața Studențească”), Vișniec, deja cu volume publicate, se prezintă cu două piese într-un act (*Dinții și Locul care ne doare*), vorbitorii subliniind interesul autorului pentru „personificarea conceptelor morale”, descifrând, prin încărcătura filosofică, un „existențialism latent” (Ciotloș 2021: 69). Surprinzător este însă locul fruntaș acordat tânărului dramaturg, considerat de cenaclști „o voce distinctă”, de certă perspectivă!

E drept, poetul, un peripatetic (cum s-a zis), debutase cu *La noapte va ninge* (1980) și se consacrase prin alegorii (Ciotloș 2021: 294), de tangență soresciană, prin limbaj prozaic și tâlc camuflat. *Corabia*, prin substrat politic, provocase chiar un mic scandal. Surprinzător, M. Cărtărescu îl descoperă ca „existențialist abstract” (Cărtărescu 1999: 384) și deplânge absența lui (alături de Magdalena Ghica) din volumul *Aer cu diamante* (1981). Ar fi fost vorba doar de „o eroare tehnică” (Cărtărescu 1999: 370). Dar Vișniec publică ritmic și, la doi ani de la debutul editorial, va tipări volumul *Orașul cu un singur locuitor*, urmat de *Înțeleptul la ora de ceai* (1984), cu o tardivă reverență textualistă (v. *Poemul care se citește pe sine*), fără a se alinia direcției lunedìste. Evaziv, epicizant, persiflant, conversațional, insolit etc., dar coerent, poetul Vișniec relatează, într-un oraș fantast, oniric, despre o apocalipsă îndulcită. Un oraș „inventat pentru sine și poezia sa”, scria Marian Popa, pentru care ulterioarele eforturi de reconectare la poezie (vezi *La masă cu Marx*, 2011) nu pot alunga impresia unei emoționalități artificiale. Strădania de a aduna, gospodărește, în *Opera poetică* (2017, cu o prefață densă semnată de I.B. Lefter) creația lirică nu înlătură impresia epuizării filonului. Fiindcă, între timp, Vișniec se reorientase. „Nășit”

ca poet, în 1972, de V. Teodorescu, el scria de fapt, cu hărnicie, piese de teatru, fiind (între 1977 și 1987) un dramaturg nejuțat, blocat de „jandarmeria anticulturală” (cf. V. Silvestru). Ajuns în Franța, e confiscat de jurnalism, luptând, ca „hoț profesionist”, cu timpul; scepticul Vișniec e împărțit între dorința de a descifra lumea (prin literatură, atacând mize înalte) și cea de a descoperi, ca jurnalist, „mizeria realității”, întocmind liste de orori (terorism, totalitarism, integrism, extremism). Atent la „cum trece istoria”, știe prea bine că fiecare pagină (adică „un morman de semne”) dezvăluie, secvențial, un acut sentiment al timpului; iar concubinajul lor oferă literatului o inepuizabilă „materie primă”, scrisul rămânând „singurul însoțitor al singurătății”, ascultând „vibrația cuvintelor”.

*

Reconstituind „anii bucureșteni” ai poetului, Nichita Danilov oferea amănunte despre „hruba dostoevskiană” în care locuia enigmaticul personaj; o odăiță la subsolul unei clădiri, prin fața geamului staționând sau defilând picioare „retezate”. Această terifiantă imagine urmărește creația lui Vișniec, inserată noii paradigme estetice care se ivea la orizontul anilor '80, refuzând formele pure, „înalte”. În răspuns al doilea modernism, „închis”, pe cale de istoricizare, *postmodernismul românesc*, sprijinindu-se pe o recoltă editorială tânără, marșă pe narativism, textualism, biografism și, bineînțeles, ironie. Generația „în blugi”, coborând în cotidianul prozaic, nu cultiva iluzia, ci o demistifica; poezia insurgentă înțelegea că ironia este antidogmatică și bagatelizează clișeele. Era, altfel spus, o poezie *cu ochii deschiși* (cf. N. Manolescu). Această resurrecție ironică, vestind o înnoire culturală, era o replică la sufocantele condiționări politice, la realismul canonic, fiind citită, retrospectiv, cum afirma Magda Cârneci, ca un „simptom subtil al unei difuze premoniții a schimbării”.

Poemele lui Matei Vișniec se înscriau trendului, marcând trecerea de la limbajul inocentat la scriitura controlată. „Metoda” ironică dobândește gravitate, iar trecutul, după îndemnul lui U. Eco, se cuvine revizitat cu ironie. Persiflant („Zeu al nos' / netrezit încă din perfecțiune”), „poemul” lui Vișniec *se citește pe sine*, înghițit de „cenușa deasă a zilei”, „până

la ultima suflare”. În pofida prozaismului de suprafață, a simplității (aparente), a decorului săracuț, textele „trăznite” ale lui Vișniec, prin care circulă câinele, mărul, înțeleptul, domnul K. etc., impun prin *gradul de generalitate*, trecând de la viața concretă, apoi simbolică, la cea arhaică. Acest duh al poemului, bântuit de „spasme homerice” (cf. Radu G. Țeposu), se extinde la scară cosmică; iar poemul „pătrunde în / propriile sale măruntaie înghițindu-le cu urlet”.

Matei Vișniec n-are morgă poeticească și va abandona poezia în favoarea teatrului. E drept, el scria teatru de mulți ani și faima de dramaturg se întinsese, piesele înseși fiind văzute ca „poezii întinse”. Acest refugiu în teatru al unui poet *hiperlucid* a prilejuit texte remarcabile: de la *Artur, osânditul* (Artur participând la propria-i execuție, gata să îmbunătățească „discursul” ei) la, să zicem, *Spectatorul condamnat la moarte*, în care un scaun (nr. 102), sertarele biroului (semnificând memoria), în fine, avalanșa mărunțișurilor, inclusiv fișa de la bibliotecă, vin să confirme că totul este regizat, nicio virgulă nu este întâmplătoare, că universul însuși este un text. Iar taciturnia omului explodează într-o polivalență scripturală. „Dâra scripturală” atinge substratul parabolic; scenariul liric, epicizat, suportând experiența dramaturgului inspirat din teatrul absurdului, îmbrățișează halucinația. Alungând metafora și sfidând convențiile, Vișniec cultivă tensiunea așteptării, hrănind, astfel, „viața textului”: gara pustie, trecătorul solitar, îngerul cerșetor, soldatul, orbul cu muzicuță sunt simboluri care, printr-o relatare detașată, plonjând în coșmaresc, întrețin *tensiunea dramatică*. Un înger „somnoros și tăcut”, o tandrețe împinsă în sarcasm (ajungând la deriziunea puterii, ca în *Decapitarea*) protejează „zăcămintele de expresivitate”. Admirabilă e coerența, chiar și în prozele scurte. Mecanismul textual nu are motivație exterioară. El, mai mult, se autodevoră. Geneza poemului „de nimic” este chiar „gura sa hulpavă”. Fie că e vorba de volumul *La noapte va ninge* (1980), de *Orașul cu un singur locuitor* (1982) sau de *Înțeleptul la ora de ceai* (1984), locuim în așteptare, într-un vid emoțional. Un spațiu liric fără evenimente, al deriziunii, dar, ciudat, un univers „exact”, neliniștitor, de o solitudine terifiantă în care *călătoria* servește ca ritual ironic al inițierii. O reverie abstractă, o imaginație cinică și, desigur, o notație rece, prevestind apocalipsa. Orașul lui Vișniec este un oraș-idee, un oraș mental, populat cu viziuni în care mecanismul parabolei susține o utopie parodică. Având în

față oglinda ludicității, imaginația duplicitară discută, halucinatoriu, despre întemeierea unei realități (orașul Euforia) concomitent cu destrămarea ei (prin discreditare). Descifrabilă printr-un șir de oximoroane, poezia lui Vișniec este construită din antinomii, alimentând viziunea coșmarescă. Spectrul reificării, al standardizării (prin ivirea omului-masă) se înstăpânește peste acest univers, acuzând, totuși, o „opresiune catifelată”. În *Și cu violoncelul ce facem?* (beneficiind și de o teletranspunere), instrumentul muzical devine un simbol al torturii; solo-ul unui personaj enigmatic, departe de adierile cu efect sedativ ale muzicii provoacă, dimpotrivă, altercații și îi aruncă în surescitare pe cei trei, nevoiți să asculte. Suntem în plin absurd (a se vedea, de pildă, *Omul cu gândacul* și atâtea alte texte), dar miezul „epic” se derulează cu naturalețe, ajungând, imprevizibil, la un firesc al absurdului.

Scrisul însuși e un act traumatizant. Poetul Vișniec îi află motivația în mecanismul textual, în acel proces semiozic (cum i-a zis Marin Mincu). Poemul, în absența transcendenței, poate fi dominat doar *prin descriere* și, astfel, operația de „poetizare”, departe de a induce eului producător de text o stare de grație (transmițându-i „bolboroseala zeilor”) descoperă „golurile din poem”: „fiecare sunet își sapă o gaură neagră / în trupul sunetului următor”. Îmbrățișând o poetică în răspăr, Vișniec vorbește despre poemul „ucigaș” și înțelege că *Voința poemului* e suverană. Așa cum în proza scurtă personajele sunt inventate și devorate de text, și poemul – desfășurând o corporalizare discursivă – pare „scris doar / pentru a râde în el de poemul următor”. Dar textele lui Vișniec instituie un tip aparte de *relație*, apropiată de cea „milă pentru învingător” pe care o recomandă Noica. Relația dintre leu și păzitorul lui este una de camaraderie; ucigașul și victima (rămasă „fără urmăritori”) ajung la tandrețe. Iar memorabilul poem *Fuga*, prin cele zece „secvențe” gândite pe tiparul versetelor biblice, dincolo de constatarea că deapănă „povestea singurătății”, pare o colecție de blesteme întoarse pe dos, mimând afecțiunea față de agresori. *Omul cu gândacul*, de pildă, narează despre o „comunicare sofisticată”, gândacul de bucătărie ascunzând „memoria pașilor” stăpânului și paralizându-i mâna. Se pot înmulți, negreșit, exemplele. Dar concluzia e limpede: avem în față un scriitor polivalent, creator de *atmosferă*, de o mare capacitate imaginativă, combinând observațiile banale, interesul pentru derizoriu cu o reflecție abstractă, de înalt nivel meditativ, sondând „misterul

acestei lumi”. Faima eugenionesciană poate fi / va fi concurată de acest rădăuțean-parizian. Manevrând o „nenorocită de baghetă”, *iluzionistul Vișniec* își croiește, într-un aparent stil „plebeu”, o poezie „de vorbire”, în prelungirea suprarealismului, interesată de fenomenal și încercând, prin desolemnizare, să atingă un „umanism fundamental”; adică acel „mai mult existențial” (spre care trimitea poezia antropocentrică, teoretizată de Al. Mușina), fără ca *noul pact cu realul* să alunge metafizica.

*

Matei Vișniec venea dintr-o generație de cenacliști, fiind singurul optzecist care a optat decisiv pentru teatru. În acei ani literatura era importantă, avea un recunoscut rol social, iar generația, dincolo de bravadă, a impus, contagios, o anume stare de spirit, fără pretenția disidenței. Și o schimbare de paradigmă. Învăluit în aburul legendelor, *Cenaclul de luni*, de pildă, deși, aparent, „un subiect clar de istoria literaturii” (Puia-Dumitrescu 2015: 7), s-a bucurat de etichete false. Încropind din istorii orale, culegând mărturii individuale (unele în divorț), o Istorie a cenaclului, Puia-Dumitrescu a încercat, deși *outsider*, să fixeze, după spusa călinesciană, o „istorie de valori”, folosind tehnici sociologice într-un studiu literar onest, atingând *saturația*. Ne reamintește că, după o primă lectură a poemelor în cenaclu, Vișniec a fost criticat copios de „lupii tineri”, doar intervenția lui N. Manolescu, dând verdictul final, „păstrându-l pentru literatură”, „omologându-l”. Sau rolul editorului Mircea Sântimbreanu care s-a bătut pentru câțiva optzeciști, oferindu-i lui Vișniec, după debut, și o „a doua aripă”. Observăm că, deși membru fondator, Vișniec – ciudat – lipsește de pe afișul realizat de Tudor Jebeleanu (cu ocazia aniversării a 25 de ani de la închiderea Cenaclului de luni). Să fie de vină spectaculoasa sa carieră în dramaturgie, de răsunet internațional, ascuțind vechi rivalități? Și N. Manolescu, melancolizat, își reamintea de „acel scandal” (iunie 1983) iscat de textele lui Vișniec și de „rolul” poeziei *Corabia*, cu substrat politic („cronica unei morți anunțate”) în desființarea Cenaclului (Manolescu 2008: 1391). Peste ani, o relectură a poeziei buclucașe îl conducea pe Alex Ștefănescu spre o altă concluzie, descoperind acolo o „tristețe cosmică”, dar și comică (Ștefănescu 2005: 924). Cert e că, „fundamental melancolic”, transferând dramaturgiei „latura clovnescă” (cum îl

vedea N. Manolescu), Vișniec dovedește la tot pasul, în numeroasele sale piese, virtuozitate și ingeniozitate, marșând în vremea din urmă, ajutat de omul de presă, mereu în priză, spre *politic*. Alex Ștefănescu recunoștea această nouă etapă în scrisul lui Vișniec, încărcată cu „electricitate politică” (Ștefănescu 2005: 923). Ajuns în Franța, „observator curios” la Avignon (prin 1990), Vișniec va lua contact cu piața liberă a teatrului, dorindu-și o „angajare totală”. La noi, *Caii la fereastră*, pusă în scenă (dar ne jucată) la Nottara, fusese interzisă odată cu plecarea poetului (1987), refugiat în Hexagon. Obținuse pașaportul la Suceava și, înarmat cu o hartă turistică a Franței, primită de la Mihai Șora, purcuse la o călătorie „ireală”, pășind în lumea liberă. Până la urmă chiar plecarea, după ani de navetă „debilă”, sugerează Vișniec, ținuse de *relația om / zar*, hazardul împlinind o dorință veche.

Dacă la buncii din Horodnic descoperise ceremonia ca sursă a teatralității, dacă un prim ciclu privea circul și clovnul, Vișniec – confesiv „în trepte” – ajunge la „teatrul vag” și la cel „descompus”, la absurdul istoric, cu rădăcini kafkiene. De fapt, în fantasmările sale, dramaturgul transcende teatrul absurdului și se apropie de agenda lumii de azi, dorind a trezi conștiințele. Fie că e teatru modular, documentar sau chiar politic, el denunță „mecanica barbariei” și ne propune o meditație despre puterea „căzând în istorie”. Dincolo de depozitul parazitismelor lexicale, de Babelul textual, descoperim revelațiile „rinocenizării”. Ionesco, mărturisea Vișniec, l-a ajutat să înțeleagă lumea și presiunea Istoriei, strivind individul. Sub această tutelă stă, de pildă, *Despre senzația de elasticitate când pășim peste cadavre*, cu deținutul Penegar / N. Balotă. Titlurile pot fi „mici poeme”, baia de imagini și fragmentele labirintice sau modulele textuale se oferă lecturii, pot fi „citite” mai degrabă, iscând emoții poetice (precum piesa-monolog *Roma din călcâi* sau *Omul cu o singură aripă*, „o piesă-poem”). Absorbită în teatru, poezia nu mai reprezintă, acum, principala miză. *Poeme ulterioare*, volum din 2000, păstrează eleganța retorică și calmitatea ceremonialului, fără a aduce un aer proaspăt. În piesele sale, personajele discută (vehiculând și parodiind automatisme), iar autorul e mereu grav, civilizată, distant, dovedindu-se un „cronicar manierat” (Ștefănescu 2005: 926). Și teatralitatea poeziei, descriptivă, cu eroi lirici frământați de marile interogații, în imaginar suprarealist, și poezia din teatru, într-un fragmentarism scenarizat, relevând alienarea ființei, în soluție, palpând nimicul etc.,

interferă, de fapt, prin viziune. E o convergență în a clama neputința de a schimba fața lumii, eșecul comunicării, pierderea sensului. Dar limbajul teatral favorizează zelul „funcționăresc”, cu punctii „transverbale” (cf. Mircea Ghițulescu), dramaturgul, prin *teatrul de imagine*, rămânând exact, discret, distant, pe axa absurd-grotesc-fantastic-realist (prizat și acesta, precaut, în cele din urmă). Fiesta teatrală de la Avignon (unde e un oaspete de seamă), membru în *Ecrivains associés du théâtre*, i-a adus notorietate și o „clasicizare” silențioasă, fără scandal, virând spre o „metaliteratură dramatică”. Ingeniozitatea nu obosește: în *Ultimul Godot* autorul stă de vorbă cu personajul său, *Mașinăria Cehov* aduce la rampă personaje împrumutate, în *Mansardă la Paris cu vedere spre moarte* ne întâlnim cu un Cioran decrepit (ca „omagiul subiectiv”?). *Istoria comunismului povestită pentru bolnavii mintali* poate fi, în versiunea unui scriitor sovietic, un proces (al comunismului), invocate fiind, sub un tragism camuflat, Marea Revoluție, dar și „căcatul țarist”.

Dincolo de anecdotică (îneacă în eseism, cu supărătoare lungimi), deslușim în teatrul lui Vișniec „reverberații cioraniene” (Murariu 2021: 118). E o jelanie / litanie a ființării, un acut sentiment al timpului răscolit de amintiri amniotice. Implacabila eroziune a ființei cheamă, pe ecranul memoriei, „primul cuib”; nașterea, expulzarea din trupul mamei ar fi *primul exil*, o cădere care va suporta insertia absurdului, pierzând – definitiv – „unicul moment de armonie”. *Paparazzi sau Cronica unui răsărit de soare avortat* denunță, într-o zi „plină”, tocmai goana după senzațional, starizarea și comercializarea vieții. În *Ușa*, marea „funcționează” ca mecanism opresiv, instituind „purgatoriul acvatic” (Murariu 2021: 118). Un P_4 e „împotriva apei”, fiindcă de acolo ne vin relele. *Trei nopți cu Madox*, sub o ploaie interminabilă, ne invită „unde la marginea mării”, cu un *Madox absent*, trăind prin replicile celorlalți, dar multiplicat, ubicuitar, călătorind – în același timp – spre „Sudul Etern” și spre nord. Adică, subliniază exegeta, cuprinzând deopotrivă viața și moartea, „refăcând calea celor vii și a celor morți” (Murariu 2021: 118).

Dacă *Regele, bufonul și domnișorul șobolani* ar exprima, parabolic, o istorie a totalitarismului românesc, *Femeia ca un câmp de luptă sau Despre sexul femeii – câmp de luptă în războiul din Bosnia* îl îndreptățește pe Alex Ștefănescu să constate saltul de la un teatru „superartistizat” la

cel posibil-„politic” (Ștefănescu 2005: 930). Să nu uităm că Vișniec era interesat de fenomenul rezistenței culturale în Est, pregătind un doctorat (abandonat) și că citise la cenaclul lui L.A. Mămăligă, acolo unde – ușor de bănuț – se încingeau, dincolo de oferta textuală, discuții aprinse. El se anunțase ca un autor „periculos” pentru regimul ceaușist și, după unele voci, *Corabia* l-ar fi împins „spre exil”. Dar Occidentul (adulat, agonice, sinucigaș) nu înțelege drama intelectualilor din Est, încât Mathieu, jurnalist și scriitor, izvodind „fabule filosofice”, e gata – la solicitarea lui Paul – să redacteze un curs de *declinologie* (ca știință). Dincolo de titlul catastrofic-comercial, *Ultimele zile ale Occidentului* (2018) inventariază astfel de teme-ultimatum, glosând pe marginea unor subiecte care au făcut carieră. Inclusiv a ieșirii Europei din istorie, prin „amuțirea vocii morale”. Expert (și) în declinism, speră totuși într-o nouă sinteză, înțelegând, prin volute contextuale și „concepte suplă”, criza drept devenire (prin adaptare). Și romanul ultim (*Un secol de ceață*, 2021), ideologizat, trecând în revistă un secol de istorie, denunță *ceața* (ca fenomen mental), acoperind atâtea atrocități. E de mirare că, invocând o puzderie de protagoniști, Vișniec îl ignoră pe Panait Istrati...

*

Deși lumea de azi, crede Vișniec, poate fi înțeleasă (doar) prin poezie, fostul poet a virat spre proză, pigmentându-și fanteziile epice cu observații politologice și textura socială cu paranteze onirice. Totuși Vișniec nu a abandonat poezia; niciun text, afirmă el, nu e de conceput în absența „dimensiunii poetice”. *Cafeneaua Pas-Parol* (1992) își eclipsează intriga „realistă”, dar romanul vorbește, în micul orașel bucovinean, despre intelectualul „încolțit de istorie”. Manase Hamburda constată că mulțimile nu sunt pregătite să audă *adevărul*. Preîntâmpinând (amuzat) observațiile „criticilor-porumbei”, în *Negustorul de începuturi de roman* (2013) Vișniec își denunță propriul roman: „stilul vraieste”, dezlănat și „mlaștina textuală”, absența conflictului, marșând pe complicitatea cititorului. Ingenios, inteligent, risipind idei și subiecte de rezervă, amestecând timpurile și firele epice (pe fundal parizian), el face teoria incipitului (inventariind o puzderie de definiții) și, prin „negustorul” Guy Courtois, caută fraza-miracol, garantând *imortalita-*

tea. Pare excesiv acest bricolaj, „jocul cu literatura” într-un roman caleidoscopic: fie epistolar, fie SF, alunecând spre horror, notând pamfletar complexe noastre culturale (nobelizarea amânată, de pildă) sau decăderea speciei (romanul industrial, mașina de scris romane). În *Sindromul de panică în Orașul Luminilor* (2009), autorul poemului *Corabia*, ieșit miraculos din „iarna răsăriteană”, vine să guste gloria franceză, sub aripa domnului Cambreleng, mare editor parizian, cum se șoptea. În Parisul-muzeu, „un cimitir pentru artiștii lumii”, se perindă fantome celebre, bântuind cafenelele și ratații („muște” atrase de un oraș „criminal”). Librăria poloneză adună scriitori estici; unii, utopicii, au timp de poezie, alții se hrănesc cu știrile zilei, oferite aluvionar de mașinăria mediatică, alimentând – pe trunchiul ficțiunilor culturale – un roman distopic. Cu eternul balans (a rămâne / a pleca), interogând dilematic „frontierele” volatile ale lui Matei Vișniec (vezi sindromul „Gogu Boltanski”, prieten-șahist, *scriitorul universal anonim*). În timp ce autorul, eliberat de „tirania scrisului” și de „povara competiției”, rătăcește printr-un Paris prietenos, „liber ca un faun”, devenind *o literă* în concertul cosmic.

Or, *Dezordinea preventivă* tocmai despre asfixia informațională vorbește, despre *omul-mlaștină* și mutații unei lumi noi, precum un Mathieu Caradin (cu cele patru ființe interioare). În schimb, *Domnul K. eliberat* (2010), roman scris prin 1988 (ca omagiu kafkian, lectura *Procesul*-ui, mărturisirea Vișniec, marcându-l „pe viață”) este rezultatul unui șoc. Ajuns la Paris, el resimte „șocul libertății”. Eroul său, Kosef J., „un deținut perfect” (celula nr. 50) este eliberat, „expulzat” dintr-o lume care lucra cu oameni-numere. Ca om liber, Kosef J. nu știe ce să facă cu libertatea; rămâne în colonia penitenciară, înfometat, amețit, nedumerit, nesigur, fără scop, dar înconjurat de zgomote familiare. Și revine, încântat, liniștit în celula sa, după ce traversase „lumi kafkiene”, cei doi bătrâni gardieni, tovarăși de zaruri, părând a nu-l mai recunoaște, devenind „un corp transparent”. Romanul poate fi citit și ca o replică la miniromanul febricitantului Sorin Titel, *Lunga călătorie a prizonierului* (1971), și el „aproape kafkian”, ținând de faza experimentală a prozatorului bănățean, cochetând cu grupul oniric.

În fine, în *Iubirile de tip pantof. Iubirile de tip umbrelă* (2016), Vișniec dezvoltă o posibilă tipologie. Dacă romanul ar fi o monumentală oglin-

dă de tip pantof (asigurând ordinea), poezia, ca „cel mai perfid instrument de comunicare”, este o abisală oglindă de tip umbrelă, propunând fragmentarul. Dincolo de titlurile lungi, bizare, explicative, adăpostind un puzzle epic (impur) în straturi, obișnuite la Vișniec, romanul din urmă deschide o fereastră înspre seducția teatrului, dezvăluind sursele pasiunii. Naratorul-copil descoperă în casa bunicii din H. (Horodnic), odată cu moartea unchiului Mihai, ritualul funebru ca prim spectacol. Satul era „o societatea cosmică” iar ceremonialul consfințea refuzul haosului. Dar, se întrebă Vișniec, „poate fi moartea un spectacol?” Ochiul copilului înregistrase, „cu foame gigantică de imagini și de emoții noi”, astfel de întâmplări-evenimente în R., mica urbe adormită, impunând „un contact reflexiv” cu spectacolul (solemn, teatral). Culminând cu sosirea cercului, alt *moment fondator*, ca infuzie de fantastic. Recunoscând cu franchețe, la maturitate, că, dorindu-se și fiind „perturbator de realitate”, știa un singur lucru: *nu se poate lipsi de teatru*, încercând să palpeze „misterul teatral”.

Deși, reamintim, a intrat în literatură prin poezie (infuzată în scrisul său abundent), Matei Vișniec ne-a oferit, ca „producător de insolit”, impulsionat de bucuria de a comunica, o operă multiformă, virând spre dramaturgie (care i-a asigurat o largă notorietate), lăsându-se ispitit și de roman, vădind – pe fundalul freneziei imaginative – o puțin bănuită, la începuturi, apetență ideologică. Fiindcă *Un secol de ceață* (2021), cu desfășurare caleidoscopică, se vrea o radiografie a unui veac invadat de „cețuri ideologice”; *o ficțiune istorică*, ne previne autorul, pornind de la evenimente reale / posibile, devenind, de la un stufos metaroman distopic, scenarizând „procesul comunismului”, un poem suprarealist, plakat pe „o spectacologie autobiografică” (cf. Marius Miheț).

Romanul, aducând față în față doi viitori matadori ai Istoriei, se deschide cu o întâlnire fictivă, dar plină de consecințe. În mozaicul etnic al Vienei imperiale, un bărbat cu cap leonin (Iosif) și un desenator „lunatic” (Adolf) au un scurt dialog, prefațând un secol sângeros. Dar și cu o întâlnire reală la cabaretul Voltaire, cea dintre teribilistul Tzara și exilatul Lenin, doritori să schimbe istoria, „vomitănd lumea veche”. Războiul, incendiind lumea, era un bun prilej pentru visata Revoluție mondială. Iar dadaismul, proclamă Tzara, ar fi ultimul stadiu al capitalismului, modelând – sub unda revoluționară – o lume în fierbere, smulgând „catarac-

tele de pe creier”. Dacă o cafenea, ca loc privilegiat de observație, poate găzdui un „fanatism comod” și controverse aprige privind „codul genetic” al Istoriei, în estul continentului, odată cu sovietizarea, spaimetele geopolitice, șirul de victime, valul de deportări, apariția noilor tortionari etc., impun – ca strategie – *instinctul de supraviețuire*, adaptabilitatea într-o istorie brutală, sub tăvălugul comunizant.

Descindem în R., micul oraș din microgalaxia etnică a Bucovinei, un *punct fix* și „corpul matricial” al autorului; aici, timpul e aluvionar, casa primordială e „ultraprotectoare”. Dar dorința de a evada, spărgând pavăza cercurilor concentrice (casa / grădina / orașul) îi oferă șansa unei vieți itinerante, chiar dacă, aflăm, „sensul plecării este întoarcerea”. Prozatorul (copil) va descoperi, în lungi expediții, misterele orașului, va trăi sentimentul libertății la Zariștea (la bunici); aceștia, Domnica și Gavril Prelepcean, vor suporta împreună cu Minodora (care „se cerea la școală”) deportarea în comuna Independența. Iar Minodora, viitoarea mamă a prozatorului, va trebui să învețe, și ea, „limba partidului”. Apare un Arcadie Sclipa, șeful gării din R, priticind, cu frică de viitor, limba rusă; va comanda bizarului pictor Iluțiu Zakarian un tablou al lui Stalin, agățat pe frontonul clădirii și va întreține discuții „sincere” cu Tătucul popoarelor. Din salonul 5 al Spitalului psihiatric, printre „alienații lejeri”, sunt expediate, de către misteriosul I.V.S., numeroase memorii, cerând vigilență sporită: o scrisoare către Dej, alta denunțând „nocivitatea ideologică a cailor” (sau a lui Dumnezeu), subliniind că Revoluția e știință, nu poezie.

Vigilența era, în acei ani, cuvântul de ordine. Traducătoarea Emilia Gudeanu, ocupându-se de verificarea corespondenței, își „va educa flerul” (la îndemnul tovarășului Găbălean) pentru a simți dușmanul de clasă. Dar la Festivalul tineretului (august 1953) va cunoaște, în brațele lui Vincent, *franceza vie*, părăsind țara. Primarul din Zariștea, Petrică Țofei, întocmind lista chiaburilor, se luptă cu limbajul lozincard și pricepe că sunt fraze „cu ascunzișuri”. Minodora venea dintr-o familie ostilă, dar, după deportarea la ferma „Zori noi”, întocmind memorii către Dej, va primi o înaltă misiune, fiind în echipele de lămurire. Întovărășirea (adică „vocea rațiunii”) mergea greoi și Partidul își pierduse răbdarea. Și spitalul de boli nervoase, la îndemnul lui Manole Cazan, prin reorganizare, urma să facă „joncțiunea cu gândirea marxistă”, comunismul

fiind „soluția unică la problemele tuturor”. Scrisorile, întocmite febril de I.V.S, recomandă extirparea instinctului proprietății, cerând măsuri ferme (soluția Stalin în Ucraina). Andrei Sclipa și amicii săi, Hubert Mirwald (directorul spitalului) și ginecologul Adam Yoel, joacă table; se lasă pe mâna hazardului, dar condamnă, cu „o privire metafizică”, *violența idioată* și mizeriile Istoriei. Pictorul Iluțiu Zakarian, cu un enigmatic trecut în PCF, corespondând cu Carlotta Séleron, ne invită în „podul cu tovarăși” (tablourile foștilor) în timp ce activistul poet Sergiu Condurache, încarnând, impetuos, romantismul revoluționar, oferă discursuri cu fața umană mizând pe „înfrățirea cu viitorul”. Dar după un popas „de lămurire” în lumea huțulilor, urmând planul Partidului, după „șocol” vrăjilor Aniței, încurcând ideologia cu magia, va ajunge, pentru recuperare, la faimoasa clinică (Centrul voluntar de Sănătate Psiho-Somatică) sub îngrijirea Minodorei.

Palpând istorii încalcite, romanul înainteză feliat și arborescent. Dacă în anii stalinști, un Artiom Ivanenko se muncea, cu vodca în față, să împlinească, sfătuit de Nastasia, „cota” de dușmani ai poporului, alte episoade, aglutinate pe același vector, rezumă o epocă, privind soarta țărănimii. Dumitru Zub ajunge la Pitești, la *reeducare*, urmând să i se scoată „pământul din cap”. Lui Ioan Vișniec i se întocmește un dosar complicat pentru un manifest titoist, părăsind Școala de ofițeri. Toate firele epice converg în a sublinia o epocă de teroare, activând „mașina fricii”, pornind de la întâlnirea lui Lenin cu Tzara, *dada* fiind „un virus”. De unde „dadaizarea comunismului” și inevitabilul lui eșec, Lenin însuși fiind un dadaist. Asta ar fi, ne asigură prozatorul, *cheia* înțelegerii unui secol de istorie, cu sarabanda evenimentelor: nebunia războaielor, abatorul european, dezgustul și furia, năvala utopiștilor dorind să schimbe lumea. La cabaretul Voltaire, cu revoluționari de salon, în acea Elveție neutră, liniștită (ca un *safe space*), o idee respectabilă în imaginarul intelectual a născut monștri și un secol dadaist, va spune Dominique Noguez, trezind „fluide istorice care nu se văd”. Plus blesstemul ceții (ca platoșă mentală), aruncând spirite înalte în discursuri mincinoase, encomiastice, glorificând tiranii veacului. Editoriștul G., de pildă, profesor de filosofie, maoist după ieșirea din stalinism, va nimeri la Secția de sinceritate a unui laborator, testând „gradul de letalitate al cuvintelor” în plin *dadaism politic*. Iar doctorul Mirwald, în voluminosul său manuscris, explică astfel de orbiri prin ierarhizările

emoționale ale răului („bariera lui Mirwald”). Cei doi diavoli (comunism vs nazism, respectiv întrupările lor personificate, Stalin vs Hitler) sunt actanții unui veac sângeros care alternează extremele. Răul, ne spune Vișniec, „are un frate geamăn”. Am putea citi masivul roman în paralel cu *dicromatica* propusă de Cătălin Ghiță, și el interesat de „metamorfozele cromatice” ale secolului trecut, pendulând „între roșu și negru”, fixând câțiva *ani nodali* („momente cruciale”) în filmul evenimentelor. Prin astfel de ingenioase conexiuni dintre Istorie și cultură, întregul secol XX poate fi definit ca un acerb război propagandistic, într-o escaladă dementială. În textura romanescă, Matei Vișniec aduce în prim-plan, sub glazură ironică, figura celui considerat „farul ideologic al popoarelor”: de la eforturile de „decriptare” ale lui Emil Dranga (falsul I.V.S. de la Spitalul Clinic de psihiatrie), ascultând cu sfințenie „gura lui Stalin” și explozia portretelor staliniste în R., operă a prolificului Zakarian, până la „cataclismul mondial” provocat de moartea „ghidului”, catalogată drept o gravă „eroare ideologică” moscovită. Abundența telegramelor, năvala ceții, momentele de reculegere în camerele omagiale, muzica funebră etc. culminează cu o concluzie fermă, răscolind fanaticii, decretând, precum „eficientul” Manole Cazan: „Stalin nu e mort!”

În vestul continentului, în Franța, „poporul de stânga”, înnoit, încă spera într-o revoluție lentă, fără vărsare de sânge; care, treptat, devine – prin vocea președintelui – un război cu ceața; înfloresc alte slogane (codurile C.P.), recluziunea se înstăpânește într-un Paris pustiu, odată ce lumea trăiește pandemic, „cu virusul în coastă”. Dacă neliniștitul Vincent Bernigaud își face propria-i celulă de partid, dacă Nathalie pune umărul la activarea Frontului de Eliberare a Piticilor de Grădina, în România „s-ar părea că a căzut comunismul”... Adus la zi, strict evenimentțial vorbind, romanul lui Vișniec glosează, prin generoase acolade, despre relele veacului. Iar Mathieu / Matei, fiul Minodorei, insinuat în desfășurarea întâmplărilor ca „refugiat politic”, o va însoți, fie peripatetizând, fie cu un convoi umanitar, pe militanta Nathalie (din tagma ecologistă), într-o conviețuire fraternă, nelipsită de fulgurații erotice. Poate fi și un *bildungsroman*, recunoaște M. (Mathieu), dialogând cu romanul, ca „entitate vie”. Poate fi, prin schimbul epistolar cu Georges Séleron, o replică la gândirea binară (încetățenită), acuzând mulțimea „idiotilor utili”. Dar G., aflat într-o situație-limită, blocat,

„eternizat” într-o toaletă-celulă, înarmat cu *o cheie franceză* va evada, nimerind în acel laborator al sincerității, recunoscând „letalitatea” cuvintelor folosite fără economie, în omagii sfruntate. Apare și Gică Zub, cloșardul în dialog cu omul-ceață îndeplinind rolul profetului.

Dincolo de extensiile teoretizante, cu elan ideologizant, documentate la sânge sub platoșă ficțională, Vișniec rezervă „cuvintele mari” doar Bucovinei. Dadaist la 17 ani, de acolo, din Rădăuți, își trage „seva existențială”. Acolo era „primul Paradis”, descoperind revista „Unu” (grație profesorului Hlinski) și pe Tzara, ca simbol al revoltei, în chip de „maestru absent”. Trăiește miracolul bucovinean alături de Teofil Lianu (ca părinte spiritual) și îndemnul spre filosofare cu profesorul Drobotă; în febrilitatea culturală a târgului (un „oraș cu memorie”) se ciocnește de pictorii locali ai suprarealismului, în frunte cu Traian Rotaru, onorând „Academia dadaistă anonimă de la Rădăuți”. Silitor, trăind ca un om liber în război tacit cu autoritățile, va pleca *pentru totdeauna* în Franța (1987), „țara avangardei instituționalizate”. Dar nu înțelege exilul ca povară, nu traversează coșmarul refugiatului. Cultura franceză, explică Vișniec, face parte din codul nostru genetic. El, auto-exilatul, venea, de fapt, de la periferie și ajungea, nesperat, în centrul lumii, în „patria mentală”, însoțit de un noroc fabulos, cum recunoștea franc în numeroasele sale interviuri.

Dar visceral legat de limba română („vulcanică și alunecoasă”), Vișniec nu o poate părăsi. Mai mult, dacă „sensul oricărei plecări este întoarcerea”, prin *Radio France Internationale* el stabilește o punte politico-culturală cu cei de acasă. Francofil prin lecturi precoce, trăindu-și copilăria rădăuțeană sub un clopot de sticlă, ispitit de poezie (deși *poetul-rană* va încerca să o părăsească), inocentul din Est a cunoscut totalitarismul „la sursă” și va înțelege exilul ca navetă culturală (Est-Vest). Și, peste ani, va adevăra pronosticul bunicului Gavril, cel care, admirându-l ca recitator, era convins că nepotul va ajunge *departe*. Că are „chemare”. Virtuoz, histrionic, Vișniec „vede scenic”, trezind cuvintele. Romanul *Un secol de ceață*, deși „imperfect” (cum recunoaște spășit) este un puzzle literar, testând convergența genurilor, după ce, în studenție, studiasse teoria convergenței, în vogă în acei ani. Cu un epic pulverizat, infuzat liric, *Un secol de ceață* este, în principal, un roman despre colectivizare și soarta țărănimii, urmând ca vigilentul cititor să reconstruiască întregul.

Cu rădăcinile în România și aripile în Franța (cu limba ei „carteziană și precisă”, folosită în teatru), bilingvismul lui Matei Vișniec adăpostește două condeie și „două cosmosuri”, spunea repatriatul, revenit triumfal, într-un moment prielnic, prin coprezența ambelor limbi. Fostul profesor navetist la Dorobanțu-Călărași (din 1980), având șansa unor experiențe fabuloase explorând fauna umană, a redescoperit, ca nou navetist, pe ruta Franța-România, un tezaur emoțional (limba, spațiul și timpul), devenind un important scriitor european.

Totuși, punctul de plecare în efortul reinventării sinelui rămâne, negreșit, Rădăuțiul, un oraș fabulos; nu doar pentru calea ferată, tăind urbea și cimitirul în două, devenind, prin potențial poetic, „axa de simetrie a Universului”, ci, mai ales, prin „biblioteca biologică”, descoperind labirintul cuvintelor, forța ordonatoare și vibrațiile lor emoționale. Revelațiile rădăuțene hrăneau iluzia timpului infinit și a deschiderilor renascentiste, explorând, cu tovarășii de joacă, mica lume, un eșantion pluriethnic, semi-urban, cu infuzii de straniețate (când poposea acolo cercul); și, dincolo de „constelația personală” a rudelor risipite în satele din jur, lumea mare, învățând „alfabetul libertății” la emisiunile Europei libere, la tănuitul aparat de radio *Miorița*, conștientizând *schizofrenia românească* a acelor ani. Cele „două vieți”, pe suportul interdicțiilor de tot felul, au încurajat *visătoria*, croind planuri pe termen lung, nu doar strict literar; Vișniec gândea și la voiajurile culturale, descoperind Occidentul. Poate că acel sfat al Constanței Buzea, cercetându-i manuscrisele (în „Amfiteatru”, nr. 6/1979), salutând „curajul de a nu fi cuminte” a fost un impuls decisiv. Poate că, aterizat în capitală, atras de lumea scriitoricească și boema ei, și-a trăit disperarea la frontiera fragilă dintre realitate și ficțiune, ispitit de dorința evadării. Reconstituind „romanul plecării”, Vișniec recunoștea rolul lui Radu Dumitru („omul unei singure piese”); jucând table „până la epuizare”, până și destinul său, grație unui telefon de la Iosif Naghiu, deschizându-i calea spre un Paris altminteri inaccesibil, pare a fi fost „opera unor zaruri binevoitoare”, ajungând sub protecția Fundației Annette Laborey.

Interesat de cheștiunea rezistenței culturale în spațiul est-european, Vișniec își va da doctoratul, în 1992, la Școala pariziană de înalte Studii în Științele Sociale tocmai cu o asemenea temă. El calcă, s-ar părea, pe urmele lui Eugène Ionesco, trăind lumea ca farsă, în ceea ce dra-

maturgul numea „théâtre de la dérision”. Dincolo de nedreptatea limbilor, dincolo de acel „blestem mioritic” (invocat de un Cioran, lepădându-se de infernul etniei) și forța deriziunii, ajungem, inevitabil, la adevărurile tragice. Și dacă Eugène Ionesco putea conchide, la capătul drumului, că lucrul cel mai important era chiar propria-i *îmbătrânire* (cf. „Le Figaro littéraire”, 18 februarie 1994), atitudinile sale „duble”, dovedind un spirit neliniștit, contradictoriu, vulnerabil par a se prelungi în creația lui Vișniec, alt român fixat la Paris și interesat, fanatic, tot de dramaturgie.

Din Franța, patria lui „mentală”, Vișniec constată, privind îndărăt, că nu s-a lăsat îndoctrinat, refuzând „jocurile cu puterea”. Azi, admirând rezistența culturală a acelor ani tineri, învolburați de ciocniri de cenaclu, recunoaște că România e o mare putere teatrală; bucovineanul fixat la Paris e confiscat de teatru și poezia pare a se furișa într-un ungher tainic, dobândind o poziție subalternă. Notorietatea dramaturgului nu poate elimina însă *înfuzia poetică*, tăvălită în absurdul existențial.

Cel care, la 17 ani, se declara dadaist (vezi „Caiete critice”, nr. 4-5/1996, p. 120), convertit la „insurecția dadaistă” prin lecturile (ilegale) la care îl îndemnase profesorul Hlinski, va comenta amuzat cei doi ani de existență ai Academiei dadaiste de la Rădăuți, un loc care „colcăia de energii și revolte culturale”. Ca român de succes, Matei Vișniec a trecut printr-o „renaștere culturală” în limba franceză (studiată, mărturisirea, „cu creionul în mână”), oferindu-și dese reveniri, inclusiv fizice, în mediul cultural românesc. Dacă teatrul asimilase, prin disoluție, temele poetice¹, proza, amprentată politic, le dezvoltă cu știuta-i rețetă, amalgamând și onirizând poematicele cu ciocnirile ideologice, sub cupola parabolicului.

În pofida palmaresului impresionant, penetrând *canonul transnațional*, Matei Vișniec, la strigarea catalogului optzecist, e plasat mai la coadă. Nu cercetăm acum cauzele, deși ar merita efortul. Chiar dacă M. Cărtărescu ne asigură că Vișniec n-ar fi un postmodern iar N. Manolescu îl considera, dimpotrivă, „un postmodern de la primele manifestări”, avem în Matei Vișniec un nume european. Și care, sub fluxul amintirilor, reconstruind, în circuitul fantasmelor, spațiul bucovinean, face din zona rădăuțeană, nemurind-o, un alt Macondo.

Notă

¹ Și prefațatorul cărții, Andrei Țăranu, vorbind despre armele propagandei, nota șocul prim produs de cei din *Mișcarea Dada*, observând că „spălarea creierelor nu avea sensul peiorativ de astăzi, ci un scop terapeutic” (v. Cătălin Ghiță, *Secolul al XX-lea între roșu și negru*, Editura Litera, 2021, p. 13).

Referințe bibliografice

Cărtărescu 1999 = Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*, Postfață de Paul Cornea, București, Humanitas, 1999

Ciotloș 2021 = Cosmin Ciotloș, *Cenaclul de Luni: viața și opera*, București, Pandora Publishing, 2021

Manolescu 2008 = Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Paralela 45, 2008

Murariu 2021 = Iulia Murariu, *Sentimentul timpului în dramaturgia lui Matei Vișniec. Considerații*. În: „ProSaeculum”, nr. 1-2 / 2021.

Puia-Dumitrescu 2015 = Daniel Puia-Dumitrescu, *O istorie a Cenaclului de Luni*, București, Cartea Românească, 2015

Ștefănescu 2005 = Alex Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane (1941-2000)*, București, Mașina de scris, 2005

Vișniec 2009 = Matei Vișniec, *Fascinantul Manolescu*. În: I. B. Lefter, Călin Vlasie (coordonatori), *Nicolae Manolescu – 70*, Pitești Paralela 45, 2009.

Abstract**Matei Vișniec: the exile as a cultural commute**

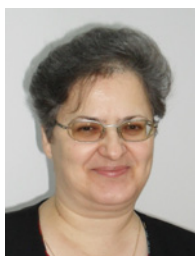
Keywords: *the 80's; exile; bilingualism; The Monday club; drama (play-writing); Rădăuți topos*

Having sought refuge in Hexagon (1987) and considering France a “mental homeland”, Matei Vișniec managed to build an outstanding international career showing a multifaceted writing prowess. He began his literary activity as a poet being a member of the Monday club, contaminated by the 80's insurgence, but his fame is linked to his dramatic production.

Reconciling fiction (in a „greedy” quest to conquer the world) with his journalism in which he exposed the „misery of our society”, Matei Vișniec a „producer of the unusual” lives with imaginative frenzy in „two spaces”. Having Romanian roots and finding a matrix in the Rădăuți topos as an ethnic mozaic coupled with French wings, Vișniec's literature poetically infused by Dadaic precocity and existential absurd, lives through a feverish cultural commute bridging the two spaces.

Lucia CIFOR

Un teoretician literar atipic: Adrian Marino

L.C. – profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Cărți publicate: a) autor unic: *Poezie și gnoză* (2000), *Mihai Eminescu prin câteva cuvinte-cheie* (2000), *Principii de hermeneutică literară* (2006), *Trasee hermeneutice* (2009); b) autor (în colaborare): *Dicționarul enciclopedic ilustrat* (1999), *Dicționarul limbii române*, 4 volume (apărute între 2002 și 2008), *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Sensuri și semne poetice*, 2 volume (2005, 2007). Coordonator (în colaborare) al revistei „Studii eminescologice” / *Études sur Eminescu / Eminescu Studies / Eminescu Studien*, nr. 6-21 (2005-2019) și autor a zeci de articole și lucrări științifice publicate în reviste de specialitate.

Adrian Marino este unul dintre cei mai mari și mai cunoscuți teoreticieni literari români, cu o biografie întru totul remarcabilă, conținând încercări teribile (detenție politică între 1949 și 1957, urmată de ani grei de domiciliu forțat în Bărăgan, 1957-1963, ani în care a avut interdicția de a publica), care însă nu au avut puterea de a-l înfrânge și nu i-au periclitat opera de savant pe care avea să o dea începând cu vârsta de 44 de ani. Astfel, din anul 1965, când a publicat monografia *Viața lui Alexandru Macedonski*, urmată la scurt timp de altă monografie, *Opera lui Alexandru Macedonski* (1967), Marino va scrie și va publica ani la rând, volum după volum, ilustrând domenii diverse, de la critica literară (primele cărți pomenite) și teoria criticii literare (*Introducere în critica literară*, 1968), la istoria și critica ideilor literare. De altfel, *critica ideilor literare*, un tip de *propedeutică* (introducere) *la teoria literaturii* (cum o va considera el însuși¹), constituie un domeniu în care cercetătorul român va desfășura o activitate de pionierat, dând numele acestui domeniu și ilustrându-l cu nenumărate volume, între care, mai importante sunt: *Dicționarul de idei literare*, I, A-G, 1973, *Critica ideilor literare*, 1974. La granița dintre critica ideilor literare și teoria literaturii (definită în termenii unei „enciclopedii a ideii de literatură”) se

situează alte volume, la fel de prestigioase, precum: *Hermeneutica ideii de literatură*, *Biografia ideii de literatură*, vol. I-VI², dar și *Comparatism și teoria literaturii* (ultima, publicată mai întâi în versiune franceză în 1988, tradusă în română în 1998³). La aceste volume se adaugă altele de literatură comparată (publicate în franceză și în română), precum și studii de politologie și culturologie, de ideologie politică, precum și o bogată serie de cărți memorialistice, conținând jurnale de călătorie (jurnale ale unui călător prin bibliotecile lumii, de fapt), dar și volumul autobiografic, publicat (la cerea sa) postum, *Viața unui om singur*, în 2010⁴.

Cu cărți scrise direct în limbi de circulație europeană (de obicei, în limba franceză) sau traduse în multe limbi străine (franceză, italiană, spaniolă, engleză, dar și în japoneză, maghiară etc.), anvergura științifică a lui Adrian Marino este o realitate indiscutabilă, din păcate, încă insuficient asimilată – la noi, ca și aiurea. Motivele neasimilării ei temeinice sunt mai multe, dar două par cele mai importante, pentru că sunt copleșitoare: proporțiile/dimensiunile operei sale științifice, precum și diversitatea domeniilor științifice ilustrate.

Copleșitor prin fracturile de destin pe care le-a provocat a fost și timpul în care a trăit Adrian Marino. Savantul român, născut în perioada interbelică, s-a văzut silit să înfrunte regimul politic comunist, cu ani grei de detenție politică și de domiciliu forțat, urmați de alți ani petrecuți într-o închisoare mare cât toată România, unde specialistul în cenzură de mai târziu (nu întâmplător a scris o carte de referință pe această temă⁵) a trebuit să trăiască și să cerceteze, să publice și să călătorească. În memoriile sale postume, publicate la cinci ani după moartea sa, *Viața unui om singur*, există multe, nenumărate indicii privitoare la compromisurile și concesiile pe care orgoliosul și fanaticul om al cărții și al iluminării prin carte a trebuit să le facă regimului comunist, de altfel, ca mai toți intelectualii care au suferit ani grei de detenție politică.

Dincolo de calamitățile istorice, traversate cu stoicism, Marino a trebuit să-și înfrunte și demonii lăuntrici, uneori nu mai puțin înfricoșători decât cei din afară. Egotratru din naștere, singuratic și vanitos până peste marginile permise, blocat într-un narcisism intelectual gigantic și, de aceea, într-o oarecare măsură autist, cercetătorul român a avut cele mai extravagante planuri de recucerire a piețelor intelectuale occidentale, scriind și îndrumându-i și pe alții să o facă, cărți de istoria și critica ideilor, de teorie lite-

rară și teoria comparatismului, de hermeneutică și de politologie, probând (după cum se exprima Mircea Martin într-un articol din 2005) un amestec special de „optimism gnoseologic și mizantropie”. Puțini au fost și sunt cei care s-au lăsat contaminați de „optimismul gnoseologic” al lui Marino, în schimb, mulți, dacă nu aproape toți, au fost sau sunt încă răniți de mizantropia acestui campion al relansării studiilor literare în România și în lume.

Contribuția lui Marino la dezvoltarea studiilor literare nu este ușor de circumscris. În cea de-a doua parte a secolului al XX-lea – adică atunci când Marino își scrie și-și promovează (ca puțini alți români) opera științifică, în țară, ca și peste hotare, științele literaturii (rebotezate *studii literare*) trec prin convulsii și crize repetate și augmentate de diverși factori: de la criza internă a literaturii (și a conceptului, „ideii” de literatură), până la criza generală a studiilor umaniste (cu rădăcini în etosul postmodernist), la care trebuie adăugate concurența, competiția și confruntarea dintre studiile culturale și studiile literare. Prin militantismul implicit și explicit al demersurilor sale științifice, Marino participă într-o măsură destul de consistentă la mutațiile survenite în dezvoltarea studiilor literare, cu deosebire în două principale domenii, literatura comparată și teoria literaturii, fără a neglija domeniul hermeneuticii, în care îl întâlnim, pentru o vreme, ca teoreticianul *en titre* al disciplinei, un teoretician (încă o dată) atipic, în contextul în care el postulează o „hermeneutică angajată”⁶.

Marino abordează cu curaj și fără complexe provinciale criza în care ajunsese literatura comparată, încă insuficient de bine consolidată în fața istoriei literaturii, dar trebuind să înfrunte provocările noilor științe ale literaturii altoite pe trunchiul semioticii, al diferitelor tipuri de lingvistică, precum și mutațiile ce veneau dinspre antropologia culturală, cu toate subdomeniile sale promițătoare (arhetipologia, mitanaliza și mitocritica, științele imaginarii etc.). Calea aleasă de cercetătorul român a fost una radicală. Ca să continue să existe, literatura comparată trebuia să se relanseze. Relansarea impunea, în viziunea sa, reîntemeierea teoretică a acestei discipline. Literatura comparată nu mai putea fi un comparatism pur literar (de va fi fost vreodată așa ceva!), nici doar o simplă disciplină academică, ci trebuia să devină un comparatism militant, angajat în forjarea unui nou umanism, unul care să reducă inegalitățile dintre culturi, literaturi și popoare și care să conducă în cele din urmă la optimizarea rasei umane, nu doar a studiilor literare.

Utopic sau nu, comparatismul militant pentru care pledează și care îl va determina pe Marino să ajungă și la restatuarea teoriei literaturii ca *teorie a literaturii comparate*, anticipă – când nu se grupează cu – provocările venind dinspre paradigma studiilor culturale, uneori, excesiv de angajate politic, după cum se știe. Aceasta este, de altfel, una dintre direcțiile de regândire și redefinire a teoriei literaturii. Cealaltă direcție este cea fixată în albia *criticii de idei literare*, gândită ca o pregătire pentru teoria literaturii, „disciplină mult mai dificilă”, după cum se exprima Marino. În ambele situații, cercetătorul român deplânge situația teoriei literare de la noi. Un bilanț al dezinteresului pentru teoria literaturii în contextul cultural românesc este fixat într-un articol din 1991, dar publicat în volumul *Politică și cultură*, apărut în 1996⁷ și care are meritul de a iniția o dezbateră de profunzime.

În ceea ce privește contribuția lui Marino la dezvoltarea teoriei literaturii, spațiul lucrării de față este insuficient pentru a pune în evidență detaliile cantitative, calitative, dar și pe cele discutabile ale aportului său științific. Cumulativ și holistic, proiectul refundamentării teoriei literaturii ca „enciclopedie a ideii de literatură” se derulează prin scrierea a mai multe volume (vezi *supra!*), publicate în mai multe etape ale activității sale științifice. Interesante și până la un punct incitante sunt similitudinile dintre proiectul său de reînnoire a teoriei literaturii și proiectele altor teoreticieni de faimă universală, precum Terry Eagleton⁸ sau Antoine Compagnon⁹. De exemplu, unul dintre lucrurile comune prezente în tentativele de regândire a teoriei literaturii de către Adrian Marino, Terry Eagleton și Antoine Compagnon vizează un element cardinal, care constituie chiar temeiul teoriei literaturii și al oricărei teorii literare: întrebarea *ce este literatura*. Pornind de la această interogație radicală, alte întrebări subsecvente se cer formulate: ce este literatura în ea însăși (în viața, cetatea, mișcarea, societatea etc. literară), în ce măsură definițiile și sensurile literaturii sunt ideologizate în sialul unor proiecte de pedagogie națională sau sub presiunea unor condiții istorice specifice (Terry Eagleton, Adrian Marino). La fel de important i se pare lui Adrian Marino, un teoretician atipic, de altfel ca și Terry Eagleton și Antoine Compagnon, să cerceteze /studieze *ce (mai) este literatura* privind-o și dinspre multitudinea științelor literaturii, intens dezvoltate de la Școala formală rusă încoace.

Cele trei proiecte de înnoire (reinventare, revitalizare etc.) a teoriei literaturii aparțin unor cercetători destul de diferiți ca formație și viziune me-

todologică. Adrian Marino și Terry Eagleton sunt teoreticieni „angajați” (deși obiectul angajamentului lor are mize diferite) și într-o mai mare măsură pozitivști decât idealști, pe când Antoine Compagnon se remarcă prin radicalizarea la extrem (până la aporie) a caracterului teoretic al disciplinei și prin viziunea idealistă (sau esențialistă) asupra literaturii. După știința noastră, cei trei teoreticieni literari, care au rupt cu tradiția, parametrii și statutul teoriei literaturii (așa cum se cristalizaseră acestea până pe la mijlocul secolului al XX-lea, grație tratatului cunoscut al lui René Wellek și Austin Warren¹⁰, fără a ignora contribuțiile anterioare ale lui Boris Tomașevski¹¹) nu s-au aflat în niciun fel de raport de comunicare și, poate, tocmai de aceea, provocările epistemice și „ideologice” pe care le conțin proiectele lor de reîntemeiere a disciplinei ar merita cercetate mai îndeaproape, fără complexe de inferioritate sau de superioritate, nu atât pentru a-i face dreptate lui Adrian Marino (deși nici această finalitate nu este una minoră!), cât pentru a ține atenția și interesul treze asupra mutațiilor survenite în înțelegerea și valorizarea literaturii și a teoriei literaturii în epoca noastră sau în imediata ei apropiere.

Până acum, la noi, nici măcar contribuțiile lui Adrian Marino nu sunt suficient asimilate, în pofida traducerilor și ecourilor în mare măsură pozitive pe care le-au avut studiile și volumele sale în țară, ca și în diverse alte țări, acolo unde au ajuns și/sau au circulat prin traduceri sau în versiuni scrise direct într-o limbă străină (în franceză, de obicei). Nefiind un universitar (specie de intelectual nu prea agreată de savant în perioada comunistă, din motive pe care nu le mai discutăm!), Marino nu a avut un context potrivit pentru a(-și) face școală și discipoli. Poate de aceea contribuțiile sale la dezvoltarea unor domenii ale studiilor literare, deși cunoscute și descrise, *nu sunt nici pe departe puse la lucru și făcute să rodească*. Primele studii consacrate operei lui Marino chiar din timpul vieții rareori au depășit dimensiunile unor articole de presă (culturală, literară, de specialitate). Tentativele de monografiere de pe când încă trăia nu au depășit nici ele dimensiunile unor broșuri sau cărți în jurul a o sută de pagini, fiind mai degrabă ghiduri de orientare, *vademecum*-uri (de altfel extrem de utile) în hățișul unei opere și al unei vieți extrem de bogate și complexe¹².

Abia în anii de după dispariția sa, au început să apară câteva interesante lucrări monografice consacrate operei și vieții lui Marino¹³, din păcate, un pic prea îndatorate tiparului *Marino par lui-même*, urmând îndeaproape

(uneori, până la confiscarea vocii proprii și a spiritului critic) acea *intentio auctoris* omniprezentă în multiplele declarații programatice ale teoreticianului (auto-definit ca „ideolog”, cercetător angajat etc.), ca și în mărturisiri-le și evocările propriilor sale crezuri. Fără a neglija pista de cercetare inspirată de *intentio auctoris*, trebuie să acceptăm că, singură, această abordare este nu doar vulnerabilă (putând fi suspectată de părtinire), ci și profund nedreaptă, căci reductivă, față de uriașul travaliu intelectual desfășurat pe multiple paliere ale studiilor literare de un cercetător de talia lui Adrian Marino.

Note și referințe

¹ Adrian Marino susținea acest lucru în *Prefața la Dicționarul de idei literare*, I, A-G, București, Editura Eminescu, în 1973.

² Adrian Marino, *Hermeneutica ideii de literatură*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987; *idem*, *Biografia ideii de literatură*, vol. I (1991), vol. II (1992), vol. III (1994), vol. V (1998), vol. VI (2000), Cluj-Napoca, Dacia.

³ *Idem*, *Comparatisme et théorie de la littérature*, PUF, 1988 / *Comparatism și teoria literaturii*, traducere de Mihai Ungurean, Iași, Polirom, 1998

⁴ Adrian Marino, *Viața unui om singur*, Iași, Polirom, 2010

⁵ Cf. Adrian Marino, *Libertate și cenzură. Începuturi*, Iași, Polirom, 2005

⁶ Cu ani în urmă, într-un studiu mai vechi, spuneam: „(Marino) este, însă, un teoretician de un tip special, un teoretician dublat de un ideolog (după cum s-a caracterizat singur), adeptul convins al unei *hermeneutici angajate*”, situație ce merită o dezbateră separată. Cf. Lucia Cifor, *Trasee hermeneutice*, Iași, Tehnopress, 2009, p. 243-244.

⁷ Cf. Adrian Marino, *Soarta teoriei literare*, în *idem*, *Politică și cultură. Pentru o nouă cultură română*, Iași, Polirom, 1996, p. 243-246

⁸ Terry Eagleton, *Teoria literară. O introducere*, traducere de Delia Ungureanu, Iași, Polirom, 2008

⁹ Antoine Compagnon, *Le démon de la théorie*, Editions du Seuil, Paris, 1998 / *Demonul teoriei. Literatură și bun simț*, traducere de Gabriel Marian și Andrei-Paul Corescu, Cluj, Echinoc, 2007

¹⁰ René Wellek, Austin Warren, *Teoria literaturii*, traducere de Rodica Tiniș, studiu introductiv și note de Sorin Alexandrescu, București, Editura pentru literatură universală, 1967

¹¹ Boris Tomașevski, *Teoria literaturii. Poetica*, traducere, prefață și comentarii de Leonida Teodorescu, București, Univers, 1973

¹² Cele mai importante cărți consacrate operei lui Marino, apărute încă din timpul vieții lui, sunt: Constantin M. Popa, *Hermeneutica lui Adrian Marino*, Craiova, Aius, 1993, 83 pagini; *idem*, *Adrian Marino: monografie, antologie comentată, receptare critică*, Brașov, Aula, 2001, 112 pagini. Un loc special ocupă cartea lui Adrian Dinu Rachieru, *Alternativa Marino* (Iași, Junimea, 2002, 143 pagini), dedicată mai degrabă proiectului de țară țintit în toată activitatea sa de către „acest român atipic” (cum îl descrie profesorul timișorean), un proiect de europenizare și occidentalizare a României, denumit elegant și exact „alternativa Marino”.

¹³ Acum încep să apară cele mai consistente contribuții consacrate „moștenirii Marino”. Cf. Simona-Maria Pop, *Adrian Marino. Vârstele devenirii*, Cluj-Napoca, Dacia XXI; *idem*, *Adrian Marino: Obsesia trecutului*, Alba Iulia, Gens Latina, 2010; Elena Mândrilă Negoită, *Un călător în universul cărților – Adrian Marino*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2013. Și mai interesante sub aspectul utilității lor sunt lucrările colective realizate de cercetătorii afiliați sau membri ai Centrului de Studii Culturale „Adrian Marino” de la B.C.U. Cluj-Napoca. Una dintre acestea vizează *Bibliografia Marino (Viața, opera și activitatea lui Adrian Marino. Cercetare bibliografică și de referință. Bibliografia*, coordonată de Florina Ilis, întocmită de Florina Ilis, Ana Maria Căpălneanu. Colaboratori: Rodica Frențiu, Ionuț Costea și Angela Marcu. Studiu introductiv de Florina Ilis. Cluj-Napoca, Argonaut, 2010, iar cea de-a doua reprezintă o colecție de studii pe tema *criticii de idei literare (Dintr-un dicționar de idei literare*, ediție și text îngrijit de Florina Ilis și Rodica Frențiu, Cluj-Napoca, Argonaut, 2010).

Abstract

An atypical literary theorist: Adrian Marino

Keywords: *Adrian Marino; theory of literature; comparative literature; literary studies; literature; crisis*

Adrian Marino was one of the greatest and widely known Romanian literary theorists, with an utterly remarkable biography. His contribution to the development of literary studies is not easy to describe. In the second part of the twentieth century – namely when Marino writes and promotes (like few other Romanian researchers) his scientific work, in the country, as well as abroad, the main areas in which his contributions fall under – comparative literature and the theory of literature – go through convulsions and tremendous changes, on one hand, stemming from the internal crisis of literature, on the other hand, by the general crisis of the sciences of literature, increasingly contended by cultural studies. Through his scientific achievements, along with the implicit and often explicit militancy of his scholarly endeavors, the Romanian theorist is, along with Terry Eagleton and Antoine Compagnon, amongst the few contemporary literary theorists who copes with the mutations in the development of literary studies at the end of the XXth century, based on his own (personal) theoretical projects.

Ana BANTOȘ

Ion Ungureanu, răzbunarea scriiturii sau *Drumul lung către noi înșine*

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010 (ediția a II-a, revăzută, Iași, 2014); *Literatura basarabeană și modelele literare europene*, București, 2013.

Dacă pe plan european după cel de al Doilea Război Mondial devenea tot mai cunoscută așa-numita „descentralizare teatrală”, care consta în democratizarea teatrului, peisajul cultural dintre Prut și Nistru, în pofida condițiilor de ideologizare comunistă draconică, a avut și el parte de fenomene revigorante ale artei teatrale. Efortul de a găsi noi forme ale limbajului teatral, de a scoate teatrul de sub dictatul ideologiei comuniste este perfect ilustrat de biografia de creație a lui Ion Ungureanu (02.08.1935 – 27.01.2017), exponentul unei generații de intelectuali basarabeni trecuți prin furcile caudine ale unor timpuri, ce și-au lăsat amprenta atât în destinul ei uman, cât și în cel de creație. Supranumită „copiii anilor treizeci”, generația căreia i-a fost dat să se afirme în anii șaizeci ai secolului al XX-lea a avut rostul de a îndrepta, pe cât a fost posibil, strâmbătățile istoriei. Scurtul răgaz al dezghețului hrușciovist de după moartea lui Stalin (1953) a constituit șansa lor de a trage adânc în piept aerul libertății, atât cât să poată respira întreaga Basarabie, „trecută prin foc și prin sabie” (Dumitru Matcovschi), pentru a-și continua drumul de după cel de

21 iulie 2009, Centrul Expozițional „Constantin Brâncuși”.
Expoziția „Glebus Sainciuc – 90 de ani de la naștere”. Ion Ungureanu împreună
cu Ana Bantoș, Alexandru Bantoș și Elena Tamazlăcaru

al Doilea Război Mondial, în condițiile separării brutale de albia ei firească, cea românească. Un grup de copii aleși pentru a-și continua studiile la Școala Teatrală „Boris Șciukin” din Moscova, între care Ion Ungureanu, Dumitru Caraciobanu, Ecaterina Malcoci, Dumitru Fusu, Valentna Izbeșciuc, Nina Vodă-Mocreac, Ion Sandri Șcurea, Vladimir Zaiuc, au devenit în doi-trei ani de zile „mari maeștri ai scenei” (Ion Ungureanu), după ce au cunoscut mediul intelectualității ruse, al acelor aristocrați ai spiritului pentru care serviciul onest în interesele culturii poporului din care faci parte constituia blazonul de noblețe. Profesorii, îndrumătorii lor își exprimau nedumerirea: „Cum poate Eminescu să scrie în două limbi concomitent?”. Probabil așa se explică faptul că, întorși acasă, ei vor revoluționa starea limbii române, odată cu înființarea legendarului Teatru „Luceafărul” (1960).

De aici, de la ceea ce criticul și istoricul literar Alex. Ștefănescu definea, într-un articol despre creația lui Grigore Vieru, drept „conștiința valorii

imense a limbii”, începe un capitol aparte și în viața lui Ungureanu, cel înfrățit cu pana de scris. Să nu uităm că inițial, în anii de studenție, el a debutat cu versuri, nutrind să meargă pe această cale, dar destinul i-a rezervat altceva. Însă iată o afirmație a lui Ion Druță despre Ungureanu mânăitorul de condei: „... În genere, cât privește dramaturgia druziană, șase-șapte marginalii ale lui Ungureanu sunt cele mai fine afirmații din tot ce s-a scris până în prezent. La drept vorbind, Ungureanu mai este și un scriitor talentat, dar scriitor în felul său. Umblă prin Chișinău niște grafomani cărunți care declară că au scris în viața lor numeroase volume, dar, din anumite motive, le-au scris în gând, de asta nici nu au operă. Caraghioșilor celora nici să le treacă prin cap că jumătate din țăraniile Moldovei sunt scriitori care și-au scris opera în gând. Ungureanu însă face parte din scriitorii adevărați, veritabili, care știu a trece pe hârtie ceea ce cred și simt...” (Ungureanu 2018: 11-12).

Un spirit critic pertinent străbate în judecățile sale despre creația lui Eminescu, pe care o analizează din perspectiva facturii dramaturgice: „Eminescu a stat la aceeași masă cu Shakespeare. Multe din versurile lui au factură absolut dramaturgică. Nu intriga, nu fabula contează. La el dramaturgia se naște din mișcarea sufletului omenesc” (Ungureanu 2011: 41).

Bineînțeles, mijloacele care înregistrează mișcarea sufletului omenesc sunt concentrate în zona culturii, care îi unește pe oamenii de creație basarabeni într-o măsură mai mare poate decât pe cei din alte părți ale lumii. Și anume specificul acesta a fost de bun augur pentru climatul basarabean, revigorat în mod miraculos, inclusiv datorită unui anumit spirit de solidaritate a celor care făceau cultură la Chișinău după al Doilea Război Mondial: „Noi am avut un scop nobil de a face un teatru național, scrie Ion Ungureanu despre întemeierea «Luceafărului». Scopul a fost atât de frumos, încât a înnobilat și mijloacele. Când a apărut acest «copil» atât de mult așteptat în familia neamului nostru, lumea a început să-i aducă totul și să facă totul pentru el. A venit Valentina Rusu-Ciobanu, pictorița, a venit Mihai Grecu și au construit decoruri pentru «Luceafărul»” (Ungureanu 2011: 157-158).

Explicația implicării elementului cultural în proporții atât de mari în literatura creată într-o anumită perioadă la Chișinău reiese și din necesitatea conștientizată de către scriitori de a se afla în fruntea popoului, în vederea emancipării lui. Lucrul acesta îl afirma și Ungureanu:

„Rezistența națională înseamnă rezistența culturii” (Ungureanu 2011: 82). De menționat și necesitatea reluării relației cu contextul cultural general românesc, la care, de altminteri, se referă și Andrei Pleșu, într-un autograf adresat, în 1990, lui Ion Ungureanu, cel care a făcut posibil memorabilul Pod de Flori (1990): „Domnului Ministru – și prietenului – Ion Ungureanu, mare făcător de punți („pontife”) între jumătățile sufletului românesc” (Ungureanu 2011: 43). La rândul său, Ion Ungureanu sublinia importanța formării tinerilor intelectuali în spiritul valorilor general românești (*Ibidem*: 99).

Atent la modul în care Ungureanu își developa de-a lungul timpului personalitatea polifonică, Grigore Vieru menționa: „Putea deveni (dacă voia) un strălucit scriitor (avem probe în acest sens), un bun publicist, un minunat politician (ne-a dovedit-o de atâtea ori), un filosof – o demonstrează gândirea lui profundă și limpede asupra culturii, politicii, a vieții în general.

A preferat să rămână om al teatrului, devenind un remarcabil actor și, mai ales, un mare regizor. Sunt memorabile montările sale pe scenele teatrelor de la Chișinău și Moscova” (Ungureanu 2018: 9).

Angajat în anul 1960, după terminarea studiilor actricești, ca actor la Teatrul „Lucaefărul” din Chișinău, îndeplinind în perioada 1964-1971 și funcția de director artistic al teatrului, va fi acuzat de naționalism, după montarea unor spectacole precum *Radu Ștefan, întâiul și ultimul*, după piesa lui Aureliu Busuioc, fiind nevoit să părăsească RSS Moldovenească. Așa a ajuns la Moscova, unde ulterior va deține funcția de regizor la Teatrul Armatei (1978-1989). Iată cum va explica lucrurile într-un interviu Ion Ungureanu, delimitând oportunismul clasei conducătoare de atunci de pătura intelectualității ale cărei principii nu neapărat coincideau, intelectualitate pe care a cunoscut-o încă în anii de studenție: „Comuniștii nu au țară, ei au teritorii. În '71 s-a lovit în «Lucaefărul». Mie mi-a fost interzisă *Steaua fără nume* – spectacol pe care-l montasem cu studenții, ca lucrare de licență. A avut noroc numai de trei reprezentații. Nu vă închipuiți ce se petrecea la Chișinău cu ocazia prezentării acestui spectacol... Și faptul că se pomenea de trenul București-Sinaia i-a deranjat pe mulți... La un moment dat, chiar și cei care simpatizau teatrul îmi ziceau: «Ei, Ungurene, dar nici așa nu se poate... la fiecare pas roștiți pe scenă București». Eu le zic că e

2010. Casa Limbii Române „Nichita Stănescu” din Chișinău.
Ion Ungureanu împreună cu Ana Bantoș și Andrei Strâmbeanu

un orar de tren, iar ei: «Las, că știm noi!». Vă închipuiți în ce situație ne aflam noi acolo? Astăzi parcă nici mie nu-mi vine a crede că am trecut prin această grozăvie... Și uite așa a fost interzis acest spectacol, a fost interzis și alt spectacol al meu chiar în ziua premierei, cu 30 de minute înainte de ridicarea cortinei, spectacolul *Minodora* (după piesa lui Andrei Strâmbeanu, *n.n.*). Mi s-au imputat greșeli ideologice grave, greșeli în formarea repertoriului, grave greșeli în educarea tineretului, în conducerea teatrului și am fost nevoit să părăsesc teatrul «Luceafărul», să încep bejeniiile...”. Ulterior avea să facă următoarea mărturisire: „Anii îndelungați de împotrăvire față de autorități și-au făcut efectul: am căpătat, după expresia lui Bulgakov, o «psihologie de deținut»” (Ungureanu 2011: 197).

Și totuși, după ce orizontul tânărului teatru în ascensiune a fost închis, din ordinul conducerii de partid, refugiat la Moscova, Ungureanu va reuși să se afirme în viața teatrală moscovită, unde va monta spectacole după piesele lui Ion Druță, astfel încât, datorită spectacolelor create cu participarea lui Ion Druță și Eugen Doga, teatrul părea că își lărgise sfera de influență. Spectacolul *Sfânta sfințelor*, bunăoară, care s-a bucurat de un mare succes, aduna moscoviți oarecum schimbați la ieșirea

din sala de spectacol, favorizând-li-se calea de acces spre sentimentele omenești de care societatea se cam îndepărta.

Mai trebuie spus că, în perioada de persecuție a „Lucefărului”, obligația de a nu recurge la piese din repertoriul teatrului românesc îi va determina pe autorii de la Chișinău să contribuie, într-un fel, la îmbogățirea și modernizarea repertoriului. Aureliu Busuioc în acei ani a scris pentru Teatrul „Lucefărul” comedia „pseudo-istorică” *Radu Ștefan, întâiul și ultimul* (1968), în care era vizată istoria noastră necunoscută, și piesa *Și sub cerul acela...*, în care trata un episod din timpul războiului. Tot pe atunci Ion Druță a scris *Semănătorii de zăpadă (Doina)*, iar Ion Podoleanu – *Pe un picior de plai*. Este o perioadă fastă, de viață culturală plină de efervescență, la ea participând scriitorii, actorii, compozitorul Eugen Doga și, de asemenea, pictorii cei mai talentați. Împreună au scris o pagină memorabilă în istoria culturii române din Basarabia.

După revenirea, în anul 1989, în Republica Moldova, Ion Ungureanu îndeplinește funcția de ministru al Culturii și Cultelor (1990-1994). În această calitate, a organizat strămutarea la locul inițial, din perioada interbelică, a statuii lui Ștefan cel Mare din centrul Chișinăului, a contribuit la fondarea bibliotecii „Onisifor Ghibu”, încurajând prin activitatea sa, inclusiv cea ulterioară din funcția de vicepreședinte al Fundației Culturale Române din București (1995-2005), anihilarea lapsusurilor în comunicarea românilor de o parte și de alta a Prutului. Iată ce afirma Grigore Vieru despre revenirea lui Ungureanu acasă: „Există o floare care, strămutată din America pe continentul european, s-a aclimatizat în noul loc, crește și se simte bine, dar atunci când băntuie seceta în patria ei, se ofilește, se stinge și moare, oricâtă apă europeană s-ar vărsa peste ea. Devenind unul dintre cei mai de seamă regizori de teatru din fosta Uniune Sovietică, Ion Ungureanu cred că se simțea bine la Moscova, unde, silit, se stabilise într-o vreme cu traiul și munca. Dar, fiind mare secetă spirituală în Basarabia, s-a întors acasă, unde s-a înrolat ca ministru al culturii în marea bătălie pentru dezrobirea națională. La temelia tuturor izbânzilor noastre stă și osteneala domnului Ion Ungureanu” (Ungureanu 2018: 9).

Pe parcursul anilor Ion Ungureanu a montat numeroase spectacole, a jucat în 25 de filme, a dublat zeci de filme în limba română. A regizat mai multe pelicule cinematografice la televiziunea centrală din Moscova. Însă el s-a

afirmat inclusiv scriind numeroase eseuri despre colegi de generație, oameni de cultură cu merite deosebite. Cărțile sale *Teatrul vieții mele în trei acte și fără antracte* (2011), *Drumul lung către noi înșine...* (2017), *Amintiri din viața teatrală. Dialog cu un teatrolog* (2019), ultimele două apărute post-mortem, sub îngrijirea Victoriei Fedorenco, scot la lumina zilei o întreagă pleiadă de scriitori (Grigore Vieru, Spiridon Vangheli, Liviu Damian, Petru Cărare, Dumitru Matcovschi, Ion Vatamanu, Serafim Saka, Vladimir Beșleagă, Gheorghe Vodă) împreună purtând pe umeri povara limbii române în Basarabia, o problemă la care se va referi de fiecare dată când va avea prilejul. Astfel, în discursul său de la inaugurarea, în 1998, a Casei Limbii Române din Chișinău, Ion Ungureanu, pornind de la fraza lui Lev Tolstoi potrivit căruia „nu se poate trăi în minciună”, aduce drept argument mărturiile, cu o vechime de aproape patru sute de ani, ale poetului german Martin Opitz (1597-1639), care, poposind pe meleagurile românești, a scris: „Și totuși limba voastră / prin timp a străbătut, / E dulce cum e mie-rea / și-mi place s-o ascult / ... Cu nicio armă însă dușmanul n-o să poată / Să vă răpească limba – nădejdea voastră toată”. Pledând pentru introducerea acestor versuri în manualele școlare, el aduce și alte argumente în favoarea fireștii apărări a demnității de neam și nu poate trece pe lângă cei care „n-au plecat capul în cele mai grele timpuri”, între aceștia aflându-se și scriitorul Petru Cărare (1935-2019), vechiul său prieten și fost coleg de bancă la școala din Zaim, unde, după cum cu mândrie menționa Ungureanu, a învățat și Alexei Mateevici, al cărui nume în perioada sovietică era interzis. Citând din creația colegului său de școală versurile „Eu nu mă las de limba noastră, / De limba noastră cea română”, Ungureanu va sublinia: „Uneori e necesar să ne oprim din goana timpului și să zăbovim asupra unor lucruri și afirmații în versuri a căror valoare ar putea fi subestimată”. Arătând ce se ascunde după aceste versuri „durute, nu declarate”, Ion Ungureanu le va aminti celor prezenți o secvență din biografia de „disident” a lui Petru Cărare: „Atunci când Petru Cărare, împreună cu alți scriitori depunea flori, în 1959, la monumentul lui Ștefan cel Mare, unii guvernanți de azi se duceau să se închine cu pioșenie la monumentul lui Lenin. Petru Cărare, și nu numai el, a fost aspru pedepsit pentru «naționalism» de către autoritățile sovietice de atunci. Și iată că azi, după patruzeci de ani, venim cu toții pe urmele scriitorilor, venim cu flori – la Ștefan cel Mare, la Mihail Sadoveanu, la Tudor Arghezi, la Lucian Blaga – și nu ne temem că vom fi învinuți de «naționalism»” (Ungureanu 1998: 22).

Despre unele personalități se spune că sunt ale unei epoci. Despre Ion Ungureanu ar trebui să spunem că el este reprezentantul mai multor epoci. Născut în 1935 în Opaci, Căușeni, care făcea parte din România, a trecut prin perioada deportărilor (sora lui a fost trimisă în Siberia), a foametei (tatăl lui a murit de foame, în 1947). A trecut prin anii de stalinism feroce, iar apoi prin scurtul „dezgheț hrușciovist”. Cu un desant de tineri și entuziaști actori, care au cunoscut o Moscovă luminată, alta decât cea oficială, va pune bazele legendarului Teatru „Luceafărul”. A avut parte de succese memorabile, precum și de persecuții și năucitoare învinuiri de „naționalism”. A cunoscut singurătatea celui bătut pe nedrept. A știut ce înseamnă să nu se ridice nimeni în apărarea ta atunci când ești pedepsit pe nedrept pentru că aperi o cauză comună a poporului tău. Poate de aceea s-a implicat cu toată ardoarea în anevoiosul proces de eliberare a sufletului fraților săi din sclavia friicii. Or acest lucru era imposibil fără a lăsa mărturii scrise cu penița... Mărturiile din cărțile sale din ultima perioadă a vieții au menirea de a-l răzbuna pe Ion Ungureanu, cel care din adâncile sale tinereți aspira la gloria literelor, glorie câștigată prin intermediul discursului scenic. Un discurs care a contribuit la revoluționarea literaturii române din Basarabia postbelică.

... S-au scurs cinci ani de când Ion Ungureanu nu mai este printre noi: s-a stins din viață la 28 ianuarie 2017 la spitalul „Colțea” din București, la vârsta de 81 de ani, fiind înmormântat cu onoruri militare la Cimitirul Central de pe strada Armenească din Chișinău.

Dar prin toate câte le-a realizat în zbugiumata-i viață, actorul, regizorul, omul de cultură, marele apărător al demnității neamului și-a împlinit destinul și a putut să spună cu inima împăcată: „Am clădit ceva care va da roadă”, făcând astfel dovada lungului drum către noi înșine.

Referințe bibliografice

Ungureanu 2018 = Ion Ungureanu, *Bibliografie*, Chișinău, BNRM, 2018

Ungureanu 2011 = Ion Ungureanu, *Teatrul vieții mele...*, Chișinău, Cartea Moldovei, 2011

Ungureanu, 1998 = Ion Ungureanu, *Nu se mai poate trăi în minciună!*, în „Limba Română” (Chișinău), Nr. 4 (60), 1998

Abstract**Ion Ungureanu, the revenge of writing or *The Long Road to Ourselves***

Keywords: *Contemporary literature; culture; national theater; Ion Ungureanu; high language awareness; creative generation; communist ideology*

The article is part of a series of studies focused on the problems of Romanian literature from the twentieth century to the beginning of the twenty-first century. This time, the author emphasizes the correlation between literature and culture, highlighting the importance of coagulating the creative forces of post-war Bessarabia for overcoming the domination of communist ideology. It analyzes the creative biography of Ion Ungureanu, a prominent personality, actor, director, politician, promoter of culture and literature in post-war Bessarabia.

Viorica-Ela CARAMAN

Devenirea eului interior în spațiul detenției. Soljenițin, Steinhardt, Müller (IV)

V.-E.C. – autoare a volumelor de critică literară *Ante-Scriptum*, Chișinău, 2009 (Premiul Tineretului municipiului Chișinău pentru Știință și Artă, Premiul literar pentru debut al Salonului Internațional de Carte, Chișinău, 2009), *Modele ale temporalității poetice*, Chișinău, 2012 (Premiul Național al Tineretului, 2012). Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Cele două cicluri importante pe care le înregistrează de obicei o experiență carcerală – al supunerii și al evadării –, discutate până acum, se proiectează sensibil diferențiat la Steinhardt. În *Jurnalul fericirii*, spre deosebire de ceilalți doi din studiile de caz anterioare, naratorul care trăiește realitatea concentraționară la limita ficțiunii apasă pe latura luminoasă a actului privațiunii, realizând un salt semantic spre penitența sacrificială a credinței. Condamnarea ca acceptare și spațiu al revelației însă apare după configurarea condițiilor de privațiune ale eului, deresponsabilizat de faptele lui reale și de motivele justificatoare, dar împins prin absurd în mrejele unui sistem construit pe bazele terorii, precum a fost regimul totalitar comunist.

În cartea lui Steinhardt actul condamnării apare ca atentat asupra integrității morale umane. Naratorul este condamnat nu pentru infracționalitate, ci pentru refuzul de a-și asuma justificarea sistemului ceaușist prin rolul de martor al acuzării. Steinhardt refuză să fie martorul acuzării grupului de condamnați intelc-

Continuare. Partea a III-a în „Limba Română” (Chișinău), nr. 1-2, 2016, p. 134-151.

tuali Pillat-Noica și, drept urmare, este condamnat, fără să fie infractor, la ani de pușcărie.

Jurnalul fericirii este o carte a unei duble inducții divergente. Vorbim aici de un vector al inducției vinei și de unul al inducției ispășirii spirituale. Inițierea celui dintâi are loc odată cu instalarea atmosferei presante a interogatoriului polițist în preziua reținerii în închisoare a naratorului personaj din jurnal. Hățișurile detaliilor prin care este purtată memoria personajului marchează prima buclă din ciclul supunerii și instalează din start o dinamică tensionată a interiorității eului la limita narațiunii poetice, care țintește un ficțional kafkaian foarte prezent. Incriminarea „spargerii paharului” la o petrecere, care pentru personajul nostru este un simplu și banal accident, constituie pentru ancheta politică un detaliu decisiv pentru verdictul de „martor al acușării” și detenție. Atmosfera ambiguă a interogatoriului, marcată, pe de o parte, de privirea iubitei în seara petrecerii din amintirea autorului, „caldă și compătimitoare”, pe de altă parte, de privirile polițistilor, „iscusite și galeșe”, determină așternerea unui aer duplicitar. Dubla valoare simbolică a spargerii paharului devine un punct al tensiunii paranoice care se instalează în sufletul personajului, acesta începând să nutrească un dezechilibru al încrederii de sine și o rupere a unui raport clar cu realitatea în care se mișcă, iar cursa este menținută până devine inevitabilă.

Conștientizarea faptului că nu va scăpa de închisoare spunând adevărul îl contrariază și îl eliberează spiritual în același timp. Dar încercarea supunerii cheamă cu sine starea confuziei: „Amețeală. Amețeala e senzația cea mai chinuitoare. Nicio durere nu-i atât de cumplită. Amețeala. Lumea se învârte, se desface, te desfaci și tu, ești rupt în bucăți. Obiectele se răsucesc. Am văzut eu un film expresionist după *Crimă și pedeapsă*; toate erau strâmbe: acoperișurile, gardurile, felinarele. Chinul e atroce. Răsturnarea: prietenul te acușă. Blocurile se prăbușesc” (Steinhardt 1994: 16).

Atmosfera agresivă, frustă și tăioasă a Securității apare ca o sită prin care eul va trece fără să-și piardă noblețea și demnitatea, fără să-și fărâmițeze substanțialitatea, fără să se pulverizeze și să se risipească. Inducțiile fantasmagorice, suprarealiste sunt escaladate cu *acuitate critică*, evitând pericolul pierderii lucidității și a apetenței expresive. Naratorul încearcă să integreze foarte expresiv această nouă realitate subculturală într-un context al cosmopolitismului artistic și cultural: „Suprerealismul e de la

Paris, delirul o fi bun la Zürich, la cafenea. Aici nu-i acolo. Aici se oprește trenu-n gară, nu gara la tren. Aici e țara lui *Ion*, a Fanarioșilor și a lui Soarbe-Zeamă, aici Vlad Țepeș i-a tras pe turci în țeapă, nu le-a spus: „Trageți întâi dumneavoastră, domnilor englezi”, iar Petrache Carp i-a arătat lui Vodă Carol că porumbul se mănâncă cu mâna, aici e pe viață și pe moarte, aici nu e decor sofisticat și suprem de nebunatic, nu-s draperii și delicii, nu-i paradis ori iad artificial, aici e ca la dugheană, ca la tejghea, ca la obor; ca la proces de clironomie; nu-i cu giuvaerice, e cu pietre, cu bolovani, (și dintr-odată gândul mă poartă spre Brâncuși, țăran hotărât care-și cioplește materialul cu gesturi mari de cosaș). Aici e scaldătoarea Vitezda: te arunci ori ba. Aici, acum, acum, acum. *Aici te declari băiete*, aici, pe loc, alegi” (Steinhardt 1994: 15). Dincolo de mesajul livresc al culturii în sine ca lume posibilă, intenția naratorului este de a transmite și mesajul că bucla supunerii poate fi transgresată spiritual, în sensul acceptului ca refugiu egocentric în lumea pe care și-o construiește singur personajul prin cultivare, în sensul culturii care salvează natura, în sensul intelectului care prezervă în taină identitatea afectivă a eului.

Dar ciclul supunerii provoacă suferință și pe dimensiunea *alterității* în *Jurnalul fericirii* în persoana tatălui naratorului, un bătrân înțelept și demn. E vorba aici de o alteritate autentică în care celălalt e un eu extern. Gândul că va face pușcărie îl împinge pe eul narator într-o zonă a emoției filiale puternice. Grija bătrânului în absența fiului îl macină cumplit. Poate cel mai mult. Imaginea tatălui din *Jurnal* este una revelatorie pentru interioritatea eului, iar verticalitatea spirituală i-o datorează în primul rând lui. Raportul amintește de paradigma biblică a tatălui cu fiul său, pe care îl sacrifică în numele adevărului, mântuirii și libertății. Parabola cristică traduce în termenii realității imediate a naratorului personaj justiția divină, care invită la supunerea în numele adevărului. Convingerea și credința în triumful adevărului fac din supliciu o concubină acceptabilă. Gratiile închisorii nu pot determina definitiv limitele individului, dacă acesta își ghidează conduita conform unui set de valori și credințe statornice. La scară mică, penitența devine, prin trăirea eului, o replică a operativității divine pe dimensiunea supușeniei și a salvării umane. Violența și sacrul (vezi Girard 1995) îndeplinesc condițiile egale de conviețuire în numele echilibrului și al spiritului justițiar. Suferința ca manifestare a violenței în numele spulberării logicii răzbunătoare a justiției umane capătă la Steinhardt o prescripție a integrității interioare,

devine un mod de a transgresa răul, de fapt. Suferința devine izvorul binelui și al iubirii.

În volumul de eseuri *Dăruind vei dobândi*, care constituie, în fond, un supliment temeinic al *Jurnalului fericirii*, Steinhardt scrie „Îi mai datorez Domnului și neprețuita, nesperata putere de a îndura și suferi, de a mă supune, răbdător și următor Lui, pildei ce ne-a dat știind că „El participă împreună cu noi la suferirea necazurilor și, tot în acest sens, se smerește împreună cu noi, îngropându-se într-o cheneză, într-o noapte pe care o repetă în viața fiecăruia dintre noi” (Dumitru Stăniloae). Or, cum spunea Simone Weil, și ea evreică rourată de harul credinței în Hristos: creștinismul nu ne oferă un mijloc de a scăpa de suferință, ci ne pune la îndemână miraculosul mijloc de a o îndura” (Steinhardt 2000: 14).

Deci departe de a îngenunchea în mod subminant ființa, suferința carcerală este prezentă în *Jurnalul fericirii* într-un registru epifanic, fără a exclude și cazurile în care suferința îmbracă sensul greții concrete și a ameteții păguboase. În închisoare, Nicu Steinhardt este pus în fața devenirii sale dirijate de poliție. La început are în față exemplare care au devenit ființe tumorate și elemente care întrețin funcționarea sistemului politic: „Șeful vorbește pe un ton supus, prompt, concentrat care evocă un lung și dureros dresaj. Așa vom ajunge cu toții” (Steinhardt 1994: 27). Personajul este martorul îndurerat al prostituării prietenilor săi, pentru care devenirea înseamnă nici mai mult nici mai puțin decât dresaj animalic, o înrobire ireversibilă și perfect anihilantă a eului interior; doamna T. este astfel manipulată ca pe un aparat de fabricat declarații: „Ea dă și acum o declarație satisfăcătoare pentru anchetă. Dar nu numai eu am făcut progrese, a făcut și ea. Uplete un proces-verbal atât de perfect, de tipizat, de corespunzător, vorbește atât de conform cu ceea ce se așteaptă de la ea să spună – de acordat –, ofițerii o tutuiesc pe un ton atât de familiar și de binevoitor-disprețuitor încât mă apucă iar amețeala, o amețeală de data aceasta însoțită de spasme intestinale și de un fel de aprigă luciditate dușmănoasă. Poate că acum e – la patruzeci și opt de ani – momentul în care trec de la copilărie la maturitate, de la visare, la cunoaștere, la *awareness*” (Steinhardt 1994: 28). Cu siguranță că așa cum remarcă și Mihai Rădulescu în *Istoria literaturii de detenție la români* (Rădulescu 1998), experiența carcerală este una inițiatică, cea care violentează armonia integrității eului pentru a introduce noi elemente privind cunoașterea lumii, și generează o literatură didactică, cea mai impor-

tantă din acest domeniu, întrucât oferă spre educare concluziile probatorii ale unei experiențe concrete. Din acest punct de vedere, *Jurnalul fericirii* nu încapă îndoială că este o carte de prescripții pentru a împărtăși modurile de întrebuințare ale suferinței, o carte care oferă o excelentă de jucare a ciclului supunerii care avea premeditat menirea să transforme personajele antrenate aici în carne de tun sau pionii ai unei politici trucate. Deținuții erau, firește, înlocuitorii santinelor: „am putut și eu dobândi convingerea că închisoarea politică fusese concepută pe temeiul ideilor cibernetice de retroacțiune și morfogeneză spontană. Deținuții să se chinuiască unii pe alții. Economie de mijloace: gardienii vor interveni prea puțin. Condamnații își vor crea singuri infernul. Așa a și fost. De pe urma oamenilor supuși condițiilor unei „camere de executare a pedepsei” am suferit nespun mai mult decât din pricina canalelor de pe coridoare” (Steinhardt 1994: 94). Naratorul conștientizează astfel că lumea răului este finalmente autofagă.

Invocarea spațiului carceral în lumina lui râncedă și opacă, deși ilustrează suferințele la care este supus eul, nu dă niciodată aerul victimizării și al subminării acestuia. Tonalitatea confesiunii rămâne mereu tonică, sigură, de un geometrism clar, limpede, fără ritmicitatea dezechilibrată a prăbușirii și pulverizării. Eul rămâne cu o integritate, prin absurd, mai viguroasă, neatins de mediul politicului pervers care subjugă și condiționează o retractilitate autizantă de obicei: „În locul acesta aproape ireal de sinistru aveam să cunosc cele mai fericite zile din toată viața mea. Cât de absolut de fericit am putut fi în camera 34! (Nici la Brașov cu mama, în copilărie, nici pe străzile nesfârșite ale misterioasei Londre; nici pe mândrele dealuri ale Muscelului, nici în decorul de ilustrată albas-tră al Lucernei; nu, nicăieri” (Steinhardt 1994: 31).

Ciclul supunerii la Steinhardt este un ciclu al îndepărtării de sine în sensul spulberării, al pierderii, în favoarea apropierii de sinele autentic al lui Dumnezeu. Existența între gratii apare ca un festin al singurătății și însingurării. Participarea la incinerare, chiar în limitele decente pentru un deținut, este o scenă simbolică pentru viața de carceră per ansamblu: „Toată lumea în picioare de o parte și alta a unui catafalac acoperit de o pânză. La Indieni și la Romani rugul ardea, era un spectacol, se producea o participare. La țară e pământul, sunt bocitoarele, preoții, natura. Aici nu-i decât așteptare, plicitiseală în sunet de muzică pompoasă și stridentă, golul și singurata-

tea fiecăruia. Un fel de ședință; de s-ar termina!” (Steinhardt 1994: 254). Fragmentul proiectează o atitudine generală pe care o urmărește ciclul supunerii: singurătatea, neparticipativitatea și golul interior, dar pe care naratorul le surmontează prin suferința ca sens al fericirii, aduse ca mesaj al cărții. Singurătatea devine prilej al reflecției și mântuirii.

Temperamentul naratorului este unul defensiv într-o ordine nouă a logicii confruntării. A nu răspunde cu aceeași monedă este un principiu fundamental. E vorba de aceeași forță interioară care se manifestă autonom asemenea cazului lui Mircea Vulcănescu, cel care a rostit înainte de moarte: „să nu ne răzbunați”. Despre Steinhardt, D. M. Cristea menționa: „cel a cărui principală formă de existență în închisoare nu este acțiunea, ci reflecția” (Cristea 2008: 34). Defensivitatea lui Nicolae Steinhardt este una intimistă, a confruntării cu sinele și transcendentul, așa încât ciclul supunerii devine o premisă puțin semnificativă pentru cea mai importantă incidență existențială: creșterea spirituală, împlinirea eului prin accederea la trăirea superioară a suferinței. „Ceea ce rămâne comun în aceste destine atât de diferite este valoarea deosebită pe care o capătă solidaritatea umană, sacrificiul – «pușcăria i-a transformat pe unii în sfinți», admite și pastorul Wurmbandt (1994: 232) (...). Cât privește sacrificiul lui Mircea Vulcănescu, el a ieșit demult din spațiul înțelegerii omenești. Sistemul menit să transforme oamenii în demoni sfârșise în a le oferi multora aripi de înger. (...) „să nu ne răzbunați”, a spus același Vulcănescu înainte de moarte” (Cristea 2008: 36).

Prin *Jurnalul fericirii*, Steinhardt instituie o identitate cu totul specială a eului narator, aflat la interstițiile unui *eu confesiv*, ale unui *eu literar* și ale unui *imediat*, marcat de istoria obiectivă. Instanța auctorială constituie o înmănunchere fericită de trăsături, venind dintr-un unghi de o polifonie stereo. Îmbinarea acestor trei voci determină autenticitatea scriiturii, în sensul devansării realității obiective, a subiectivizării absolute și a literaturizării extreme a artei pentru artă. Vocea totalizantă este o voce, în același timp, metatextuală, care se ridică deasupra tuturor referințelor de care abundă scriitura lui N. Steinhardt la înălțimea unei voci puse în fața unei limite, a unei voci care invocă o experiență indicibilă și revelatoare. A unei voci care își găsește verticalitatea interioară și forța de o impetuozitate implozivă pentru a înfrunta cu demnitate asperitățile existențiale imediate din lumea carcerii.

În spatele unui eu tonic și viguros se resimt mai întâi resursele fastuoase ale literarului și artisticului. Prin solida sa formație literară, Nicolae Steinhardt a reușit să adune o rezervă considerabilă pentru nutriția spiritului în îndelungile sale zile de penurie carcerală. Orice incident din lumea obiectuală și factuală a naratorului aduce cu sine o pledoarie în favoarea înțelepciunii livrești și constituie primul prag de transgresare a spațiului de privațiune. În fața muribundului Haralambie V., Steinhardt remarcă: „Îmi dăruiește și mie câtva timp și privindul, grăindu-i, mă copleșește convingerea că suferințele au un sens, că viața toată nu se poate să nu aibă sens. Ca-ntotdeauna mă obsedează formula lui Sartre – suntem osândiți la libertate – care nu-i lipsită de putere și nici de adevăr, chiar teologic. Și corectarea ei, de către Maurice Merleau-Ponty: suntem osândiți a da lucrurilor un sens. Sorin Vasilie: nu realitatea are importanță, ci adevărul (care-i altceva) și sensul. Patriarhul Atenagora: De ce îi este omului de astăzi foame? De iubire și de sens” (Steinhardt 1994: 95). Fondul consistent al lecturilor constituie prima treaptă a evadării la Steinhardt. A doua și cea definitivă este cea a descoperirii lui Dumnezeu, a trăirii divine în limitele eșafodajului carceral. Astfel, livrescul, formația intelectuală, devine cel mai important mobil al capacității devenirii împlinitoare a eului spiritual. Iar sentimentul divin antrenează o angajare pleneră a eului, la limita asumării proprii a forței transcendentului.

Referința sartriană pe care o face Nicolae Steinhardt în *Jurnalul fericirii* – „O frază cu totul creștină a lui J. P. Sartre: «Important nu este să spui: Iată ce au făcut din mine, ci: iată ce am făcut eu din ceea ce au făcut din mine»” – capătă aici mai ales o semnificație creștină, pliată pe opțiunea naratorului pentru ciclul evadării. Autorul refuză cu fervență și în mod sistematic resemnarea și pasivitatea, insistând asupra faptului că resemnarea este o înțelegere greșită a creștinismului: „Nenorocirea este că de veacuri de-a rândul – și acum mai mult decât oricând – până și neamuri de bună credință (mai ales ei) văd în creștinism un fel de vag și blând creștinism, bun pentru bigoți, creduli și ființe pierdute cu firea. În vreme ce e clocot, e scandal, e «curată nebunie», mai îndrăzneț și mai exigent decât orice teorie extremistă de aventură, e happening – e cel mai formidabil hapenning” (Steinhardt 1994: 176). Creștinii lui Steinhardt nu sunt niște fataliști, ci au libertatea opțiunii și își asumă deciziile la care recurg, nu pun, spre exemplu, răul pe seama altora, nu caută alți vinovați pentru răul care li se întâmplă sau nu pun totul pe seama destinului. În altă parte, dar în aceeași ordine

de idei, Steinhardt notează tranșant: creștinismul nu este prostie, toleranța nu înseamnă prostie. Și nici victimizare. Or, a căuta o posibilă cauzalitate a realității în orizontul ființei tale este cu adevărat o forță a depășirii lumii și o autodepășire demnă de transcendența autentică. O astfel de treaptă este ceea ce numește Steinhardt fericirea: „Creștinismul e dogmă, e mistică, e morală, e de toate, dar e în special mod de a trăi și o soluție și e rețeta de fericire. Mai că aș spune că e supradeconectare, supra-LSD. Pe lângă doctrina creștină, cerințele și rezultatele ei, toate stupefiantele și halucinogenele sunt leac băbesc, diluție Hanemann minimală, roabă neolitică” (Steinhardt 1994: 176).

Tot Steinhardt, în același context ideatic, scrie că credința în Dumnezeu nu ne împiedică niciodată să mergem la medic, iar recursul la medicină nu înseamnă o diminuare a încrederii în Dumnezeu, ci o ordine umană a voinței și vitalității de care suntem nevoiți să facem uz, întrucât avem un acces cu totul precar la registrul divinului pentru a ne lipsi de altceva, anume de instrumentele umane și logica proprie de acțiune. Autorul promovează, printre altele, o diversitate inepuizabilă a căilor de acces către divin, mai mult: orice acțiune făcută cu pasiune și implicare, cu sacrificiu și devotament, este o soluție transcendentă. Arta este un exemplu, prin excelență, în acest sens. Prin urmare, concepția creștinismului în viziunea lui Steinhardt este determinată de o dimensiune actanțială a eului, propulsată de inteligență, voință și inițiativă, care se îndreaptă în codirecție către vectorul divin al purificării și mântuirii.

Ciclul evadării la Steinhardt are deci o derulare cel puțin *dublă*, în cercuri concentrice. O dată are loc eliberarea de constricțiile și privațiunea detenției prin evadarea spirituală în credință, apoi are loc o evadare din dogma restrictivă. Astfel încât antifundamentalismul creștin din cartea lui Steinhardt reclamă o deontologie echilibrată a creștinului și denunță trei principii de bază care compromit doctrina și finalitatea ei eliberatoare: ideea de *contabilitate*, provocarea divinității prin *exigența unei minuni și afișajul* zgomotos al credinței. Steinhardt meditează adesea asupra liniștii sufletești, a eliberării și evaziunii prin reperarea echilibrului, a concilierii paradoxului creștin suferință-fericire.

Dar experiența carcerală, prin evadarea spirituală în credința creștină îi oferă eului spectacolul dedublării sinelui în identități dintre cele mai neașteptate: un eu al credinței, un eu al așteptărilor, al iertării, al com-

pasiunii, al înțelegerii, al resemnării, al renașterii etc. Regăsirea sinelui prin scăparea de limitele detenției și mizeria trupească, apoi ieșirea din sine pentru cunoașterea divină sunt două dintre cele mai spectaculoase etape ale devenirii eului în spațiul carceral la Steinhardt. Mediarea transcendenței este vizibilă în cadrul acestei evoluții. „Dumnezeu, atotștiutor, are preștiința reacțiilor și purtărilor noastre, dar nu ne silește să reacționăm și să ne purtăm într-un anume fel. Avem, neîncetat, opțiuni”. În același timp avem de a face cu o lume expansivă a credinței. Creștinul, deși botezat, care nu-și recunoaște creștinismul, trăiește o nobilă umilitate de a nu fi ajuns, de fapt, creștin. Această stare predefinită întreține ferveța evoluției interioare și a traseului inițiativ, întreține, în ultimă instanță, vitalitatea interioară. Căci creștinismul proclamă viața. Privirea sinelui către sine prin sinele divin nu este o apropiere a stabilității. Cunoașterea divină nu este o certitudine.

Evaziunea spirituală din spațiul restrictiv al detenției are ca primă condiție o anume sensibilitate a cunoașterii conținută în termenul arhaic *duh*. „Cred în quasi-identitatea acestor două cuvinte: duh și libertate. Cred că răpindu-i omului libertatea îl lipsim de pecetea duhului” (Steinhardt 1994: 250). Or, Steinhardt, nu doar că se produce în postura vocii de martor ocular al vieții de carceră, în cea de cunoscător efectiv al condițiilor de existență dincolo de gratii, ci este și un fin observator de principii și mecanisme ale funcționării unui sistem. Este pătruns de verva cunoașterii în profunzime a realității, iar creștinarea nu este un efect atenuant al raționalității, cum a remarcat însuși autorul, ci tocmai o treaptă superioară a concilierii paradoxurilor. Dar fericirea lui Steinhardt se înscrie în înțelegerea paradoxală a creștinismului: fericirea în ordinea divină are o altă logică decât cea telurică, prin urmare cea dintâi nu este ferventă, nu este vizibilă și nu e trecătoare.

„Citite astfel, scrierile celor trecuți prin lagărele și închisorile noastre depun o mărturie care stă peste ani ca o dovadă că ticăloșia, frica și invidia n-au izbândit deplin niciodată, și că deci putem să mai sperăm într-un viitor oarecare: dacă omenia, speranța și gustul pentru frumos au supraviețuit în fundul celor mai abjecte pușcării, înseamnă că umanitatea există. Este ceea ce observă și Richard Wurmbrandt care mărturisea la un moment dat că în pușcărie a învățat sensul adevărat al unor cuvinte ca „prietenie”, „toleranță” și „frumusețe” (Wurmbrandt 1993: 60)”

(Cristea 2008: 34). Pentru Nicu Steinhardt, experiența carcerală a însemnat o acutizare remarcabilă a nervului raționalității, al vitalității și al participativității la cunoaștere și înțelegere, astfel scoțând creștinismul din rândul dogmelor sterile și constrictive și conferind un sens inedit suferinței prin meditațiile despre fericire și bine.

Referințe bibliografice

Steinhardt 1994 = N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Cluj-Napoca, Dacia, 1994

Girard 1995 = R. Girard, *Violența și sacrul*, traducere de Mona Antohi, Colecția Totem, București, Nemira, 1995

Steinhardt 2000 = Nicolae Steinhardt, *Dăruind vei dobândi*, Colecția Homo religiosus, Cluj-Napoca, Dacia, 2000

Rădulescu 1998 = M. Rădulescu, *Istoria literaturii de detenție la români*, Prefață de Nicolae Balotă, București, Ramida, 1998

Cristea 2008 = D. M. Cristea, *O scurtă introducere în memorialistica detenției*, în „Philologica Jassyensia”, An IV, Nr. 2, 2008, p. 25-38. Disponibil: http://www.philologica-jassyensia.ro/upload/IV_2_Cristea.pdf. (Vizitat: 15.03.2014)

Abstract

Becoming the inner self in the detention space. Solzhenitsyn, Steinhardt, Müller (IV)

Keywords: *terror; detention; communist system; reflection; meaning of life; faith; happiness*

The text deals with different ways of accepting imprisonment among literary characters. In the fourth part, one of the three models approached is that of Nicolae Steinhardt's *Journal of Happiness*, which experiences detention as a chance to overcome the ego. Thus, the deprivation of the main character who adopted the Orthodox faith following the prison experience was, in fact, a sacrificial penance of the faith, the character thus experiencing a metamorphosis in terms of integrating the contradictions of life as a principle of happiness.

Ioan-Aurel POP

Semnificația românească și universală a Crăciunului

Romanitatea creștină occidentală folosește, pentru desemnarea Nașterii Fiului lui Dumnezeu, termeni derivați din latinescul *natalis*, *-is* (la acuzativ singular *natalem*) – *Noël, Natale, Natividad, Navidad* – pe când românii, urmașii romanității orientale, ca și unele popoare din preajma românilor, au, pentru denumirea aceleiași sărbători, termenul de „Crăciun” (cu variante). Acest din urmă termen a suscitât printre lingviștii români și sud-est europeni o serie de discuții aprinse, care au condus mai recent spre acceptarea provenienței sale din substantivul latin *creatio*, *-nis* (la acuzativ singular *creationem*). Literal vorbind, *creatio* înseamnă procreare, creare, creație, zămislire, pe când *natalis* ne trimite spre naștere, zi de naștere, sămânță, origine. La o privire mai atentă, cei doi termeni latini de proveniență a menționatei cuvinte romanice moderne sunt aproape sinonimi. Să mai notăm că în italiana modernă, de exemplu, cuvântul *creatura* desemnează copilul, făptura, pruncul, ființa. Este foarte probabil ca în românește cuvântul „Crăciun” să vină, într-adevăr, din latină sau să fi fost împrumutat prin stratul latin al limbii noastre, dar originile sale par mult mai vechi, par să fie indo-europene. De aceea, el a dat variante în albaneză (cu substrat iliro-trac), în unele limbi slave etc. În maghiară, el va fi pătruns din românește, cele două limbi manifestând mai multe interferențe interesante, observate și relevate demult de către specialiști. O altă filieră de explicare a numelui românesc „Crăciun” pornește din limba greacă. În prima parte a culturii creștine răsăritene (bizantine), când cultul în biserică era practicat în limba greacă, se utiliza pentru „Nașterea lui Hristos” sintagma *Gennéseos tou Hrístou*, în timp ce în limba populară, acest nume al sărbătorii era cunoscut în forma contrasă de *Christu génna*. Neînțelegerea de către vorbitorii de limbă greacă, de altă etnie decât cea greacă, prin

uitarea venită și din neutilizare, s-a șters transparenta, expresia sau cuvântul s-a opacizat. Deteriorarea formei fonetice inițiale a condus succesiv la formele orale **Christughina*, **Christugena*, *Cristuiena*, **Christúna*, **Crăstúna*, *Crășúna*, *Crăciúna*, *Crăciun*, forme din ce în ce mai îndepărtate de construcția inițială. Dacă acceptăm această etimologie, atunci Crăciunul românesc trimite la semnificația de „Nașterea lui Hristos”. Oricum ar sta lucrurile, cu cele două posibile filiere ale cuvântului „Crăciun” – latină sau greacă – trimit la vechi rădăcini indo-europene, adaptate în momentul Nașterii Mântuitorului semnificației creștine esențiale.

Mult mai important, în contextul de față, este termenul de „moș”, din sintagma „Moș Crăciun”. Asupra lui ne-a atras atenția nu demult doamna prof. Aurelia Bălan-Mihailovici, eminent lingvist, preocupat intens de o serie de etimologii grăitoare inclusiv pentru evoluția istorică a românilor. Evident, domnia sa, ca și alți cercetători, s-a întrebat ce rol ar fi putut să aibă un „moș” în asociere cu Pruncul Iisus abia născut. Întrebarea are sens numai dacă „Moș Crăciun” este foarte vechi, și nu o adăugire a timpurilor mai recente, cum se întâmplă de multe ori în mitologia populară. Cercetătoarea pornește de la substantivul „moașă” – un termen românesc vechi, comparabil cu albanezul *moshe*, „vârstă” – considerat de specialiști drept „cuvânt autohton geto-dac”, din zestrea tracică, adică, mai adânc, indo-europeană comună. Sensul cuvântului „moașă”, acela de femeie care aduce pe lume moșul sau copilul (nou-născutul), trimite și spre înțelesul primar al cuvântului „moș”. Moșul nu a fost de la început „bătrânul”, ci, dimpotrivă, opusul acestuia, mai exact „vlăstarul”, „mlădița”, „fiul”, „moștenitorul”. Aceste sensuri sunt înregistrate în limba greacă veche (limbă indo-europeană), în care există „*moschos*” și „*moscheia*” (pronunțat „moșos” și „moșeia”), dar și în româna medievală, în care „moșia” este proprietatea primului exemplar al unei familii lăsată moștenire spiței, familiei, neamului. Din „moș” și „moașă” noi avem verbul „a moși”, adică „a scoate moșul”, „a aduce pe lume moștenitorul”, cu sens de „întemeietor”, „cap”. Anunțarea venirii lui Mesia, ca trimis al Tatălui, este făcută de profeții mesianici ai Vechiului Testament, fiind exprimată clar în Cartea lui Isaia: „O **mlădiță** va ieși din tulpina lui Iesei și un **lăstar** din rădăcinile lui va da. Și se va odihni peste El Duhul

lui Dumnezeu, duhul înțelepciunii și al înțelegerii, duhul sfatului și al tăriei, duhul cunoștinței și al bune credințe” (Isaia 11, 1-2). Prin acest sens al cuvântului „moș” se clarifică și bătrâna sintagmă „Moș Crăciun”. Cel care se întrupează și se naște este Întemeietorul Creștinătății, așa cum Adam este cel prin care s-a creat umanitatea. „Hristos este Fiul unui Tată fără început, în sensul unui ascendent primordial” (Dumitru Stăniloae, în articolul *Moș Crăciun <moșul Nașterii lui Hristos>*, în „Lumea Creștină”, 25 decembrie, 1992). Prin urmare, „moșul” este mlădița, lăstarul, moștenitorul venit să ne mântuiască, adică însuși Pruncul Iisus. Cu timpul, sensul s-a schimbat, dar amintirea înțelesului original a rămas și ea poate să fie redescoperită prin etimologii. Explicațiile schimbării pot să fie mai multe. Moașa face „moșirea”, adică scoate în lume „mlădița”, „pruncul”, „moștenitorul”, dar ea este o femeie în vârstă, cu multă experiență de viață. Probabil, prin analogie și prin uitare, „moșul” a devenit cumva, treptat, în timp, echivalentul ei, adică tot un bătrân, în ciuda faptului că acesta era la origine opusul bătrânului.

Prin urmare, românescul „Moș Crăciun”, diferit deopotrivă de *Santa Claus*, *Father Christmas*, *Kris Kringle*, *Papa Noél*, *Pai Natal* etc., însemna, la origine, „Nașterea Pruncului Hristos”, adică tocmai ceea ce exprimă, în esența sa, de două mii de ani, marea sărbătoare a creștinătății. Între timp, odată cu laicizarea vieții, cu globalizarea ei, cu înmulțirea ideologiilor seculare, multe dintre conținuturile genuine, religioase ale Crăciunului s-au diminuat ori chiar s-au pierdut pentru publicul larg. Venirea „Moșului” însemna odinioară venirea printre noi a „Începătorului”, a „Întemeietorului”, a „Vlăstarului” lui Dumnezeu, trimis pe lume ca să ne mântuiască. Ulterior, Pruncul Iisus, contaminat în anumite părți ale lumii și de figura Sfântului Nicolae – aducătorul anonim de daruri –, a luat forma unui bătrân cu plete și barbă albe, ivit din adâncurile timpului și ale spațiului ca să ne aducă bucurii. De două milenii încoace, multe curente, forțe, regimuri, state, persoane și personalități au încercat să combată, să pervertească, să ascundă ori chiar să interzică Crăciunul. Românii – spre deosebire de occidentali – au trăit o asemenea experiență relativ recent, în cele peste patru decenii de comunism, când Crăciunul ar fi trebuit să cedeze locul „Sărbătorilor de iarnă” (mai ales Revelionului), iar Moș Crăciun să fie suplinat de „Moș Gerilă”. Experiența a fost

traumatizantă pentru cei mai mulți, dar, din fericire, nu a avut succesul scontat de autoritățile comuniste. Crăciunul a rămas Crăciun și a fost ținut cu și mai multă dăruire, din Ajun și până în a treia zi, de Sfântul Ștefan. De aceea, este cu atât mai de neînțeles înverșunarea unor lideri europeni actuali de la Bruxelles și de la Strasbourg care se încapățânează să schimbe rânduiala Crăciunului și a creștinismului în general. Nu contează dacă este vorba de hotărâri, de rezoluții, de indicații, de recomandări sau numai de insinuări. Multe dintre interdicțiile din istorie au început prin recomandări și indicații. Dacă acestea vin din partea unor foruri și persoane cu putere de decizie la nivelul Uniunii Europene, ele îngrijorează și conduc la reacții de nesupunere și de rezistență. După ce o autoritate de prim rang a Uniunii Europene a retras o recentă „recomandare” de a nu mai folosi numele de Crăciun, departe de a accepta absurditatea demersului, a promis o revenire cu aceeași idee nefericită, exprimată în altă formă. Or, aici nu forma, ci calea este complet greșită și nu conduce spre nimic bun, amintind de regimurile dictatoriale. Acești noi ideologi ai universalismului ateu nu înțeleg un lucru: creștinismul (ca și celelalte mari religii mondiale) nu a apărut prin decizia vreunei autorități pământe-ne și nu poate fi limitat ori interzis de vreo asemenea autoritate. Așa cum creștinii au învățat de mult timp să respecte Ramazanul (Ramadanul) sau Hanukkah, să le ureze musulmanilor, mozaicilor sau budiștilor sărbători fericite atunci când este cazul, tot așa nimeni nu ar trebui să fie ofensat de sărbătoarea creștină a Nașterii Domnului și nici de celelalte sărbători ale creștinătății. Credințele noastre sunt în sufletele noastre, dar au și forme de manifestare exterioară, extrem de importante. Câtă vreme aceste manifestări nu jignesc pe nimeni, ele se cuvin să fie binevenite pentru oricine. Iar sărbătorile creștine nu numai că nu sunt ofensatoare, dar vin cu generozitate, bucurie, dăruire, iubire și frăție universală. Ne-am luptat o istorie întreagă să scăpăm de discriminare, de etichete rușinoase și nedemne, să avem libertatea conștiinței, a exprimării, a cuvântului, a presei și am avut impresia că, în mare măsură, am și reușit. Este, de aceea, dezamăgitor să vedem azi cum credințele noastre sunt dirijate pe căi nefirești în propria noastră casă. Sau să constatăm că, sub pretextul „corectitudinii politice” sau al „discriminării pozitive”, suntem chemați să-i favorizăm pe unii în detrimentul nostru.

Crăciunul nu jighește pe nimeni, indiferent de credința sau de necredința sa, marea sărbătoare aducând în casele oamenilor și în lumea întreagă bunătațe, bucurie, daruri multe, îngăduință, iertare, iubire și, mai ales, încredere și speranță. Mi s-ar părea strigător la cer ca cineva sau ceva să le dicteze musulmanilor, mozaicilor sau altora cum să-și numească ceremoniile, sărbătorile ori personalitățile (figurile) religioase și așa fi între cei dintâi gata să protesteze contra unor astfel de intenții sau măsuri. De aceea, mi se pare elementar să fie lăsat creștinismul în voia lui, cu toate rânduiețile lui, cu sărbătorile lui, așa cum au fost ele botezate, cu mesajul lor de pace și de demnitate.

Abstract

The Romanian and the Universal Significance of Christmas

Keywords: *Crăciun; creatio; moș; Nativity; Baby Jesus*

The word *Crăciun* (Christmas) probably originated from an old Indo-European root that found its way into Romanian stimulated by the Latin *creatio* (accusative: *creationem*). However, a Greek route cannot be excluded, its meaning being the "Birth of Jesus". The significance of the substantive *moș* is nevertheless more important. In contemporary Romanian *moș* stands for an elderly (male) person, but in the archaic times of the language it meant "child", "newborn", "scion" (*vlăstar*), "twig" (*mlădiță*). Consequently, *moș* is the heir who has come to deliver us, *id est* Baby Jesus. Therefore, unlike Santa Claus, Father Christmas, KrisKingle, Papa Noël, Pai Natal etc., the Romanian name *Moș Crăciun* stood at the beginning for the "Birth of Baby Jesus".

Grigore FURTUNĂ

Sfinte sărbători, calendare, cronologie și mari încurcături (Fragment)

G.F. – absolvent al Facultății de Economie a Universității de Stat din Moldova, 1960.

Activitate în domeniul bancar – 41 ani, inclusiv la BC „Moldova-Agroindbank”

SA – 22 ani: președinte, vicepreședinte executiv și membru al Consiliului băncii. Economist emerit al Republicii Moldova.

Acum câțiva ani mă refeream într-un articol la așa-zisele „sărbători de iarnă”. Accentuam că sintagma respectivă exprimă o „convenție” tacită asupra unei noțiuni ce putea fi calificată drept categorie de tranziție, fiindcă în realitate orice fenomen, se știe, își are nume propriu.

Calendarele bisericii ortodoxe precizau, în acest sens, explicit: sărbătoarea creștină Crăciunul (Nașterea lui Iisus Hristos) și cea a Sfântului Vasile (coincide cu Anul Nou pe stil vechi). Calendarele oficiale de odinioară însă, din considerente politice și în scopuri ideologice, consemnau ca sărbătoare, Anul Nou, pe stil nou (în continuare – Anul Nou). Acestuia i se atribuiau multe elemente asemănătoare cu cele proprii Crăciunului (cu excepția aspectului pur bisericesc) și a zilei de Sfântul Vasile.

S-a urmărit astfel contrapunerea Crăciunului și substituirea acestuia din viața spirituală, expulzarea sărbătorii din deprinderile lumii creștine sub o formă care să nu bată la ochi, dar care să creeze iluzia că anume așa e normal. Apropo, generațiile ce au urmat s-au manifestat destul de receptiv la mimăria.

Timpurile și condițiile de pomină au început să dispară după 1990. Cât privește chestiunea calendaristică, pentru Republica Moldova aceasta continuă să rămână actuală și este mult mai sensibilă, mai complicată decât pare la prima vedere.

Anume ieșirea de sub dominația ateismului belicos a și dat naștere sintagmei „sărbători de iarnă”, aceasta fiind chemată să atenueze discordanța dintre cele două calendare – gregorian și iulian (preluat de ortodoxie) – utilizate în părțile noastre în virtutea unor tradiții de sorginte istorică și politică.

Ambiguitatea manifestată de guvernările ultimelor trei decenii în problema legiferării sărbătorilor creștine (Crăciunul, Paștele, Paștele Blajinilor, ziua Hramului din localitate etc.) a creat situații ce reclamă identificarea unui consens rațional între autoritățile statului și cele bisericești, în scopul statornicirii unor soluții plauzibile.

Pentru că este inadmisibil, ba chiar lipsit de rațiune să tolerăm ca „sărbătorile de iarnă” să fie marcate de la 25 decembrie și până la 15 ianuarie, perioadă când numeroși concetățeni, pe care n-aș risca să-i numesc credincioși, dar care se autoproclamă creștini, deja s-au deprins să serbeze Crăciunul și Sfântul Vasile „și așa, și așa”, adică o fac nu din convingere, ci din „comoditate”. De ce nu am beneficia de mai multe zile de odihnă/sărbătoare, consideră ei, de vreme ce statul oferă acest prilej? Dar, mă întreb, conștientizăm noi cum arată „dublele sărbători” în ochii copiilor, ce părere au despre noi, ca popor, țările europene, cu care mizăm să ne înrudit? Ne dăm oare seama ce încurcătură se produce în mintea tinerei generații de români basarabeni? Și cum explicăm imposibilul: Iisus Hristos nu s-a născut de două ori, după cum nici n-a înviat de două ori, cum să argumentăm, în așa caz, existența a două Crăciunuri și a două Învierii!?

În ajunul așa-numitelor „sărbători de iarnă”, în timpul și după expirarea lor, mass-media ne propune diverse relatări despre istoricul acestora, despre specificul, coloritul caracteristic pentru diferite popoare, confesiuni etc. Este solicitată pentru argumentare opinia istoricilor, literaților, clericilor. Drept că referințele vizează mai mult felul cum e la alte popoare. Sunt însă foarte modeste informațiile privind tradițiile și obiceiurile locale, conținutul și felul actual al manifestațiilor creștine din Republica Moldova.

De asemenea, presa abordează puțin și superficial circumstanțele de ordin politic și religios care au afectat și distorsionat sacralitatea ingenuă a sărbătorilor calendaristice și care au avut în partea stângă a Prutului un rol determinant în menținerea ritualurilor creștine conform „stilului vechi”.

Apropo de coexistența celor „două stiluri” ce rânduiesc sărbătorile religioase, inclusiv Crăciunul și Paștele. E cunoscut faptul că, de-a lungul secolelor, cronologia evenimentelor și a calendarelor bisericești constituie un neîntrerupt proces de împrumuturi, căutări, precizări, schimbări, multiple încercări de a le acomoda la necesitățile timpului și ale interesului personalităților (inclusiv conjuncturiste) de a formula argumente în favoarea alegerii unei sau altei versiuni. Din acest considerent, în calendarele creștine, pe de o parte, constatăm paralel două date calendaristice concrete, în funcție de caz, – 25 decembrie pe stil nou și 07 ianuarie pe stil vechi – sărbătoarea Crăciunului (ziua Nașterii lui Iisus Hristos), care sunt date (și nu zile fixe ale săptămânii!) constante, din an în an. Pe de altă parte, ni se oferă tălmăciri, diverse motivări, inclusiv astrale, chemate să explice (și să convingă) oportunitatea datei fluctuante (dar, totodată, zi fixă a săptămânii, duminică!) a altei Sfinte sărbători – Învierea lui Iisus Hristos (Paștele), care poate fi marcată în intervalul dintre prima duminică a lunii aprilie și până în a doua duminică a lunii mai, în dependență de anul concret. După cum se știe, Evanghelia nu oferă detalii despre data (ziua săptămânii) Nașterii lui Iisus. Ziua de 7 (inițial 6) ianuarie este o alegere convențională, aplicată conform calendarului iulian, introdus în anul 46 î.Hr. de către împăratul roman Iulius Cezar. De altfel, istoricul roman Sextus Julius Africanus este primul care în 221 d.Hr. propune data de 6 ianuarie drept ziua nașterii lui Iisus Hristos, alegere care, printre altele, pe parcursul anilor, până la aprobarea definitivă (cu corectarea în 7 ianuarie), cum afirmă unele surse, a fost supusă criticii drastice, inclusiv de către clerici. Iar 25 decembrie devine sărbătoare în urma revizuirii calendarului Iulian și după fireasca înlocuire a acestuia cu cel gregorian. Așadar, se impune de la sine concluzia că n-a existat și nu există un singur calendar bisericesc. A existat, există și va exista, după cum demonstrează istoria – alegerea unui sau altui sistem de indicare a sărbătorilor religioase. La finele secolului al XIV-lea, de exemplu, Biserica Catolică, cea Protestantă foloseau deja calendarul gregorian. Biserica Ortodoxă Rusă însă abia la începutul sec. al XVIII-lea s-a decis de calendarul bazat pe cronologia bizantină „de la Facerea Lumii”, alegându-l pe cel iulian. Adică a trebuit să treacă opt secole de la Botezarea Rusiei (Kievene), sec. X d.Hr., după care s-a făcut trecerea

la calendarul iulian, în vreme ce Europa deja de trei secole se ghida de cel gregorian. Se presupune că alegerea a fost făcută din solidaritate cu Patriarhia Constantinopolului și pentru a păstra distanța de Vatican. În februarie 1917 Rusia, ca stat-republică, a acceptat totuși calendarul gregorian. Biserica Ortodoxă Rusă, cea mai numeroasă în sfera ortodoxă, nu a consimțit această trecere, concomitent ori imediat după. Ulterior în viața acesteia au urmat evenimente atât de tragice, încât tema a fost definitiv abandonată. A fost, evident, iarăși o alegere. Situația bisericii ortodoxe ruse rămâne „conservată” până azi, fapt resimțit și de o mare parte de enoriași dintre Nistru și Prut (mitropolia cu influență precumpănitoare în acest ținut făcând parte din Patriarhia Moscovei).

Deci Biserica, de regulă, stabilește în mod aleatoriu calendarul în temeiul căruia își organizează viața religioasă și fixează zilele sărbătorilor. Este, prin urmare, o chestiune absolut internă a Bisericii. Dar în secolele anterioare acestea se făceau în coordonare cu autoritățile publice. Dacă e să examinăm problema respectivă raportată la America și Europa, cu foarte neînsemnate excepții, de asemenea constatăm existența unei concordanțe în chestiunea calendaristică între stat și biserica dominantă. Aceeași situație e și în România, patria noastră dintotdeauna. Timpurile se schimbă, cunoștințele umane evoluează: ceea ce mai ieri ni se părea o axiomă, astăzi nu mai prezintă o afirmație incontestabilă, mai degrabă o urmare a erorilor anterioare. Cum s-a întâmplat, de exemplu, în 1563, când s-a constatat întârzierea cu 10 zile a venirii Anului Nou – 1 ianuarie, ceea ce a generat trecerea la stilul nou cunoscut drept Calendar Gregorian.

Regretabil, dar n-am nicio iluzie în sensul proximei schimbări a atitudinii BORU (Patriarhia Moldovei) privind trecerea la stilul nou. Vom rămâne „pe vechi” atâta vreme cât Mitropolia Moldovei, supusă Patriarhiei Moscovei, va continua să se afle sub imperiul lumii ortodoxe ruse. În această reprobabilă conjunctură, legislativul Republicii Moldova are o misiune extrem de delicată, dar necesară: de a încerca o altă abordare, diplomatică, a chestiunii (conotațiile fiind de natură internă politică, economică, socială, inclusiv referitor la masele de concetățeni aflați dincolo de hotarele țării), deoarece absurditatea celor două zile de naștere ale lui Iisus Hristos (Crăciunul) și a altor sărbători creștine reclamă în mod imperativ o soluție.

Or, la drept vorbind, trecerea la calendarul gregorian, în viziunea multor concetățeni (o împărtășesc și eu), nu este o erezie și nu afectează temeliile

creștinismului, a credinței ortodoxe ca atare. Nu știrbește, de asemenea, nici o cărămidă din Templul ei. Trecerea la calendarul gregorian ar pune capăt încercărilor de a face politică din credință, ar contribui la facilitarea luării anumitor decizii de către stat, reglementând și omogenizând un șir de activități laice și religioase din perioada sfintelor sărbători de Crăciun, de Paște, precum și a sărbătorilor naționale.

În contextul evenimentelor remarcabile de peste an (fie creștine, fie laice), să accentuăm unele aspecte care se impun cu vehemență. Fiecare sărbătoare, natural, e bine să aibă față proprie, irepetabilă. Acum opt decenii sărbătorile aveau imaginea lor inconfundabilă. Popularizând informația despre tradiții și obiceiuri, ar trebui ca atenția principală și eforturile consecvente să fie concentrate asupra calității și autenticității lor, pentru că acestea frecvent abundă în kitsch-uri, denaturări și adaptări caraghioase.

De exemplu, se confundă ritualurile proprii serbării Crăciunului cu cele specifice serbării Sf. Vasile (Anul Nou); sau este dată uitării gradarea ritualurilor pentru bărbați, fătci, domnișoare, copii. Pe timpuri fiecare avea „nișă” sa, transformând Ajunul Crăciunului, ziua Crăciunului propriu-zis și săptămâna ce urma într-o lungă și frumoasă ghirlandă de manifestări, distracții, cu declamații vesele și vestimentație multicoloră. Dar și mai fermecător era ajunul Sf. Vasile, cu urători, cu plugari, iar dimineața – cu semănători.

Sărbătorile de altădată – Crăciunul, Sfântul Vasile, Boboteaza, Paștele etc. – nu erau ca cele de azi, mai mult petreceri corporative, care acum seamănă izbitor una cu alta. Modul actual de organizare a sărbătorilor stârnește adesea cel puțin nedumerire. Numai orașul post-sovietic putea da naștere la o asemenea încurcătură, când cel mai des echipe mixte – doamne și domnișoare colindătoare, bărbați și adolescenți urători și toți împreună semănători – merg cu uratul pe la întreprinderi, instituții, comasând colinda de Crăciun, urătura în ajun și semănatul de ziua Sf. Vasile într-un singur ritual; sau când se merge cu colinda, uratul și semănatul de Anul Nou la apartamentele de la etaj, la casele unor oameni absolut necunoscuți colindătorilor, urătorilor, semănătorilor.

Trecutul, nu tocmai îndepărtat, cu implicarea instituțiilor științifice și culturale de resort, ne poate oferi reperatele convenite în studierea și valorificarea tezaurului spiritual, sprijinul necesar în reanimarea și promovarea obiceiui-

rilor de Crăciun și de Sfântul Vasile. Dar, și acest lucru trebuie accentuat, în afară de lipsa de cunoștințe, deprinderi, o piedică serioasă în reabilitarea sărbătorilor autentice este teama noastră de a ne prezenta cumva primitivi, arhaici. În acest context, să nu uităm cât de mult ne încântă ritualurile vechi ale bavarezilor, tirolienilor, scoțienilor, spaniolilor, japonezilor, chinezilor, polonezilor etc. De ce nu am manifesta mai multă insistență în procesul de revenire la splendidele noastre tradiții și obiceiuri? În acest context, datorii suntem să orientăm întru valorificarea acestei bogate și netrecătoare zestre noile generații, pentru că numai ele vor fi în măsură să schimbe starea lucrurilor. Vom reinvia pietatea și farmecul sărbătorilor religioase și laice doar dacă vom înceta să politizăm chestiuni în care politicul, ideologia n-au ce căuta și în care unicul povățuitor trebuie să fie rațiunea, pragmatismul și grija pentru viitorul nostru. Să conștientizăm cu responsabilitate care este locul și rostul nostru pe această palmă de pământ, Basarabia, având obligația morală și demnitatea să supraviețuim cu chipul moștenit de la străbuni. Angajați în procesul modern de conexiune cu lumea civilizată, să ne elaborăm un calendar comod, deopotrivă valabil și viabil pentru toți cetățenii, care ar asigura marcarea importantelor sărbători de peste an și o conviețuire armonizată cu Europa, o organizare predictibilă a vieții particulare și a activității autorităților publice, a activității de antreprenoriat, de educație, un calendar care să oglindească elocvent schimbarea la față a Republicii Moldova.

Abstract

Calendar-related controversies in the Republic of Moldova

Keywords: *Julian/Gregorian calendar; orthodox church; Christian religious holidays*

Historical changes during the last 100 years have impacted and continue to impact negatively public life, economy and our spiritual existence, in particular. Aggressive atheism of the former Soviet State, as well as extreme conservatism of the Russian Orthodox Church, its parishioners being the majority between Prut and Nistru, have contributed to the divergent celebrations of the Holy Days, such as Easter, Christmas, New Year Day. Thus, all the mentioned significantly impede return to the national popular traditions. The article in question presents a set of arguments as to why these impediments need to be overcome as the Republic of Moldova is becoming more Europe-oriented and its population gradually evolves together with the lives democratic states.

Constantin ȘCHIOPU

Soare nou răsare. Florilegiu de poezie a obiceiurilor de iarnă

C.Ș. – prof. univ., dr. hab.,
 Facultatea Jurnalism și
 Științe ale Comunicării,
 Departamentul Teoria și
 Practica Jurnalismului,
 USM. Lucrări recente:
Comunicarea: greșeli și soluții
 (coautor Marcela Vilcu-
 Șchiopu), 2013; *Metodica*
predării literaturii române,
 Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,*
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori, Chișinău, 2010;
Manual de limba și literatura
română pentru clasa a X-a
 (coautor Marcela Vilcu-
 Șchiopu) ș.a.

Dominat de un profund sentiment patriotic, dar, cu certitudine, și dintr-o convingere proprie, ilustrul scriitor pașoptist Alecu Russo, în lucrarea *Cugetări*, afirma că „între diferitele neamuri răspândite pe malurile Dunării, niciunul nu are, ca neamul românesc, o poezie populară atât de originală, atât de variată, atât de frumoasă și atât de strâns unită cu suvenirile antichității”. Că scriitorul avea dreptate ne-o demonstrează și faptul că, la UNESCO, România figurează cu trei cuvinte (dor, doină, colind), care definesc, între popoarele lumii, specificul spiritual al românilor. Enciclopedie poetică nescrisă a poporului, doina este sinonimă cu însăși ființa românească. În ceea ce privește colindul, ce face parte din poezia calendaristică, el își are originile în cântările ritualice pre-creștine, care însoțeau începutul sau sfârșitul anului agrar, având rolul de a alunga spiritele rele și de a aduce fertilitate, rodire și belșug. Desconsiderate, etichetate ca primejdioase, atât doina, cât și colindul (inclusiv, colindatul pe la casele oamenilor) au fost interzise în perioada sovietică, fapt ce nu putea să nu aibă un impact negativ asupra generațiilor, în special, ale anilor '70-'80 ai secolului trecut. Cântecele de petrecere, de voie bună, umoristice, pseudopatriotice persistă

preponderent până în momentul de față în memoria colectivă a românilor din Republica Moldova. Mai mult: astăzi, tot din necunoaștere, se remarcă și tendința de confundare a colindului, respectiv, a colindatului cu cântecul de stea/umblatul cu Steaua.

Perioada mișcării de eliberare națională (în special, anii 1989-1990) a readus în prim-plan necesitatea revenirii basarabenilor la matricea spirituală românească. Valorificarea tezaurului popular autentic românesc devine una dintre preocupările specialiștilor din domeniul folcloristicii. Astfel, în 1990, la Chișinău, sub auspiciile și cu cheltuiala Societății culturale bisericești „Mitropolitul Varlaam” (președinte, protoieru Petru Buburuz), apărea cartea intitulată *Soare nou răsare*. Destinată publicului larg, selecția de colinde, urări de Anul Nou și de înscenări populare la sărbătorile de iarnă, prima antologie de acest gen alcătuită după 1944 în stânga Prutului și una dintre primele cărți tipărite cu alfabet românesc, a fost realizată de folcloristul Victor Cirimpei și jurnalistul Alexandru Bantoș. În prefața lucrării, intitulată sugestiv *La îndemâna iubitorilor de tradiții străbune*, Victor Cirimpei își mărturisește visul de mai mulți ani (imposibil să fi fost împlinit sub regim sovietic) de a oferi, prin această cărticică, „tuturor celor dornici de-a umbla cu Steaua, Colinda, Plugușorul, Semănatul, Sorcova, Capra, Căluțul, un mănunchi de creații, dintre cele mai reușite, ca datină și poezie, mai potrivite rostirii și mai ușoare învățării pe din afară, dar, totodată, și autentice ca substanță folclorică (nu scornite, falsificate, conformate politiciii de moment)”. După cum afirmă autorul cărții, textele incluse provin din prestigioase colecții, alcătuite de G. Dem. Teodorescu (1885), I. G. Sbiera (1888), Sim. Fl. Marian (1898), Mihai Costăchescu (1913), A. Viciu (1914), P. Gheorgheasa (1928), Petru Caraman (1933-1934), Monica Brătulescu (1964), I. Oprișan (1969), Iulian Filip (1983), Lucia Cireș (1984), precum și din fondurile de arhivă ale Academiei de Științe a Moldovei (înregistrări din 1987).

Diverse din punct de vedere funcțional, zonal și al stilului poetic, colindele respective sunt, pe bună dreptate, un florilegiu de poezie a obiceiurilor de iarnă. Cartea conține colinde pentru casă cu băiat mic (*Soare-mi pare că răsare*), pentru casă cu copil de leagăn, (*La poiana grecilor*), pentru orice casă (*Sculați, gazde, nu dormiți*), pentru casă cu băietan (*De pe vale-n ceea vale*), cu băiat mare (*Alei, lerui, leroi, Doam-*

ne), cu tineri căsătoriți (*Cea grădin', acea toloacă*), cu băiat mare de însurat (*Ce mi-e sus, pe lângă cer*), cu femeie măritată (*Crescut-ai, născut-ai*), cu tineri căsătoriți având copil mic (*În grădină – măr rotat*), colind pentru o pereche de tineri îndrăgostiți (*Buna seara, gospodari*) etc. Totodată, remarcăm și două cântece de stea: *Steaua sus răsare* și *Trei crai de la răsărit*.

Un compartiment nu mai puțin relevant al cărții îl constituie urările de Anul Nou, diverse în funcție de vârsta celor care le rostesc: urare a copiilor de vârstă mică (*Măine anul se-nnoiește*), urare a băietanilor (*Bună seara, bună seara*), urare a flăcăilor și a celor însurați (*Să arăm pe loc*). Tot din această categorie fac parte și urările la mersul cu semănatul și cu sorcova. Al treilea compartiment al cărții, *Înscenări populare la sărbătorile de iarnă*, include trei texte populare rostite la umblatul cu Capra (*Ța, ța, ța, la codrul verde*), cu Ursul (*Bucuroși, nebcuroși*), cu calul (*Hai, căluțele, la joc*). Pe lângă textele propriu-zise, cartea conține un *Glosar*, prin care se urmărește explicarea unor cuvinte cu nuanță regională (ex: taftur, șperlă, plocadă), a unor ziceri arhaizante, greu de înțeles. Este o intenție laudabilă.

Vom încheia această scurtă prezentare a antologiei Soare nou răsare reproducând un pasaj din postfața semnată de Alexandru Bantoș, redactorul și inițiatorul editării acestei lucrări: „... deși, până mai deunăzi au fost interzise și izgonite din conștiința noastră, de altfel ca și tot ce numim tradiție, «Florile dalbe» au alcătuit, aproape neconținut, misterioasa punte de legătură între tot ce fusese până la noi și existența noastră ca atare, pragul fără de care era imposibilă pogorârea în case și suflete a noilor speranțe. Revigorat la numai două săptămâni, prin «Plugușoare», «Căluți», «Capre» și atâtea altele prilejuite de sosirea primei zile a unui nou an, acest adevărat aisberg al tezaurului folcloric izbucnit în seara Ajunului de Crăciun, ne-a menținut în echilibru firea, ajutându-ne să supraviețuim. Colindele și urările ne-au îndreptat gândul, dar mai ales simțirea, spre ceea ce avem mai sfânt: glia strămoșească cu tot raiul de pe acest pământ, rai făurit prin munca fără istov, așijderi de noi”.

Menționăm, de asemenea, un detaliu relevant pentru antologia la care ne referim: având bunul de tipar semnat pe 31.10.90, cu un an și ceva înainte de implozia Uniunii Sovietice, cartea, în veșmântul literei străbune, într-un tiraj de 100 000 (una sută mii) de exemplare, a fost tipă-

rită la „Fabrica de imprimare ofset” din Tiraspol (O, tempora!, O, mores!) și a fost lansată pentru uzul marelui cititor în ajunul Crăciunului și al Anului Nou 1991. Plin de optimism și oarecum actual este următorul crâmpei din postfață: „Se pare alte vremuri, alte timpuri bat la poarta destinului nostru. A venit ceasul să le descifrăm cu dreptate miezul și mesajul, ascultând chemarea inimii, dar și a rațiunii, să ne închinăm strămoșilor, dar și lui Dumnezeu, năzuind că poate astfel ne va ajunge tărie să trecem

neprihăniți și luminați valul zbuciumat al devenirii și unirii noastre ca seminție. Să nu uităm că neamul, ca și această lume toată, au fost zidite prin jertfa celor ce au dăinuit aieva înaintea-ne. Or, folclorul nostru e tot o jertfă adusă pe altarul continuității noastre de peste veacuri și nu avem dreptul să-l dăm uitării. Reîntorcându-ne cu fața spre tradiții și obiceiuri, spre valorile perene, să pornim la drum nou, prieteni, cu vechea și mereu proaspăta urare: Când vom veni la anul, /să vă găsim înfloriți /ca merii, / ca perii, / în toiul primăverii!

Deci soare nou răsără peste neam și țară, iubiți cititori!

Să ne fiți sănătoși și mult mai voioși la anul și la mulți, mulți ani!”.

Abstract

The sun is rising again. Poetry flower of winter customs

Keywords: *Romanian customs; folklore; wish; winter traditions*

In the text, the author refers to the book *The sun is rising again*, a collection of carols, New Year and popular staging at the winter holidays, the first anthology of its kind composed after 1944 on the left bank of the Prut and one of the first books printed in alphabetical order, made by the folklorist Victor Cirimpei and the journalist Alexandru Bantș. The carols included in the book are diverse in terms of function, zonal and al poetic style. The collection contains the most successful creations, such as tradition and poetry.

Colinde la Crăciun

Sculați, sculați, boieri mari

(Colindă pentru orice casă)

Sculați, sculați boieri mari,
că vă vin colindători
noaptea pe la cântători
și nu vă vin nici c-un rău,
ci v-aduc pe Dumnezeu,
Să vă mântuie de rău;
un Dumnezeu nou născut,
în scutice învăscut.

Sculați voi, români plugari,
că pe cer s-a arătat
un luceafăr minunat,
inima să-ntinerească,
oamenii să înfrățească.
Cântă-n luncă păsărele,
la fereastră – rândunele,
noi vă zicem: să trăiți
întru mulți ani fericiți
și ca pomii să rodiți
și ca ei să-mbătrâniți!

Sub un cer mare, rotat

(Colindă pentru casă cu băietan)

Sub un cer mare, rotat,
frumos zbor s-a arătat –
zbor de fete și neveste,
de boieri și de cucoane;
dar în urma zborului –
un păun cu coada verde

și e (Ghiță) tinerel
 călare pe-un călușel;
 călușelul – frumușel,
 cu frâul de argințel,
 cu șaua de aurel,
 cu sfârcul de mătăsel.

Garofița din fereastră,
 rămâi, gazdă, sănătoasă!
 Și nouă, și dumneavoastră:
 la anul și la mulți ani!

Ce mi-e sus, pe lângă cer
(Colindă pentru casă cu băiat de însurat)

Florile dalbe, Ler,
 ce mi-e sus, pe lângă cer?
 E un negru mic norel.
 Nu e negru mic norel,
 ci (cutare) tinerel
 pe-un cal galben, grângurel,
 șaua-i luce-n aurel,
 scările-i – în argințel;
 iar biciul – cu măciulie
 și frâul – cu străgălie.
 Și-a plecat la vânătoare,
 vânătoare-nsurătoare;
 se-ntâlni c-o fată mare,
 de seamăn pe lume n-are –
 era zâna zânelor,
 Iana, sora Soarelui;
 și-a găsit-o și-a luat-o,
 în celar că mi-a băgat-o;
 în celar,
 în păunar.
 Soarele veste prinse-și-a,
 după ea trimisu-și-a;

trimis' zori
 căutători,
 luceferi ispititori;
 iar (cutare), tânărul,
 din guriță ce-mi grăia?
 „Ce vreți, zori
 căutători,
 luceferi ispititori?
 În tot locul să cătați –
 în celar să nu umblați,
 că d-o scăpa vreun păun,
 iau Soarelui d-un cal bun;
 d-o scăpa vro păuioară,
 iau pe sor-sa soțioară,
 c-am găsit-o ș-am luat-o
 și-n casă că mi-am băgat-o”.
 Iar (cutare), tânărul,
 să ne fie sănătos,
 și cu frați, și cu părinți,
 și cu noi toți d-împreună.

Crescut-ai, născut-ai

(Colindă pentru casă cu femeie măritată)

Crescut-ai, născut-ai
 pre cel verde-alun,
 Doamne-le,
 sus frunza-mi deasă.
 Jos, la rădăcină,
 la verde tulpină –
 leagăn de mătăasă
 cât vița în șase.
 În el cine șede?
 (Leana) cu ochi negri –
 coasă-mi, chindosește,
 primar ne-o privește,
 cu ochean ochește;

departe zărește,
departe pe mare
de-o corăbioară
neagră și smolită,
grea și-mpovărată
de grâu și bucate.
Nu-i grâu și bucate,
ce-s colindători;
ei vin colindând
și la val făcând,
de (Leana)-ntrebând:
– Leano, tu ochi negri,
ce ți-i cel din poală?
Ori ți-i frățior,
ori ți-i verișor;
ori ți-i surioară,
ori ți-i verișoară?
– Nu mi-i frățior,
nice verișor –
ăsta-i voine-al meu;
asear-a sosit
de pe ape reci
de la turci pribegi.
Tăceți și-ncetați,
să nu-l deșteptați –
de-l veți deștepta,
vamă va lua,
vamă
 peste seamă,
fir și ibrișin,
sculuri de bumbac,
curtea să v-o-mbrac;
curtea și curțașii,
și toți megieășii –
mărfuță frumoasă,
frumoasă, bănoasă.
Rămâi sănătoasă,
bună vreme-n casă!

În grădină – măr rotat*(Colindă pentru casă cu tineri căsătoriți, având copil mic)*

În grădină – măr rotat
 de flori albe scuturat,
 iară la tulpina lui,
 la tulpina mărunții,
 este-un pat de-aur curat.
 Iar pe pat ce-i așternut?
 Iarbă verde de la Prut.
 Și în el cine dormea,
 cine oase-și odihnea?
 Cuconița, cuconașul,
 iar alături – copilașul.
 La ușori –
 mănunchi de flori,
 pe la ușe –
 flori de ruje,
 la ferești –
 mere domnești,
 sus, pe grindă –
 flori de ghindă,
 pe podele –
 rândunele,
 la icoane – busuioc,
 da-v-ar Dumnezeu noroc!

Trei crai de la răsărit*(Colindă la umblarea cu Steaua)*

Trei crai de la răsărit
 cu Steaua au călătorit
 și-au mers, după cum citim,
 până la Ierusalim;
 acolo dac-au ajuns,
 Steaua lor li s-a ascuns
 și le-a fost lor de-ntrebare

naștere de-mpărat mare:
 „Unde s-a născut, – zicând, –
 un crai mare de curând?”
 Iară Irod-împărat
 auzind, s-a-nspăimântat
 și pe crai că i-a chemat
 și-n taină i-a întrebat;
 ispitindu-i vru setos
 ca să-l afle pe Hristos,
 și cu grai adăugat
 foarte lor li s-a rugat:
 „Mergeți voi de mi-l aflați
 și, viind, mă-nștiințați,
 să merg și eu să mă-nchin
 ca la Dumnezeu, deplin”.
 Craii dacă au plecat,
 Steaua iar s-a arătat
 și a mers pân'a stătut,
 unde-a fost pruncul născut.
 Si cu toți s-au bucurat,
 pe Hristos dac-au aflat.
 Cu daruri s-au închinat
 ca la un mare împărat.
 Și-napoi dac-au purces,
 pe altă cale au mers,
 așa după cum le-a zis
 îngerul noaptea în vis.
 Iară Irod-împărat
 foarte rău s-a tulburat,
 mare oaste-a ridicat
 și-n Betleem a intrat;
 mulți coconi mici a tăiat:
 pân la paisprezece mii,
 tot prunci tineri și copii,
 de doi ani și mai în jos,
 ca să afle pe Hristos.

Pe Hristos nu l-au aflat,
Domnul Sfânt l-a apărat.
Iar de-acum până-n vecie
mila ta, Doamne, să fie
cu dar și cu bucurie.
O, Hristoase, slavă ție!

Anul nou – cu bine, pace și sănătate
(*Sorcova*)

Sorcova,
veselă,
să trăiești,
să-mbătrânești
peste vară,
primăvară,
ca un măr,
ca un păr,
ca un fir
de trandafir,
ca laptele de frumos,
ca pietrele de vârtos,
tare ca piatra,
iute ca săgeata,
tare ca fierul,
iute ca oțelul –
la anul
și la mulți ani!

Texte reproduse din volumul
Soare nou răsare, Chișinău, 1990

Victor RAVINI

Cina cea de taină a ciobanilor din *Miorița*

V.R. – absolvent al Facultății de Filologie (Timișoara), al Facultății de Știința religiilor (Suedia) și al Universității Scandinave de Management. În țară a activat ca profesor de limba și literatura română, tehnician pe șantier. În Suedia a fost muncitor la Volvo, profesor de germană, engleză, franceză, literatură suedeză și istorie; a predat pedagogia la universitate; a lucrat în redacția Ord&Bild.

Membru al Uniunii Scriitorilor din Suedia.

Ultimele cărți apărute:

Miorița – Izvorul nemuririi și Barca veselă, Editura Alcor, București.

Vom analiza împreună aici câteva versuri din zece variante ale *Mioriței*, dintre cele 973 pe care le-am analizat într-o carte¹. Se știe că variantele *Mioriței* care sunt colinde sunt cele mai vechi dintre toate. De la ele s-au dezvoltat de-a lungul mileniilor doine, bocete, balade sau teatrul popular. Strămoșii ziceau că *Miorița* este un cântec bătrânesc, o noțiune amplă și greu de definit. Clasificarea *Mioriței* ca baladă e deficitară și discutabilă, deoarece balada relatează faptele unui erou vestit, care a existat cândva. Însă *Miorița* nu înfățișează un cioban adevărat, în carne și oase, ci un cioban simbolic, un personaj mitologic, ce reprezintă bunătatea și perfecțiunea umană. Aici vom discuta despre ceva mult mai important decât specia literară căreia îi aparține *Miorița*.

În cele zece colinde, putem remarca versurile care cuprind niște amănunte aparent ne semnificative. Nimic nu poate fi ne semnificativ într-un text arhaic. Mai întâi, aranjăm aceste amănunte în trei grupe:

a ciobanul este înlocuit cu un pui de căprioară care vorbește²;

b ciobanii se sfătuiesc, mâncând carne de miel și bând apă de izvor³;

c ciobanul le spune celorlalți să-i mănânce carnea și să-i bea sângele.⁴

Stilul, ritmul și conținutul ne fac să presupunem că versurile dintr-o grupă ar putea să aibă legătură cu versurile din celelalte două grupe. Amănuntele astea se pot lega unele cu altele în mod coerent, ca într-un mozaic. N-am cum să știu cum o fi fost linia melodică în aceste colinde. Aceste zece variante pot să provină dintr-o singură sursă, vreo variantă care s-a pierdut. Nu vom ști niciodată nimic cu certitudine, dar barim să știm, cât vom apuca să știm. Știm, deci existăm.

Vom compara versurile dintr-o variantă cu cele din alte variante și vom încerca să identificăm în ce context social și istoric au fost compuse. Viața de zi cu zi a oamenilor care au creat *Miorița* și ne-au transmis-o era altfel decât a noastră și nu puteau gândi la fel ca noi. Gândirea lor era mitologică și poetică. Gândirea noastră este logică, realistă. Cercetarea din perspectiva științei religiilor – care e interdisciplinară și apelează la toate științele și ramurile umanistice – ne poate ajuta să aflăm ce au vrut să spună autorii *Mioriței* cu mii de ani în urmă. Vom porni de la ipoteza că aceste versuri pot proveni din același original, irecuperabil pierdut. Le vom compara și alătura cam la fel cum se procedează cu cărțile din antichitate, care sunt recuperate pornind de la diferite copii incomplete, după manuscrise pierdute, în care copiiștii au făcut modificări. Vom încerca să ne apropiem de originalul pierdut, vom vedea ce modificări s-au făcut și vom afla cum gândeau strămoșii, în diferite epoci istorice. Vom obține amănunte suplimentare asupra evoluției meseriei de cioban și a etnogenezei străbunilor. O să ajungem să vedem că personajul principal din *Miorița* poate reprezenta un erou mitologic, ce își sacrifică în mod simbolic trupul și sângele pentru binele celorlalți. Cam la fel se întâmplă și în alte religii, cu alte personaje principale, independente unele de altele. *Miorița* nu poate fi influențată de cultura altor popoare. Să luăm pe rând cele trei grupe de variante:

Grupa **a**. Ciobanul este înlocuit cu un pui de căprioară care vorbește și e sacrificat în locul omului.

Corul colindătorilor zice că toți cei din familia pentru care cântă ei nu sunt acasă în acel moment, ci sunt plecați la vânătoare în pădure. Lăsăm la o parte faptul că familia lui e acolo lângă el, pe prispă și ascultă cu mândrie. În majoritatea colindelor, bărbatul din familie, căruia

i se adresează colinda, primește rolul ciobanului ce va fi sacrificat, iar uneori colindătorii îi pun numele în textul cântat. În această colindă, bărbatul colindat primește rolul unui pui de căprioară, ce va fi vânat de către familia sa, plecată la vânătoare. De data asta, nu vorbește personajul principal, ciobanul, ca în majoritatea variantelor, ci vorbește căpriorul. Textul ciobanului din alte variante este pus în gura căpriorului. Deci nu poate fi un căprior adevărat, zoologic, ci este năzdrăvan, ca și mioara din alte variante. Căpriorul sau mioara sunt personaje fabuloase, personificări ce simbolizează anumite aspecte umane, ca în orice fabulă. Am arătat în carte ce anume simbolizează mioara.

Nicio variantă a Mioriței nu prezintă ceva care s-ar fi petrecut vreodată în realitate. Toate variantele, oricât de diferite ar fi, prezintă un mit. De-a lungul mileniilor de transmitere orală, multe dintre variante ni s-au transmis modificate, deoarece societatea a făcut progrese materiale, iar felul de a gândi a evoluat de la idealism la materialism și de la *mythos* la *logos*. Textele variantelor au alunecat de la ceea ce la început a fost creat ca un mit, la ceva care acum poate părea o realitate.

Căpriorul zice să nu fie împușcat, ci să i se taie capul și să fie îngropat:

- Căci gazdele nu-s acasă,
Că-s în codri la vânat.*
- 5 *Și vânară ce vânară,
Numai pui de căprioară.
Căprioara zice-așa:
– Ho, ho, ho! Nu mă pușcați,
Numai capul mi-l luați*
- 10 *Și-l duceți și-l îngropați
În staulul oilor,
În jocuțul mieilor. (DLXXXVI: 929)*

Verbul de pe rândul 8 se referă la o pușcă. Pușca e un adaos târziu, ce înlocuiește arcul și săgeata sau sulița din alte variante, mai numeroase și mai bine păstrate. Nu putem data crearea *Mioriței* după asemenea cuvinte târziu introduse în text, cum au făcut unii cercetători.

Putem compara varianta din grupa *a*, citată mai sus, cu alte variante, în care ciobanul însuși spune această partitură:

- 15 – *Ho, ho, ho, nu mă pușcați.
Fraților și buni fărtați,
Numai capul mi-l tăiați.
Și acol' să-l îngropați
În strunguța oilor.* (LXXXV: 1038, DCLXV: 967 r. 14-16)
- 10 – *Ho, ho, ho! Nu mă pușcaț,
Numai capul mi-l luaț
Ș-acolo mi-l îngropaț:
În strunguța oilor,
În jocuțu mieilor.* (CCCXI: 714, DLXXXVI: 929)

Asemănarea dintre ce spune puiul de căprioară vânătorilor și ce spune ciobanul ucigașilor săi este semnificativă. Mai este încă o asemănare: ucigașii ciobanului sunt frații lui sau înfrățiți cu el la stână, iar vânătorii din colinda DLXXXVI: 929 (grupa **a**) sunt membrii familiei celui care joacă rolul puiului de căprioară.

Căpriorul vrea ca prin moarte să părăsească viața din pădure, pentru o îngropare la stână alături de miei. Își încetează viața de animal sălbatic pentru a fi eternizat printre animale domestice. Aceasta poate ilustra trecerea oamenilor de la cultura vânătorilor la cultura pastorală, de la viața în pădure la viața pe plaiuri. Trecerea de la o cultură la alta este celebrată printr-un ritual, care corespunde unui rit de inițiere a ciobanilor. Personajul principal din colindă părăsește stadiul social de vânător pentru stadiul de păstor. În toate celelalte variante ale *Mioriței*, personajul principal este un inițiat, consfințit să pască oi, *pe-un picior de plai*.

Puiul de căprioară, ciobanul din Miorița și țăranul colindat din ogradă sunt înălțați de la imagini vizuale la roluri într-o dramă rituală și de la ființe obișnuite la personaje mitologice. Toți trei pot fi termeni concreți în metafore care se referă la ceva abstract, suprasenzorial. Varianta în care bărbatul din familie e înlocuit cu puiul de căprioară și familia lui cu vânătorii din text face legătura dintre această familie și strămoșii lor, care cu mii de ani în urmă trăiau în principal din vânătoare. Toți participanții la colindă, cântăreți sau ascultători, călătoresc înapoi ca prin tunelul timpului până la acea vreme. Cu toții se reunesc mental și sufletește, în afara timpului real, cu toate neamurile lor, care an de an au efectuat același ritual.

Totodată ei se unesc în contemporaneitate cu toți compatrioții, care în același moment fac același lucru prin alte sate, oricât ar fi de îndepărtate, peste munți și peste ape, neumblate sau neștiute de ei. Fiecare dintre ei, pretutindeni, se reunește prin ritual cu întreaga societate care, așa cum spune Auguste Comte, se compune atât din cei vii cât și din morții celor vii (*L'humanité se compose de plus de morts que de vivants*). Mâncând un pui de căprioară, ciobanii se apropie liturgic de cei mai vechi strămoși ai lor și de momentul creației de la începutul lumii, numit de Mircea Eliade *in illo tempore* sau *ab origine*.

Toate variantele *Mioriței*, în special colindele, au fost de la început create ca o modalitate liturgică de a permanentiza memoria strămoșilor în inima și în conștiința urmașilor. *Miorița* nu poate fi un cadou dăunător, lăsat moștenire urmașilor, cum bălmăjesc unii. Nimeni nu lasă urmașilor ceva dăunător. Lasă tot ce a înfăptuit mai bun.

Oamenii arhaici, care au creat *Miorița*, au putut face atât descoperiri practice, pe care le știm prea-bine, cât și descoperiri în sfera psihică, suprasensibilă. Colinda, după cum se știe, este menită să dea auditorilor forță psihică și îi întărește pentru noul an care vine. Colindele pot da omului sentimentul că sufletul său (microcosmos) se unește cu toți oamenii (mesocosmos) și cu întreaga natură (macrocosmos). Auditorii participă la drama mitologică din variantele *Mioriței* și la parcurgerea drumului întregii societăți de-a lungul veacurilor. Miile de ani se comprimă în minute. Participanții la colindă cântă sau ascultă cu religiozitate și conștientizează conținutul acestui mit despre misterul vieții, morții și al naturii. Toate variantele *Mioriței* conțin un adevăr suprem, valabil pentru oricine, de pe orice meridian și de orice religie sau cultură ar fi, oricât de ateist ar fi. *Miorița* ne dezvăluie adevărul despre dimensiunea divină a omului, a vieții, a morții și a întregii naturi. Asta nu se poate vedea la microscop sau prin telescop și nici cu ochelari speciali, ci se vede prin cuget și cu inima, deschise spre poezie, spre minunea sau miracolul vieții și a tot ce vedem.

Ritualul din textul colindei, ca și colinda însăși, dovedește o continuitate de la vânători la păstori, o permanență socială, etnică, culturală, istorică și geografică. Colindele sunt dovada stabilității culturale și etnice a țăranilor români neclintiți, din Transilvania și până dincolo de fruntariile României, din străfundurile preistoriei încoace. Multe ver-

suri din variantele *Mioriței* sunt purtătoare de cunoștințe despre cultura arhaică a vânătorilor deveniți ciobani și pot fi o dovadă a etnogenezei și conștiinței etnice a românilor. *Miorița* este expresia conștiinței continuității românilor, din vremea strămoșilor, oglindiți în personajele mitologice din text, până la vremea când aceste texte au fost notate de folcloriști – fie aceștia români, unguri ca bănățeanul Béla Bartók sau nemți, ca timișoreanul Gottfried Habenicht.

Grupa **b**. Ciobanii se sfătuiesc, mâncând carne de miel și bând apă de izvor. Hotărârea se ia în timpul ultimei cine.

Puiul de căprioară al vânătorilor e înlocuit cu mielul ciobanilor:

*Ceialți legea-i făcea –
Mâncând carne de mioară
Și bând apă de izvoară –
Că pe străin să-l omoară* (XXXVIII: 574 r. 11-14, XLI:
576 r. 7-10, XLIV: 577 r. 8-10, XLVII: 579 r. 12-15,
XL:1014 r. 12-15)

Ciobanii pun la cale și fac legea. Am arătat în carte că nu este o lege juridică și care să regleze relațiile dintre oameni, ci o lege religioasă, ce reglează legătura oamenilor cu divinitatea. În toate limbile, sensul juridic al cuvântului *lege* a apărut mult mai târziu. Vasile Alecsandri, Grigore Alexandrescu și Alexandru Vlahuță, toți trei avocați, cunoșteau dreptul roman și Codul lui Napoleon, dar nu cunoșteau sensul juridic al cuvântului *lege*, ci ziceau *pravilă*. În scrierile lor, ca și în cultura populară orală, *lege* are sens exclusiv religios. Așa aflăm datorită citatelor luate din literatura orală sau cultă pentru a ilustra cuvintele din marile Dicționar al Limbii Române al Academiei și din alte dicționare. Chiar și în cele mai simple dicționare ale noastre, *lege* are două sensuri: 1. Sensul prim și mai vechi este religios. 2. Sensul secundar și mai nou este juridic. Interpretarea juridică a *Mioriței* ignoră dicționarele.

În două variante din grupa **b**, ciobanii se vorbesc mâncând carne de mioară și nu beau nimic:

*Ceialți s-o vorobit,
Mâncând carne de mioară,
Pe străin să mi-l omoară.* (XLI: 576 r. 7-9, XLIV: 577 r. 8-10)

Versul *Mâncând carne de mioară* poate fi lămurit cu trimitere la Max Weber și la Émile Durkheim, care spun că grupul are voie să mănânce animalul totemic în cadrul unor ceremonii speciale, pentru a influența lumea divină și ca să creeze o apartenență de grup cu alți oameni. Durkheim mai spune că în culturile tradiționale, religia pătrunde toate aspectele vieții și aproape toate acțiunile au o implicație religioasă. A mânca și a bea sunt cele mai simple activități, iar oamenii serioși fac acest lucru cu toată seriozitatea, ca un act religios. Durkheim zice: „Atunci când este permis să se mănânce animalul totemic, mâncatul nu e cu totul liber, ci trebuie mâncat în cantități mici. Depășirea limitelor e un sacrilegiu și poate avea consecințe grave. Este o obligație rituală a mânca animalul totemic în timpul anumitor ceremonii religioase și cu măsură, dar este exclus ca aceasta să fie luată drept o mâncare obișnuită. Dimpotrivă, mâncarea consumată în timpul ceremoniilor este sacră prin ea însăși și deci e interzisă pentru scopuri profane”⁵.

Ciobanii care mănâncă în aceste variante nu pot fi niște gurmanzi sau niște lacomi. Mâncarea în aceste variante are un scop religios și poate fi un sacrament. Ritualul are loc la vatră, locul central în cultul focului și care poate fi un altar sfânt al ciobanilor. În timpul ritualului, ei vorbesc despre legea divină și mănâncă animalul adorat, care îl înlocuiește pe conducătorul lor din frăție, baciul. Animalul mâncat reprezintă eroul mitologic sacrificat pentru a restabili ordinea din univers. Cu referire la Joseph Campbell⁶, acțiunea concretă din toate variantele *Mioriței* poate fi o metaforă pentru o taină sau un mister religios.

Ciobanii mănâncă pui de căprioară într-o singură variantă și miel în cinci variante. Putem trage concluzia că transmiterea orală a filtrat în mare măsură datele mai vechi din cultura vânătorilor și le-a înlocuit cu date din cultura pastorală.

Grupa c. Ciobanul le spune celorlalți să-i mănânce carnea și să-i bea sângele. Este ultima cină înainte de efectuarea ritualului, o cină de taină.

Sacrificiul uman în scopuri religioase e atestat în balada *Meșterul Manole* și la tracia lui Herodot. Însă canibalismul ritual nu e atestat nicăieri în preistoria spațiului carpato-dunărean⁷. Fochi respinge ideea că folclorul poate păstra „în plină epocă modernă, amintirea unor prac-

tici de un primitivism revoltător”. El susține că folclorul reflectă epoca modernă, contemporană sau foarte apropiată de noi. Presupun că Eliade face aluzie la Fochi, când spune: „Nu trebuie să ne lăsăm înșelați de 'contemporaneitatea' folclorului”. Eliade afirmă că folclorul din România păstrează elemente din cultura paleo- și pre-indoeuropeană. Desigur că datele despre acțiuni rituale din preistorie nu au nimic de a face cu vremea când au fost notate aceste variante de către folcloriști ca Fochi sau alții. Fochi a publicat variantele pe care le discutăm aici, însă nu le-a comentat. El condamnă cercetarea care discută versurile despre omor ritual și canibalism simbolic, cultic. Este greu de înțeles insistența cu care Fochi și alți cercetători exclud cercetarea folclorului, din perspectiva altor științe decât folcloristica, precum și pretenția lui, a lui Eliade și a multora de a de-mitologiza *Miorița*.

Cu totul altfel gândește Jess Byron Hollenback, profesor de istorie comparativă a religiilor la universitatea din Wisconsin. Acesta afirmă cu hotărâre: „O înțelegere deplină a documentelor și atitudinilor folclorice nu se poate obține prin 'de-mitologizarea' acestora și prin curățarea de rămășițele de miracole care par neplăcute pentru intelectul nostru, ci mai degrabă trebuie să facem un efort să identificăm mai cu grijă acele experiențe ale oamenilor, care i-au putut inspira”⁸.

Știința religiilor nu poate exclude cercetarea acestor versuri din variantele *Mioriței*:

- *Lasă-i cum o vrea,*
- 60 *Măcar carnea (de) mi-o mânca.* (DCLXXXVIII: 981)
- 80 *Lasă-i cum or vrea,*
- Ei de m-or mânca;* (CXVII: 1065)
- 21 *Dar grăiau de tine*
- Capul să ți-l iei,*
- Sângele să-ți beie.* (DCLXXXV: 979)
- 6 *Și cei opt se sfătuiesc*
- Capul lui ca să mi-l iei*
- Și sângele să i-l beie.* (CXX: 1069)

Romulus Vulcănescu citează ultimele trei versuri fără să numească sursa. El spune că acțiunea este o pedeapsă cu „un caracter incredibil” și că e influențată de legende și basme în care e vorba „de vânătoarea de

capete”, dar nu precizează care sunt acestea. El își întemeiază concluzia pe bizara afirmație că asemenea date nu se mai găsesc în alte variante ale Mioriței⁹. El ignoră că aceste date se găsesc în variantele citate mai sus din antologia lui Fochi, cu toate că el se referă la această antologie în alte situații. E scuzabil că nu știa ce conține antologia pe care o ținea în mână, întrucât ambii lucrau și publicau sub același acoperiș, al Academiei.

Ciobanul spune *Măcar carnea (de) mi-o mânca*¹⁰. Putem compara cu ce spune Iisus: *Luați, mâncați; acesta este trupul Meu* (Mat. 26:26; Marc. 14:22; 1 Cor. 11.24). Orice legătură directă între Biblie și *Miorița* este exclusă, oricât și-ar dori așa ceva unii sau alții. Există o bine-cunoscută axiomă care zice: Creația folclorică nu are nevoie să se inspire de la firimiturile căzute de la masa la care s-au scris cărți. Scriitorii Bibliei și cântăreții *Mioriței* vorbesc de o mâncare cultică, simbolică. Acest fenomen e răspândit în multe religii, care nu pot avea nicio legătură una cu alta. În ambele texte este aceeași metaforă, ce descrie același fenomen, universal răspândit. *Miorița* folosește simboluri care numai parțial seamănă cu simbolurile creștine. În România, țara vinurilor, ciobanii din varianta *Mioriței* nu beau vin, ci apă de izvor. Apa băută ritual în loc de vin este un detaliu ce poate ajuta la o datare relativă. *Miorița* poate să fi fost creată într-o epocă anterioară culturii viței de vie. *Miorița* poate fi cu mult mult mai veche decât vremea lui Burebista, care știm că era exasperat de proliferarea peste măsură a podgoriilor și a ordonat bine-cunoscutul program de austeritate, ce l-a făcut nepopular.

Eliade arată că, pentru români, Iisus este important ca personaj mitologic, iar istoricitatea lui e mai puțin relevantă. Răspândirea timpurie a creștinismului în România, fără uciderea misionarilor ca la vikingi și fără poruncă de la stăpânire ca la alte popoare, se poate datora *Mioriței*. Daco-romanii au putut vedea asemănarea dintre sacrificiul lui Iisus și sacrificiul ciobanului din *Miorița*, ambele săvârșite în vârful unui munte și ambii eroi fiind păstori. Muntele și ciobanul sunt simboluri cunoscute bine în toate culturile arhaice. *Miorița* a putut ușura răspândirea și integrarea creștinismului la români.

Guthrie scrie că vechii greci celebrau o comuniune primitivă în care mâncau carnea și beau sângele zeului sub formă de animal. Euripide menționează acest fenomen. Ceremonia mâncării crude a animalului

era actul final al unei drame în care dansuri, cântări din fluier, strigături și alte manifestări erau o pregătire psihologică foarte necesară în cultul lui Dionysos¹¹. Cina din *Miorița* poate fi comparată cu alte comuniuni religioase din alte culturi vechi, bine cunoscute. În aceste zece variante ale *Mioriței*, de care ne ocupăm împreună, nu poate fi vorba de un canibalism real, ci simbolic. Eroul mitologic din variantele grupei *c* este mâncat sub formă de mioară, ca în variantele din grupa *b*. Guthrie mai spune că aceste rituri aveau menirea să aducă fertilitate și sănătate pentru turme și cirezi. El afirmă că riturile nu aveau o specificitate geografică, ci erau caracteristice pentru stadiul de dezvoltare din culturile de atunci și erau rituri universale, larg răspândite.

Colindele din grupa *c* au fost culese de la români din regiuni periferice, în afara actualelor hotare ale țării. Lingvistul italian Matteo Bartoli a formulat teoria că zonele periferice ale unei limbi sunt mai conservative decât centrul cultural. Teoria lui poate fi valabilă și pentru aceste poezii populare, ce conțin aspecte mai arhaice decât celelalte variante, culese în interiorul țării. Multe elemente și aspecte arată că *Miorița* poate oglindi perioada de trecere de la paleolitic la neolitic. Se știe că în acele vremuri de trecere s-au făcut descoperirile ce stau la baza civilizației actuale: păstoritul, agricultura, ceramica și țesutul. De bună seamă că *Miorița* este un produs al contextului social și istoric în care a apărut. Unele aspecte ale vieții și obiceiurilor ciobanilor de atunci s-au putut păstra în poem. Fără îndoială, scopul autorilor anonimi este de a prezenta ceva ce se petrece în sufletul ciobanului, nu și în realitate. Au preluat imagini concrete din realitate pentru a ilustra noțiuni și idei abstracte.

Ion Filipciuc zice: „Ciobanul din *Miorița* nu este o victimă, ci un ales, un sol, un reprezentant al comunității”. Alexandru Amzulescu afirmă că „*Miorița* nu a fost niciodată povestea unui înverșunat omor ca atare”. Victor Kernbach susține că uciderea din *Miorița* e un „omor ritual” și că „moartea este o moarte inițiativă rituală a ciobăniei”. Concluziile analizei de mai sus confirmă afirmațiile lor, ale lui George Călinescu și ale altora că *Miorița* nu e relatarea unei fapte reale, care s-ar fi petrecut cândva, undeva, ci este un mit.

Și iată-ne ajunși cu analiza noastră la concluzia că personajul principal din toate variantele *Mioriței* este un erou într-o dramă sacră cu conținut

mitologic. Avem confirmarea că *Miorița* este un mit. Cine mai crede că *Miorița* prezintă o crimă adevărată pentru jaf și nu acceptă că este un mit are dreptul să rămână la ce îi place să creadă. Nu are nevoie să dovedească ce crede, întrucât nu poate prezenta dovezi. Mulți înțeleg *Miorița* ca o tragedie. Au tot dreptul.

În toate variantele *Mioriței*, ciobanul este un personaj mitologic, oricât nu le-ar plăcea asta multora. Ciobanii de pe orice munte din Carpați puteau efectua un ritual, ca un teatru popular, în care baciul lor juca rolul unui personaj mitologic. Pe munte, spectatori erau elementele naturii, specificate în text. Dacă balada *Meșterul Manole* pornește de la un sacrificiu uman real sau imaginar este la fel de greu de dovedit ca și existența istorică a altor personaje mitologice. În *Miorița* nu este niciun sacrificiu uman. Nu se petrece niciun omor.

Chiar dacă aceste două personaje literare ar putea porni de la niște oameni în carne și oase, e foarte posibil ca relatările despre ei să fi fost înflorite literar, spre a putea transmite un mesaj mai important pentru posteritate, decât adevărata lor biografie. Putem compara personajul Hamlet al lui Shakespeare cu Hamlet cel adevărat, descris de Saxo Gramaticus. În cronică lui Saxo, Hamlet e un prinț care a dat o lovitură de palat reușită, s-a încoronat rege și a murit de moarte naturală la adânci bătrânețe, înconjurat de nepoți și strănepoți. Prea puțin interesant pentru literatura universală. Dar ce a reușit Shakespeare să facă din Hamlet al lui Saxo? Cea mai impresionantă tragedie din istoria literaturii universale. Mai degrabă a doua, după cele patru Evanghelii, dacă citim aceste patru variante ale vieții lui Iisus fără prejudecăți, ca pe niște capodopere ale literaturii. Sau poate după *Luceafărul* lui Eminescu și *Miorița*, așa cum este înțeleasă ca o tragedie, de către cei ce o citesc ca pe un text exoteric. Se poate citi și așa.

Însă dacă citim *Miorița* ca un text esoteric, ca un mit și dacă înțelegem abstracțiunile, *Miorița* nu mai este tragedie, ci e un ghid spiritual de înălțare sufletească spre cele mai înalte sfere ale poeziei și spre trăiri luminoase sublimă. La nivel esoteric, deci ca mit, *Miorița* este printre cele mai luminoase și mai înălțătoare capodopere din literatura universală. Oricum am citi-o, ca mit luminos sau ca tragedie întunecată, *Miorița* este cea mai veche operă literară, anterioară perechii de Gânditori de la Hamangia, așa cum am argumentat pe larg în carte.

Note și referințe

¹ Victor Ravini, *Miorița. Izvorul nemuririi*, București, Alcor EDIMPEX, 2017, cu considerații critice ale unor specialiști la ediția din 2016.

² Varianta DLXXXVI: 929, culeasă în 1956 în Răstolița, comuna Toplița, din Transilvania. Cifrele romane reprezintă numărul variantei din monumentala antologie a lui Adrian Fochi: *Miorița*, Editura Academiei, 1964. Cele trei cifre arabe arată pagina la care începe varianta. Litera r. precizează al câtelea rând, adică vers. Versurile pot fi pe pagina următoare.

³ (XXXVIII: 574, în 1920, la Rodna, Năsăud; XLI:576, în 1944, Maieru, Năsăud; XLIV:577, în 1955, Leșu, Năsăud; XLVII: 579, în 1926, Rebra, Năsăud; XL: 1013, fără an, Herina, Bistrița)

⁴ (DCLXXXV: 979, Basarabia; DCLXXXVIII: 981, Valea Timocului, la sud de Dunăre; CXVII: 1065, Valea Timocului, publicată în 1941; CXX: 1069, Biești, Basarabia, publicată în 1930)

⁵ (Where eating the totemic animal or plant is permitted, the eating is still not entirely free but is limited to small amounts at a time. To exceed this limit is a ritual offense and has grave consequences. ... The fact that it is ritually obligatory to partake of the totem during certain religious ceremonies (moderately, at that) in no way implies that it ever served as ordinary food. Quite contrary, the food eaten during mystical meals is sacred in its essence and hence forbidden to the profane.) Émile Durkheim, *The Elementary Forms of Religious Life*, The Free Press, New York, 1995, p. 128-129.

⁶ Joseph Campbell, *The Inner Reaches of Outer Space. Metaphor as myth and as religion*, New World Library, Novato, California, 2002.

⁷ Poezia *Ciobanul* culeasă de George Munteanu nu este o variantă a *Mioriței*. Personajul principal e un șmecher care a transformat fetele din sat în oi și le-a luat cu el la munte. Bărbații tineri îl omoară și îi mănâncă inima pentru ca blestemul să se spulbere:

Ei așa se sfātuia:

„Către sară să-l prindem,

Bucățele să-l tăiem,

Inima să i-o mîncăm,

Blestemu să-l dezlegăm,

Fetele să le luăm

Și către sat să pornim” (George Munteanu, *Folclor din Suceava*, ESPLA,

București, 1959, p. 10-14).

Această poezie nu poate fi un text religios și nu e vorba de canibalism real sau religios. Este o poezie didactică, al cărei scop e să imprime valori morale în bărbații tineri. Stilul, ritmul și rima nu au aspectul unui text religios, ci sunt tipice pentru poeziile populare umoristice. Tonul e hazliu și insinuant.

Există însă o tradiție culinară cu aspect religios, puternic răspândită la români. Ancheta de folclor a lui Nicolae Densușianu consemnează obiceiul cu mucenicii sau bradoșii și alte prăjituri rituale în formă de oameni sau de capete de oameni, cu gât, și care se mănâncă la 9 martie, în special de către femei. Prin unele părți, aceste prăjituri nu trebuie duse la biserică, cu toate că se zice că amintesc de mucenicii creștini (Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la ches-*

tionarele lui Nicolae Densușianu, București, Minerva, 1976, p. 10-14, 210-214). Nicolae Densușianu a făcut ancheta în anii 1893-1896. Aceste prăjituri rituale cu imaginea unor capete de oameni, mâncate de femei, nu pot fi dovada unui canibalism arhaic real, ci pot fi reminiscențe de magie *in efigiam* de pe vremea amazoanelor, care ar fi putut mânca prăjituri cu imaginea (efigia) vrăjmașilor. Sau poate că sunt și mai vechi, din paleolitic. Miile de statuete feminine din paleolitic găsite adesea nu au cap. Arheologii nu au găsit niciun echivalent masculin din paleolitic. Echivalent masculin apare abia în neolitic, ca la perechea de Gânditori de la Hamangia.

⁸ A fuller understanding of these documents and folkloristic attitudes does not arise from “demythologizing” them, from clearing out the residuum of miracle that seems so intellectually offensive to us, but rather from making the effort to more carefully point to those human experiences that might have inspired them. (Jess Byron Hollenback, *Mysticism. Experience, Response, and Empowerment*, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1996, p. 300).

⁹ Romulus Vulcănescu, *Etnologie juridică*, Editura Academiei, 1970, p. 240.

¹⁰ (DCLXXXVIII: 981 r. 60)

¹¹ This primitive communion was achieved by consuming the flesh and blood of the god in his animal form, a culmination which we have seen referred to by Euripides. (...) analogies suggest that the raw feast was the final act of the drama, for which the dances, flute-playing, shouting and any other features were a very necessary psychological preparation. (W. K. Ch. Guthrie, *The Greeks and their Gods*, Methuen & Co. Ltd., London, 1950, p. 49).

Abstract

The Last Supper of Shepherds in *The Lamb*

Keywords: *folklore; lamb; last supper; shepherd; Miorita; Victor Ravini*

Different versions of the folklore poem *The Lamb* keep information from ancient times of hunters and about the transfer to shepherding as well about the totemism and symbolic cannibalism of the mythological hero, similar to other religions.

Vitalie VOVC

V.V. - poet, scriitor, publicist, blogger, stabilit de mai bine de 20 de ani la Paris. Născut la 18 iunie 1977, Bălți. Este absolvent al Universității de Stat „Alecu Russo”, Facultatea de Limbi și Literaturi străine, Bălți. Master la Sofia (1999), Master la Universitatea Paris 9 „Dauphine” de la Paris. Autor al volumelor de proză scurtă: *Alertă oranj sau Pe alocuri, viscole* (2017, Editura Prut), de poezie și în realitate s-au întâmplat următoarele... (2018, „Marele Premiu Ion Vinea”, București, pentru debut în poezie) și *Mesaje pentru burta de rechin* (Editura Univers educațional, Chișinău, 2022).

Dragă Herman

dragă Herman,
 îți scriu aceste rânduri sperând că ești vesel.
 că stai cu o bere rece în mâna dreaptă
 și cu o țigară în cea stângă.
 ori invers. dar nu cred: parcă te știam dreptaci.
 stângăciile nu au fost niciodată punctul tău
 forte.
 azi am decis că te cheamă Herman.
 citisem despre un Herman într-o carte
 deșteaptă
 și m-am gândit că o să-ți placă.

parcă te văd în pubul ăla scoțian cu un IPA
 amar,
 berea ta preferată, explicându-le tuturor cum
 stau lucrurile
 pe această lume
 și ei te ascultă, și lucrurile stau
 exact așa precum le-ai așezat tu.
 uneori se mai duc de-a dura
 atunci când din greșeală le administrezi un
 uppercut
 cu aceeași dreaptă.

nu te-a preocupat niciodată,
 dragă Herman,
 ce se întâmplă cu ele după...
 când se năruie totul precum figurile de domino.

află, dragă Herman,
că pe aici berile sunt la fel de amare,
doar că aduc mai puțin a hamei,
diminețile sunt reci și condensează
lejeritatea aburindă a lumii
și ea curge peste noi.

e umed, iar tu, dragă Herman, așa și nu ne-ai trimis
ciorapi din lână de Merinos ...
așa că mai răcim din când în când ...
în rest, parcă suntem bine:
nu mai sunt chiar așa de multe piese de domino
când stai să socioți ...

iar dacă rămâne câte una răsturnată
tot nu-i bai: unde s-a văzut
o lume cu toate piesele în picioare?

dezgheț

Timidă
Ca un copil ciopliind
În chipul unui străin,
Primăvara,
Sfidând cataracta iernii,
Se strecoară, verde,
În retina ochiului
Prins în cristale
Simetrice de gheață.

Perfidă
Această topire a iernii,
Copilăroasă...
Hai, fii cuminte!
Hai, fii serioasă!

Și iată văd o trecătoare –
 Cumpără pâine lăcrimând.
 Te doare?
 Nu am nimic, băiete, nu am nimic.
 E doar blestemata de
 Primăvară...

Și iată plâng fără vină
 Oameni în stradă,
 Și-alerg de la unul:
 Te doare?
 La altul:
 Te doare?
 Te doare?
 Te doare?
 Te doare?
 Te doare?...

N-avem nimic, băiete,
 Simțim doar așa, un fel de...
 Dezgheț...
 N-avem nimic, băiete, n-avem nimic.
 E doar (ne)simțita
 De Primăvară...

apele acestui pământ

și-o răchită plânge mai repede
 decât toate apele acestui pământ
 adunate grămadă în pumnul tău de cristal
 maiul timpului a crăpat exact în două
 născând orfani pe nicovală
 măsurătorile se fac în cozi de hârleț
 iar gropile morților – în lungimi de sprâncene
 prășitorii au ieșit la vânat de harpii
 iar vânătorii seamănă porumb de măligă

să aibă cu ce prinde pește
 în apele acestui pământ
 adunate grămadă în pumnul tău de cristal
 colecte de zaruri pentru orfani
 poate-or avea noroc să le cadă
 unul cu sfârșit ca în sălile de cinema
The End, Fin, Конец, Ende, Fine etc.
 atâtea variante fericite
 ale zborului de harpie
 lipsit de scurgere definitivă
 maiul timpului a crăpat exact în două
 mase corporale identice
 o, Thor! ia-ți ciocanul de sub secera
 prășitorului și sfarmă și nicovala în două
 să auzim din nou fierarii
 de la cele două capete ale vremurilor
 bătând la potcoave pentru peștii
 care vor înota grăbiți unii spre alții
 prin apele acestui pământ
 adunate grămadă în pumnul tău de cristal,
 sfărâma-l-ar zeii cu sprâncenele lor!

traversarea

bunicului meu, ștefan ilașciuc
 „laptele negru din zori te bem când e noapte
 la amiază te bem te sorbim dimineața și seara
 te bem și te bem”,
paul celan, „tangoul morții”

„стой, кто идёт, стрелять буду!”,
 îi strigă unealta de cioplit din zile a lui mosin de pe celălalt mal.
 трёхлинейка de departajare a liniilor lui cu sinele:
 unu – pentru ana;
 doi – pentru fecior;
 trei – pentru fica din viitor.

dar el intră dezgolit în apă, roșie de dorul trecerilor,
 și apa îl cuprinse până la glezne,
 și apa îi îmbrățișă coapsele,
 și apa îi muiase carnea începuturilor,
 și apa îi învălui torsul alb ferit de soare încă din naștere,
 și apa i se agățase de gât ca un copil îngrozit
 în clipa despărțirii iminente,
 lăsându-i la suprafață doar creștetul capului
 care se cuvenea să-l țină sus, întotdeauna să-l țină sus
 cât durează traversările.

„стой, кто идѣт, стрелять буду!”
 strigă depozitara și mărinimoasa semănătoare
 de chihlimbar a câte 7,62 mm diametru fiecare,
 în numele tatălui tuturor popoarelor și al fiului netrădat încă,
 și al duhului întotdeauna gata, roșu, fără de duh,
 duhnind a sânge și a moarte!

„пуля – дура, штык – молодец!”
 se revoltă baioneta de la capătu-i, dornică să intre ea prima în carne –
 instinct de violator în / de grup –
 căci rusește ea se declină la masculin –
 și uită de începutul suav feminin din română:
 baioneta devine штык / pula – хуй.

și, în această sfadălaie asasină a lancei cu întregul,
 el înainta sfidând perfectivul
 ca un passe-partout trecând prin zidurile orașelor ce aveau să ardă,
 ca un general prin diviziile ce aveau să moară în 43 sub stalingrad
 sau ca omul lui h.g. wells, invizibil de 43 de ani deja.
 43... și el care nu avea decât... 21.

4-3-2-1-0 – numărătoare inversă spre vârsta mea de atunci.
 și l-a văzut acest râu al dorurilor noastre înaintând prin propria-i
 scurgere în viitor, înaintând în pofida și în îndărătul trădărilor
 și uitărilor, și abandonărilor,
 el, începutul-bărbat înaintând spre lăcașul-femeie,
 înaintând prin valurile line ca pe o bandă infinită a lui möbius...

iar la o cotitură a ei îl așteptam eu, fiul ficei lui, nenăscut încă.

nou și corect din punct de vedere gramatical, cu accentul potrivit

cine-a zis că luna-i o sferă din moment ce nu se vede clar?
e un simplu cerc ori altceva: un fel de semilună
noroc de noaptea neagră, că asigură fundalul potrivit
„căutați copite de cai morți”, îmi zicea uncheșul
na! doi pe față, trei pe dos și unul în minte
ce-ți mai trebuie pentru o viață fericită și un viitor luminos
demn de falnici urmași ai geto-dacilor și romanilor lui traian
și de urmașii urmașilor lor? ai cui anume nu mai contează
din momentul în care ridici sabia – invoci înaintași (axiomă!)
care, vezi bine, au înaintat, nu au dat ca racul înapoi
și nici cu curul la gard.

căutați! și poate veți găsi, dacă o fi pierdut ei ceva
dacă or fi vrut ei să găsiți voi ceva
deși..., ce i-ar costa? niște resturi, niște lături
se poate da și la porci, și la câini, și la alte jivine, chiar și la găini
unii caută, iar alții găsesc
cine caută – întreabă
cine are un răspuns de-a gata – găsește
nu contează care anume, important e să-l prezinți
atunci când ești întrebat
teorema vor căuta-o ei
tu le dai răspunsul – ei caută să compună o teoremă pe măsură
principalul e să găsească măsura, să nu greșească tempoul,
să nu întrecă măsura
iată una din regulile esențiale de supraviețuire:
niciodată să nu întreci măsura!
ceilalți, cei mai mulți, cred în axiome și în dumnezeu
și în sfânta duminică
și în sărbătorile religioase
pe stil vechi și pe stil nou
și în sărbătorile laice
ale regimului care a trecut și în acelea ale regimului care este
apa trece – pietrele rămân

pietre de pus în gură când intri într-un loc nou
 numai bune pentru noi exerciții de retorică
 misterul discursului pronunțat pe dos
 dar corect din punct de vedere gramatical și cu accent potrivit
 iată esența problemei: să fie nou și corect din punct de vedere gramatical
 și neapărat cu accentul potrivit.

mai căutați? ați găsit?
 și la ce vă servește?

Dragă Ma'a

dragă Ma'a, azi m-am hotărât să-ți scriu, căci am aflat că la voi a venit
 primăvara,
 ce-ar fi să-ți trimit un măștișor? aș vrea doar să te întreb dacă se poate...
 știi, e o chestie așa, micuță, o împletitură din ațe roșii și albe,
 un fel de amuletă ancestrală de pe la noi...

dar să nu-ți faci griji, nu face nimic: noi demult l-am dezinfectat de
 orice potență
 și deconectat de orice veleitate de a ne scoate din rutină,
 l-am laicizat și aseptizat, reducându-l la inocența infantilă.
 cine știe cum o fi pe la voi, care de facto mergeți cu capul
 spre cealaltă extremitate a Universului?
 prefer să întreb înainte de a comite v-o gafă interemisferică.

mă gândeam, dragă Ma'a, că ne completăm de minune:
 media noastră aritmetică e un echilibru temperat perfect,
 constant și fără variații în timp...
 când la noi e iarnă, la tine e vară; când la noi e vară, la tine e iarnă.
 mi-e dor de primăvară, Ma'a, demult nu vine nicio primăvară pe la noi...
 reiese că a rămas împotmolită pe undeva pe la tine?
 am putea să facem un mic schimb, să grăbim cumva procesul.

nimeni nu va observa nimic, Ma'a, te asigur!
 nimeni nu mai privește afară în ziua de azi,

nimeni nu mai simte temperatura aerului cu epidermul,
 toți stau cu ochii doar pe statistici, Ma'a,
 toți urmăresc doar curbe și tendințe,
 iar noi în doi, dragă Ma'a, la acest capitol
 suntem un etalon de constanță a echilibrului!

în rest, să știi că semănăm foarte mult:
 mâncăm și noi kiwi din când în când,
 e drept că la noi e doar un fruct, dar nici al tău nu zboară!
 avem și noi o luptă corp la corp, o numim trântă,
 un fel de grămadă ca la rugby, doar că e unu la unu,
 avem și noi un dans al bărbaților războinici, călușarii,
 în timpul căruia se și strigă, poate nu la fel de groaznic și patetic
 ca în Kapa o Pango condus de Tana Umaga, dar nici ale voastre
 toate haka nu se termină cu o decapitare!...

îți dai seama, dragă Ma'a, cum stăm noi așa,
 cu tălpile picioarelor unul spre altul
 ținând între ele întreg Pământul în echilibru perfect?!

va-Mă

aerul s-a rarefiat
 poți trece prin el
 fără să respiri
 fără să exiști
 dai de un vameș
 care-ți cere să declari
 o expirație
 și te taxează pentru
 CO₂-ul produs

dai de un grănicer
 care-ți cere viză
 de lucru
 și îi spui că tocmai ai expirat-o
 în vamă

ai vrea să inspire
vidul din jur
să devii vid
să nu te vadă
dar el îți bagă
un formular în față:

„Aveți intenții păguboase?
Transportați arme?
Produse perisabile ale vieții?”

de unde să știu eu
ce-i paguba?
orice aș face
doar se adună.
anii.

am o armă distrugătoare
de senzori în masă
rău împletite
am și testat-o
pe oameni
am fost atent:
nu m-am legat
de animale

port și un produs
perisabil:
pe mine însumi
dar nu pot să vi-l las
parcă aș mai avea nevoie de el

dar dacă insistați
rămân să putrezesc
aici cu voi
să umplu cu putrefacție
acest vid al vostru

măcar ceva-ceva conținut
dacă tot nu aveți nimic
mai bun

caldarâmul

din caldarâmul străzii pe care o parcurg
cel puțin de două ori pe zi
ca o suveică
târându-mi firul destinului
asemeni unui păianjen
prin urzeala întinsă de alții
a început a izvorî nisip galben

(aici un poet mai meseriaș
ar scrie „nisip violet”, „roșu” ori „verde”,
dar nisipul care izvora pe strada mea
era cât se poate de banal.
și-apoi noi aici nu facem
POEZIE
ci descriem un caz particular,
acel al nisipului galben și banal
care din cauze obscure
a început a izvorî
de printre cuburile de granit ale caldarâmului)

nimeni nu a înțeles
acest fenomen extraordinar
din punctul de vedere al fizicii
și destul de tern
din punct de vedere poetic
dar nici nu a întrebat careva ceva
nu a căutat explicații
municipalitatea chiar era destul de satisfăcută
în fiecare dimineață și seară
o echipă specializată încărcă

câte un camion de nisip
și-l vindea la preț de piață
completând bugetul scund al orașului

iar nisipul tot izvora
poetii își căutau de treabă
căutând metafore mai... poetice
culori mai țipătoare
și materie mai aeriană
iar fizicienilor
primăria le-a interzis accesul
nu carecumva să perturbe
funcționarea serviciilor municipale

iar nisipul tot izvora
și dacă s-ar fi găsit cineva
să tragă cu urechea
la ce se întâmpla pe acea stradă
hăt după miezul nopții
ar fi auzit deslușit un vuiet surd
ar fi auzit cum miriade de părțițele de cuarț
își fac loc către suprafață
scrâșnind, rozându-se una pe alta
acest cor al forței abrazive
în mișcare
șlefuind și fasonând blocurile de caldarâm

până când, într-o zi
mii de bule de granit, perfect sferice,
au luat-o la vale
și huruitul lor a înfricoșat lumea
și nimeni nu a îndrăznit să le stea în cale
de teamă să nu fie strivit.

dragă Ahmadu

dragă Ahmadu, îți scriu astăzi fiindcă
mi-a zis Birahima că l-ai cunoaște pe Yakuba,
iar acela, dacă ar fi să-l credem pe colonelul Papa,
ar avea câte ceva care m-ar interesa enorm!
și poate nu doar pe mine, ci și pe unele persoane
de cel mai înalt rang din gang.
să nu crezi că te-aș deranja, dar ale noastre amulete
s-au cam uzat... ori nu mai funcționează ca altădată.

ceva s-a stricat în relația noastră cu lumile paralele, secrete,
până și ezotericul s-a întors cu spatele spre noi
și ne-a lăsat față-n față cu realitatea, goluți-goi,
să ne descurcăm cu ale noastre nevoi
în cel mai banal mod științifico-materialist, indecent de ateu,
geaba îi invocăm pe spiritus sancti și tatăl, și fiul, îi numim Dumnezeu,
înălțăm catedrale care se văd de pe Lună,
contribuim substanțial la PIB-ul Muntelui Athos
și multiplicăm postere cu șamani bărboși cu mitre bulbucate...
probabil sunt contrafăcuți și aceștia cu turma
ori au emigrat și duhurile odată cu materialistii savanți fugind de Thana-
tos?...

așa că, dragă Ahmadu, spune-i lui Yakuba
că e mare nevoie de el pe-aici,
de gri-gri-urile lui aducătoare de... de orice, oricât de mici.

să-i mai spui, dragă Ahmadu, că la noi greierașul e în mare cinste:
cântăm și jucăm de sare și cămașa de pe noi,
cântăm și jucăm de pierdem și nădragii, din zori până-n zori!

iar de alegeri să nu-i fie frică, la alegeri putem să ne ducem oricum:
în cămașă cu mâneci lungi, dar și scurte,
în funcție de meteo, nu de ce zice Charles Taylor la curte.
să-i spui, Ahmadu, că la noi e fără consecințe;
să nu se teamă, să nu-i fie frică!

la noi capul plecat nu-l taie sabia și nici securea,
de altfel, noi la alegeri nici nu prea ne ducem,
ne rugăm cu ardoare și ne facem la tot cruce...
să fie ploaie, să fie pâine, să fie bine...

așa că vino, Yakuba, vino!
ne-am ruga și la dracu', dacă ne-ar duce capul!

lua-te-ar naiba, Mendel!

au crescut țâncii
am crezut c-o fi de lup
de fiară
sălbatică
dornică
de codru verde
de nemărginirea
spațiilor
libere
ne păreau
de prăsilă
de viță nobilă
caracteristici
dominante
solid întărite
înnobilate
alese fiecare
pe sprânceană
pe fir de păr
pe verticalitatea
vertebrelor
selecționate
meticulos
credeam că nu
scăpasem nimic
oase fierbinți

sânge albastru
ochi de șoim
inimă de leu

xxx

dar au crescut țâncii
și...
de unde atâtea
gene recesive?
lua-te-ar naiba,
Mendel,
cu legile tale cu tot!

Keywords: Vovc Vitalie; poetry; crossing; romanian literature

Abstract

Iurie BOJONCĂ

Poetul care se adresează direct lui Dumnezeu

I.B. – poet, prozator, redactor-
asociat la revista de limbă
italiană „Luogo comune” din
Mogliano Veneto, Provincia
Trevizo, Italia. Din volume
publicate: *Cer cuvântul* (1989),
Peștera Mâglei (1996), *Teama
de scris* (2002), *Mesaje din
ocnele paradisului* (2003),
*Râul Zero și plopul fără
soț* (2007), *Din pușcăriile
paradisului / Dalle carceri del
paradiso* (2010), *Il motivo
dello specchio* (2016), *Puzzle
sau De ce copacii sunt galbeni*
(2019) – un roman despre
exodul basarabean, *Râul Zero
și plopul fără soț* (2021), ediție
nouă. Decorat de Președintele
Republicii Moldova cu ordinul
Meritul Civic (2010). Deține
Premiul literar pentru poezie
„Prato città aperta” (2016),
Italia, Premiul Relații culturale
al Uniunii Scriitorilor din
Moldova (2020).

„dacă aș fi avut copite
aș fi fost un cal
dintre acei care sfidează vântul
unul dintre acei care
niciodată nu câștigă
acei care aleargă
de dragul alergării
și nu acceptă gardul
numărul pe piele
pista
rândul
împușcătura
ÎN CLIPA DE START”

Severino BACCHIN

Aminteam în numărul precedent al revistei despre o plăcută revedere cu poetul venețian Severino Bacchin, pe care îl cunoscusem la Casa Română, așa îi spun venețienii Institutului Român de Cultură și Cercetare Umanistică din Veneția (IRCCU). La acea vreme director al instituției respective era dl prof. Ioan Aurel POP, actualul Președinte al Academiei Române. La îndemnul Domniei Sale am lansat în luna mai 2006 volumele mele de poezii *Teama de scris* și *Mesaje din ocnele Paradisului*. La astfel de activități culturale, de rând cu românii veneau critici de ară, critici li-

terari, scriitori și poeți venețieni. Aproape de finalul evenimentului s-a apropiat un bărbat cu un chip luminos, parcă retras, scump la vorbă, dar plin de enigma unui poet rafinat. Așa l-am cunoscut pe Severino Bacchin, un prieten al literaturii și culturii românești și unul dintre poeții consacrați din regiunea Veneto, autor al volumelor de poezie lirică, satirică, socială, vizionară și experimentală. Poeziile îi sunt traduse în limba franceză (Gerard Luciani), în limba engleză (A. Anderson și Philip Morre), în limba română (Ștefan Damian și Irina Țurcanu), în limba turcă (Mattia Bordignon și Giampiero Bellingeri) și, mai nou, volumul *Ozone generation* este tradus în limba rusă. Poetul face parte dintr-o valoroasă generație lirică ce se manifestă actualmente la Veneția, constituită din Umberto Pascali, Francesca uth Brandes, Luciano Meneto, Alfio Florentino, Gianfrancesco Chinellato, Nadia Consolani etc.

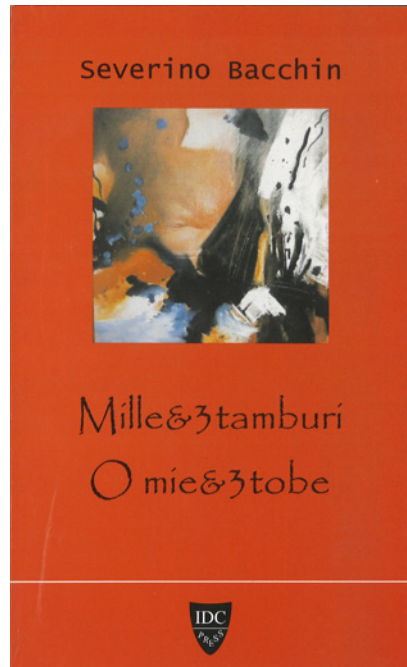
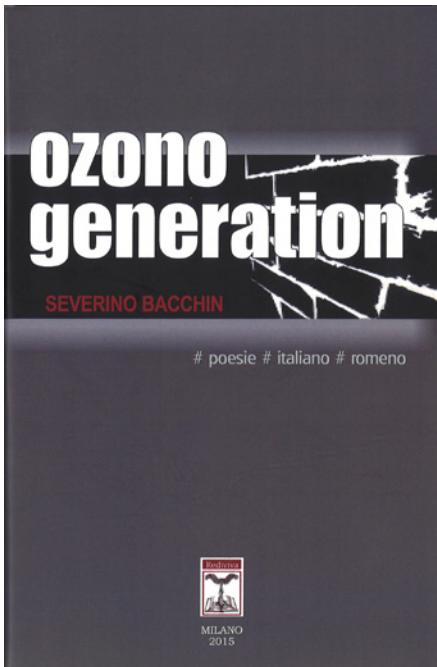
Severino Bacchin (născut la 30 ianuarie 1940, Mira-Veneția) este absolvent al Universității din Pisa în 1968. Locuiește și activează în Veneția. Este profesor de limba și literatura italiană. Debutează în poezie cu volumul *Cuvinte-Pietre* (1975). Publică apoi volumele de poezii *Cuvinte mute* (1977), *La Maison Rose* (1979), *Cuvinte ruginite / Parole arrugginite / Paroles rouillees* (1982), *Dietro l'angolo / După colț* (2001), *Loreley Benz* (2003), *Soldati di carta / Soldații de hârtie* (2005), *Terza guancia / Obrazul al treilea* (2007), *La luna dov'e / Unde e luna* (2008), *Mille & 3 tamburi* (2012), *I Francesco Mandrino* (2015), *Ozono generation* (2015), *Uno di me* (2015), *Aspetando Cristo* (2016), *Roba da pazzi* 2018 etc.

E prezent în diverse antologii din Italia și România (*Antologia dei poeti del Triveneto* (1975), *Omagio poetico a Giacomo Casanova* (1992), *Age Quod Agis* (1999), antologia *Echi d'acqua (Ecouri de apă)*, traducere în limba română și prezentare de Ștefan Damian, 2004, antologia *Ovidiu, două milenii de neuitare*, coordonator Ana Ruse (2017) etc.

Volumul *Uno di me*, publicat în 2015 la editura Rediviva, Milano, este lansat la IRCCU din Veneția. Astfel la 31 mai 2016 aula „Marin Papahagi” se umple de poezia lui Severino Bacchin, oferită publicului de Actrița Margherita Stevanato și muzica compozitorului Matteo Segafreddo în recitalul poetic de înaltă ținută profesionistă. Compozitorul a fost un prieten devotat al poetului Severino Bacchin, participând în mai mult de zece proiecte literare cu originalele sale creații muzicale. Din păcate, la finele lui decembrie 2021 a plecat prea devreme dintre cei vii, fiind răpus de o cruntă boală la doar șaiszeci de ani.

Dar să revenim la discuția noastră. În ce constă experimentul poetic propus de Severino Bacchin? Pentru a fi mai aproape de subiect, va trebui să facem câteva trimiteri la lucrarea *Terza guancia / Obrazul al treilea* (2007), editată la Centrul Internațional de Grafică Venețiană. În acest volum autorul care scrie poezie de ani buni parcă vrea să ne comunice că este obosit să-și scrie poeziile. După cum menționa Sergio Corduas în referința sa „acum *face* poezie, o face cu mâinile, folosind unelte, instrumente... (Dealtfel *poezia* vine de la grecescul „a face”. Folosește cuvintele pentru a face o poezie grafică, utilizează semnele, desenele, notele muzicale, și, am impresia că în interiorul (în interior mai mult ca la suprafața) hârtiei găsim pământuri, văi, diverse fructe ...”

Încerc să receptez volumul *Obrazul al treilea* așa cum am vorbi de „ochiul al treilea” al lui Nicolae Dabija, care dă nume generației sale de poeți basarabeni prin originalitatea discursului poetic din anii șaptezeci ai secolului trecut. Noutatea poetului venețian constă în non-conformismul său, cum spune în una din poezii „nu acceptă gardul / numărul pe piele / pista / rândul / împușcătura / ÎN CLIPA DE START”, cu ale cuvinte, nu oferă obrazul al treilea. Severino Bacchin este poetul care discută cu Dumnezeu de la egal la egal: „tu ești atotputernic / dă-mi o lovitură / fă-mă să fiu stea”, atât doar că nu știm dacă Creatorul ar accepta asemenea condiții.

Severino Bacchin a stabilit de mai mulți ani legături de colaborare cu scriitori din București, Cluj-Napoca, Sibiu, Bistrița, Botoșani și Iași. Iar la Cluj-Napoca este găzduit cu volumul *O mie & 3 tobe*, Editura IDC Press (2010), traducere și prefață de Ștefan Damian, poet, prozator și traducător, un italianist cunoscut în România și Italia, care menționează linia ce desparte poezia-rugăciune de înjurătură și refuzul lirismului, acesta fiind înlocuit cu observații și reflecții detașate. Traducătorul va nota că Bacchin glosează pe marginea ideii de literatură sau a celui care produce literatură și în alte texte, îndemnându-l: „Ieși din cenușa ta / poet de provincie / strigă într-un megafon de tablă / mesajul, furia reprimată / poate fi destul / un carton cu un slogan / atârnat la gât / face cât un poem”. Ca fiecare poet tinde să ajungă la cititor cu un mesaj nealterat, plin de încărcătură poetică și, în același timp, fără a recurge la metaforisme pe care le consideră nerelevante. Pune accentul pe gând, construcție poetică, mecanism sau mașinărie a vocabulelor, dacă vrei. Este poetul care crede în magia textului, crede încă în puterea cuvintelor și încearcă să transmită aceasta și cititorului său prin versurile: «„au nu vrei să știi / că pana rănește / mai tare de cât spada”. Tematica creației lui Severino Bacchi e una foarte actuală, ține de problemele lumii moderne aflate în plină globalizare. Tensiunea poetică sporește evident prin misiunea autorului care și-o ia în volumul *Ozono generation*, îndemnându-ne să fim atenți la ziua care vine, refuzând supunerea oarbă și resemnarea, fapt documentat poetic în versurile „E cazul de a urla tare și convins înainte de a fi prea târziu. Fără să dai celălalt obraz...”, chiar dacă constată clar ceva mai la vale că este „o pasăre în fața puștii...”. Azi, în epoca pandemiei, când lumea e bântuită de incertitudine pentru ziua de mâine suntem cu toții „o pasăre în fața puștii”, suntem generația care vede, trăiește și îndură consecințele găurii în ozon, dar „din gaura de ozon / Dumnezeu vede / și ascultă”, mai ales dacă a auzit de acolo, de sus, pe cel care spune semenilor săi „mă adresez direct lui Dumnezeu”.

Abstract

The poet who turns to God

Keywords: *Experimental poetry; graphic poetry; unconventional poet; lyricism rejection; detached reflections*

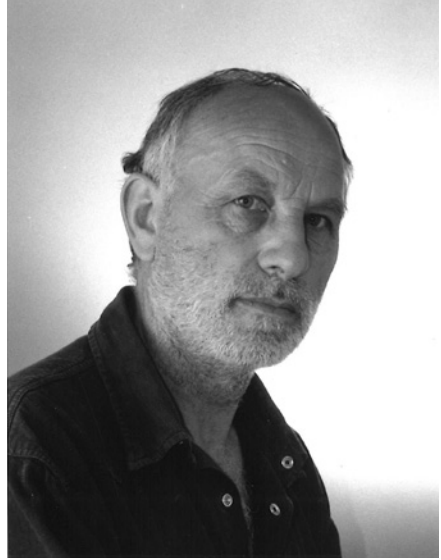
Severino Bacchin (born in Mira-Venice on January 30, 1940) is an Italian poet translated into various languages: English, French, Romanian, Russian etc. His works are represented on the Italian stages, in radio and national television.

Severino BACCHIN

(aceste versuri)
 nu sunt adresate vouă
 aceste versuri
 să discut cu voi m-a obosit
 mă adresez direct lui Dumnezeu
 folosiți un stil convenabil
 dacă vreți să le cunoașteți
 din gaura de ozon
 Dumnezeu vede
 & ascultă

(răspândiți vorba)
 unii spun că
 cine se îndepărtează de grup
 e unul care se pierde
 nu-i adevărat
 e unul care vrea să vadă limpede
 să privească-n depărtări
 unul care a priceput
 că legile nu le face Dumnezeu
 le fac oamenii
 & ei le pot schimba
 se pot opune acestor adevăruri
 și se pot păta de păcate
 răspândiți vorba mai departe

(a fluiera)
 să cânti e FRUMOS
 nu complet totuși
 să cânti e un fel de exhibiție
 de a te consuma

de a transforma fiecare performanță
 într-un mănunchi de cenușă
 altceva e să fluieri
 să arzi
 fără să te frigi
 de la un punct la altul al eternității

(un fapt este)
 nu sunt
 nici cel care merge
 nici cel care așteaptă
 & știu că munții sunt acolo pentru noi
 cu inima lor albă
 care bate prea tare
 & se poate izbi
 dintr-o clipă într-alta
 motivul
 și artiștii
 TREBUIE SĂ-L ȘTIE

(soarele care se rostogolește)
 o zi fără riduri
 îmi traversează strada
 Lorenzo îmi spune că nu-i timp pierdut
 Să mergi peste proiectele
 arhitecților ghinionști
 medicina aduce în stradă
 poeți profesioniști
 mozaști de o anumită statură
 au fixat un vis
 pe pereții gării
 la picioarele mele
 cineva rostogolește un SOARE
 de mă face să mă-mpiedic
 & să ard.

(soare rapid)
 câte anotimpuri arse
 & câte steaguri
 nici eu nu știu
 rapid soarele
 îmi trece pe frunte
 nu sunt suficient de puternic
 pentru ideile mele
 de bunii buni nu am chef
 cu chestia aia cică să oferi celălalt obraz
 mi se par un pic tâmpiți
 sunt o pasăre
 în fața puștii
 ce-i sacru sau profan
 atunci cine poate să o strige

(1)
 cine crede că nu-i văzut
 & își face rău își face rău rău
 cine se crede superior superior
 cine crede că uită uită
 & cine nu gândește nu gândește nu gândește
 căci cineva deja a gândit gândit
 cine se naște cu ochii deschiși prea deschiși
 & trăiește cu ochii închiși închiși închiși
 cine și-a procurat noroc noroc
 și nu împarte cu nimeni nimeni
 cine-i înalt regulamentar regulamentar
 și cântărește 33 de kile 33 de kile 33 de kile
 cine folosește coroane de spini de spini de spini
 să devină sfânt sfânt chiar sfânt
 cine crede că strada scurtă
 e cea mai rapidă
 & se roagă unui Dumnezeu standard serial
 căci n-are timp timpul
 să-și caute propriul propriul
 & cine-i atât de înțelept înțelept
 încât lasă baltă baltă

și se concentrează să conducă mașina
 și când în capătul străzii
 vede o lumină o lumină lumină
 se gândește imediat la un semafor
 & chiar și cine cere să i se povestească istoria
 în loc să o facă
 cine nu există
 ca să nu se târâie agățat de umerii nimănui
 și cine n-a rămas ceea ce e
 dar și cine
 a mărit GAURA ÎN OZON
 s-ar putea să fi sau să nu fi tu

(2)

arta la dreapta ta
 asta-i vrut
 3 argumente să-ți amintească
 ai dat un sens vieții
 ți-ai apărat ideile
 nu ți-ai trădat Dumnezeu
 dacă ozonul într-o zi
 nu ne va arde creierele
 cineva își va aminti de tine

(3)

cânti prea bine
 ca să fi un artist de stradă
 de unde vii
 de ce sub fereastra mea
 nu-s o pradă ușoară eu
 aici e ziua mea
 lungă și agitată atât cât îmi trebuie
 țintește altundeva
 flautul tău

*Selecție din volumul Ozon generazion,
 traducere de Irina Țurcanu*

O mie & 3 tobe

1.

Omul de ieri
este un om bătrân
pentru el nu mai avem lacrimi
timpul ce mai rămâne
este dedicat omului de mâine
faceți trâmbițele să răsunе

3.

Să aștepți pe malul râului
cadavrul dușman
ca Mao Tze Dong
să folosești ochelari de cal
să nu greșești drumul
va fi de-ajuns
sau să nu ai dușmani
să te-ndoiești de drumul drept
să te antrenezi la fugă
să nu ai greu
fundul

4.

Iubești adevărul
bine demonstrat
de la margini la număr la legile lui
în timp ți-ai construit un templu
spre a le apăra
păcat că tu nu locuiești în el
faci pe câinele de pază la intrarea lui
te temi să nu intre cineva să îl distrugă
cu o exclamație

8.

Nu cred
că poeziile sunt o treabă pentru literați
poeziile sunt scrise
de cei ce au ceva
de povestit și nu de relatat
și au ficatul umflat
de aceea se nasc rugăciuni
și înjurături
care nu sunt niciodată păcat
acestea trebuie să le știe literații
ca să citească în mod corect
cea ce nu sunt

9.

Cei ce frecventează artiștii
confundă operele
cu un model pe care îl au în minte
scandalizați dacă nu se împacă culorile
dacă modelul este plătit cu ora
dacă ochii lui sunt agresivi
și artistul la rând ridică potul
pentru a vinde o Madonă
ce amintește de Ana Blandiana
pe fundalul unui birou
curat nu strălucitor

13.

Au încercat să zboare
cu aripile privighetorilor
cu cele ale porumbeilor
în vremuri de război
au căzut întotdeauna
ciudate persoane poeții
nu și-au dat seama că girafele
trăiesc în cer și pe pământ
în același timp

14.

Ieși din cenușa ta
poet de provincie
strigă într-un megafon de tablă
mesajul, furia reprimată
poate fi destul
un carton cu un slogan
atârnat la gât
face cât un poem
poate că Dumnezeu o știe
dar nu spune nimic

18.

Câmpul acesta
este acoperit de ciment
care moderne
caii își mănâncă
conducători excitați
ating viteza morții
cerul este
al celor nebuni
care numără stelele

20.

Să-ți dai singuri șuturi în fund
se poate să fii și mai imbecil
pentru astăzi este destul
nu vreau să știu mai multe
mai mult de 1000& trei toboșari mărșăluiesc
în fruntea tot atâtor armate idioate
cum poți să nu-i vezi

21.

Vapoare vechi cu disperați și resturi
profanează regatul lui Neptun
dacă Zeus ar fi tatăl tuturor
nimeni n-ar mai folosi stelele
să-și facă un steag

pe care să-l înfigă în grădina vecinului
 și dincolo de nori
 Damocle tu ai rămas
 lumină ce nu iartă

25.

Ochelari de firmă
 chiloți de autor
 totul ok
 nimeni nu-i așa nebun
 încât să piardă episodul unui telefilm
 repriza a doua a unei partide
 plăcerea unui roman polițist
 un delict perfect
 fără să-și murdărească mâinile
 ajunși aici cred că e drept
 să vorbim despre escroci

27.

Zi de austeritate
 zi milaneză
 cu pustiu pe străzi
 cu un preot alb
 în fruntea unui cortegiu negru
 zi curioasă și tristă
 nu pentru mort
 pentru prietenii lui
 sărmani
 îmbrăcați de sărbătoare
 vor să fie eleganți

28.

Nu-mi cere ceea ce nu știu
 nu știu dacă Dumnezeu este bun sau rău
 nu știu nici chiar dacă există
 tu hotărăște ce să crezi
 dar nu-mi spune că este ușor
 nu mă face să sufăr

29.

Ai suflat sufletul în mine
și ai plecat
se spune că te naști cu păcatul
dar n-am crezut
se spune că pedepsindu-te te duci în paradis
eu nu cred că premiile
li se cuvin celor care fac binele
de felul ia de la bogați și dă-le celor săraci
nu imbecililor
nu-mi convine s-o termin
tu ești cel atotputernic
dă-mi o lovitură
fă-mă să fiu stea

38.

Dimpotrivă
nu e greu să scrii poezie
este greu s-o citești
cine va fi atât de curat încât s-o iubească
fără să o păteze
nu știm
desenează cercuri negre
îngâmfarea
în jurul nostru

44.

Mamă
albul ce-l vezi
vine din cer
ultimii curioși
au furat sacii rebeli
pentru a închide arta
din mansarda muzeu
a acestui stejar-catedrală
blestemat atâră cântul meu

48.

La stadion
nu sunt spectator
nu sunt jucător
nici măcar arbitru
sunt pur și simplu minge
îi lovesc pe toți
strâng dinții
dar la sfârșit devin în întregime de aur
cu toții mă caută

*(texte selectate din volumul O mie & 3 tobe,
traducere de Ștefan Damian)*

Valentina ȘCERBANI

O chema Ella
povestire

V.Ș. – absolventă Facultății de Limbi Străine (filologie franceză) a Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți; masterat în mediere culturală inter-mediteraneană la Universitățile „Ca` Foscari” din Veneția, Autonomă din Barcelona, „Paul Valéry” din Montpellier și „Moulay Ismail” din Meknès. A debutat cu romanul *Orașul promis* (București, 2019), pentru care a obținut Premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova și premiul Bibliotecii „B.P. Hasdeu”. Romanul a mai fost nominalizat la Festival du premier roman, Chambéry (Franța) și la Tânărul prozator 2019 în cadrul Galei Tinerilor Scriitori din România. Agenția de Carte.ro a propus *Orașul promis* în topul anual al celor mai bune cărți 2019.

pentru Andreea Dumitrescu

*

Trenul a întârziat treizeci de minute. Ne-am ocupat locurile într-un compartiment de clasa a doua. Eu, Alex și Ida. Pe bancheta cenușie o față cu părul scurt dormea cu capul pe masă. Trăsături creole, păr negru cu fire groase, un nas puțin lățit. Și, bineînțeles, ocupase locul de lângă geam. Alex a pus rucsacurile pe etajeră, deasupra capetelor și s-a așezat în fața noastră. Dacă nu greșesc, și-a păstrat doar romanul despre Napoleon. Drumul din Meknès până în Rabat durează vreo trei ore, după care își continuă traseul spre destinația finală – Casablanca. Afară era o zăpușeală groaznică. Timp tocmai bun de citit, dacă boala lenei n-ar fi plutit alene în aer! Trenul a pornit și sătucurile au început să dispară; și căsuțele răzlețe cu acoperiș plat; și plantațiile nesfârșite de lămâi; și darabanele cu smochine și curmali; și moscheile cu turnuri verzi, toate pomenite în ghidurile turistice. Decorul era cu adevărat încântător, ca un imens platou de cinema. Împrejur apăreau-dispăreau portocali și măslini, iar noi trei, nu purtam nicio grijă. „Tare aș vrea să rămânem aici măcar vreo trei-patru ani”, spuse Ida.

Ida era o femeie cu un singur cusur: amâna viața. Însă avea o carieră în ascensiune. Lucrase timp de mai mulți ani ca traducătoare de limbă arabă în cadrul unor ambasade și, într-o perioadă de neliniște, și-a schimbat prioritățile în viață și a decis să facă un doctorat în Meknès. Iubise cu adevărat o singură dată și nu intenționa să accepte riscurile unei căsnicii. Eram prietene de mai mulți ani, iar în ultimele trei luni se mutase la noi. A fost ideea ei să facem o scurtă călătorie Meknès – Rabat – Casablanca. Să vedem marea; să prindem vânturile care vor aduce spre țărm pisici de mare, crabii, arici, homari, scoici rotunde, pești grăsuți, șerpi de mare; să vedem cum seara va cădea peste acoperișurile minaretelor antice; să ne dăm seama că suntem departe și suntem acolo.

După vreo douăzeci de kilometri, trenul a încetinit, a oprit câteva secunde, după care și-a reluat viteza. Atunci, fata cu părul scurt și-a ridicat capul. Avea o față plictisită, de parcă totul a fost deja spus, toate desfătările epuizate, iar Napoleon tocmai ar fi emis un decret împotriva suicidului în dragoste. Era tânără și frumoasă, îmbrăcată bine. Avea pielea fină ca a lui Alex și o cicatrice la mână. Ida s-a mutat lângă Alex ca să-i împrumute umărul pentru somn. O aștepta un vis simpatic, cu brațele larg desfăcute. Totodată, zicea că Alex are scobitura omoplatului exact cât capul ei. Am scos un pachet de biscuiți și am întrebat-o pe fata cu părul scurt dacă vrea unul, după care am rugat-o să-mi ofere un interviu pentru cercetarea mea despre percepția mariajului în Maroc, un studiu socio-cultural al cuplului.

*

Era chiar înduioșătoare decizia mea de a ieși din letargie. Trebuia să închei lucrarea chiar dacă nu aveam nicio putere. Îmi era atât de lene încât crăpau pereții moscheilor; anul trecut chiar s-a surpat una în timpul slujbei. Colegii mei, în schimb, au terminat și cea de-a doua redactare, au reușit să facă voluntariat, au vizitat cooperativele de femei care produceau ulei de argan, în timp ce noi, ne răsuceam pe toate părțile; ba pe acoperișul casei, ba sub platani în parcul Lahboul, ba pe saltelele tari tapițate cu ornamente tradiționale. Numai Alex se trezea înainte de strigătul muezinilor și după ce-și ungea părul cu uleiuri presate la rece, cu arome subtile și catifelate, se dedica propriilor obsesii: „Trebuie să

ai o doză de fanatism în tot ce faci”. Era pe cale să-și termine tabloul, să picteze *brațul*, dar nu găsea nuanțe potrivite, culori de ulei.

Făcusem vreo unsprezece interviuri și vineri după-masă am îndrăznit să redactez primul capitol. Am citit câteva articole despre mariaj și eram curioasă să știu cât de mult își doresc femeile tinerele autonomie financiară, ce așteptări au față de cuplu și care este viziunea lor despre familie. În Maroc, femeile se căsătoresc relativ devreme. Mariajul lor e validat de societate, chiar dacă acest lucru nu este recunoscut de nimeni: „Uite cum stau lucrurile”, mi-a spus profesorul Harrami, „ca să faci o cercetare despre percepția mariajului în țara noastră, ar trebui să ții cont de mai multe chestii. Trebuie să înțelegi că pentru a evalua în mod serios implicarea femeii în luarea de decizii, trebuie să începi prin a face o distincție între societate aparentă și societate subterană, între modul de prezentare publică și realitatea acestei participări. Pătrunde adânc, explorează subteranele, caută ceea ce oamenii ascund, pentru că ți-ar fi de mare utilitate. Îți recomand să faci o anchetă calitativă, cele cantitative nu vor atinge niciodată acest nivel”.

Profesorul Harrami era un om exemplar și avea să moară într-un an și jumătate. Era pasionat de sociologie și-i dedicase jumătate de viață. Într-o zi, chiar ne-a invitat acasă, la cină. Locuia într-un cartier de privilegiați, într-o casă imensă, cu o privescătoare spectaculoasă spre oraș. Ne-a servit o *tajine* de vițel cu pere, cea mai memorabilă experiență gastronomică de până atunci, gătită de Kenza, soția lui, care-i născuse patru fete.

„Aici, ca și în alte locuri”, a mai adăugat profesorul Harrami, „se confundă diferite nivele ale realității, amestecând sisteme de reprezentări și practici sociale și toate se rezumă la imaginea stereotipizată a femeii supuse. Ține cont și de elementele culturale. Sora mea, când s-a logodit, nu mi-a cerut asistența ca bărbat al familiei, s-a măritat și gata. Sunt cazuri, bineînțeles, când femeile chiar doresc ca un bărbat din neamul lor să participe la logodnă, pentru că asta, din punct de vedere cultural, îi dă credibilitate și recunoaștere socială”.

Stâncile de coastă, spălate de apele oceanului, se întindeau spre cartierul vechi, creat de francezi în timpul colonizării.

„Ascultă, femeile astea au mai multă libertate decât îți imaginezi, în aproape orice loc din lume.”

Trenul zbura ca vânturile canare, iar până la Rabat mai rămâneau vreo două ore. Ida adormise cuminte pe umărul lui Alex, iar Alex citea despre strategiile de expansiune ale lui Napoleon. Probabil deja cuprinsese o zecime din suprafața pământului. Din Algeria și cursul mijlociu al fluviului Congo până în Egipt. Fata cu părul scurt m-a întrebat dacă nu am o țigară. Nu aveam. Oamenii se vânzoleau pe culoar în toate direcțiile. Livezi de măslini. Un palmier. Întinderi de cactuși. O chema Ella și mergea la Casablanca. În loc să mă gândesc la vreo piață celebră, m-am gândit la viața agitată a lui Ingrid Bergmann, zdrobindu-și imaginea din cauza unui adulter. Ca o corabie cu catargele rupte. Și apoi, la relația ei cu Rossellini; și la fiica lor, Isabella Rossellini; și pe rând, la iubiiții fiicei ei, Martin Scorsese și apoi, David Lynch; și într-un final, la rolul ei din filmul Napoleon, cel mai scump serial televizat din lume. Toți bărbații vor joacă, mi-a răspuns Ella. Vorbea o franceză fluentă, curată, fără accent. Chipurile a trăit la Paris vreo douăzeci și unu de ani. Apoi, a revenit la Casablanca când i-a murit tatăl. Era sinceră, fără gram de pudicitate. După moartea lui, ea și mama s-au întors în Maroc. Moartea aceea o ieșise din minți. A însemnat-o mai mult decât te înseamnă o moarte. De obicei, moartea în sine nu doare, ci răspândește durerea dincolo de materie. Ca o intoxicație cronică cu arsenic. De exemplu, în cazul lui Napoleon, în fiecare an, experți în toxicologia medico-legală se întrunesc în congrese mari și congrese mai mici pentru a stabili data exactă a morții. Unii susțin că otrava a atins măduva spinării, pornind de la păr. Morțile mici nu interesează pe nimeni.

Apoi, ne-a confesat primul său act sexual. S-a întâmplat la Paris și nu a fost romantic. Atunci a aflat că e una din cele șaptesprezece procente de femei fără himen. O gaură spre o viață banală. Widad, de exemplu, prietena ei, și-a refăcut himenul pentru a sângera în timpul unui nou contact sexual. Nimbul unei noi șanse. Am înregistrat povestea Ellei în patruzeci și cinci de minute. Aveam douăsprezece vieți înregistrate într-un singur reportofon. Flori colorate rămâneau în urmă; și migdalii; și smochinii; încă neatinsse de turismul de masă.

Stația noastră era prima. De la Rabat la Casablanca e o distanță de o oră și nouă minute. Afară era înnorat. Câteva gene rozalii se topeau în albastrul pal al cerului. Soțul meu a coborât bagajele și a însoțit-o pe Ida, frântă de somn, infectată de plectiseală. Nici n-am apucat să ne

luăm rămas-bun de la Ella, că a sărit lângă noi, pe peron, în gara Agdal: „E plin orașul de pungăși, vă însoțesc”. Ne așteptam la orice, dar nu speram la o mărinimie ca asta. Am rămas o vreme blocați, dar n-am protestat. Ce ar putea să se întâmple? Măcar voi avea ce povesti. Cerul s-a întunecat și Ida s-a trezit la viață. Ella l-a prins pe Alex de braț. Ne-a condus până la niște ziduri andaluze și ne-a zis că aici e Medina. În față – s-a întins o stradă lungă, cu ziduri vopsite în galben de Neapole.

*

Sub amenințarea ploii, ne-am înghesuit printre magazinele cu bijuterii, babouche, pielării, covoare; vânzători ambulanți de cărnați, mese cu șofran, turmeric, ghimbir și harissa; țigări la bucată. Nu găseam Riad Benslimane. Ella și-a cumpărat două țigări. E luna Ramadan. Luna în care a fost trimis Coranul drept călăuză pentru oameni. Ella purta o scurtă groasă, din piele. Era o fată înaltă și zveltă. Străzile curate și forfota pe care nu o simți decât văzând-o, mi-au amintit de Barcelona. Multe detalii din decorul maur mi-au amintit de Spania.

Aceeași structură ca și în alte orașe marocane. În stradă, o expoziție de pictură și grafică. O artistă își expunea tablourile. Obiecte și lucruri. Artista s-a apropiat de Alex și i-a dat o banană. Îmbrăcată frumos, cu buzele roșii. Briza oceanului era atât de aproape. În Alex clocotea viața. Avea să găsească ce caută. Particule de apă se destrămau în aer. În mulțime, chipuri de bărbați. Un amestec de neamuri cu trăsături arabe și berbere. Mai mulți berberi cu frunțile înguste decât arabi cu ochii migdalați. În 1911, Marocul a devenit protectorat francez; iar în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, diferite părți ale imperiului colonial au fost ocupate de alte puteri; Indochina de Japonia; Siria, Libanul și Madagascarul de Marea Britanie; Marocul și Algeria de Statele Unite; iar Tunisia de germani. E ca și cum ai dresa un jaguar. O umilă dovadă a inteligenței umane asupra puterii. Să o supui cu o mișcare această felină enormă, cu vârful magic al unei baghete. Istoria oamenilor, o istorie succesivă de supuneri.

L-am sunat pe Mourad, proprietarul, și i-am dat Ellei să-i vorbească. I-a explicat în *darija* cum să ajungem în fața Riadului Alkalaa 2. Față în față cu Riad Benslimane. Ella ne-a condus până acolo, chiar dacă Mourad

i-a spus că vine el după noi. Clădirea avea o arhitectură pitorească. La parter, mama lui Mourad, o femeie blondă, îl îngrijea pe soțul ei, un bărbat dement. Mourad ne-a lăsat să alegem: ori dormim la etajul doi cu două paturi moi, ori la trei, cu un singur pat, dar cu terasă. Treptele care urcau spre etajul nostru erau luminate de torțe vechi suspendate pe pereții din piatră albă. Fără să se sinchisească, Ella și-a scos scurta și a ieșit la terasă. Am aruncat o privire întrebătoare spre Alex, mai departe ce facem. Alex mi-a zâmbit, e nebună. Ploaia s-a oprit și un aer fraged a pătruns în casă. În lumina aceea diafană, i-am văzut cicatricea de pe braț, care era de fapt, un tatuaj. Cinci cifre: 72366. Alex a întrebat-o ce înseamnă. Ella și-a aprins prima țigară. Cifra șapte e numărul camerei de spital în care a stat la paisprezece ani, din cauza depresiei. La douăzeci și trei, și-a făcut tatuajul, pentru că visa noapte de noapte un singur vis. Ani de zile și un singur vis. Ultimele două însemnau *necredință*.

S-a lăsat o tăcere lugubră. Mă gândeam că Ella ne joacă pe degete. Ne manipulează cu istorii inventate. Ca să dilueze tăcerea, Ida a început să povestească istoriile ei de dragoste care nu se împlineau niciodată; a vorbit despre iubii posesivi și despre nenoroc în dragoste; a vorbit despre atâtea și atâtea propuneri de căsătorie dintre care n-a acceptat niciuna; a vorbit despre dialectologie, cum nu există dialect corect sau incorect; a vorbit despre Libia și despre Liban. Apoi s-a făcut liniște și Alex ne-a invitat în oraș, la cafea și lichioruri. Am apreciat propunerea lui. A înțeles că asta voiam pentru că ne asemănăm foarte mult. Cu el nu mă plictiseam niciodată.

*

Seara, ulicioarele erau aglomerate: cu bărbați bând cafele cu fața spre stradă, tarabe cu porumb și suc de ghimbir, cârnați roșii sfârâind pe grătare, sucuri de căpșuni cu avocado. Ella ne-a sugerat un loc izolat unde se bea alcool. Un restaurant departe de vârtoarea orașului. Un loc pentru *artiști*. Știa că Alex pictează. Am comandat câte-o doză de Jägermeister. După digestiv, am mâncat pui la tigaie în sos de ciuperci. În loc de desert, cafea parfumată cu Baileys. Tinerii intrau-ieșeau, contemplau galeria din hol. Aveau fețe uscate, prefăcut curioase. Atârnau tablouri despre nimic. O banană galbenă legată cu sfoară. O pată de

sânge mișcătoare se retrăgea într-un cuib de spini. Două cireșe argintii sugerau un posterior de femeie. Este noua estetică, ne-a spus Houda. Lucrurile simple tot pot să conteze. Avem nevoie de utilitatea lor în fiecare zi. Era ea, artista din stradă. Într-o rochie vapoasă, însoțită de dragostea oaspeților și de un francez. După doza de familiaritate i-a spus chelnerului că am fi *oaspeții ei*. Această Joséphine, fără plantații de zahăr, posedă un local. Adunase o colecție excelentă de picturi și sculpturi, pentru care au fost construite o seră și acest restaurant.

În scurt timp, ne-au fost servite trei feluri de vinuri. În semiîntineric, Ella devenea tot mai predispusă la povești. Dialogul nostru a deviat spre politica sexului și a seducției, apoi spre importanța dialectului și până la tendința de *code-switching*. Francezul părea mulțumit să-și petreacă timpul cu noi. Ne-am împrietenit. „Asta îmi place mie la francezi”, a zis Alex, „opunerea lor față de globalizarea limbajului. În timp ce noi absorbim cuvintele străine și le adoptăm, ei se opun”. „Ba din contra”, protesta Ella, mutând paharele cu vin, „atașați de cultura noastră, vorbim franceza fără risc de alienare. Am dezvoltat un bilingvism consimțit și echilibrat, iar franceza, care s-a înrădăcinat printre cuvintele noastre, a devenit o bogăție suplimentară și nicidecum nu ne topim identitatea în ea”. Discuțiile s-au lungit până la mijlocul nopții. Houda se ametește și ea. Rujul s-a șters, dar a rămas la fel de tânără.

Criza lui Alex era una: căuta uleiuri pentru pictură, culori diferite și forme speciale pentru brațul său. *Brațul* pictat care le va acoperi pe toate. Va mângâia capetele. Va mângâia inimile. Le va consola. Le va iubi cu toată dragostea. Pentru Alex, Houda era o imagine dementă, închipuită, o limită a curiozității; ceva pudic și blând; ceva animalic și ceva pur; ceva impropriu și încleștat; ceva care nu avea nicio treabă cu mine. Pentru o clipă, am simțit nevoia să-i smulg, să-i controlez această parte, partea lui nevăzută, pe care o vedeam cu alți ochi. Simțeam o presiune în tot corpul. Apoi am fumat pe rând din țigara a doua a Ellei. Buzele se opreau în brațe; brațele se opreau în carne; carnea se oprea în lumina roșie a lunii; luna se rostogolea în mii de cercuri.

Plictiseala mă cuprindea din toate părțile. Alex îmi reproșa că-mi pierd fascinația. Fără fascinație e imposibil să simți, să trăiești. E destul să trăiești pentru un singur om. Asta contează. Lumea unui singur om.

Peste câteva luni, Houda urma să se mărite, așa cum mi-a spus a doua zi, în interviu. Cu francezul. Să se mute în Franța. Să renunțe la pictură. Profesorul Harrami urma să-mi trimită o scurtă cercetare a lui Gabrielle Varro, intitulată *Zâmbetul motanului, perioada de asimilare*. Despre căsătoriile mixte, dintre francezi și alte națiuni. Autoarea spune că în *Alice în Țara Minunilor*, motanul lui Cheshire stă cocoșat în copacul lui și zâmbește. În timp ce Alice îl fixează cu privirea, corpul motanului începe să dispară, din cap până la coadă, și nu-i rămâne decât zâmbetul, care oricum, într-un târziu, se dispersează. Alice nu măsoară în cât timp acesta se risipește de tot. Emigrantul în Franța nici atât. Doar că, într-o zi, el înțelege că acest zâmbet a dispărut. Și acela e momentul asimilării sale. Lipsa zâmbetului e garanția acestei apartenențe. Lui Houda avea să-i aparțină.

După miezul nopții, Alex i-a lăsat Ellei contactele noastre și o recomandare de film pe o foaie albă din care ea a făcut o corăbioară și a ascuns-o în mica ei geantă. Ne-a spus că ne va aștepta la Casablanca și a dispărut pe străzile mătăhăloase, lăsând urme de ploaie.

*

În câteva zile ne-am întors în Meknès. Eram obosiți. Trăiam într-o vilă răcoroasă în partea veche a orașului. Alex și-a dat seama că a pierdut cheile în Casablanca. Am început să o căutăm pe Nezha, proprietara casei. Ea n-a răspuns la telefon. Nu era nici la restaurant, nici acasă. Băieții cartierului s-au mobilizat imediat și ne-au condus în alai până la fiul ei. Într-un final, am primit cheile și am înțepenit în paturile noastre.

Am adus din Casablanca câteva tuburi de ulei pentru pictură, parfum de cedru și *amalou*, o pastă din ulei de argan, amestecat cu miere și migdale. Îmi era mereu somn și, în plus, foarte lene. Am urcat pe acoperiș. Soarele deja răsărise și din toate direcțiile se auzea strigătul muezinilor: „Allah este mare”. Am aranjat pernele tradiționale în jurul tăvii cu ceai și m-am rezemat de perete. Alex a adus micul dejun – pâine, ouă prăjite, felii de portocală cu scorțișoară și un vas cu ardei. Am mâncat în tăcere, dar cu poftă. Ne plăcea în coconul nostru, dar lumea de după fereastră ne invita să ieșim din letargie.

Alex a început să picteze mai sigur ca oricând. Desena pânza care trebuia să illustreze brațul. Dimineața picta ce desena în ajun. Adică pânza care ilustrează brațul. Era într-o continuă erecție artistică. Sus, în dogoarea soarelui. Ars. Prigorit. Încins. Avea cheia. Avea formele. Avea culorile de ulei. Cele cinci cifre ale Ellei au făcut posibile zeci de combinații. Au modelat sfere, au modelat brațul. Orașul s-a trezit la viață ca un monstru deconspirat.

Peste cinci luni, cel puțin o televiziune de provincie va arăta brațul perfect. În formă de pătrat. Roșu aprins în galben de Neapole. Brațul ca brațul, se vor întreba unii, dar care a fost dimensiunea piciorului lui Napoleon? Se pare că Napoleon nu a fost niciodată atât de scund pe cât credea toată lumea. Odată cu vârsta, înălțimea unui om se micșorează cu un centimetru din cauza deplasării vertebrelor. În aceste condiții, se presupune că Napoleon ar fi avut o sută șaptezeci de centimetri! Zeci de combinații, teorii, presupuneri, cifre, toate în interiorul... unui picior!

Ne-am trezit speriați. S-au sincronizat trei vise. Parcă eram într-o casă frumoasă, în care a pătruns Ella și ne-a împușcat pe toți. Alex a visat că ușile se încuiaseră și cineva încercase să-l sugrume. Ida visase cum Ella-i scotea pielea de pe corp. Apoi, dimineață, a venit de la Ella un mesaj pe telefon. Ne anunța că e în trenul spre Meknès. În drum spre vilă.

Her name is Ella

Keywords: Șcerbani Valentina; novelist; town; travel; romanian literature

Abstract

Viorica-Ela CARAMAN

în dialog cu Robert C. FORD

„Școlile anilor 2020 au lăsat lumea să intre în clasă, renunțând la învățarea abstractă”

Viorica-Ela Caraman: Stimate Dle Robert Ford, activați la Chișinău de câțiva ani în calitate de director al Școlii Internaționale Heritage, după model britanic, în urma altor experiențe similare în plan internațional. În contextul în care societatea noastră are nevoie de eforturi suplimentare în direcția învățământului pentru a se alinia provocărilor secolului XXI, Vă mulțumesc că ați acceptat să discutăm câteva dintre aspectele mai importante în acest sens. În primul rând, aș vrea să vă întreb cum a luat ființă la noi școala pe care cu onoare o conduceți și care a fost motivația fondatorilor?

Robert C. Ford: Originile Școlii Internaționale Heritage au o poveste și o viziune remarcabile. A fost înființată de Natalia Cecetova și Sinan Bora, în 2017. Doi oameni de afaceri cu legături puternice cu Republica Moldova, care și-au dorit să ofere prima școală cu adevărat internațională din țară, o alternativă a învățământului național, ca parte a angajamentului lor în raport cu responsabilitatea socială și sporirea calității educației din acest spațiu.

V.-E.C.: Precum un individ are nevoie de interacțiuni cu ceilalți pentru o mai bună autocunoaștere, tot așa o școală locală are nevoie de o deschidere internațională, școala fiind, de fapt, instituția care ne învață tocmai ideea de deschidere: către celălalt, către lume, cunoaștere, posibilități, orizonturi etc. Care sunt avantajele

Ex-director al școlii Wyedean, Gloucestershire, Marea Britanie (școala „Harry Potter”, la care a participat autorul JK Rowling), unde a condus o școală cunoscută pe model holistic și învățare globală. Co-fondator al rețelei de școli IB din SV Angliei. Director senior în școli de top din Țara Galilor și Anglia. Ambasador al British Council, membru al grupului Varkey, UNICEF, TTF 2030, al directorilor de școli globale, consilier și comunicator didactic. Locuiește la Chișinău și la Bristol, căsătorit cu Genevieve, are trei fiice. Autor al cărții This heart Shaped Land.

concrete de oferit ale acestei școli, ale acestui tip de învățământ pe care îl practică școala Heritage?

R.C.F.: Sunt și membru al Fundației Varkey, UNICEF, grupul Teacher Task Force 2030 al managerilor de școli globale din toate colțurile lumii. Și, din experiența mea, ar fi greu să-mi imaginez vreo școală de succes, din orice țară, de stat sau privată, care să nu fie deschisă în mentalitatea sa, în abordarea și cultura sa. Școlile din anii 2020 au lăsat lumea să intre în sălile de clasă pentru a conecta elevii și culturile la o societate globală, astfel încât învățarea să nu fie una abstractă, ci bazată pe exemple și fenomene reale, nu doar la nivel local, ci și internațional.

Am văzut asta în pandemie. La începutul lunii martie 2020, Heritage trecuse deja la învățarea complet on-line, sincronă, în virtutea formatului global al școlii noastre, a personalului și a studenților, asigurând continuitatea procesului didactic. De aceea ministrul moldovean și Ministerul Educației au venit la noi într-un weekend de la începutul crizei, pentru a vedea ce facem și astfel am împărtășit acest lucru mediului academic național.

Cultura, ambițiile și orizonturile elevilor noștri, născuți în secolul al XXI-lea au deja o tentă globală, iar demersurile noastre sunt cu atât mai eficiente în acest sens, pregătindu-i pentru această expunere internațională, pentru mobilitate socială, studii superioare și cariere în Republica Moldova și în străinătate. Dar raportând totul inclusiv la nivel local și la identitățile naționale, le dezvoltăm elevilor abilitățile, cunoștințele și încrederea necesare pentru a naviga printre provocările viitorului.

Școala se mândrește cu corpul său de elevi internaționali și locali, grație programelor incluzive, și recrutăm personal din întreaga lume, dar și din Republica Moldova. Un student căruia i s-a acordat o bursă Heritage a remarcat că a păși pragul acestei școli în fiecare zi este ca și cum ai pleca în străinătate pentru a studia. Încheiat al patrulea an de activitate ca școală, observăm că absolvenții noștri se dezvoltă cu o anumită încredere în viitor. Suntem mândri de ei, deoarece putem deja să vedem modelele inspiraționale la care să privească generațiile viitoare. Printre aceștia se numără campionul român de carting, Marc, câștigătorii premiului național pentru știință Andre și Max și campioana națională de tenis Xenia. Mai avem și câștigătoarea premiului internațional COBIS Art în acest an pentru KS2, pe Eva.

Printre numeroșii profesori străluciți, Tatiana Popa, de exemplu, este recunoscută la nivel național, de programul Etwinning al UE, de ambasadele Regatului Unit și SUA și de British Council pentru contribuția uimitoare pe care a adus-o educației globale.

Seria noastră de prelegeri ale fondatorilor din toate sferile este o oportunitate unică de a aduce lumea reală în sala de clasă prin intermediul vorbitorilor inspiraționali din toate domeniile. Aceștia au variat de la ambasadori la șefii de promoții din Oxford. Unele dintre cele mai ferti-

le discuții au venit de la moldoveni tineri de succes, care își împărtășesc poveștile, cum ar fi beneficiarii de burse Chevening din Marea Britanie. De asemenea, implicăm școlile de stat locale pentru a participa la aceste prelegeri, așa că împărtășim aceste oportunități pe scară largă, iar recunoașterile în acest sens nu întârzie să apară (International School Award în 2019, premiul British Council, 2020, Certificat de conformitate și de membru COBIS, 2021).

V.-E.C.: Care este profilul pedagogului la Heritage?

R.C.F.: Oricine predă știe că educația a evoluat rapid în ultimele decenii, cu influențe puternice dinspre tehnologie, psihologie, cercetare, schimbările de pe piața forței de muncă, cu noile exigențe, competențe, calificări și alți factori de influență ai societății care au un impact direct asupra copiilor și tinerilor. Profesorii s-au adaptat foarte repede și am văzut asta în pandemie, cu mobilizarea rapidă a abilităților de învățare digitală în centrul procesului educativ și școlii la nivel global în ultimii doi ani.

Potențialul unui profesor bun rămâne nucleul actului predare-învățare, iar idealul socratic, vechi de aproape 2 500 de ani, nu va fi înlocuit doar de un ecran. Interacțiunile și calitatea acestora înseamnă totul în predare. Cea mai bună învățare on-line a fost acolo unde profesorii au găsit noile modalități de a avea interacțiuni semnificative cu studenții. S-a întâmplat doar ca învățarea să fie printr-un dispozitiv și de la distanță, însă profesorul rămâne factorul decisiv pentru calitatea actului didactic.

Totuși, căutăm continuu modalități prin care putem îmbunătăți modul în care copiii învață. Astfel, abordarea Heritage este ca toți profesorii să continue să învețe pe tot parcursul vieții, continuând să ne adaptăm la provocările imediate ale pandemiei, dar asigurându-ne că elevii deprind și în aceste condiții dragostea pentru învățare și capacitatea de a-și folosi abilitățile și lecțiile mai departe într-un nou context ca tineri adulți.

Curriculum-ul Cambridge și cel internațional pe care îl aplicăm sunt concepute tocmai în această direcție, iar studentul se poziționează în centrul a tot ceea ce facem. Un profesor cu o gândire internațională are

acest aspect ca punct de pornire în abordarea sa pedagogică. Altfel nu am lucra la Heritage. Suntem foarte implicați în curriculum-ul nostru Fieldwork IPC în clasele primare și programele noastre primare Cambridge, IGCSE și A Level, primele și singurele calificări internaționale oferite în Republica Moldova, utilizate de 10 000 de școli internaționale remarcabile la nivel global, care dezvoltă, provoacă și cresc un student de la o vârstă fragedă, pregătindu-i pe elevi să-și ocupe un loc la o universitate globală și nu numai. Ne aflăm deci pe arenele și în rețelele globale pentru a continua să ne îmbunătățim.

Zilele în care un profesor închidea ușa clasei în urma sa, devenind atotputernic în domeniul lui, fără să facă parte dintr-o realitate mai largă au apus de mult și nu-și au locul nici la Heritage. Briefing-ul nostru săptămânal pe subiectul predare-învățare este preluat de profesori și am observat în pandemie că una dintre trăsăturile remarcabile ale educației în Republica Moldova este angajamentul cadrelor didactice de a continua să învețe și să-și împărtășească experiența. Acest lucru m-a făcut să vreau să vin să lucrez aici din Marea Britanie.

V.-E.C.: Dar profilul elevului Heritage care ar fi? Este Heritage o școală pentru oricine? Și ce credeți despre expresia destul de populistă „egalitatea de șanse în educație” în lume, dar și la noi?

R.C.F.: Profilul elevului Heritage se bazează pe standarde și abordări internaționale. Elevii se vor dezvolta și vor deveni comunicatori remarcabili, vor fi alfabetizați digital, vor fi curioși în raport cu lumea în care se mișcă, vor crede în durabilitate în comunitățile locale, naționale și internaționale. Ei vor fi echilibrați în abordarea lor față de toate aspectele vieții lor și noi învățăm și modelăm acest lucru continuu. Sunt elevi pe tot parcursul vieții. Ne dorim ca ei să fie lideri și să lucreze bine în echipă. Ne dorim ca ei să aibă mentalitate internațională și gândire critică. Ne dorim ca ei să fie niște elevi încrezători, decenti și implicați. Ne dorim ca ei să nu fie lipsiți de compasiune, să aibă o abordare civică, să fie amabili și responsabili din punct de vedere social. Acestea sunt abilitățile, valorile și profilul elevului de care avem nevoie și pe care îl formăm prin lecții, relații, cultură școlară și oportunități mai largi în curriculumul formal și informal.

Acestea sunt valorile, abilitățile și abordările pe care oamenii le aleg la Heritage pentru educația lor. Iar palmaresul nostru este transparent la nivel național și internațional. Deservim multe comunități, în comunitățile locale și internaționale. Avem incluse peste 20 de naționalități din întreaga lume în procesul didactic și limba principală este engleza, dar și româna și rusa. Avem o populație de elevi diversă, reprezentând toate straturile societății. Avem, de asemenea, acces mai larg prin programul nostru de burse.

Dar suntem o școală internațională privată și asta este o realitate. Scopul nostru ca școală este să putem oferi, de asemenea, educație pentru comunitățile care ar putea și să nu rămână în Republica Moldova, iar Heritage ca idee nu ar fi fost niciodată posibilă la nivel național, fiind nevoie de o schimbare de paradigmă a sistemului. Heritage reprezintă o mostră a acestei schimbări de care Moldova are nevoie pentru anii 2020 și pe mai departe, continuând să joace un rol inovator puternic la nivel național și internațional.

Și nu există nicio dihotomie aici, pentru noi, precum în cele mai dezvoltate societăți ca Germania sau țările nordice, relația dintre sectorul public și privat este una simbiotică, și nu una eronată de „ori/ori”. Putem avea o relație pozitivă în acest sens, iată de ce, spre exemplu, Heritage a oferit 1 000 de ore timp de expertiză și resurse pentru a sprijini ministerul și mediul academic național la începutul și pe tot parcursul pandemiei. Așa funcționează un parteneriat public-privat pentru a crește împreună. Așa dezvoltăm șanse egale în educație în Republica Moldova.

Dar ceea ce va transforma cu adevărat educația în Republica Moldova sunt investițiile reale în toate școlile, astfel încât acestea să corespundă secolului XXI ca locuri de învățare, să dezvolte și să ofere școlilor autonomie managerială, să reducă birocrăția moștenită din epoci anterioare și să fie efectiv educația în centrul dezbaterii naționale ca să nu ne pierdem tinerii din țară pe viitor. Dacă banii câștigați de cetățeni din străinătate pentru uz propriu sunt repuși în circuit aici, acasă, atunci este imperativ ca aceștia să fie investiți imediat înapoi în copiii acestei țări pentru a ne asigura că nu ne pierdem tinerii în viitor. Avem nevoie de abilitățile lor aici pentru a construi Republica Moldova ca o societate modernă, europeană, prosperă, sigură și civică.

V.-E.C.: În ce măsură școala pe care o reprezentați constituie un mobil al dezvoltării personale a ființei umane în formare? Vă întreb asta pentru că școala națională a Republicii Moldova este uneori amendabilă pentru o orientare unilaterală a performanței, axată pe acumulare rigidă de cunoștințe, neglijând aspectul motivațional, creativ al setului de date transmise la ore. Consider că aici e principalul defect al școlii noastre și aici avem de învățat de la alții care reușesc să facă școala mai interesantă în sens etimologic, adică subordonată interesului personal al elevului.

R.C.F.: Educăm copiii și tinerii într-o perioadă nemaipomenită, nu doar în ceea ce privește pandemia, ci și schimbările foarte rapide ale societății prin tehnologie, globalizare și alte tendințe existențiale care fac ca anii 2020 și 2030 să pară o adevărată furtună pentru situația unui elev. În acest context incert, rolul oricărei școli, profesor, asistent, personal de sprijin sau manager didactic, este de a oferi certitudine.

Însuși rostul educației nu este o preocupare exclusiv academică, ci este un aspect-cheie pentru întreaga societate. Sunt cadru didactic de aproape 30 de ani și rolul meu s-a schimbat radical de-a lungul acestora, abandonându-l pe cel preocupat în mod unilateral de predarea unei teme și a unui corp de cunoștințe, cu un test la sfârșitul cursului. Ca profesor de istorie, predarea materiei mele în abstract, fără o abordare interdisciplinară precum limbile sau TIC, sau neconștientizarea individului din prezent care frecventează cursurile mele, mi-ar fi lăsat lecțiile, în cel mai bun caz, mediocre și chiar în secolul trecut, la mijlocul anilor 1990.

Este total deplasat să predai doar curriculumul (ce), și nu elevului (cui). Aici atât de multe societăți au eșuat cu această abordare. Studiile educaționale comparative globale, cum ar fi cele de la OCDE și PISA, ne oferă dovezi care arată că, dacă ținem elevii într-un regim de ore necruțătoare de învățare prin memorare, de predare pentru evaluare și ignorând bunăstarea lui, atunci sistemul se îndreaptă într-o direcție foarte periculoasă.

Am fost întotdeauna uimit de conversațiile pe care le-am avut cu factorii de decizie politică sau cu liderii școlilor care susțin încă această abordare, în ciuda tuturor dovezilor contrare. Acest lucru nu a funcționat nici măcar în trecut, darămite acum sau pe viitor. Trebuie doar să privim la societățile în care există programe atât de rigide cu mize mari și

daune asupra sănătății mintale pe care le provoacă tinerilor la școală și mai târziu ca adulți. Acest lucru nu servește tinerilor și cele mai bune abordări și sisteme vizează dezvoltarea individului într-un cadru clar de sprijin și în care eșecul face parte din procesul de învățare.

Mă întorc la profilul elevului și menționez că organizațiile globale care au stabilit competențele necesare precum WEF sau McKinsey vorbesc despre faptul că tinerii noștri, pentru a avea succes în carieră, au nevoie și de viață personală. Școlile au o influență atât de importantă aici și nu dezvoltăm aceste atribute prin ore și ore în care un profesor vorbește în fața sălii și elevii sunt supuși nesfârșitelor examene. Elevii învață cel mai bine atunci când sunt implicați, se simt stăpâni pe ceea ce achiziționează și sunt sprijiniți în călătoria lor existențială de un cadru didactic puternic și de un mediu școlar adecvat.

V.-E.C.: Un defect foarte vizibil și punctual al școlii noastre este tocmai pedepsirea și umilirea greșelii. Ce statut are greșeala ca eveniment cotidian în economia generală a educației din lumea democratică? Cum uzăm de ea în prezent pentru a obține performanța?

R.C.F.: Răspunsul de mai sus are o legătură directă și cu abordarea didactică a eșecului, în sensul că învățăm din greșeli, mai ales la școală. Din păcate, există încă multe atavisme nefericite ale „gândirii sovietice”, și tocmai educația din societățile post-sovietice este în măsura cea mai mare să schimbe lucrurile, în direcția dezvoltării culturii școlare pozitive, a conducerii autonome/distributive în școli și a promovării profesioniștilor responsabili. Am văzut asta când am lucrat cu școli din țări precum Rusia (siberiană) și Polonia înainte de a veni în Republica Moldova. Anume exemplul Estoniei, modelul educațional de succes pe care l-a dezvoltat, este unul căruia trebuie să-i dăm continuitate aici în Republica Moldova.

V.-E.C.: Se întâlnește în realitate mitul prieteniei dintre profesor și elev? Sau nu sunt bune apropierea prea mari, de fapt, pentru a păstra o anumită autonomie a școlii pe harta vieții, care să responsabilizeze elevul altfel?

R.C.F.: Relația pozitivă dintre profesor și elev este primordială pentru orice învățare de succes. Este fundamentală. Dinamica relațională este de o importanță centrală și este vorba anume despre a fi „prietenos”, dar nu „prieten”. Capacitatea de abordare didactică nu înseamnă că trebuie să spui o glumă de fiecare dată pentru a începe o lecție sau să mituiești un elev cu o prăjitură. Toți avem personalitatea și carisma noastră unică și de fiecare dată când întâlnim o clasă, toți acești indivizi ajută la crearea unui mediu de învățare sigur pentru a crește și a se dezvolta. Dar anume granițele acestei relații bazate pe respect reciproc, încredere și mediul de funcționare al școlii permit parametrii educației de succes și dezvoltarea unui elev. Am văzut această abordare și acest echilibru despre care vorbesc în fiecare școală performantă pe care am vizitat-o în întreaga lume.

Elevii își doresc și se așteaptă ca profesorul să fie profesor – aici vorbim despre limite clare –, să fie o figură cu autoritate în clasă, un conducător al procesului de învățare, dar nu un coleg mai în vârstă. Acest din urmă model se prăbușește, epuizându-se destul de repede când glumele se consumă și trebuie să aplice regulile obligatorii, iar apoi devine aspru și frica nu este modul în care învățăm nici în sala de clasă modernă a secolului XXI. E.E. Cummings a spus „singurul lucru pe care îl înveți din mâncatul cu lingura este forma lingurii”. Predarea elevilor pentru evaluare, prin metode dure, nu este chiar învățare, dacă elevul nu înțelege pe deplin rostul activității lui.

Există multă energie și emoție în domeniul educației și trebuie să fim prudenți și plini de compasiune, dar nu în detrimentul limitelor și al regulilor clare. În Marea Britanie și SUA, aceasta este adesea numită „dragoste dură”, iar cei care suntem și părinți știm de ce este important ca pentru propriii noștri copii să ne asigurăm că creăm un mediu stimulator pentru creștere, dar în același timp unul necesar pentru siguranță.

V.-E.C.: Cum priviți educația celor „7 ani de acasă”, așa cum este numită vârsta preșcolară în cultura noastră? O întrebare la care vor fi atenți mai ales părinții elevilor de data aceasta. Vă întreb asta pentru că există literatură de parenting care recomandă părinților

o investiție mai mare (inclusiv financiară) în creșe și grădinițe decât în colegii. Unii experți mai extremiști consideră chiar că la vârsta de 6 ani „zarurile au fost aruncate” (Fitzhugh Dodson). Dar există și experți care afirmă că educația face în fiecare zi câte un pas indiferent de vârstă (Marc Getymann).

R.C.F.: Este o dezbatere aproape nouă pentru mine, deoarece în Marea Britanie și SUA copiii încep școala mult mai devreme, ai mei au început toți la 4 ani și am constatat că acest lucru este benefic prin modul în care i-a socializat mai mult și astfel i-a pregătit eficient pentru școală.

Lucrul la domiciliu și la școală se produce în tandem în cele mai bune școli și sisteme de învățământ. Educația nu începe și nu se oprește la porțile școlii și nu se află doar în responsabilitatea unui profesor. Un profesor nu poate determina schimbarea radicală atunci când un copil nu și-a început viața cu valori-cheie, respect și comportamente de bază din familia sa, dar, fiind educator, nu renunță niciodată să încerce, să persevereze, și de aceea profesorii sunt cei mai buni oameni din lume.

Există unii pedagogi care cred în vechea mantră iezuită „da-mi copilul până la 7 ani și îți voi da persoană pe viață”. Atât de multe dintre abilitățile-cheie necesare se reunesc în capacitatea de a accesa învățământul, cum ar fi alfabetizarea, calculul, comunicarea, comportamentul, acestea sunt dezvoltate, din punctul meu de vedere, anume în faza preșcolară și este deja un argument pentru a oferi mai multă atenție vârstei preșcolare, ceea ce este caracteristic sistemului nostru. Dar, din nou, atunci când școala conlucrează cu părinții în acest sens, și nu este investită cu o responsabilitate exclusivă, este cu atât mai reușită dezvoltarea elevului, în traiectul său prin școală către universitate și o carieră. Iată de ce școala noastră încadrează elevi cu vârsta între 6 și 18 ani, bazându-se pe curriculumul Cambridge.

V.-E.C.: Acum o întrebare mai filologică. Ce loc ocupă exercițiul lecturii în sistemul școlii Heritage? În școala românească (România și Republica Moldova) se vorbește teoretic despre acest act performativ care este lectura individuală, pe de altă parte, în practică, activitatea de învățare se concentrează mai mult pe automatizare, fiind suprasolicitată de exerciții pe anumite teme.

R.C.F.: Când m-am întors acasă, în Marea Britanie, acum de Crăciun și Anul Nou, am vizitat locul meu de baștină pentru a-mi revedea familia și am fost devastat să văd că biblioteca locală s-a desființat. Mi-am petrecut anii de formare în această clădire, absorbind cărți, citind cât de mult am putut în acest minunat loc de studiu. Este un argument fals să spunem că avem echivalentul bibliotecii antice din Alexandria și multe altele în buzunarul din spate pe telefoanele noastre inteligente și pe Google. Informația nu este cunoaștere și cunoașterea mai profundă, gândirea critică, reflecția, este ceea ce trebuie să revină din ce în ce mai mult în educație, transformând simpla informație în cunoaștere. „Universitatea Facebook” se va degrada, iar discursul pe care l-am văzut în diverse societăți despre SUA și Trump, despre Marea Britanie și Brexit se va înrăutăți dacă nu acordăm prioritate abilităților precum lectura și valoarea educației la elevii noștri.

La școala mea anterioară, iar acum la Heritage, biblioteca a fost și este inima școlii care pulsează continuu. Este catedrala oricărei școli. La Heritage avem o bibliotecă frumoasă, plină de cărți, un loc unde ne ținem dezbaterile, prelegerile, iar elevii noștri chiar vin să citească. Avem un bibliotecar care sprijină lectura și învățarea din punct de vedere academic și promovează alfabetizarea și cititul. Avem în clasă, de exemplu, schema „Aruncă totul și citește”. Ziarul nostru studentesc „The Heritage Globe” este creat și condus de studenți pentru studenți. Dezbatem și participăm la concursuri internaționale de ortografie, concursuri de poezie și vorbire în public. Am numit biblioteca noastră „Mihai Eminescu” în cinstea marelui om pentru a sublinia dimensiunea pe care o are lectura în școala noastră. Lectura completează și îmbunătățește toate abordările didactice, inclusiv cu ajutorul dispozitivelor electronice de lectură etc. Toți profesorii buni, de la toate materiile, recomandă elevilor cărți de citit.

De asemenea, trebuie să ne împotrivim acestor false dihotomii precum că nimeni nu citește astăzi cărți. Spotify nu a distrus muzica live mai mult decât a distrus Netflix teatrul. Comunicarea, cuvintele scrise și rostite sunt acum mai importante ca niciodată în educație și pentru viitor. Ne dorim studenți pe tot parcursul vieții și studenți care iubesc să citească. Din păcate, am observat în Marea Britanie că atât de multe școli își închid bibliotecile și consider că este vorba despre un adevărat act de vandalism cultural.

V.-E.C.: În cultura noastră devine tot mai copleșitor fenomenul materialelor didactice care tind să înlocuiască munca profesorului, și mai ale prezența lui de spirit. Apoi vine și ecranul care tinde să înlocuiască un contact indispensabil. Cum se manifestă acest fenomen în sfera dumneavoastră de activitate și ce recomandări sau atenționări ați vrea să punctați în acest sens?

R.C.F.: Am participat la multe conferințe și am vorbit la câteva în ultimele luni, despre „re-imaginarea educației”, în care profesorul este înlocuit complet, de exemplu, de un dispozitiv. Este cu adevărat o iluzie pură. Tehnologia, înțeleasă și utilizată eficient, va îmbunătăți învățarea. O făceam deja la Heritage din prima zi. Dar cea mai importantă lecție pe care ne-a dat-o pandemia și încă nu s-a terminat, acum că intrăm deja în anul al treilea, este despre nevoia fizică de școală și clasă. Orice altceva susține și îmbunătățește acest lucru în educație, dar nu poate înlocui.

Ceea ce mă preocupă cel mai mult în Moldova și în țări precum Marea Britanie, este că nu atragem destui profesori buni pentru viitor și trebuie să abordăm problemele legate de acest aspect și să facem din această profesie una pe care tinerii vor dori să o îmbrățișeze, astfel încât torța să fie transmisă unei noi generații. Abordarea Finlandei aici merită studiată și cu siguranță vom pierde mai mulți profesori și potențiali lideri ai educației cu birocrăția inutilă și gândirea învechită.

V.-E.C.: Ce părere aveți despre obligativitatea temelor de acasă? Există țări, inclusiv unele foarte dezvoltate, în care copiii nu primesc teme. În altele, dacă există teme, există în schimb o zi liberă (dincolo de week-end) pentru activități individuale (artistice, sportive, lectură liberă etc.). La Heritage elevii au de pregătit teme pentru acasă? Cum echilibrați principiile obligație-creativitate astfel încât acest echilibru să intre în rutina elevului?

R.C.F.: Am râs de-a dreptul când o școală din Moldova a declarat că „nu dă teme pentru acasă”. Un nonsens, după mine! Dezbaterea actuală este însă despre scopul și legătura temei pentru acasă cu învățarea la clasă. Este, de asemenea, despre adecvarea vârstei și despre predarea elevilor noștri a echilibrului în viață. Tema pentru acasă nu are absolut nici un

sens dacă este vorba pur și simplu de a ocupa niște ore libere fără scopul dezvoltării curiozității, a cunoștințelor și înțelegerii aprofundate.

Avem învățarea care depășește sala de clasă și una dintre moștenirile pandemiei este modul în care învățarea de acasă și de la școală s-au mixat. Temele la Heritage extind învățarea și au un scop bine determinat. Poate fi o serie de sarcini și activități. De exemplu, ar putea fi lectura, ar putea fi o sarcină de creativitate, ar putea fi revizuirea materiei pentru un test, ar putea fi vizitarea unei galerii sau a unui muzeu, on-line sau real. Pe măsură ce elevii se confruntă însă cu exigențele unei școli superioare și vor să concureze cu colegii lor internaționali la examenele Cambridge, vor apărea cerințe mai mari pentru a se pregăti pentru examene și a obține calificările necesare. Este un principiu vital. Dar putem susține acest lucru în modul în care sprijinim și echilibram așteptările realiste. Iar și mai important decât asta este să nu epuizăm elevul, ca să nu ne alegem cu o tânără societate epuizată cronic.

V.-E.C.: Aveți un crez actualizat al educației? Noi am rămas, ca să fiu ironică și știu de ce, la „Repetitio est mater studiorum”.

R.C.F.: Cu siguranță nu aș apela la principiul „Repetiția este mama învățării” în niciun moment al traseului meu educațional, pentru că se întoarce la noțiunea foarte învechită de „tabula rasa”. Întotdeauna am crezut în ceea ce a spus faimosul Dr. Arnold de la Școala de Rugby din Anglia în anii 1850 când a descris educația ca fiind „o introducere în cele mai bune lucruri spuse și gândite”. De asemenea, idolul meu, Kurt Hahn, a afirmat: „consider că sarcina primordială a educației este să asigure supraviețuirea calităților acestea: o curiozitate întreprinzătoare, un spirit de neînving, tenacitate constantă, capacitatea de a te îndoi de sine și, mai presus de toate, compasiunea”. Cu siguranță, am fost condus de aceste două voci în carieră. Ele par mai relevante pentru anii 2020 decât oricând.

V.-E.C.: Un răspuns de lezmajestate pentru cultura recitalului festivă care suntem în acest moment, de la grădiniță (în defavoarea spiritului critic și a celorlalte valori indispensabile prezentului, dar mai ales viitorului)! E foarte bine să auzim asta măcar une-

ori! Dar... respectul meu pentru originile latine mă face să dau o interpretare afirmației în conexiune cu perseverența, și anume: învățarea ca rutină existențială.

Stimate Domnule Director Robert Ford, Vă mulțumesc frumos pentru amabilitatea de a răspunde întrebărilor noastre, urându-vă mari succese în continuare pe tărâm pedagogic!

R.C.F.: Vă mulțumesc pentru această oportunitate, Viorica! Cu toții ne dorim să vedem educația înflorind în Moldova, în România și pe tot globul, de dragul tuturor tinerilor și al generațiilor viitoare. Există atât de multă speranță și optimism în domeniul educației și încredere în viitor, iar comunitatea noastră academică continuă să transmită acest lucru zilnic!

Abstract

The schools of the 2020s let the world into the classroom, giving up abstract learning

Keywords: cultural openness; online education; mistake; homework; success

An interview with the director Robert C. Ford about the principles of the International School „Heritage” in Chisinau, but also about various aspects, challenges and imperatives of current education in relation to the difficulties of the education system in the Republic of Moldova.

Dorin CIMPOEȘU

Criza politică premergătoare alegerilor anticipate (decembrie 2020 – iulie 2021)

D.C. – prof. dr. în istorie, semnează zeci de articole și, între altele, volumele *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1988-1989* (2009); *Republica Moldova între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010); *Regimul post-totalitar din Republica Moldova* (2012); *Basarabia la un secol de la marea Unire* (2018) etc. Unic specialist în istoria politică recentă a Basarabiei.

Declanșarea crizei politice

Criza politică a fost declanșată imediat după câștigarea alegerilor prezidențiale de Maia Sandu, candidatul opoziției, în urma unei victorii răsunătoare și neașteptate împotriva președintelui în exercițiu, Igor Dodon.

În acest context politic, premierul Ion Chicu și-a anunțat demisia, la 23 decembrie 2020, după o întrevvedere cu fostul președinte, Igor Dodon, și președintele Parlamentului, Zinaida Greceanii, pentru a da posibilitatea noului șef al statului de a dizolva Legislativul și a convoca alegeri parlamentare anticipate.

Cu acest prilej, premierul demisionar a declarat: „În aceste condiții, am discutat astăzi și eu am propus și asta voi face de a veni cu propunerea de demisie a prim-ministrului, respectiv, și a Guvernului Republicii Moldova, astfel încât această procedură să poată fi lansată cât mai curând posibil”¹.

Luând în considerație demisia premierului Ion Chicu și imposibilitatea exercitării de către acesta a atribuțiilor sale, președintele Maia Sandu a emis, la 31 decembrie 2020, Decretul Nr.12-IX, prin care Aureliu Ciocoi, ministrul

afacerilor externe și integrării europene, a fost desemnat în calitate de prim-ministru interimar, până la depunerea jurământului de către membrii unui nou guvern².

Prima rundă de consultări pentru formarea unui nou guvern

La scurt timp după demisia Guvernului Chicu, respectiv la 28 decembrie 2020, noul președinte a convocat la consultări partidele parlamentare cu scopul de a identifica o soluție la criza guvernamentală creată.

Primii au fost socialiștii, a căror delegație a fost condusă de Corneliu Furculiță, liderul grupului parlamentar al acestora, care, după scurte consultări, a declarat: „În cazul când dumneaei are o candidatură la premierul Republicii Moldova noi vom analiza această candidatură. Vom vedea programul guvernului și evident decizia ne va aparține. Dar reiterez încă o dată poziția, suntem pentru alegeri anticipate”³.

Igor Dodon a confirmat și el poziția respectivă, precizând că echipa PSRM a lansat procedurile juridice necesare, pentru a face posibilă organizarea cât mai rapidă a alegerilor parlamentare anticipate, întrucât actuala componență a Parlamentului nu corespunde voinței exprimate de popor la alegerile din 24 februarie 2019.

Consultările au continuat cu grupul parlamentar al PAS, partidul prezidențial, ai cărui reprezentanți au arătat: „Noi am reiterat poziția fracțiunii PAS că optăm așa cum am spus în cadrul campaniei electorale pentru alegeri anticipate. Țara are nevoie și oamenii cer și au cerut și în campania electorală un alt parlament. Acest parlament s-a compromis”⁴.

Și deputații Platformei DA s-au pronunțat în același sens, spunând: „Noi nu propunem candidat la prim-ministru și nu participăm în coaliții în cadrul acestui parlament. Rămâne la discreția doamnei Sandu să analizeze tot ce am spus noi, toate riscurile și să vină cu o soluție, fie să fie declanșate anticipate imediate, fie altă soluție”⁵.

Poziția democraților, conduși de Dumitru Diacov și Pavel Filip, a fost similară: „Propunerea noastră a fost că imediat noi trebuie să avem ela-

borat un plan anti-criză pe termen scurt cu conținut din trei puncte: gestionarea crizei pandemice, gestionarea crizei economice și pregătirea țării pentru alegeri parlamentare anticipate”⁶.

În schimb, deputații Partidului „Șor” au afirmat că sunt gata să-și sume guvernarea: „Am informat pe doamna președinte că noi suntem gata să ne asumăm responsabilitatea politică pentru a veni cu profesioniști, cu un guvern responsabil în frunte cu un prim-ministru. Ca să nu lăsăm oamenii fără salarii, pensionarii fără pensii ca să gestionăm criza pandemică și să organizăm alegeri anticipate”⁷.

Iar reprezentanții „Pro Moldova” au fost sceptici față de organizarea alegerilor parlamentare anticipate: „Este nevoie de acel guvern funcțional, chiar dacă va fi instituit și pentru o perioadă foarte determinată. Intrarea nepregătită în alegeri parlamentare anticipate nu înseamnă nimic altceva decât o pierdere a cursului proeuropean”⁸.

La finalul primei runde de consultări, președintele Maia Sandu a ajuns la concluzia că niciunul dintre partidele parlamentare nu dorește să-și asume guvernarea, majoritatea pronunțându-se pentru alegeri anticipate: „Am discutat despre problemele cu care se confruntă cetățenii, am constatat că nicio formațiune nu își asumă deschis că face parte din vreo majoritate și respectiv să poată să propună un Guvern. Am constatat că toate pledează pentru alegeri anticipate. Unii consideră că acestea trebuie să fie cât mai curând, altele că trebuie un pic mai târziu, dar toate sunt de acord că acest Parlament trebuie dizolvat, iar oamenii să aleagă un Parlament nou care să-i reprezinte”⁹.

Ca urmare, Maia Sandu a anunțat: „În câteva zile voi veni cu soluția pe care o văd eu pentru depășirea situației, conform Constituției”¹⁰.

Desemnarea Nataliei Gavrilița pentru funcția de prim-ministru

Cele „câteva zile” anunțate de Maia Sandu pentru găsirea unei soluții în vederea depășirii situației create de demisia premierului Ion Chicu s-au dovedit a fi mult mai multe.

În acest timp, Maia Sandu a așteptat hotărârea Curții Constituționale privind posibilitatea autodizolvării Parlamentului, în urma sesizării sale anterioare.

După ce CC a decis că Parlamentul nu se poate autodizolva, Maia Sandu a declarat că e gata să aleagă o altă cale pentru a declanșa alegeri parlamentare anticipate.

De aceea, abia la 27 ianuarie 2021, președintele Maia Sandu a semnat Decretul Nr.25-IX, prin care a desemnat-o pe Natalia Gavrilița în calitate de candidat pentru funcția de prim-ministru¹¹.

La 8 februarie 2021, Programul de activitate și lista Guvernului Gavrilița au fost depuse la Secretariatul Parlamentului.

Lista nominală¹² cuprindea următorii miniștri:

Natalia Gavrilița – prim-ministru;

Mihai Popșoi – ministrul afacerilor externe și integrării europene;

Ion Luca – ministrul agriculturii, dezvoltării regionale și mediului;

Anatolie Nosatii – ministrul apărării;

Andrei Spînu – ministrul economiei și infrastructurii;

Anatolie Topală – ministrul educației, culturii și cercetării;

Rozalina Albu – ministrul finanțelor;

Ala Nemerenco – ministrul sănătății, muncii și protecției sociale;

Viorel Cibotaru – viceprim-ministru pentru reintegrare;

Ana Revenco – ministrul afacerilor interne;

Sergiu Litvinenco – ministrul justiției.

Despre Programul de guvernare, care conținea 38 de pagini, Natalia Gavrilița a precizat: „Facem un pas hotărât spre alegerile anticipate de care are nevoie țara. Dacă actualii deputați nu pot vota un plan de acțiuni anticorupție, anticriză și pro-dezvoltare, o vor putea face oamenii la alegeri anticipate”¹³.

Parlamentul respinge investiția Guvernului Gavrilița

Parlamentul s-a întruni, la 11 februarie 2021, pentru a dezbate Programul de activitate al Guvernului și acordarea votului de încredere Cabinetului de miniștri propus de Natalia Gavrilița¹⁴.

După ce premierul desemnat a prezentat programul de guvernare și echipa de miniștri, a răspuns mai multor întrebări adresate de deputați, dezbaterile degenerând în replici dure între deputații socialiști, cei ai PAS și miniștrii desemnați ai guvernului. Însăși Natalia Gavrilița a atacat Parlamentul, spunând că acesta nu mai reprezintă interesele cetățenilor, iar după victoria Maiei Sandu așteptările cetățenilor s-au schimbat.

Mai mulți deputați au calificat ședința drept un „circ”. Deputații Platformei „Pentru Moldova” au părăsit ședința Parlamentului, iar cei ai Platformei DA au asistat la dezbateri, fără a intervenit în discuții.

În cele din urmă, după mai multe luări de cuvânt și pauze, deputații au decis să nu acorde vot de încredere candidatului propus. Niciun deputat nu a votat în favoarea premierului desemnat. De altfel, chiar Natalia Gavrilița i-a îndemnat pe deputați să nu o voteze, pentru a se ajunge la alegeri parlamentare anticipate¹⁵.

Anterior ședinței de investiție, mai multe grupuri parlamentare, printre care și cel al PAS, din rândul căruia provenea premierul desemnat, au anunțat că nu vor susține candidatura Nataliei Gavrilița și optează pentru alegeri anticipate.

A doua rundă de consultări pentru constituirea unui guvern

Chiar în aceeași zi în care Parlamentul a respins investiția Guvernului Gavrilița, președintele Maia Sandu a organizat o nouă rundă de consultări cu grupurile parlamentare.

Opiniile liderilor acestora au fost diferite și contradictorii. Astfel, fracțiunea Partidului Democrat a declarat că nu va susține candidatura Marianei Durleșteanu, înaintată de socialiști și aliații lor *ad hoc*.

Alexandru Slusari, reprezentantul Platformei DA, a reiterat propunerea de a-l înainta pe Andrei Năstase pentru funcția de premier: „Poate mai avem loc de manevră și să nu fie acceptată această alianță majoritară, în caz contrar situația devine foarte complicată. Poziția noastră o cunoașteți, dacă nu este târziu, noi rămânem cu propunerea noastră”¹⁶.

Deputatul PAS, Igor Grosu, a arătat că formațiunea sa va face tot posibilul să se ajungă la alegeri parlamentare anticipate.

Deputatul socialist Corneliu Furculiță a precizat că are candidatul lor, susținut de o majoritate de 54 de deputați: „Așteptăm ca președintele să urmeze Constituția și considerăm că Mariana Durleșteanu este o candidatură potrivită pentru funcția de premier”¹⁷.

În aceste condiții, președintele Maia Sandu a semnat, la 11 februarie 2021, Decretul Nr.32-IX, prin care Natalia Gavrilița a fost desemnată, a doua oară, în calitate de candidat pentru funcția de prim-ministru și autorizată să întocmească programul de activitate și lista guvernului, pe care să le prezinte Parlamentului spre examinare¹⁸.

Cu acest prilej, Maia Sandu a declarat: „Astăzi am avut o nouă rundă de consultări cu fracțiunile parlamentare, așa cum cere Constituția. Tot astăzi am primit o scrisoare cu o propunere la funcția de prim-ministru semnată de 54 de deputați. În această listă am descoperit semnături ale persoanelor în raport cu care există dubii că și-ar fi exprimat voința în mod liber și aici vorbesc despre persoane supuse răpirii, care au fost ostatici. De asemenea, în listă se regăsesc persoane care au fost implicate în furtul miliardului și deputați care au schimbat mai multe partide politice. În aceste condiții am decis înaintarea din nou a Nataliei Gavriliță. I-am solicitat Nataliei Gavriliță să pregătească echipa guvernamentală și să se prezinte în Parlament”¹⁹.

Un grup de deputați socialiști au contestat la CC decretul de numire, pentru a doua oară, a Nataliei Gavriliță în calitate de candidat pentru funcția de prim-ministru.

La 23 februarie 2023, CC a declarat neconstituțional decretul președintelui Maia Sandu prin care a delegat-o, în mod repetat, pe Natalia Gavriliță pentru a forma un Cabinet de miniștri.

Totodată, judecătorii constituționali au cerut fracțiunilor parlamenta-

re și instituției prezidențiale să recurgă la noi consultări pentru desemnarea unui prim ministru²⁰.

Crearea unei majorități parlamentare toxice

Urmărind să torpileze demersurile președintelui Maia Sandu vizând crearea unui guvern condus de o persoană din partidul prezidențial și să-și perpetueze, astfel, puterea până la alegerile parlamentare anticipate, PSRM a constituit *ad hoc* o majoritate parlamentară.

Astfel, încă la începutul ședinței de investitură, din 11 februarie 2021, liderul PSRM, Igor Dodon, a informat că grupul socialiștilor a format o majoritate parlamentară, care nu o va susține pe Natalia Gavrilă, ci un candidat propriu.

Ulterior, liderul facțiunii PSRM, Corneliu Furculiță, a anunțat că deputații săi, cărora li s-au alăturat cei din Platforma „Pentru Moldova”, au format o majoritate, constituită din 54 de parlamentari din totalul de 101, care o va sprijini pe Mariana Durleșteanu pentru funcția de prim-ministru.

La 16 martie 2021, Mariana Durleșteanu, fost ministru al finanțelor, și-a anunțat retragerea candidaturii pentru funcția de prim-ministru, motivând că aceasta s-a datorat „fățărniciei mariajului PSRM-Șor-Candu-Filip, care a pus mai presus interesele lor personale și de clan” decât pe cele ale cetățenilor, cu care ea nu a fost de acord: „În contextul mesajului meu plasat pe FB din 16 martie 2021, țin să menționez că decizia îmi aparține mie personal și declarația de retragere a fost scrisă de mine cu ceva timp înainte. Rog să nu mai faceți filme de groază privind presiunile asupra mea. Singura presiune a fost existența acestui «mariaj și fățărnicie» PSRM-Șor-Candu-Filip și alții cu care nu am fost de acord. Mesajele inconsecvente din partea politicienilor m-au împins la această decizie, însă cum am mai zis, voi continua să rămân în viața publică pentru a duce schimbarea până la capăt”²¹.

Ca urmare, la 18 martie 2021, Corneliu Furculiță, a anunțat, în plenul Parlamentului, că majoritatea creată a ales un nou candidat pentru funcția de prim-ministru, în persoana fostului deputat socialist Vladimir Golovatiuc, ambasador al Republicii Moldova la Moscova.

Concomitent, acesta a invitat-o pe Maia Sandu la consultări cu noua majoritate, declarând: „Luând act de obligația statuată de Înalta Curte, potrivit căreia fracțiunile parlamentare și președintele țării trebuie să recurgă la noi consultări, scopul consultărilor e de a identifica sprijinul politic al deputaților pentru a identifica o persoană capabilă să formeze un guvern care să se bucure de susținerea Parlamentului. Anunțăm constituirea majorității parlamentare și invităm președintele țării pentru consultări cu majoritatea parlamentară la ora 12:00”²².

Desemnarea unui nou candidat pentru funcția de prim-ministru

La 16 martie 2021, președintele Maia Sandu a semnat Decretul Nr. 47-IX privind desemnarea lui Igor Grosu în calitate de candidat pentru funcția de prim-ministru, pe care îl autoriza să întocmească programul de activitate și lista Guvernului și să le prezinte Parlamentului spre examinare²³.

Imediat, socialiștii au reacționat față de demersul președintelui, depunând o sesizare la CC împotriva desemnării lui Igor Grosu drept candidat pentru funcția de prim-ministru, considerând că Maia Sandu a făcut deja două nominalizări în persoana Nataliei Gavrilița, așa cum prevede Constituția.

La 19 martie 2021, Curtea Constituțională a respins cererea socialiștilor de suspendare a acțiunii Decretului președintelui de desemnare a lui Igor Grosu candidat la funcția de prim-ministru²⁴.

Decizia Curții l-a nemulțumit pe liderul socialiștilor, Igor Dodon, care a declarat că, prin hotărârea sa, aceasta „transformă Republica Moldova dintr-o republică parlamentară în una prezidențială”²⁵.

După o săptămână, la 23 martie 2021, Igor Grosu, anunța că a depus la Parlament documentele cu privire la echipa și programul său de guvernare: „Prin Programul „Moldova sănătoasă” și echipa cu care venim ne asumăm să luăm decizii responsabile pentru gestionarea crizei economice și pandemice, curățarea instituțiilor statului de oameni corupți și organizarea alegerilor anticipate”²⁶.

Echipa guvernamentală era asemănătoare cu cea propusă anterior de Natalia Gavrilița, exceptându-l pe Vladimir Bolea, căruia i s-a încredințat portofoliul pentru agricultură, dezvoltare regională și mediu.

Cabinetul de miniștri²⁷:

Igor Grosu – prim-ministru;

Natalia Gavrilița – vicepremier, ministru al finanțelor;

Viorel Cibotaru – vicepremier pentru reintegrare;

Mihai Popșoi – vicepremier, ministru al afacerilor externe și integrării europene;

Andrei Spînu – ministru al economiei și infrastructurii;

Anatolie Nosatîi – ministrul apărării;

Anatolie Topală – ministrul educației, culturii și cercetării;

Ala Nemerenco – ministrul sănătății, muncii și protecției sociale;

Ana Revenco – ministrul afacerilor interne;

Sergiu Litvinenco – ministrul justiției;

Vladimir Bolea – ministrul agriculturii, dezvoltării regionale și mediului.

În ziua următoare, 24 martie 2021, candidatul desemnat, a purtat negocieri cu grupurile parlamentare ale PSRM, Platformei DA și PDM, în vederea obținerii sprijinului acestora, dar niciunul dintre ele nu a anunțat dacă va vota sau nu Guvernul Grosu.

Lipsa de rezultate a acestor negocieri a alimentat și mai mult incertitudinile de dinaintea ședinței de investiție a Guvernului Grosu.

Majoritatea toxică boicotează întreprinderea Guvernului Grosu

La 25 martie 2021 a fost convocată ședința plenară a Parlamentului, în cadrul căreia premierul desemnat urma să prezinte programul de guvernare și lista membrilor guvernului său și să ceară votul de încredere al deputaților.

Cu toate că, la începutul ședinței, s-au înregistrat 89 de deputați, la scurt timp după aceea, grupul parlamentar al PSRM și cel al Platformei „Pentru Moldova” au părăsit sala, lăsând Parlamentul fără cvorum.

Zinaida Greceanîi, președintele Legislativului, constatând că în sală erau prezenți doar 43 de deputați, a declarat ședința închisă, fără a se trece la votare. Astfel, tentativa de investire a Cabinetului Grosu a eșuat.

Igor Grosu a criticat boicotarea ședinței de către majoritatea toxică, declarând că singura soluție rămasă, în această situație, o reprezintă alegerile anticipate: „Au demonstrat că nu pot gestiona crizele Republicii Moldova, mai ales criza pandemică. Știu că alegerile anticipate sunt unica soluție de a curăța Parlamentul, însă, fiind conștient de situația gravă din țară, eram gata să ne asumăm responsabilitatea. Astăzi însă, am mai primit o dovadă că majoritatea deputaților din Parlament nici odată nu se gândește la binele oamenilor”²⁸.

Deși grupurile parlamentare ale majorității toxice au fost cele care au boicotat investirea Guvernului Grosu, tot ele au acuzat partidul prezidențial și pe Maia Sandu de „șarlatanie politică”, „tentativă de piar ieftin”, „teatru regizat”, „război prostesc și inutil”, „simulare de investire” sau prezentare de „candidat fake”²⁹.

Războiul dintre Președinte și opoziția parlamentară ad hoc

La 26 martie 2021, președintele Maia Sandu a inițiat o rundă de consultări cu partidele parlamentare pentru găsirea unei soluții la criza guvernamentală cu care se confrunta Republica Moldova timp de peste trei luni.

Liderii celor trei partide din majoritatea parlamentară conjuncturală, respectiv PSRM, Partidul „Șor” și „Pentru Moldova”, au respins solicitarea Maiei Sandu, cerându-i amânarea consultărilor și reiterând, totodată, sprijinul pentru candidatul lor, anunțat anterior³⁰.

Pentru a bloca demersul șefului statului, socialiștii și acoliții lor au emis, în regim de urgență, o Declarație prin care își exprimau dezacordul față de intenția acestuia de a dizolva parlamentul și a convoca alegeri anticipate.

Declarația a fost adoptată, la 26 martie 2021, cu votul a 54 de deputați, exceptându-i pe cei ai PDM, PPDA și PAS. În textul acesteia se specifica că documentul în cauză viza „... consolidarea tuturor eforturilor pentru a evita blocajul instituțional cauzat de lipsa unui dialog bazat pe respect și diligență din partea Președintelui Republicii Moldova”³¹.

După această tentativă de uzurpare a puterii în stat, președintele Maia Sandu, a atacat la Curtea Constituțională, la 29 martie 2021, Hotărârea socialiștilor și a cerut acesteia să se pronunțe cu privire la circumstanțelor necesare dizolvării Parlamentului.

Cu acest prilej, Maia Sandu a declarat: „Dacă Curtea Constituțională va constata aceste circumstanțe, atunci voi dizolva Parlamentul și vom merge la judecata oamenilor”³². Aceasta mai preciza că, după 2 tentative eșuate ale Parlamentului de a vota un nou Guvern, în 45 de zile de la prima solicitare de investitură și mai bine de 3 luni de la demisia Guvernului Chicu, „sunt întrunite circumstanțele legale pentru dizolvarea Parlamentului”³³.

Totodată, Maia Sandu arăta că „deputații care își declară grija față de popor votează legi împotriva cetățenilor Republicii Moldova”. „Acești deputați nu caută soluții pentru oameni, ci își rezolvă propriile probleme, iar alegerile anticipate sunt o șansă pentru țară să scape de corupție”³⁴.

Mergând, în continuare, pe calea confruntării cu președintele Maia Sandu, majoritatea toxică a aprobat, la 31 martie 2021, o nouă Hotărâre, prin care a fost introdusă *starea de urgență* pe întreg teritoriul Republicii Moldova, în perioada 1 aprilie – 30 mai 2021, sub pretextul combaterii pandemiei de Covid-19³⁵.

Hotărârea a fost votată de 52 de deputați, exceptându-i pe cei ai PDM, PPDA și PAS, care s-au abținut.

Prin aceasta se introduceau o serie de măsuri restrictive privind deplasarea persoanelor și nu numai, ceea ce făcea, practic, imposibilă organizarea activităților electorale în eventualitatea convocării alegerilor parlamentare anticipate, nedorite de către opoziția socialistă.

Reprezentantul PAS, Sergiu Litvinenco, a declarat că partidul său analizează posibilitatea de a ataca Hotărârea la CC pe motive de procedură,

deoarece numai guvernul și președintele pot avea o astfel de inițiativă, în cazul de față proiectul fiind depus de un grup de deputați socialiști³⁶.

Liderul PDM, Pavel Filip, considera că „introducerea stării de urgență este un joc politic”³⁷.

Iar Andrei Năstase, președintele PPDA, că „în realitate, alegerile anticipate au fost amânate, cel mai probabil, până în toamnă, iar Moldova a rămas în gestiunea unui guvern în demisie, dar căruia i s-au acordat niște prerogative extinse, cu care nu știe ce să facă”³⁸.

Confruntarea dintre opoziția toxică și Președinția în forme uzurpatoare

La 15 aprilie 2021, CCM a examinat solicitarea președintelui Maia Sandu privind circumstanțele dizolvării Parlamentului. La ședință a participat însuși șeful statului personal, care a declarat că a venit pentru a-și prezenta punctul de vedere și a aduce noi argumente juridice.

Magistrații CCM au decis că „se constată drept circumstanță care justifică dizolvarea Parlamentului imposibilitatea formării Guvernului în conformitate cu prevederile Constituției”³⁹, hotărâre care este definitivă și nu poate fi supusă niciunei căi de atac. Judecătorii Vladimir Țurcan și Serghei Țurcan, numiți de către socialiști, au avut opinii separate.

Imediat după decizia CCM, Maia Sandu a anunțat că, în zilele următoare, va semna decretul de dizolvare a Parlamentului și va stabili data alegerilor parlamentare anticipate: „Decizia CC a deschis calea spre alegerile anticipate. A venit timpul să punem capăt unuia dintre cele mai corupte Parlamente din istoria țării. E timpul să lăsăm în urmă acest episod trist și să privim în viitor cu încredere. Mergem în alegeri anticipate și oferim oamenilor o nouă șansă. Alegerile trebuie organizate cât mai curând. Un nou Parlament înseamnă resetarea instituțiilor statului, curățarea agențiilor de oameni corupți, înseamnă reforma justiției. Alegerile anticipate sunt iminente”⁴⁰.

Reacțiile partidelor din opoziția parlamentară *ad hoc* nu au întârziat să apară. Astfel, PSRM a declarat că nu recunoaște decizia CCM, iar

Consiliul republican al acestuia a adoptat o Declarație, la 18 aprilie 2021, prin care a cerut demisia președintelui Maia Sandu și organizarea de alegeri prezidențiale anticipate⁴¹.

Prin aceeași Declarație, „Partidul Socialiștilor își exprimă neîncrederea față de actuala componență a Curții Constituționale din Moldova, ai cărei membri, în frunte cu președintele Curții Constituționale, Domnica Manole, au devenit complici în uzurparea puterii în țară. PSRM cere demisia judecătorilor D. Manole, L. Șova și N. Roșca”⁴².

La rândul lor, Partidul „Șor” și Platforma „Pentru Moldova” au subliniat că „Ceea ce s-a întâmplat astăzi nu e nici pe departe o rezolvare a crizei politice, ci aprofundarea ei. În loc de stabilitate și gestionarea eficientă a crizei pandemice, Maia Sandu a dus această țară și oamenii acestei țări spre nihilism, revoltă și dezorganizare”⁴³.

După atacarea CCM, acuzată de *uzurparea puterii în țară*, socialiștii și acoliții lor au continuat războiul cu aceasta. În acest sens, la 23 aprilie 2021, au adoptat, cu 53 de voturi, Hotărârea privind anularea prin retragere parțială a Hotărârii Parlamentului nr. 121 din 16 august 2019 privind numirea Domnicăi Manole în funcția de judecător al Curții Constituționale⁴⁴.

Prin această imixtiune, președintele CCM, Domnica Manole, era înlăturată atât din funcție, cât și din rândul magistraților Înaltei Curți.

Concomitent, aceeași majoritate a adoptat, cu 56 de voturi, o nouă Hotărâre privind numirea unui judecător al Curții Constituționale, în persoana lui Boris Lupașcu⁴⁵.

De precizat că, tot la 23 aprilie 2021, judecătorul Liuba Șova, în calitate de Președinte ad-interim al CCM, a emis Decizia nr. 60, prin care a suspendat acțiunea Hotărârilor Parlamentului, din 23 aprilie 2021, referitoare la revocarea unui judecător constituțional și la numirea altui judecător⁴⁶.

Cu toate acestea, în ședința Parlamentului din aceeași zi, majoritatea toxică a hotărât formarea unei Comisii parlamentare speciale pentru elaborarea proiectelor de legi privind reforma constituțională, constituită din 11 reprezentanți ai fracțiunilor și grupurilor parlamentare, ai mediului academic și ai societății civile, experți în drept constituțional.

Comisia preconizată avea următoarea componență: Frațiunii PSRM – Vasile Bolea (președinte al Comisiei), Grigore Novac, Adrian Lebedinschi, Ștefan Gațcan; din partea Platformei parlamentare „Pentru Moldova” – Serghei Sîrbu (secretar al Comisiei); din partea Frațiunii partidului „Șor” – Denis Ulanov. Urma desemnarea membrilor din partea fracțiunilor PAS, Blocul ACUM (doi membri); PD (un membru); Grupul parlamentar „Pro Moldova” (un membru); Platforma DA (un membru)⁴⁷.

Președintele Maia Sandu a reacționat prompt față de acțiunile anticonstituționale ale socialiștilor, convocând o reuniune de urgență a Consiliului Suprem de Securitate, în urma căreia a cerut Procuraturii Generale să ancheteze cele întâmplate în Legislativ, prin prisma tentativei de uzurpare a puterii în stat, iar SIS-ului să nu permită destabilizările.

„Deciziile neconstituționale, votate astăzi în Parlament, reprezintă subminarea ordinii constituționale și a statului de drept. Niciun atac la independența Curții Constituționale nu va fi tolerat. Cerem Parlamentului să se oprească din aceste derapaje antidemocratice. Cei care comit aceste ilegalități sunt pasibili de pedeapsă”, a precizat Maia Sandu⁴⁸.

De asemenea, președintele a făcut apel la comunitatea internațională să urmărească situația din țara noastră și să ofere sprijin pentru apărarea democrației. Mai mulți ambasadori, acreditați la Chișinău, au anunțat că au luat act de deciziile îngrijorătoare luate de Parlament.

Războiul dintre *opoziția parlamentară toxică* și Președinție s-a încheiat la 27 aprilie 2021, când CCM a declarat neconstituționale hotărârile Parlamentului privind revocarea unui judecător constituțional și numirea altui judecător, declararea stării de urgență, inclusiv prevederile legii care stipulau scoaterea SIS din subordinea instituției prezidențiale⁴⁹.

După încheierea acestei confruntări dure între forțele retrograde și cele progresiste, Republica Moldova se pregătea să intre într-o nouă etapă, respectiv cea a campaniei pentru alegerile parlamentare anticipate, în care cea mai mare parte a societății își punea toată speranța că acestea vor schimba în mod tranșant situația politică internă.

Note

¹ https://www.publika.md/moldova-a-ramas-fara-guvern_3091996.html#ixzz6i6qNkft3, 23 decembrie 2020.

² www.presedinte.md, 31 decembrie 2020.

³ https://www.publika.md/presedintele-maia-sandu-a-desfasurat-consultari-cu-toate-fractiunile-si-grupurile-politice-parlamentare-_3092366.html#ixzz6i6pKgdoT, 28 decembrie 2020.

⁴ *Idem.*

⁵ *Idem.*

⁶ *Idem.*

⁷ *Idem.*

⁸ *Idem.*

⁹ https://www.publika.md/presedintele-maia-sandu-dupa-consultarile-cu-fractiunile-parlamentare-am-constatat-ca-nicio-formatiune-nu-poate-sa-si-assume-guvernarea_3092357.html#ixzz6i6pqHUpr, 28 decembrie 2020.

¹⁰ www.moldpres.md, 28 decembrie 2020.

¹¹ www.presedinte.md, 27 ianuarie 2021.

¹² www.moldpres.md, 8 februarie 2021.

¹³ *Idem.*

¹⁴ www.moldpres.md, 11 februarie 2021.

¹⁵ www.deschide.md, 11 februarie 2021.

¹⁶ www.moldpres.md, 11 februarie 2021.

¹⁷ *Idem.*

¹⁸ www.presedinte.md, 11 februarie 2021.

¹⁹ www.moldpres.md, 11 februarie 2021.

²⁰ www.moldpres.md, 23 februarie 2021.

²¹ www.deschide.md, 23 martie 2021.

²² www.publika.md, 18 martie 2021.

²³ www.presedinte.md, 16 martie 2021.

²⁴ www.moldpres.md, 19 martie 2021.

²⁵ www.europalibera.org, 23 martie 2021.

²⁶ www.moldpres.md, 23 martie 2021.

²⁷ https://www.publika.md/igor-grosu-a-publicat-lista-candidatilor-pentru-cabinetul-sau-de-ministri_3098456.html#ixzz6pwwkkaQ7a, 23 martie 2021.

²⁸ www.moldpres.md, 25 martie 2021.

²⁹ https://www.publika.md/inca-o-tentativa-esuata-de-a-investi-un-guvern-ce-sa-intamplat-si-reactia-fractiunilor-parlamentare_3098627.html#ixzz6q8SvhpTk, 25 martie 2021.

³⁰ www.moldpres.md, 26 martie 2021.

³¹ www.deschide.md, 26 martie 2021.

³² www.moldpres.md, 29 martie 2021.

³³ *Idem.*

³⁴ *Idem.*

³⁵ M.O. al Republicii Moldova, Nr.87, Partea I, anul XXVII, 31 martie 2021.

³⁶ https://www.publika.md/reactia-partidelor-la-hotararea-parlamentului-pri-vind-instituirea-starii-de-urgenta_3099145.html#ixzz6r9jydXHq, 1 aprilie 2021.

³⁷ *Idem.*

³⁸ *Idem.*

³⁹ www.moldpres.md, 15 aprilie 2021.

⁴⁰ *Idem.*

⁴¹ www.publika.md, 18 aprilie 2021.

⁴² *Idem.*

⁴³ www.publika.md, 15 aprilie 2021.

⁴⁴ www.moldpres.md, 23 aprilie 2021.

⁴⁵ *Idem.*

⁴⁶ www.moldpres.md, 26 aprilie 2021.

⁴⁷ www.moldpres.md, 23 aprilie 2021.

⁴⁸ *Idem.*

⁴⁹ www.moldpres.md, 27 aprilie 2021.

Abstract

The political crisis leading up to the early elections (December 2020 – July 2021)

Keywords: *presidential election; the fall of the Chicu government; political crisis; toxic socialist majority; usurp power; Constitutional Court; early parliamentary elections*

After the presidential election in 2020, won by Maia Sandu, the representative of the political right, a strong confrontation broke out in the Republic of Moldova between the new president and the majority socialist group in Parliament, supported by his occasional allies.

The election of a president of another political colour led to the fall of the Chicu government. Maia Sandu initiated negotiations for the formation of a new government.

This was the moment when the Republic of Moldova entered a political crisis that would last more than half a year, because Maia Sandu wanted to nominate either a minority government, formed by her party, or summoned up early elections, objectives that the Socialists rejected from the start.

After two failed attempts to form a new government, led by the president's people, the way was opened for early elections.

Moreover, the Socialists came into conflict with the Constitutional Court, after it declared the decisions adopted by them unconstitutional, trying to dismiss its president and replace him with a person they trusted.

This maneuver was considered an attempt by the Socialists to usurp power in the state.

The Constitutional Court rejected all unconstitutional approaches of the Socialists and gave to the President the opportunity to hold early parliamentary elections, in order to change the Parliament and the power in the Republic of Moldova.

The political crisis ended on July 11, 2021, when the presidential party won the elections by a landslide and gained an absolute majority in the new Parliament.

Ion I. IONESCU

Despre (ne)încredere, vremuri de criză și timp în răspăr

I.I.I. – profesor universitar doctor, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, autor a numeroase volume, studii și articole în reviste de specialitate din țară și străinătate, membru în comisii de doctorat, prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice, membru al Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, membru fondator al Societății Sociologilor din România, *Profesor Emerit* (2018).

De ce acum despre **(ne)încredere**? Poate pentru că a scăzut încrederea în unii oameni, în unele instituții și a crescut în altele, pentru că sunt oameni și instituții privityte cu neîncredere de ani buni, și altele apreciate atunci ca și acum. Nu putem vorbi despre încredere dacă ne bazăm doar pe „sondajele” care culeg și interpretează opinii ale unora care răspund la anumite întrebări. În viața de zi cu zi, acordăm încredere diferențiat. Atunci când evaluăm gradul de încredere a anumitor oameni, instituții, încercăm să înțelegem dacă ne putem baza pe ele pentru că sunt competente, oneste. Dacă nu, n-ar trebui să avem încredere. Credibilitatea ar trebui evaluată, deși un sistem serios de evaluare a credibilității ar cere tuturor să-și noteze fiecare pas pe care-l fac, să-și pondeze fiecare act, ceea ce-i poate îndepărta de la ceea ce au de făcut efectiv (un medic ar înota în hârtii în loc să vindece oamenii). Am putea avea mai multă încredere în cei demni de încredere, nu în dubioși, în cei care au furat bani (de la stat, de la firme din țară) și au dispărut cu ei. Am putea încerca mai curând să fim credibili, să inspirăm credibilitate, atât timp cât evaluarea se face de către noi și de către alții tot prin (pre)judecăți, opinii... Ne putem reface încrederea dacă oferim dovezi concrete și simple ale credibilității.

*

Ceea ce nu ne ucide ne face mai puternici, spunea Nietzsche¹. Ne gândim la ce spunea filosoful doar în **vremuri de criză**, atunci când „cei de la putere” spun „maselor” că sunt responsabile de crize fiindcă nu economisesc suficient, se îndatorează mult, nu se vaccinează și le cearță în loc să le încurajeze să acționeze împreună pentru a preveni și/sau contracara crizele. Uneori cer un „entuziasm” pe care nu-l inspiră, retorica folosită poate prăbuși încrederea chiar în capacitatea lor și a „sistemului” de a asigura un viitor mai bun, iar cetățenii, „contribuabilii” o pot pune la îndoială, o pot duce în derizoriu. Toți suntem responsabili de crize, dar mai întâi cei care și-au asumat conducerea „mașinării sociale” și nu vin cu soluții fezabile pentru prevenirea, pentru combaterea efectelor lor. „Masele” chiar sunt izvorul și motorul încrederii și redresării societății în vremuri de criză. Crizele repetate nu neucid, după cum am văzut de atâtea ori², dar pot afecta, pot destrăma legăturile sociale, economice și politice dintre noi. „Sistemul” și „structurile” ar trebui „degresate” de impostură, minciună, incompetență și intoxicare. Ar trebui refăcute încrederea, liantul social rupt de cinismul și afacerismul unor „decidenți”, de instituții care și-au deturnat misiile, de „populiștii”, „politrucii” care postulează „inevitabilitatea crizelor” și ideea că ei nu au nicio responsabilitate. Dar nu „complexitatea – pe care noi toți am construit-o – este de vină”, ci „cumetrismul”, „nepotismul” care stupefiază, demobilizează și înrobesc oamenii, sloganurile și banalitățile trimise către „mase” (care trăiesc, se complac și ele în „servitutea voluntară” a ohlocrației și nu mai discern ce e adevăr și ce e fals...). Mai nou, atunci când văd că nu pot schimba „înspre bine” „mersul societății”, unii decidenți și propagandiștii lor schimbă cuvintele pe care le folosesc, resetează moduri de a fi, gândi, vorbi, iar lupta pentru însușirea sensului cuvintelor și înțelegerea mutațiilor în vremuri de criză se asociază cu disimularea efectelor reale ale crizelor. Și iar pierd „masele”, „patrioții potențiali” care acceptă această „dinamică politico-lingvistică”..

În sociologie, **încrederea este definită** ca disponibilitatea unei părți de a fi vulnerabilă în fața altei părți (individ, instituție) pe baza așteptărilor că ambele vor face ceva important, bun, bine, indiferent că pot sau nu monitoriza, controla ce fac; credința optimistă, bazată

pe percepții și experiențe, că o parte va acționa în conformitate cu așteptările unei comunități de valori, că va ține cont de intervenția unui terț pentru a monitoriza, a întări un contract sau un acord inițial; o formă specială de credință care autorizează acțiunea și face posibil liantul social; așteptarea optimistă a unui comportament de cooperare, respectuos cu ordinea socială și rolurile sociale așteptate. În *Petit Larousse*, o definiție a încrederii leagă sentimentul de siguranță al unei persoane care se încrede în alta, de atitudini și comportamente regulate, bazate pe norme împărtășite.

Dar noțiunea nu este ușor de explicat, de înțeles. Pentru unii, este credința, așteptarea, prezumția, dorința ca cealaltă parte să aibă „gânduri bune”, „intenții bune”, pentru alții e o stare socială preexistentă, un fel de „capital de încredere” rezultat din interacțiunile repetate istoric și cotidian³. Încrederea se construiește în timpul activităților, experienței, interacțiunii între două părți (indivizi, grupuri, instituții, organizații) marcate de speranțe și așteptări optimiste privind integritatea lor. Cuvintele „speranțe” și „așteptări” optimiste includ timpul, adică o situație prezentă și una viitoare incertă care depind de cineva sau de ceva în care se investește încredere, iar „incertitudine” și „risc” induc ideea că aceasta poate fi definită negativ, că a avea sau a da încredere este ceva calculat, legat de beneficii și riscuri (părțile caută să-și satisfacă interesele personale, este deci iluzoriu să vorbim de încredere, date fiind și oportunismul, viclenia, înșelăciunea, încălcarea regulilor pentru atingerea scopurilor...). Și polul pozitiv al încrederii implică prezumția că cealaltă parte urmărește un interes, un scop comun pe termen lung, nu maximizarea câștigului individual pe termen scurt, iar relația de încredere implică onestitate, ajutor reciproc, solidaritate.

În „postumanism”, omul poate deveni o „mașinărie” și mai sofisticată, dar tot nu poate avea informații complete despre oameni, grupuri, instituții, astfel că raționalitatea lui e procedurală, nu se bazează doar pe „logica pură” pentru a trăi, ci pe învățarea realității, pe dobândirea de noi cunoștințe și experiențe pentru eficientizarea practicilor. Ipoteza raționalității procedurale modifică ideea de predictibilitate a comportamentelor, în sensul că fiecare are o marjă de autonomie, imprevizibilitatea fiind mai mare în cazul necunoașterii celeilalte părți care poate

să nu respecte reguli, norme, legi care se construiesc în timp. Încrederea se construiește prin învățare pe termen lung, pentru a se spera la o anumită previzibilitate a comportamentelor. Oportunismul, imposura, disimularea, minciuna implică riscul intrării relației în necunoscut. Dacă acceptăm ideea „construcției intersubiective a regulilor”, nu putem avea niciodată siguranța că cealaltă parte va respecta, va aplica aceleași reguli, deci încrederea lasă loc unui oportunism limitat...

Există mai multe tipuri de încredere⁴. Cei care le-au studiat temeinic susțin că există un continuum între ele: la un capăt, implicarea părților este minimă și garanțiile formale, la celălalt capăt, angajamentul părților este maxim și relația lor se bazează pe percepții, credințe, reguli informale.

Încrederea în sine este o condiție a dezvoltării intelectuale, dar e plin de spini drumul celui care se ghidează doar după sine sau vrea să se cunoască pe sine și să cunoască pe alții... O primă influență asupra omului o are natura, apoi intervine „spiritul trecutului” asupra celor care cresc citind cărți, acceptând că datoria lor e să învețe ce spun alții. Copiii și tinerii ajung „oameni mari”, cu minte, citind, învățând. În mod normal, vine un moment în care intelectul le „deschide ochii” și ei nu mai „repetă ca papagalii” ceea ce au auzit, văzut, simțit, gândit alții. Atunci încep să descopere și să creadă și în valoarea intrinsecă a lumii din jur, recunosc familiarul, viața domestică, „zicalele”, „filosofia străzii”, „școala vieții”, fără a respinge, desigur, ceea ce le spun „muzele rafinate”. Unii insistă să găsim în altă parte, la ceilalți, ceea ce căutăm, alții spun că individul se descurcă și singur, poate deveni puternic și poate triumfa. Încrederea în sine deschide ușile posibilului și produce o revoluție în credință, educație și modurile de viață. Înstrăinarea de sine duce la imitarea gustului pentru orice, după oricine. Efortul de construcție a încrederii în sine poate fi identificat la aceia care țin de mici un jurnal, rețin amintiri, își fac o autobiografie, se autoevaluează, completează un CV⁵... E bine să ne sfătuim cu alții, „să ne spovedim”, să fim „ca lumea”, dar și diferiți.

Încrederea în sine și afirmarea sinelui sunt asociate cu demnitatea⁶, iar a fi demn înseamnă a rezista nonvalorilor și antivaloilor din lumea în care trăim. Mulți trăiesc într-o stare de orbire și neștiință, fiind înșelați de toate lucrurile din jur la care râvnesc. În doctrina budistă, „lumea

e un ocean de durere” tocmai din cauza dorinței de a trăi, iar înlăturarea durerii, a suferinței depind de înțelepciunea de a renunța la deșertăciuni. Socrate spunea tinerilor că viața demnă se învață și le cerea „să se cunoască pe ei înșiși”. Oamenii pot fi demni dacă devin raționali și descoperă în ei un bine care-i îndeamnă să facă binele. Nu e suficientă doar introspecția, doar contemplarea, spunea Aristotel, ci sunt necesare intelectul, rațiunea. Ar fi rușinos să învinuim doar lumea exterioară, nu și pe noi înșine, dacă decidem să devenim oameni sau să ne arătăm „originea animalică”. Suntem responsabili pentru ceea ce facem, avem, suntem, devenim. Stima de sine și demnitatea capătă dimensiuni noi prin capacitatea de a trăi în societate, comunitate, în situațiile concrete unde se definește, se stabilește ceea ce este bun și rău pentru om. Prin socializare, putem ajunge buni cetățeni și oameni de treabă (distincție făcută de Aristotel). La fel ca pe o corabie, în comunitate, în societate, fiecare are sarcinile lui specifice, dar și sarcina comună de a face norocoasă călătoria spre un liman... Ca într-o orchestră, fiecare își cântă partitura și așa rezultă armonia de ansamblu. Stima de sine, demnitatea și încrederea înseamnă raporturi corecte cu semenii, nu duplicitate, nu specularea slăbiciunilor⁷. Omul cu stimă și conștiință de sine se ghidează după imperative categorice, se perfecționează practicând binele. Acționează astfel încât să folosești umanitatea atât în persoana ta cât și în persoana celuilalt ca scop, nu ca mijloc, spune Kant. Animalul ia ce e dat în situații concrete, abandonându-se impulsurilor, dar omul alege responsabil raportându-se la valori, la idealuri către care tinde.

Adesea, o observație disprețuitoare, un comentariu răutăcios, o glumă proastă luată la propriu, un eveniment banal pot duce la **pierderea încrederii în sine**⁸ manifestată prin dificultatea de a lua inițiativă, de a face alegeri, prin complexul de inferioritate, prin teama de angajamente emoționale sau profesionale, prin tendința de a justifica mereu atitudinile și comportamentele. Lipsa încrederii în sine pe termen lung poate duce la anxietate și la apatie, iar acestea se asociază cu stresul constant, cu angoasa. Se poate institui un cerc vicios în care se învârt emoțiile negative, scenariile de viitor sumbre, lipsa de entuziasm în fața provocărilor, tendința de a renunța la oportunități. Să reținem însă că stima de sine, încrederea în sine, demnitatea nu sunt înnăscute, ci dobândite prin cunoaștere de sine, acceptare de sine, dobândirea de competențe și recunoaștere din partea celorlalți. Este important să

adoptăm o atitudine pozitivă, să căutăm prezența unor oameni care ne încurajează, ne prețuiesc, nu ne „intoxică”...

Încrederea în cuplu⁹ este legată de încrederea în sine a fiecărui partener și depinde de ceea ce am experimentat în copilărie, prin socializare, prin educație, în vecinătate, comunitate, societate. Încrederea în cuplu ține de „contractul” stabilit la starea civilă, la biserică și se construiește cotidian plecând de la un „certificat”. Încrederea este afectată atunci când unul dintre membri nu respectă valorile comune ale cuplului. Desigur, „încrederea” în cuplu presupune și o marjă de libertate... Odată pierdută, încrederea în celălalt nu revine „așa cum a fost înainte”. Cei doi parteneri pot rămâne în relație fiindcă „așa dă bine” în anturaj, în comunitate, dar pot face și efortul de a se întoarce „la ce-a fost”. Uneori pot da speranțe false privind „redobândirea încrederii” unii care n-au experimentat niciodată așa ceva, care nu sunt interesați de bunăstarea cuplului, ci de interesul lor de a experimenta soluții, de a vedea „ce se poate întâmpla”. Capacitatea de a fi fericiți în cuplu ține de responsabilitatea fiecărui partener pentru propria fericire. Depindem de celălalt, avem nevoie de celălalt, nu suntem fericiți unul fără celălalt, dar dacă transformăm iubirea în frica de a-l pierde pe celălalt, putem ajunge „să-l legăm de mâini și de picioare”, să-l controlăm, să-l izolăm... Partenerul are și o marjă de libertate. Cine nu are și o marjă de libertate, poate începe să ascundă anumite lucruri. A avea încredere în sine și în partener, înseamnă a-l accepta pe celălalt așa cum este, nu cum „ar fi ideal” să fie... Uneori, emoțiile pot „întuneca judecata”, iar membrii cuplului „pot ridica un zid” între ei, se pot îndepărta, se pot separa¹⁰. Dacă o relație merită să continue, dacă iubirea e profundă, se poate încerca „restabilirea încrederii”. Relațiile care supraviețuiesc depărtării, îndepărtării, distanțării, separării pot renaște, uneori chiar mai puternice. Membrii cuplului trebuie să vadă și partea pozitivă a relației, fiindcă niciodată nu e totul pierdut, rămâne mult din bucuria vieții împreună, rămâne familia, rămân copiii, casa, prietenii, sănătatea. Trebuie identificate lucrurile care „au mers”, care sunt apreciate în relație¹¹. Cine iartă și vrea „să meargă mai departe”, poate renunța la resentimente, la furie, la solicitarea unor detalii care pot face „vindecarea” și mai grea. Este grea reunirea, dar posibilă chiar într-o societate care parcă separă, „distanțează”, în loc să unească...

Încrederea este legată de credințele religioase. Cuvântul „credință” și-a restrâns mult sensul din vechime, fiind asociat și altor propuneri adăugate de-a lungul timpului care fac oamenii să se certe, să fie dogmatici, fanatici, să nu aibă încredere unii în alții. Nu face altora ce nu ți-ar plăcea să-ți facă ei ție, spune Isus în învățăturile pentru apostoli, pentru credincioși. Orice interpretare a „scripturilor” care duce la dispreț și ură între oameni e neîntemeiată, spunea Sfântul Augustin. În lumea în care trăim însă, teroriștii citează din „scripturi” ca să-și justifice atrocitățile, mulți clerici și enoriași aleg să aibă mereu dreptate și atunci religia e afectată de etosul intolerant și de lipsa culturii religioase. Orice ideologie care nu promovează compasiunea, înțelegerea, încrederea pică testul timpului. În biserici, moschei, sinagogi ar trebui să se audă mai des îndemnul de a avea încredere unii în alții, de a vorbi unii cu alții, de a trece de la tolerare la recunoașterea și aprecierea celorlalți...

Altruismul este o „logică evolutivă” conform căreia suntem determinați să facem binele, sperând ca el să ni se întoarcă. În triburi izolate, neexpuse „marilor tradiții” religioase, filosofice, antropologii au descoperit credința că o faptă bună merită altă faptă bună, că faptele rele trebuie pedepsite, iar dacă vrei să fii bine tratat, trebuie să-i tratezi la fel pe alții... Filosofii și sociologii insistă să constate însă că oamenii își definesc „dușmanii”, „rivalii” în „situațiile cu sumă nulă” (în care există învingători și învinși), deși în viața reală există și situații, jocuri cu sumă diferită de zero (în care ambele părți se văd, pot fi câștigătoare). Din epoca de piatră la revoluția industrială, roata, scrisul, tehnologiile au făcut să ajungem de la stadiul de „vânători-culegători”, la „stadiul digital”, de „internauți”. Jocurile sociale cu sumă nenulă, interdependențele ne-au pus în aceeași barcă, ne-au făcut să conștientizăm mai mulți problemele, să aflăm soluții adecvate, să acționăm împreună. Dacă definim și dentificăm „dușmanii”, e greu să nu vedem învingători și învinși...

Copiii sunt mult timp neajutorați, nu pot, nu știu să supraviețuiască. Chiar dacă sunt înzestrați cu acest instinct, au nevoie de mama în care au încredere totală. **Un copil nu poate deveni „mare” dacă nu se simte în siguranță, nu simte atașamentul și nu are încredere.** Pe măsură ce crește, el descoperă că încrederea îi poate fi trădată. Trebuie să te iubești pe tine însuși, să-l iubești pe Domnul Dumnezeuul tău cu toată inima, mintea și sufletul tău și pe aproapele tău ca pe tine însuși, ne învață

Biblia. Bunul samarinean nu doar simte mila, ci își face milă de iudeul suferind, îl îngrijește, face gesturi concrete de ajutor. Puțini ajung astăzi să înțeleagă importanța legăturilor cu ceilalți, cu întreaga creație, să priceapă că sunt parte a ei. Nu suntem separați pe singura planetă pe care o avem. Ne putem implica împreună în activități care o apără, care diminuează suferința umană, deși capacitatea multora de a simți iubire, compasiune, pare paralizată în aceste vremuri de criză, de timp în răspăr... Einstein a spus și un alt lucru extraordinar: ființa umană este parte a unui întreg denumit univers, o parte limitată în timp și spațiu. Ea se percepe, cu gândurile și sentimentele ei, ca fiind ceva separat de rest, o separație iluzorie însă, într-o închisoare în care se restrânge la dorințele proprii și la afecțiunea pentru câteva persoane apropiate. Avem sarcina să ne eliberăm din această închisoare prin lărgirea cercului la toate creaturile vii, la întreaga natură în toată frumusețea ei...

Conectivitatea prin NTIC a devenit uluitoare și continuă să se dezvolte. NTIC¹² sunt de ajutor oamenilor și ideilor care se pot conecta. Sute de milioane de copii din întreaga lume pot beneficia astăzi de pe urma accesului la Internet. Auzim mereu că „viața e o luptă”, că „trăim într-un război în care doar cei mai cruzi supraviețuiesc”, că națiunile, lumea afacerilor reușesc învingând, distrugând competitorii, concurenții, că în politică o „tabără” trebuie să câștige cu orice preț... Acțiunea laolaltă se naște din știința de carte, din încredere, conectare, interdependențe. Un cercetător a analizat sute de situații în care oamenii foloseau în comun resurse (bazine de apă, păduri etc.) și a descoperit că unii și-au distrus la un moment dat resursele de care depindeau, dar alții au cooperat, au păstrat ceea ce au construit împreună. Conectarea, cooperarea, altruismul pot întări liantul comunitar, societal (deși nici acestea nu ne fac mai buni ca oameni, fiindcă uneori ne conectăm, cooperăm pentru a face lucruri rele...)¹³.

Înțelegerea posibilității liantului social actual. Ce împărtășesc într-o democrație milioanele de oameni care nu se cunosc?¹⁴ Cum aflăm echilibrul între autoafirmare și apartenența la societate, la comunitate, când fiecare tinde mai curând să fie autonom (individul în familie, familia într-o comunitate, comunitatea într-un stat, statul într-o comunitate de state, aceasta în lume, omenirea în natură)?¹⁵ În contextul unei viziuni simplificatoare a societății, unii gânditori au postulat fie existența

unei totalități sociale care preexistă și se impune indivizilor, fie individualismul care pretinde că toate acțiunile, regulile, instituțiile derivă din agregarea calculelor individuale (raționale). Din teoriile lor nu aflăm ce ne-ar fi de folos pentru înțelegerea posibilității liantului social actual. Mereu suntem în crize (ecologică, sanitară, ca să nu mai vorbim de cea economică, politică...) într-un model economico-social-politic neclar care se asociază cu neîncrederea cetățenilor. Construim o „societate democratică”¹⁶ în care cresc inegalitățile și sărăcia, în care mass-media trimite mesaje prin satelit tuturor așezărilor în care devine acută problema înțelegerii și liantului între membrii culturilor diferite¹⁷. Serge Paugam¹⁸ afirma „că nu poate exista societate fără solidaritate”¹⁹. Asistăm însă la o transformare a naturii legăturilor dintre indivizi, a modelului familial, a afinităților electivă, la o ascensiune a sentimentului de nesiguranță, de incertitudine persistentă... Ne întâlnim online cu oricine de pe planetă, dar parcă nu mai îndrăznim să ne întâlnim cu vecinii (din cauza... „valorilor de viruși”)²⁰. Slăbesc legăturile dintre noi, cetățenii resping elitele care nu reușesc să limiteze crizele, „perdanții globalizării” vor securizarea identității (aplaudată de „extremiștii” de dreapta sau de stânga). Ca să nu ne pierdem optimismul minimal necesar, ar trebui să arătăm că legăturile familiale nu dispar, că internetul nu interzice vecinilor să se întâlnească, că respingerea elitelor politice, a jocului electoral nu înseamnă neapărat retragerea oamenilor din sfera publică²¹. Nu putem vorbi tranșant de „distrugerea iremediabilă” sau de „reconstrucția liantului” social, nici când adăugăm efectele migrației internaționale, ale „coabitării culturale”²², impactul uriaș al „social-media” în construcția spațiilor publice²³, „patriotismul constituțional” (de care vorbește Jürgen Habermas), ideile kantiene despre cosmopolitism²⁴... „Clasa politică” și populația ar putea lupta împreună împotriva unui dușman comun, de exemplu, sărăcia, deoarece creșterea inegalităților distruge capacitatea de a avea încredere unul în celălalt, de a ne simți toți în aceeași barcă. Dacă nu sunt toți în aceeași barcă, nu toți sunt dispuși să se sacrifice pentru „binele comun”... Templele și zeii au legat oamenii în civilizații străvechi. Acum ne învârtim în jurul steagurilor sau al bisericilor pentru a resimți încredere unul în celălalt, dar rotirea în cerc amețește: ne învârtim în jurul unor valori înalte și devenim orbi față de realitatea cotidiană...

Neîncrederea și conflictualitatea cotidiană²⁵ sunt un clar revelator social (conflictele revin chiar dacă încercăm să le mascăm, să le

ștergem efectele, iar absența încrederii deschide câmp larg viziunilor conspiraționiste, exagerării riscurilor, nerespectării instituțiilor și a regulilor jocului social). Cum se face că trăim în societăți mai libere, în care avem mai multe drepturi, putem călători mai ușor, avem acces la informații, conflictualitatea crește, iar încrederea în democrație și în instituțiile sale scade? Ce a mers bine și ce a mers rău?

Bine a fost că s-a schimbat modul în care am trăit, că am căpătat o experiență democratică²⁶. Dacă ne uităm la ce a mers rău, vedem efectele acelorași schimbări...²⁷ Ceea ce a mers bine a mers și rău, iar politicienii au ajuns acum să „managerizeze” neîncrederea „alegătorilor”...²⁸

Alături de încredere, îndoiala e esențială, fiindcă fără ea unii pot avea doar convingeri, pot crede că dețin Adevărul și pot induce dogmatismul, aroganța fundamentalistă. Așa se face că în multe locuri, majoritatea tăcută cedează arena publică unor minorități extremiste. Credința și încrederea implică și îndoiala în privința a ceea ce credem că știm...

Ne confruntăm în zilele noastre cu o **criză a încrederii în străini**. Este adevărat că eterogenitatea populațiilor face mai dificilă stabilirea unor relații de încredere²⁹. În interiorul unei comunități cu comportament regulat onest, cooperant, în care se respectă standarde comune, încrederea este o așteptare îndreptățită³⁰. Dacă unii au puțină încredere atunci când interacționează cu membrii altor grupuri identitare, înseamnă că nu există un istoric al interacțiunilor lor, că nu știu reputația sau planurile lor. Oamenii se pot lua după unele semnale, indicii care trădează dispoziții, emoții, atitudini, dar pot fi mai prudenți față de străinii cărora le încredințează anumite responsabilități³¹. Când relațiile, interacțiunile cu ceilalți devin mai profunde și mai bogate, sunt mai multe motivele de a fi de încredere și de a avea încredere. Principalele semnale inconștiente trimise de corp pot fi universale, dar familiarizarea cu celălalt nu induce automat încrederea³².

Mecanismele sociale de generare și câștigare a încrederii iau forme istorice specifice³³. Într-o țară asiatică persistă un mecanism de generare și speranța câștigării încrederii, instituit în perioada sovietică³⁴. Este vorba de „mecanismul exemplilor”. Există (în Mongolia) un sentiment difuz, dar foarte prezent, al „încrederii sociale precare”, care se exprimă prin formule precum: „pericolul pentru mongoli

este mongolul”, „istoria națională este plină de trădări”, „mongolii sunt mongoli”... La nivel microsociale, „un mongol este, în general, rău intenționat față de semenul său”, iar în registrul etnic, „pericolul pentru un grup etnic mongol este reprezentat de celelalte grupuri etnice mongole”³⁵. Există mecanisme care ar putea atenua această viziune mohorâtă, care ar putea crea condițiile necesare unei relații sociale de încredere, însă nici sentimentul împărtășirii unei istorii naționale comune, nici relația cu instituțiile statului nu joacă acest rol. În Mongolia, vârstnici și tineri „se iau după numele mari” chiar dacă nu le cunosc. Educația școlară prezintă realizările unor personaje exemplare, în comunitățile locale se vorbește despre traiectoriile ideale ale „individilor exemplari” care au învățat bine la școală, „au făcut universități de stat” și practică meserii pentru patrie, deci sunt demni de încredere.

Iată un exemplu de manipulare prin „puterea exemplului”: pe un panou, fotografia unui om puternic, în uniformă militară, este inserată în mijlocul unei poezii care laudă eroismul. Poezia este semnată, dar „masele” nu știu identitatea reală a celui din fotografie... Astfel de panouri, afișe, foi volante, ziare etc. ajung în „iurtele roșii”, aduse de indivizi instruiți să disemineze ideile partidului³⁶.

La un moment dat, guvernul mongol a apreciat că „au fost îndeplinite condițiile obiective pentru construirea socialismului” și a relansat „marea mișcare de colectivizare”, prin stimularea zootehniei rurale. În câțiva ani, crescătorii de animale au devenit membrii unor „cooperative agricole de producție”. Autoritățile au folosit „emulația socialistă”, toate cooperativele, toate provinciile trebuind să se întrecă în realizări, să-și compare cifrele, rezultatele, fiind apoi organizate ceremonii de premiere în centrul satului, în căminele culturale din capitalele provinciilor, în locurile cele mai aglomerate. În fiecare dimineață era o rutină citirea ziarului local în care se prezentau „meritele mongolilor exemplari”. „Emulația socialistă” a urmărit ancorarea figurilor exemplare în proximitate, în comunitate, cu ideea că toți locuitorii puteau deveni eroi ai societății socialiste...

Exodul populației din sate spre orașe (pentru a sprijini „efortul de industrializare a țării”) a fost un alt element esențial. În scopul construirii socialismului s-a folosit și în acest caz „modelarea eroică”.

De exemplu, textul unui cântec conține informații despre deschiderea unei mine de cărbune și despre sătenii care ajung acolo muncitori pentru a scoate „aurul negru” pe care-l duc la fabrică. Tot timpul ei cântă și laudă conducătorii care se bucură de cântecele muncitorilor și le aplaudă...

Mulți mongoli plecau departe de satul lor, uneori pentru perioade lungi de timp. Dezrădăcinații au dezvoltat o profundă nostalgie a comunității de origine adunate laolaltă, momente intense trăite și ilustrate pe cărți poștale, în versuri, folosite de brigăzile artistice de agitație, în cântece care induceau emoții și izbucniri în plânsete mult apreciate social³⁷.

Noțiunea de încredere este redescoperită recent și în analiza telemuncii³⁸ (când angajatorii dezvoltă așteptări pozitive față de angajați autorizându-i să muncească la distanță³⁹). Angajatorii mobilizează cunoștințe pe care le-au căpătat anterior în interacțiunile cu angajații, își pot suspenda neîncrederea și anticipa optimist comportamentul telemuncitorilor. În ultimele decenii, NTIC au schimbat modul în care oamenii pot comunica și lucra. Internetul, e-mailul, mesageria, skype-ul, zoom-ul, videoconferința ș.a. au revoluționat modul în care pot funcționa firmele, organizațiile, instituțiile. Telemunca poate fi introdusă fie datorită nevoilor particulare ale unor angajați (o incapacitate, un handicap, îngrijirea unui copil etc.), fie pentru a atrage forță de muncă calificată dar în alt loc decât cel obișnuit. Implementarea telemuncii poate aduce beneficii angajatorilor și angajaților (productivitate și motivație sporită, echilibru muncă-familie, ore de lucru flexibile, eliminarea timpului călătoriei până la locul de muncă, reducerea costurilor imobiliare, reducerea poluării etc.), dar și neajunsuri (în privința practicilor de lucru între colegi, sentimente de nemulțumire, plictiseală sau chiar invidie din partea celor care rămân să lucreze în birou). Implementarea telemuncii cere dezvoltarea unei „culturi a încrederii”, atât la angajatori cât și la angajați.

Și e-comerțul poate crește, dacă încrederea reciprocă crește. Informațiile privind câștigul potențial, probabilitatea de câștig, pierderea potențială etc. afectează luarea deciziilor de a se angaja într-o tranzacție cu caracter economic. Consumatorul responsabil caută informații privind furnizorii de pe piațe. O face mai întâi pe cont pro-

priu, bazându-se pe observațiile sale, pe experiența și prejudecățile sale (prin vizite, contacte față în față, interacțiuni informale etc.). Treptat poate identifica și obstacolele din calea „comerțului electronic”⁴⁰, fiindcă internetul ajută, dar și complică lucrurile privind încrederea. Costurile de intrare pe piețele electronice fiind relativ mici, este lesne ca noi și noi furnizori să apară și să dispară la fel de repede, spre confuzia și neîncrederea consumatorilor.

Problema încrederii se pune și când sunt analizate **relațiile între un blogger și cititorii săi**. Încrederea este în centrul oricărei relații de afaceri, mai ales dacă aceasta e online. Câteva caracteristici sunt corelate pozitiv cu încrederea într-un blogger: comunicarea relevantă, interactivitatea, informațiile cu valoare adăugată. „Blogosfera” se bazează pe o filozofie a deschiderii și a transparenței. Dacă în trecut au înșelat, nu au fost transparente, utilizatori internetului rămân precauți în privința blogurilor⁴¹. În „era digitală”, web 2.0 a transformat modul în care utilizatorii de internet se comportă. Web-ul social amplifică dinamica relațională, mișcările necontrolate, neliniare, produse de participarea „tuturor” și se asociază cu dinamica tehnologică în stabilirea relațiilor de încredere între producători, distribuitori, utilizatori, consumatori. „Social media”⁴² au devenit unul dintre instrumentele noilor practici de consum, iar blogul are mare succes acum și în lumea consumatorilor, a potențialilor clienți, nu numai la nivel individual și în lumea politică. Toți caută să influențeze, să vândă, să provoace, iar posibilitatea de „a da sentimentul încrederii” este esențială⁴³. „Încrederea electronică” este legată și de factorii care pot afecta securitatea, viața privată, riscul perceput, conținutul și durata relației, numărul de adepți și de admiratori, calitatea comentariilor... (desigur că, înainte de toate, contează competența, integritatea, transparența, stilul exprimării bloggerului care evită comunicarea persuasivă, controlatoare).

Încrederea influențează și rolurile sociale care țin de domeniul sănătății. De exemplu, riscul asociat bolilor venerice este legat de infidelitatea partenerului sexual, dar multe femei (care trăiesc în sărăcie și promiscuitate) depind și de evoluția structurilor sociale, economice, educaționale și politice. Potrivit femeilor intervievate de către o cercetătoare⁴⁴, încrederea și respectul între partenerii sexuali ar putea fi

suficiente pentru a preveni bolile, dacă femeile ar fi capabile să negocieze cu partenerii, să dea și să primească încredere. Sexualitatea este însă trăită diferit de bărbați și femei, de membrii unor grupuri sociale, relația are semnificații diferite pentru bărbații și femeile unor grupuri atunci când tind să separe sexul de sentimente și angajamente. În acest caz, strategiile de management al riscului pierderii sănătății sunt bazate pe convingeri individuale, pe încredere (fidelitatea se menține atunci când există satisfacții sexuale în cadrul căsătoriei⁴⁵). În numeroase cercetări privind atitudinea părinților față de vaccinarea copiilor au arătat influența rețelei sociale asupra încrederii, decizia părinților de a-și vaccina copilul bazându-se pe experiența lor, pe istoricul experiențelor colegilor, prietenilor, pe profesioniștii din sănătate, pe multimedia, pe poziția statului.

*

Așa cum am început aceste rânduri, „auzim”, „simțim” că neîncrederea crește, că „oamenilor nu le mai pasă”, au devenit prea egoiști, leneși, apatici... În fapt, le pasă, nu toți sunt egoiști, leneși, apatici, numai că trăim într-o lume care pare să destrame încrederea, să descurajeze implicarea, participarea și cere distanțarea, separarea... Apatia poate apărea când unii „își bat joc” de spațiul public, de public, fiindcă au mulți bani, când oamenii-consumatori-contribuabili sunt îndemnați doar să cumpere, să mănânce și să se uite la televizor, când mass-media ignoră probleme și soluții adevărate pentru a se centra pe „vedetizare” și pe scandaluri, când întăresc ideea că politica este un sport cu (tele) spectatori, când transmit mesaje greșite despre ceea ce înseamnă să fii lider⁴⁶... Apatia, indiferența pot apărea atunci când partidele politice sunt lipsite de capacitatea de a inspira alegătorii, când „politicienii” ajung să spună cinic ceea ce vor să audă votanții în loc să vină cu idei îndrăznețe, creative, mobilizatoare, când alegerile dau rezultate aleatorii, iar țara ajunge să fie condusă de către unii pe care majoritatea cetățenilor nu i-a vrut...

Poate dispărea apatia? S-ar putea diminua dacă s-ar începe cu identificarea rețelei complexe de bariere în calea încrederii, ca apoi să acționăm împreună pentru a trece de ele...

Note și referințe bibliografice ■

¹ Friedrich Nietzsche, *Dincolo de bine și de rău*, București, Ideea Europeană, 2020

² https://inpolitics.ro/2009-2020-marile-intrebari-ale-pandemiilor-sau-cind-istoria-se-repeta-pe-spatele-cetatenilor_1812430467.html

³ V. Mangematin, Ch. Thuderoz (ed.), *Des mondes de confiance. Un concept à l'épreuve de la réalité sociale*, Paris, CNRS-Éditions, 2003

⁴ *Încrederea emoțională* se bazează pe resimțirea unor calități ale celeilalte părți (onestitate, bunăvoință, fiabilitate, flexibilitate, deschidere, empatie) și este o așteptare înrădăcinată în personalitate pe măsura dezvoltării socio-psiologice. *Încrederea afectivă* ține de sentimentele pe care le avem atunci când acordăm încredere datorită calităților percepute (acordăm mai lesne încredere unor persoane din același grup social fiindcă putem reduce marja de incertitudine și riscurile prin stabilirea unor relații față în față). *Încrederea cognitivă* se bazează pe bunătatea, deschiderea, sinceritatea, integritatea, competența, loialitatea celeilalte părți, identificate în experiența interacțiunilor, a schimburilor care constituie experiența relației. *Încrederea organizațională* se bazează pe structurile formale care garantează atribuțiile specifice ale părților relației, se construiește pe standarde și reguli care guvernează viața socială, politică și economică și este foarte importantă deoarece instituțiile, organizațiile oferă multe resurse pentru părțile care vor să-și atingă obiectivele. Buna funcționare a instituțiilor crește nivelul încrederii. Dacă nu reușesc să onoreze practicile bazate pe adevăr, dreptate, echitate, imparțialitate, instituțiile încetează să mai aibă sens pentru părți...

⁵ <https://www.erudit.org/fr/revues/cdd/2004-n58-cdd5007879/1008116ar/>

⁶ Noțiunea de „demnitate” provine din latinescul *dignitas* și se referă la valori și calități precum onoarea, frumusețea morală, curajul etc.

⁷ În exercitarea funcției sale, „demnitarul” trebuie să întreprindă acțiuni care reflectă concordanța între scopul pentru care a fost numit/ales și mijloacele folosite. Exercițarea autorității funcției publice pe principiul machiavelic „scopul scuză mijloacele” exclude noțiunea de demnitate...

⁸ Așa cum se întâmplă și atunci când educația e prea laxă sau prea severă, când e manifestă frica de „a ieși în lume”, când omul își pierde locul de muncă, locul în cadrul familiei, când eșecurile se repetă...

⁹ *La place de la confiance dans le couple* (<https://www.marieclaire.fr/la-place-de-la-confiance-dans-le-couple.1334040.asp>)

¹⁰ Trebuie examinată și măsurată severitatea „trădării”: „trădările ușoare” sunt minciuni spuse ca să cruțe sentimente, complimentarea romantică, un flirt etc. peste care se poate trece cu exprimarea dezamăgirii, cu scuze imediate și promisiunea de a fi mai atenți cu sentimentele exprimate; „trădările moderate” se referă la bărfirea partenerului, lipsa de respect și considerație, indiferența față de sentimentele sale; „trădările serioase” sunt infidelitatea, răspândirea de minciuni, sabotarea (toate calculate, autorul fiind conștient de durerea pe care o provoacă, dar le continuă).

¹¹ Pentru unii, veselia, distracția, răsul, sprijinul emoțional, pentru alții, mai ales împărtășirea valorilor, responsabilitatea, raționalitatea.

¹² Noile tehnologii informaționale și comunicaționale

¹³ Gilles Verbunt, *Modernitatea interculturală: drumul către autonomie*, Paris, Harmattan, 2006

¹⁴ Eric Dacheux (<https://core.ac.uk/download/pdf/49296222.pdf>)

¹⁵ Cornelius Castoriadis, *L'institution imaginaire de la société*, Paris, Seuil, 1975

¹⁶ Democrația (conform DEX) este o formă de organizare și de conducere politică a societății bazată pe principiul exercitării puterii de către popor, este o concepție politică potrivit căreia puterea trebuie să fie exercitată de către popor.

¹⁷ A se vedea „economia convențiilor” (Boltanski și Thévenot), „paradigma darului” (Alain Caillé), lupta pentru recunoaștere” (Axel Honneth) etc.

¹⁸ Serge Paugam, *Le lien social*, Paris, PUF, 2008

¹⁹ Există câteva tipuri de liant: de filiație (între părinți și copii), de afiliere electivă (între soți, prieteni etc.), de participare organică (în viața profesională), de cetățenie (între membrii aceleiași comunități politice). Prin fiecare dintre aceste legături se caută protecția și recunoașterea (adică suportul, sprijinul pe care am putea conta atunci când înfruntăm valurile vieții) și interacțiunea socială care stimulează chiar prin existența celorlalți și prin evaluările lor.

²⁰ D. Wolton, Nowicki J., *Coabitarea culturală*, CNRS, 2010

²¹ Jacques Ion (ed.), *L'engagement au pluriel*, St. Etienne, PUSE, 2001

²² Nici fuzionarea culturilor într-una singură, nici păstrarea cu orice preț a uneia sau alteia cu drepturi specifice.

²³ Dmitri Muratov (ziaristul rus care a câștigat Premiul Nobel pentru pace în 2021, împreună cu jurnalista filipineză Maria Ressa) spunea că neîncrederea în democrație înseamnă ca oamenii să-i întorcă spatele și să se aleagă cu o dictatură care duce la război... (http://www.romania-actualitati.ro/castigatorii_din_aceast_an_ai_premiului_nobel_pentru_pace-163453)

²⁴ Unii oameni nu se agață doar de identitățile lor colective, ci pot construi altele noi, trecând peste vechi repere, peste conflicte datorate apartenenței la „grupul nostru” sau la „grupul lor”.

²⁵ Anna Krasteva, Antony Todorov (ed.), *Conflicts, confiance, démocratie*, Sofia, Nouvelle Université Bulgare, 2004 (recenzia lui Mircea Vultur în „Études internationales”, vol. 36/2005)

²⁶ Schimbările sociale și culturale de după al Doilea Război Mondial au pus „individul în centru”, au fost acceptate și promovate „drepturile omului”, cultura non-conformismului, a dizidenței, mulțimile adunate în piețele publice au cerut „fără penali în funcții publice”, s-a proclamat sfârșitul comunismului, al Războiului Rece, „s-au născut” lumea globală, europenizarea, Internetul a schimbat modul în care comunicăm, revoluția din științele creierului a schimbat felul în care înțelegem modul de luare a deciziilor...

²⁷ Aceleași schimbări sociale și culturale au afectat mult ideile de scop colectiv, națiune, clasă, familie care au fost atacate. E greu să se implice oamenii în politică, în „cauze mărețe”, idealuri comune, când primează interesul individual... Piața unică a dus la o uriașă creștere a inegalității între și în societăți (răspândirea democrației ar fi trebuit însoțită de declinul inegalității...). Sfârșitul Războiului Rece a rupt contractul dintre elite și oamenii din popor, din populații, etnii (elitele nu mai sunt supravegheate de alegătorii care nu mai sunt interesați să voteze dacă nu au cu cine...). Internetul ne-a conectat, dar rămâne dificil să-i înțelegi pe oamenii care nu sunt față în față cu tine (am văzut cum a făcut lumea digitală Brexitul). Științele creierului se ocupă și de manipularea emoțiilor oamenilor...

²⁸ ... Într-o zi ploioasă din timpul alegerilor, până după-amiaza nu s-a dus nimeni la vot. Când ploaia a încetat, oamenii au mers la urne. La numărarea voturilor s-a constatat că ... 70% votaseră „în alb”. Guvernul și opoziția știau ce să facă în caz de proteste, pe cine să aresteze, cu cine să negocieze, dar ce să facă celor care au votat „în alb”? Au decis să se voteze din nou. De această 90% au votat „în alb”... Decidenții nu pricepuseră că oamenii pot merge la vot și arăta că nu au pe cine vota...

²⁹ Suntem mai puțin predispuși să avem încredere în indivizii altor comunități etnice decât ale noastre, în tineri dacă suntem mai în vârstă și în cei mai în vârstă dacă suntem tineri etc., lucru regretabil într-o societate din ce în ce mai fragmentată din punct de vedere identitar și care pare sumbră pentru încrederea socială...

³⁰ Fukuyama, F., *The social virtues and the creation of prosperity* (<https://www.jstor.org/stable/20752121>)

³¹ Coleman, J. S., *Foundations of Social Theory* (<https://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=acls;cc=acls;view=toc;idno=heb31522.0001.001>)

³² Ekman, P., Friesen, W., *Unmasking the face; a guide to recognizing emotions from facial clues*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1975

³³ Laurent Legrain, „L'inaltérable mémoire des exemples” (<https://www.erudit.org/en/journals/as/2008-v32-as2866/000285ar.pdf>)

³⁴ https://doi.org/10.1163/9789004216358_057

³⁵ O mulțime de povestiri ilustrează interacțiunile cu un necunoscut care sunt întotdeauna pline de suspiciuni, teamă de furt, corupție, de șamani falși și călugări incompetenți, de nesiguranța socială sesizată cotidian. Înainte de angajarea într-o afacere, se ezită, se amână mult...

³⁶ <https://ideas.repec.org/h/pup/chapts/8472-1.html>

³⁷ De exemplu, un ”dezrădăcinat” e primit într-o iurtă, unde i se dă un castron cu mâncare tradițională. Omul mănâncă cu poftă, iar mâncarea și căldura îl fac să verse lacrimi. Gazda plânge, empatizează cu el: „Cât de greu este să fi departe de țara ta, de satul tău, de cei dragi!”

³⁸ https://www.scienceshumaines.com/la-confiance-approches-economiques-et-sociologiques_fr_11172.html

³⁹ Claudine Pilon, *L'autorisation du télétravail comme acte de confiance* (teză prezentată la Faculté des études supérieures et postdoctorales, Université de Montréal, bazată pe interviuri semi-structurate cu manageri care au autorizat telemunca).

⁴⁰ *La confiance, sa nature et son rôle dans le commerce électronique*

(http://www.lex-electronica.org/articles/v11-2/vallee_mackaay.pdf)

⁴¹ *Blog* (prescurtat din „weblog”), un site web de discuții sau informațional publicat pe World Wide Web.

⁴² Cavazza, F., *Panorama des médias sociaux* (<http://www.fredcavazza.net/2008/05/19/panorama-des-medias-sociaux>)

⁴³ Nonnenmacher, F., *Blogueur d'entreprise*, Paris, Éditions d'organisation, 2006

⁴⁴ Jacqueline Rodrigues de Lima, *L'infidélité et la confiance: défi pour la prévention du VIH/sida auprès des Brésiliennes ayant un partenaire sexuel régulier et vivant en situation de pauvreté*, teză de doctorat susținută la Faculté de médecine, Département de médecine sociale et préventive, Université de Montréal, 2008

⁴⁵ Bărbații care s-au declarat fideli afirmă existența dialogului deschis cu soțiile lor, raportează o îmbunătățire a relațiilor sexuale pe măsura anilor de căsătorie. Caută alte

persoane cei care nu au practici sexuale reușite cu partenerul cuplului. Când nu există o legătură sentimentală puternică între soți, aceștia pot considera că o relație sexuală în plus nu e infidelitate, că o „aventura sexuală” nu e o „trădare”...

⁴⁶ Copiii, tinerii nu trebuie persuadați că eroismul începe atunci când cineva îți face un semn pe frunte și îți spune că ești parte a unei profeții. Se poate ajunge lider prin efort individual eroic, un efort colectiv continuu, voluntar, când omul își poate urma propriile visuri, neinițiat, neinvitat, și lucrează cu ceilalți laolaltă ca visurile să devină realitate...

Abstract

About (un)trust, times of crisis and time in remaking

Keywords: *Confidence; crisis; altruism; connectivity; telework*

Confidence is approached by many socio-human disciplines. Therefore, the diversity of perceptions about it. After suggesting its importance for the various aspects of the world in which we live, the author shows that trust is useful, with all its polysemous character, and segments perspectives for understanding him in different dimensions and areas. Although independent of a specific situation, it can change over time because it also depends on the circumstances, but always it remains the “lubricant” at the basis of the functioning of the socio-economic and political system and its efficiency, is the main ingredient in the cement of exchange relations. For some it is faith, expectation, presumption, desire to have “good thoughts”, “good intentions”, for others it is a pre-existing social state, resulting from repeated historically and everyday interactions. The author insists that trust is built during activities, interactions marked by hopes and expectations. The hypothesis of procedural rationality changes the idea of predictability of behaviors, in the sense that each has a margin of autonomy (hopefully a certain predictability of behaviors, but we can never be sure that the other party will respect and apply the same rules) so trust leaves room for limited opportunism ... The reader of this article can find interesting and useful suggestions on how to reduce or increase confidence, confidence during crises, types of confidence, self-confidence, loss of self-confidence, trust and religious beliefs and attachment, connectivity, communion and community, trust and the social bond, trust in strangers, social mechanisms for generating and gaining social trust, trust and: telework, e-commerce, health etc. When trust is in crisis in all its aspects, apathy and indifference can arise. In order not to disappear completely, we could identify the barriers in the way of trust and continue with the common effort to overcome them ...

Viorica-Ela CARAMAN

în dialog cu Nadia NEGRU

„Acuarela este universul cu multe taine nedescoperite”

Așa cum în muzică vioara apare drept un instrument mai sensibil decât altele, în acuarelă avem o mai fină sensibilitate decât oriunde. Lucrările Nadiei Negru exprimă un curios paradox: aparenta monotonie debordează de expresivitate. Nenumăratele fațade pe care le vedem sunt, de fapt, fațade-portret, e o conturare înspre etimologic a noțiunii de fațadă – înapoi la „față”, cu sclipire în ochi, așa spune, întrucât autoarea marșează pe un joc inepuizabil al culorii și luminii în

povestea sensibilității. Pentru că spațialitatea amplă, profunzimea, respirația de larg diapazon, întinderea, necuprinsul material, care ne copleșesc privirea de obicei, lipsesc în acuarelele Nadiei Negru, totuși, un sentiment de inepuizabil, nelimitat se revarsă din aceste picturi, inducând un orizont în fond spiritualizat. De fapt, vedem aici zarea la o scară familiară, ceea ce mărturisește despre un foarte puternic atașament al artistei pentru acest tip de spațialitate mică, dar „înaripată”... Deși în întreaga lume există sute de pictori care pictează în mod genial fațade în acuarelă, Nadia Negru este, cu toate acestea, perfect recognoscibilă printre ei, aici vedem forța unei resuscitări artistice, într-un subiect practic epuizat, mai ales într-un moment istoric în care casa devine o nouă realitate a interiorității noastre, un afect în sine surprins în ochii deschiși ai unui zid, precum lumina care pică în căușul unui clopot.

Viorica-Ela Caraman: Relatați-ne, vă rugăm, pe scurt, cum ați ajuns de la Săseni, Călărași, Republica Moldova, locul dumneavoastră de naștere, la București. Pentru că, mai târziu, e ușor de presupus cum ați ajuns în cadrul festivalurilor internaționale de acuarelă: talentul v-a trimis acolo.

Nadia Negru: Datorez relația mea cu frumosul baștinei mele, care este emblematică în ce privește creativitatea. Călăuze în acest drum mi-au fost părinții mei – severi și inteligenți, și mentorii perseverenți de la Liceul de Arte Plastice „Igor Vieru”.

La Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice am optat pentru specializarea „Design vestimentar”, pentru că era cumulativă. Ca să o însușești, trebuie să poți desena, să poți picta bine și să operezi cu volumetriile.

Le-am făcut pe toate, având o mulțime de surse de inspirație. M-au ajutat să-mi conturez viziunea artistică asupra lumii și taberele interuniversitare de cunoaștere a universului artei populare, organizate de etnologul Varvara Buzilă și arhitectul etnolog Eugen Bâzgu, am reușit să înțeleg altfel frumusețea scoarțelor basarabene, magia obiectelor tradiționale și prestanța modelelor culturale încifrate în arhitectura populară.

Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București m-a ajutat să valorific un alt domeniu al aspirațiilor mele – „Arhitectura de interior”. Continui să o profesez, împăcând-o cu arta acuarelă. Fiecare dintre aceste formări sunt și marile mele pasiuni.

V.-E.C.: Care sunt maeștrii dumneavoastră, cine v-a insuflat plăcerea creației, grație cărora sunteți astăzi pictor?

N.N.: Lista profesorilor mei este una destul de mare, pentru că am învățat mereu, privind cu admirație la creația dumnealor, încercând să mă conectez total la ceea ce numim inspirație.

De la început ar trebui să îi mulțumesc primei mele învățătoare de desen de la școala medie din Săseni, dna Eugenia Bozu, care mi-a descoperit talentul și m-a îndrumat să desenez cât mai mult.

Iar profesorii pictori Vasile Cojocaru și Nicolae Baciuc de la Liceul de Arte Plastice „Igor Vieru” m-au ajutat să mă formez ca tânăr pictor, care vede lumea altfel.

V.-E.C.: Traseul educațional pe care l-ați parcurs nu prevestește o continuitate în sfera acuarelei. Ați făcut design și arhitectură. Cum v-a cucerit această tehnică și de ce ați rămas la ea? Ce alte tehnici sau activități artistice mai practicați?

N.N.: Aparent acest traseu nu duce rectiliniu către acuarelă sau altă tehnică plastică. Pentru mine, posibil și pentru alți tineri plasticieni, acuarela a fost cu mulți ani în urmă marginalizată din mai multe puncte de vedere. În sistemul de învățământ artistic erau regine pictura, grafica și sculptura. Acuarelei nu i se dădea importanța meritată, nu era studiată ca artă aparte, fiind considerată un mijloc operativ de fixare a unei stări care ulterior putea fi transpusă în limbajul picturii în ulei. După ce am redescoperit-o acum câțiva ani, mi-am dat seama de nedreptatea care i s-a făcut.

Formarea mea profesională m-a orientat spre o anumită tematică – peisajul cultural axat pe arhitectură. Spre deosebire de alte tehnici artistice, acuarela este cea mai capricioasă. Întâi de toate în tehnicile ei se lucrează foarte repede, în foarte puțin timp și cu multă exactitate. Acuarela m-a captivat prin prospețimea ei, prin jocul și magia amestecului de culori mereu schimbătoare, cu alte tonuri, cu alte lumini, cu altă mișcare, cu alt mesaj. Nicio lucrare nu se repetă, deoarece acuarela este în tandem cu stările și emoțiile noastre interioare – pe care le surprinde foarte subtil. Acuarela are legile ei după care se întinde, fuzionează. Dacă întârzi să pui culoarea într-un anumit timp, pierzi momentul. Dacă se pierde momentul, apar suprapunerile, și se văd. De aceea e nevoie de multă precizie în timpul procesului de lucru.

Printre altele am făcut și o serie de grafică, pictură în acril și ulei, dându-mi frâu liber imaginației. Însă am rămas cucerită de acuarelă, pot spune că mă reprezintă, aici mă simt în largul meu.

Când lucrezi în acuarelă, când privești lucrările realizate în limbajul ei, ajungi să înțelegi că are o transparență precum aerul și lumea pe care o redă, este una a dinamismului continuu.

V.-E.C.: M-a intrigat mottoul blogului dumneavoastră artistic, care se pliază perfect pe imperativul interdisciplinarității actuale: „pictorul este un filozof, iar filozofia lui este pictura”. Ce înseamnă anume acuarela ca filozofie, ca să explicăm un pic această afirmație? Iar în spatele picturii în acuarelă ce e mai mult, muncă sau talent, sau reflecție, sau caracter?

N.N.: Sunt adepta artei care dă de gândit. Acest lucru se întâmplă după ce reușește să atragă atenția și să se facă înțeleasă. Sigur, fiecare artist plastic este sedus de nenumăratele posibilități ale instrumentarului artistic.

Dar, după mine, arta, în cazul nostru – acuarela, are în cele din urmă șansa nu numai de a fi reabilitată, ci și de a oferi noi orizonturi privind dezvoltarea ei.

Acuarela se desfășoară în jurul valorilor general-umane și are în epicentrul său omul care vede gândind și gândește văzând. Consider că societatea are nevoie în continuare de lucrări de artă care să răspundă aspirațiilor ei nobile, de prosperitate, de elogiare a vieții, ca valoare supremă.

Limbajul acuarelei îți impune alte ritmuri de lucru. Lucrarea o gândim în toate detaliile. Când începem să lucrăm pe foaie intrăm într-o competiție febrilă cu ideea, pigmentii, hârtia.

Ca în orice artă, acuarela este rezultatul unei munci de durată, care are la bază talentul, este ghidată de caracter și dozată de reflecție. Toate împreună conlucrează la manifestarea Sinelui artistic.

V.-E.C.: De unde atracția pentru burgul mic și familiar, pentru provincialitatea care își reafirmă candoarea și spiritualitatea?

N.N.: Cred că este o sinteză a experienței de viață, dar și a viziunii mele asupra lumii. Trăiesc și prețuiesc tot ce înseamnă modernism, contemporaneitate, văzute ca un rezultat al istoricității. Arhitectura pe care o surprind pe hârtie este de reper în zilele noastre, în viața noastră, dar în același timp este și monument al creației umane perpetuate în timp.

În lucrări cuprind și o parte, poate cea mai vizibilă, a memoriei societății, care este mereu instructivă. Am personalizat cetăți, palate,

DIALOGUL ARTELOR I

Nadia Negru
și asumările luminii

Prin Dristor, 38x56 cm, acuarelă

Cabane la munte, 56x38 cm, acuarelă

Iarna la Tarcău, Brăteșel, 56x38 cm, acuarelă

Turnul cu ceas din Sighișoara, 28x38 cm, acuarelă

Străduță din sat, 28x38 cm, acuarelă

DIALOGUL ARTELOR | V

Colina Balcic, 56x38 cm, acuarelă

Peisaj rural, 56x38 cm, acuarelă

Mănăstirea Jercălăi, 28x38 cm, acuarelă

Trandafiri, 38x56 cm, acuarelă

Peisaj de iarnă, 38x28 cm, acuarelă

Ardeal, 38x28 cm, acuarelă

case, biserici ca publicul să sesizeze istoria, povestea din spatele acestora, să își asume cel puțin o parte din preaplinul lor istoric, artistic și arhitectural.

Urbea mă fascinează și mă simt parte a ei, pentru că are un spirit mereu diferit, precum sunt diferite epocile care conviețuiesc în arhitectură.

V.-E.C.: Care sunt împlinirile dumneavoastră ca artist în raport cu receptarea publică? Aveți și împliniri materiale? Pictorița Nadia Negru trăiește din artă?

N.N.: Sigur, am urmărit reacția publicului și a colegilor de breaslă. Mă bucur că există o receptare adecvată din partea acestora. Multe dintre lucrările mele au fost achiziționate de colecționari de artă.

Am început să expun destul de recent, din 2019. Iar până în prezent, am participat la diverse expoziții de acuarelă, naționale și internaționale.

Voi enumera câteva mai importante pentru mine: IWS Romania în București; IWS RUSSIA la Sankt Petersburg; Muzeul Județean de Artă Prahova „Ion Ionescu Quintus”; The 2nd internațional masters of watercolour IMWA – on-line (nimerind într-o perioadă turbulentă și plină de restricții).

Trebuie să precizez că numărul admiratorilor și al doritorilor de a profesa această artă este în creștere. După mine, e un lucru firesc, acuarela este un univers artistic cu multe taine nedescoperite. În lucrările noastre se pot vedea câteva dintre aceste taine revelate. Voi continua să valorific acest univers având susținerea publicului. Din propria experiență, afirm că se poate trăi din practicarea artei acuarelei, bineînțeles perseverând în valorificarea potențialului ei artistic, fiind azi mai bun decât am fost ieri.

V.-E.C.: Aveți vreun vis legat de traseul dumneavoastră artistic sau ambiții anume, proiecte de viitor?

N.N.: Rămân în universul acuarelei, pentru că ne potrivim și am multe idei privind realizarea unor cicluri de lucrări. Caut să o valorific, pentru a stăpâni arsenalul ei artistic.

Desigur, proiecte există, însă o preocupare aparte am pentru expozițiile internaționale din Europa și de peste Ocean.

Indiferent de situație și unde este aruncat în lume un artist, mereu se întoarce la rădăcinile sale, la casa părintească de unde se încarcă cu energie și idei.

Sigur, sunt în așteptarea unei invitații de a expune și la Chișinău, unde activează artiști remarcabili și cu care mi-ar plăcea să colaborez.

V.-E.C.: Ce părere aveți despre nonfigurativ? Actualmente pierde în expresivitate? Se pare că gusturile estetice de azi revin la figurativ, forțând vocea artistică în cadrul acestor limite. Întâlnim azi pictori acuareliști care întrec aparatul foto ultraperformant, mi-zând pe halucinația concretului.

N.N.: Putem admite că acuarela este deocamdată insuficient explorată în totalitatea posibilităților sale. Într-adevăr, nonfigurativul pierde din teren în favoarea figurativului. Putem explica acest lucru prin necesitatea oamenilor de a avea mai multe certitudini într-o lume afectată de nesiguranță. Figurativul revine ca o necesitate de a afirma contururile unei lumi departe de a fi cunoscută. În acuarelă, spre deosebire de pictura în ulei, sunt puține lucrări realizate nonfigurativ. Dar problema rămâne deschisă. Vor fi epuizate opțiunile figurativului? Sau pentru a nu-l aduce la limită, acesta va fi corelat cu nonfigurativul, rămâne de văzut.

V.-E.C.: Dintre pictorii actuali din întreaga lume pe care îi întâlniți, pe cine remarcați cel mai mult?

N.N.: Mai întâi de toate aș dori să spun că din liceu am fost fascinată și continui să învăț din opera a doi mari maeștri în arta plastică. Salvador Dali, cu expunerea virtuoaasă a imaginației sale exuberante într-o operă suprarealistă, și Nicolae Grigorescu, cu o impresionantă luminozitate a paletelor de culori și cu inedită îmbinare între rigoare și spontaneitate. Iar dintre artiștii actuali, și anume în acuarelă, care mă uimesc prin tehnica și măiestria lor de a opera cu efectele amestecului de culori într-o combinație de tehnici îi remarc pe Joseph Zbukvic, Ilia Ibraiev

și Alvaro Castagnet. În tehnica și opera acestora este o școală ce mă ghidează și îmi dă un imbold de a căuta și de a valorifica această tehnică a acuarelui.

V.-E.C.: Cine sunt artiștii români, inclusiv basarabeni, de azi care vă dau speranțe?

N.N.: În domeniul artistic, și anume în acuarelă, ca să rămânem tot aici, voi nota câțiva mari acuareliști basarabeni ale căror opere îmi sunt cunoscute și le apreciez prin faptul că fiecare s-a regăsit într-un anumit stil individualizat: Eugen Chișnicean, Eugen Gorean, Ion Cârchelan, Igor Sava. Prin creațiile lor promovează, în plus, istoria și valorile naționale, fiind apreciați și remarcați pe plan mondial.

În România activează fructuos, de exemplu, acuarelistul Corneliu Drăgan-Târgoviște, care a dat o nouă dimensiune acestei arte. În lucrările domniei sale am văzut acuarela în toată plinătatea potențialului ei artistic. Pe plan internațional, creația maestrului Drăgan-Târgoviște excelează alături de creația marilor maeștri internaționali.

V.-E.C.: Unde poziționați arta în contextul actual al civilizației noastre, marcat de consumerism, tehnologie, viteză, informație etc.? Aparent, prezentul dă naștere unor cetățeni mai fragili și mai labili emoțional. Credeți că arta rămâne o forță la care putem accede ca să ne salvăm, revenind la o existență mai cumpătată și, de ce nu, mai filozofică?

N.N.: Artă este parte a culturii de când lumea: cu limbaj, expresii și funcții speciale. Artele plastice, ca parte a sensibilității sociale, funcționează în cadrul acelorași tendințe. Întotdeauna a existat această contradicție în artă: de a crea lucrări de primă mărime și a muri de foame sau de a crea lucrări în spiritul vremii, întrebate de public. Diferența o face calitatea lucrărilor. Am impresia că artiștii oferă întotdeauna mai mult decât prețul cerut pe lucrări.

Este, poate, și crezul lor de a menține statutul lucrărilor artistice în diferite circumstanțe. Și la noi, ca și pe plan mondial, există acest fenomen

al consumerismului. De noi depinde dacă îi vom permite să abolească temeurile consacrate ale artei.

Prin noi, am în vedere și artiștii plastici, și publicul consumator de artă. Suntem într-un dialog permanent care trebuie să fie axat pe valori.

V.-E.C.: Vă mulțumesc pentru deschidere și amabilitate și Vă urez mult succes în continuare și mulți consumatori de acuarelă!

Abstract

Watercolor is the universe with many undiscovered mysteries

Keywords: watercolor; reason; culture; inspiration

An interview with the painter and architect Nadia Negru about the watercolor technique she practices, about her training, motivations and artistic visions, but also about the topicality of this technique, about some of the most important Romanian and foreign watercolor painters.

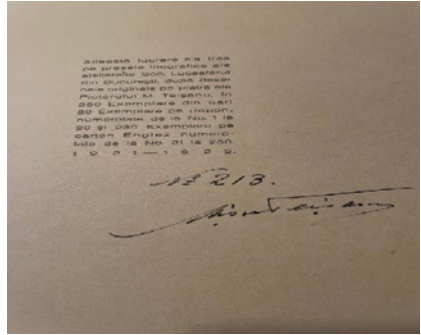
Alexandru TĂNASE, Mihai RĂDOI

Povestea unei cărți și a unor societăți în tranziție

La 15 ianuarie 2022, întreaga comunitate românească, indiferent că se află în România sau altundeva pe planetă (pe unde i-a dus soarta) a marcat cei 172 de ani de la nașterea poetului național Mihai Eminescu. Cum era și firesc, despre genialul poet s-au scris tomuri întregi. Altele vor urma, cu siguranță. Poetul a fost un romantic, bineînțeles, dar a fost și un precursor al modernismului din secolul următor. Trebuie subliniat faptul că Eminescu a studiat și a folosit în operele sale filozofia budistă și pe cea egipteană, i-a studiat pe Confucius, Shakespeare și Dante, a citit *Vedele* indiene (*Rig-Veda*, de exemplu) în limba germană. Poezia sa fundamentală, *Luceafărul*, publicată prima dată în Almanahul Societății „România Jună” în aprilie 1883, a fost ilustrată cu un talent neobișnuit de Mișu Teișanu, un simbolist român cu studii la Paris (vezi Fig. 1). Toate acestea l-au îndreptățit pe Constantin Noica să îl numească pe Eminescu „omul deplin al culturii române”. La rândul nostru, considerăm și noi că un mare adevăr este exprimat de această sintagmă.

Numărul de 172 ani nu spune în sine mare lucru și, probabil, această aniversare va trece fără mult fast, ca multe altele. Grijile și provocările românilor în economia de piață și în vremea pandemiei sunt mari, ceea ce face ca evenimentele culturale de acest fel să treacă rapid. Și totuși este vorba despre „... cel mai mare poet pe care l-a ivit și-l va ivi vreodată, poate, pământul românesc”, după cum nota George Călinescu în *Viața lui Mihai Eminescu*, carte publicată pentru prima oară în 1938.

Dacă ar fi să facem o confesiune, ar trebui să spunem că poezia lui Eminescu ne-a fascinat încă din copilărie. Bineînțeles că în anii copilăriei noastre nu aveam acces la poezia eminesciană sau la opera poetului, care are și o imensă valoare jurnalistică. În calitate de redactor-șef la

Sursa: M. Teișanu. Litografie la poezia „Luceafărul”, Ex. 213, 1921-1923 în Colecția Mihai Rădoi

Fig. 1: Ilustrații de Mișu Teișanu la poezia Luceafărul, București 1921-1923

ziarul „Timpul”, Mihail Eminescu publică între 1877 și 1879 multe articole. Dacă privim articolele poetului cu distanța celor peste 140 de ani care ne despart, acestea ni se pot părea ca fiind polemice, poate chiar virulente, după standardele contemporane, dar valoarea lor este de netăgăduit. În prezent, o simplă placă memorială (vezi Fig. 2, dreapta) îi amintește bucureșteanului grăbit că redacția ziarului „Timpul” a funcționat într-o clădire modestă de pe str. Lipscani și că, în acele vremuri, Eminescu a lucrat acolo ca redactor. Clădirea este în prezent în reabilitare, după o perioadă destul de lungă de neglijare, ca, de altfel, multe alte clădiri istorice din București și din alte orașe (Fig. 2, stânga).

Mai mult, în anii copilăriei nu exista acces la toată opera poetică a marelui bard, pentru că unele dintre poeziile lui nu mai erau publicabile după 31 decembrie 1947, când dictatura proletariatului a fost insta-

Sursa: Colecția autorilor

Fig. 2. Redacția ziarului „Timpul”. Secolul al XIX-lea, București

urată în întregime în România. Cazul poeziei *Doina* (apărută pentru prima dată în „Convorbiri Literare”) este doar un exemplu. Poezia respectivă este parte a unui volum intitulat *Poesii de Mihail Eminescu*. Volumul respectiv a văzut lumina tiparului în 1884 la București, la Editura Librăriei Socecu & Comp., sub îngrijirea atentă a lui Titu Maiorescu, care îi scrie și o scurtă Prefață în decembrie 1883. Acest prim volum de poezii al poetului nostru național nu era la dispoziția cititorilor, elevilor, studenților sau profesorilor în anii socialismului. Când se vorbea de poezia *Doina*, se vorbea în șoaptă, căci hotarele țării erau marcate în poezia de atunci „De la Nistru pân’ la Tisa” și „Din Hotin și pân’ la Mare”. Vorbind despre asemenea configurație geografică, practic menționai ideea de România Mare, un concept care ușor putea fi definit ca „revizionist”. Acest lucru era o acuzație gravă în anii socialismului.

Împrejurările istorice care au urmat după evenimentele dramatice din decembrie 1989 ar fi putut fi ușor considerate momentul în care libertatea a fost câștigată de către întregul popor. Cazul cărții menționate mai sus este unic, într-o oarecare măsură. Petru Creția este cel care semnează un fel de Postfață (deși nu este intitulată ca atare) la un volum de poezii republicat în iunie 1989, înainte de revoluția din 1989. Aceasta carte nu a fost în librăriile acelor ani. Pentru autori a fost o mică aventură până când am intrat în posesia cărții. Auzisem de aceasta carte dar nu o avem, așa cum ne doream cu ardoare. După nesfârșite peregrinări prin toate librăriile principale ale Bucureștiului, am apelat până la urmă la o buna cunoștință, după obiceiul împământenit al acelor ani.

Nici persoana respectivă nu a găsit-o ușor. Cartea fusese editată într-un număr foarte mic de exemplare, în format 32/70 x 100. În anii aceia funcționa Consiliul Culturii și Educație Socialiste. Deși nu suntem siguri, se pare că această instituție a fost locul de unde a fost procurată cartea pe care am primit-o, spre mare bucurie, abia pe 1 octombrie 1989, contra cost pentru un exemplar broșat de 23 lei. Apariția unei asemenea cărți în 1989 era un eveniment editorial, dar evenimentul ca atare, precum și comemorarea a 100 de ani de la trecerea în neființă a poetului, nu s-au bucurat de atenția cuvenită. O expoziție destul de modestă, pe care am vizitat-o întâmplător, a fost organizată la sala Dalles de pe Bulevardul

Sursa: Colecția Alexandru M. Tănase (stânga) și G. Călinescu, *Istoria Literaturii române* (pag. 448), București, 1982. În prezent Casa Memorială Mihail Eminescu din Ipotesti este renovată.

Fig. 3. Volumul de Poesii al lui Mihail Eminescu re-editat în iunie 1989 & Casa Memorială

Magheru din capitală. Cine ar fi bănuieț înșă atunci ce avea să urmeze cu o iuțea fulgerătoare până la finele aceluiași an și după aceea!

În paralel, trebuie menționat că evenimentele din decembrie 1989 sunt un concept cu care istoricii încă nu s-au pus de acord dacă a fost o revoluție în adevăratul sens al cuvântului sau o simplă schimbare de putere prin violență. Dosarele Revoluției sunt încă nerezolvate după 32 de ani de atunci încoace și multe aspecte/fapte/personaje sunt încă neclare pentru omul obișnuit. Mulți dintre participanții direcți la acele evenimente, care ar fi putut clarifica întrebările rămase fără răspuns, nici nu mai sunt în viață. Cu toate acestea, cert este că evenimentele de la finele aceluiași an au marcat începutul tranziției țării către o economie de piață după mai bine de patru decenii de economie socialistă planificată și super-centralizată.

Tranziția care a început imediat avea să aducă schimbări fundamentale în societate. Nimeni nu ar fi crezut atunci că România va cunoaște un exod al populației fără precedent în istoria sa. Populația rezidentă în țară a scăzut de la 23,1 milioane de finele anului 1989 la 19,2 milioane la 1 ianuarie 2021, conform datelor publicate de Institutul Național de Statistică (INS). Persoane de toate categoriile sociale și de vârstă au plecat pur și simplu în străinătate în căutarea unui trai mai bun. Acest lucru este de înțeles într-o oarecare măsură, dar consecințele economice și sociale, vizibile din ce în ce mai pronunțat, erau greu de anticipat atunci.

Societatea românească a suferit schimbări majore în fibra sa națională. În prezent oamenii sunt preocupați de grija zilei de mâine, de inflație și pensii care nu mai au nicio putere de cumpărare semnificativă. Salariile celor care muncesc nu au ținut pasul cu inflația (estimată de INS la 7,94% pe luna octombrie 2021), iar devalorizările tot mai frecvente ale leului românesc nu au făcut altceva decât să slăbească încrederea populației în propria sa monedă. Datoria externă a țării a atins un nivel care ușor poate fi calificat ca fiind îngrijorător (EUR 133,6 miliarde la 30 septembrie 2021). Pe acest fundal macro-economic complex, societatea în ansamblul ei are răbufniri agresive, fie că este vorba despre demonstrații în Piața Victoriei și/sau în alte puncte istorice ale capitalei, sau de comportamentul de zi cu zi al funcționarului de la ghișeu, care este plătit de stat să fie în slujba cetățeanului și care în mod evident nu are un comportament condescendent. Relațiile interumane s-au deteriorat în mod clar, iar politețea și amabilitatea sunt de multe ori în suferință chiar și între prieteni.

În pas cu schimbările majore pe plan social, limba română a suferit și ea modificări importante. Multe dintre cuvintele românești au fost abandonate și/sau înlocuite cu cuvinte noi, de proveniență vestică. Până la urmă nu ar fi nimic rău în acest lucru, dacă folosirea noilor termeni de care are nevoie societatea actuală s-ar face sub îndrumarea competentă a ministerului educației, al culturii și a unor organizații neguvernamentale care au atribuții în aceasta privință. În limba română a zilelor noastre au apărut termeni noi (*e-mail, internet, cripto-monedă, digitalizare, a scana, ecologie, platformă, Bitcoin, IT, computere, școala on-line, izoletă, tulpini de viruși Delta și Omicron, mască medicală, mass-media, factură* – e adevărat un cuvânt mai vechi, dar de o importanță deosebită în prezent – și multe alte asemenea expresii). Mulți dintre aceștia sunt netraduși sau sunt traduși în mod forțat, iar pentru omul obișnuit, mai ales pentru cei din mediul rural, noile cuvinte au semnificații greu de înțeles.

Asemenea evoluții nu au făcut decât să accentueze și mai mult marile departajări sociale, în care grupuri largi de populație trăiesc cu venituri modeste (pensia minimă a fost de 800 lei/lună până la finale anului 2021, crescută la 1 000 lei/lună de la 1 ianuarie 2022), în timp ce categoria nouă a miliardarilor (nu a milionarilor!), dintre care unii miliardari chiar și în valută, se lărgește de la an la an. O listă a primilor zece

cei mai bogați români a fost publicată pe 28 noiembrie 2021 de Mold-Street. Averile lor, cu care aceștia au fost incluși în clasamentul Forbes, depășesc 1,8 miliarde de lei și ajung până la 22,2 miliarde lei. Toate aceste evoluții au fost exacerbate de pandemia începută în martie 2020 și care în prezent este în multe țări la al cincilea val. Cuvântul „pandemie” ca atare era aproape necunoscut în limba română acum 2 ani. În mediul rural, criza pandemică de COVID-19 (cuvânt de asemenea nou) este asociată de multe ori cu episoadele istorice ale ciumei sau holerei de la începutul secolului precedent. În multe cazuri, pandemia este respinsă ca fiind reală de grupurile așa zisilor „conspiraționiști” sau „anti-vacciniști” (iarăși, cuvinte noi).

Din punct de vedere cultural, vânzarea de cărți în țară a suferit și cred că va continua să sufere. Cărțile de valoare sunt de cele mai multe ori peste puterea de cumpărare a omului de rând sau pur și simplu nu mai prezintă interes pentru aceștia. Oamenii sunt profund decepționați de clasa politică. În aceste condiții nu este de mirare că genul de carte care „prinde” la publicul larg este cel al unui volum recent apărut despre viața unui cunoscut interlop din București. Societatea pare debusolată. În mod clar, vremurile s-au schimbat și, odată cu ele au evoluat, cu bune și rele, și limba și cultura română.

Pe de alta parte, în timpurile mai recente, România a reușit să adere la Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) pe 29 martie 2004, după decizia luată la Întâlnirea de la Praga din noiembrie 2002. După aceea a urmat aderarea cu drepturi depline la Uniunea Europeană (UE) la 1 ianuarie 2007. Aceste două mari realizări trebuie adăugate la aderarea României la Fondul Monetar Internațional (FMI) și la Grupul Băncii Mondiale încă din decembrie 1972. Fie că se dorește sau nu, meritul Ministerului Finanțelor și al Băncii Naționale a Republicii Socialiste România (actuala BNR) trebuie consemnate ca atare. Exemplul României de aderare la FMI și Banca Mondială avea să fie urmat în curând și de alte țări socialiste. Un alt aspect care trebuie menționat ca fiind un factor de echilibru macro-economic și social au fost trimiterile în valută ale celor care lucrează în străinătate (estimați la peste 5 milioane) pentru cei rămași acasă. Sute de milioane de dolari sau mai recent EUR au intrat și încă mai intră la încasările Balanței de plăți a României, gestionată de BNR în calitate de bancă centrală.

Sursa: C. Musat Coman (2015) pentru imaginea din stânga. Din păcate, textul plăcii memoriale („În acest loc s-a aflat sanatoriul Caritatea unde a încetat din viață pe 16 iunie 1889 marele poet român Mihai Eminescu”) are o inadvertență legată de data morții lui Eminescu, și anume 15 iunie 1889.

Sursa pentru imaginea din dreapta este BNR, cu mențiunea că portretul lui Mihai Eminescu a fost prezent în toate emisiunile monetare ale BNR de după 1989.

Fig. 4. Casa din Str. Plantelor 9, București și o bancnotă BNR cu imaginea lui Eminescu

În Republica Moldova (Moldova în acest articol), problemele limbii române au fost de altă natură. În mai multe rânduri am menționat, chiar și în paginile acestei reviste, că nu există diferențe fundamentale între limba română și limba moldovenească ce ar justifica o aserțiune politică, de inspirație estică, și anume că limba moldovenească este o limbă de sine stătătoare. Nici „celebrul” *Dicționar Moldovenesc - Românesc* publicat la Chișinău în 2003 nu a reușit să aibă vreun impact direct asupra limbii vorbite sau scrise. Finalul acelei pseudo-încercări științifice a fost, cum era și firesc, căderea în desuetudine, ca să nu zicem în ridicol.

A doua problemă care merită semnalată în cazul Moldovei este faptul că limba a fost supusă unui proces de reînnoire justificat datorită priorității scăzute care a fost acordată acestei limbi în procesul educațional în timpul Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, până acum 30 de ani. După 31 August 1991, transferul de cunoștințe lingvistice românești a fost făcut prin intermediul mass-media (presa scrisă, dar mai ales vorbită), dar și prin alte canale cum au fost tratativele organismelor financiare internaționale purtate direct în limba română cu partenerii din Moldova. Aderarea Moldovei la FMI și Grupul Băncii Mondiale în august 1992 a avut în spate un proces de pregătire a documentației legale necesare de mai mult de un an. Acesta a fost unul dintre momentele cheie în actualizarea limbii române vorbită în Moldova. Bineînțeles că și schimbările de

vizite din Moldova în România și invers, precum și fluxurile puternice de turiști în ambele sensuri între cele două țări vorbitoare de limba română, au contribuit fundamental la aducerea limbii vorbite în Moldova la standarde ortografice și literare comune în cele două țări. Considerăm că aceste evoluții lingvistice ar trebui studiate mai în detaliu de profesioniști în adevăratul sens al cuvântului și cu participarea autorităților statele relevante, dar fără interferențe politice.

Revenind la începutul scurtului nostru demers, credem că trebuie să ne aducem aminte iarăși de aprecierea lui Călinescu în legătură cu Eminescu. Călinescu opinează în cartea sa publicată în 1938 (menționată mai sus și republicată de mai multe ori) că: „Ape vor seca în albie, și peste locul îngropării sale va răsari pădure sau cetate, și câte o stea va veșteji pe cer în depărtări, până când acest pământ să-și strângă toate sevele și să le ridice în țeava subțire a altui crin de tăria parfumurilor sale”.

Considerăm că această prevestire de o profunzime rar întâlnită, elaborată acum peste 80 de ani, a rămas valabilă până în prezent. În așteptarea unui nou „crin”, ar trebui poate ca toți împreună să ne apărăm mai bine limba lăsată de strămoșii noștri oriunde ne-am afla.

A.M.T. – absolvent al ASE, București, Facultatea de Contabilitate, 1974, și al Facultății de Relații Economice Internaționale, 1980. Doctor în economie din 1997. Consultant independent și fost Associate Director, Senior Banker la Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BERD), Londra; consilier la Fondul Monetar Internațional (FMI), Washington DC; economist în Ministerul Finanțelor, România.

M.R. – Master în economie la Academia de Studii Economice din București. Director al unui Fond de Investiții specializat în Europa de Est. A activat și ca Director Executiv al Anglo-Romanian Bank, Londra și BFR Bank, Paris.

Bibliografie

Mihail Eminescu, *Poesii*, republicare în iunie 1989 a volumului de *Poesii*, București, Editura Librăriei Socecu & Comp., 1884.

George Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, București, ediția a III-a, F.R.C. II, 1938.

George Călinescu, *Istoria Literaturii Române de la origini și până în prezent*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Minerva, București, 1982.

Mișu Teișanu, *Litografie la Lucașfărușul*, Soc. Lucașfărușul, București, 1921-1923

Florența Albu, *Câmpia Soarelui*, București, Editura Tineretului, 1962.

Grigore Furtuna, Alexandru M. Tănase, *Moldova: Dicționare vechi și mai noi ale limbii române*, în „Limba Română” (Chișinău), nr. 4-5 (258-259), iulie-septembrie 2020.

Constantin Strună, Teodora Dumitru-Delco, *Vâlcelele și Floroaica – două sate din inima Bărăganului*, București, Semne, 2002.

Grigore Furtună, *Moldovean? Român? Limbă moldovenească? Limbă română? sau Cum și când am redevenit român*, în „Limba Română” (Chișinău), nr. 5-6 (265-266), anul XXXI, noiembrie 2021.

Alexandru M. Tănase, Mihai Rădoi, *Finanțe și Chestiuni Monetare Actuale*, Editura Tipografia Centrală și Revista Profit, Chișinău, 2021.

Carmen Mușat Coman, *Strada Plantelor nr. 9, locul unde Eminescu a devenit nemuritor*, Blog - 25 august 2015.

Abstract

The story of a book and of some societies in transition

Keywords: *Eminescu; Calinescu; MisuTeisan; Timpul; Doina, Poesii 1884; 31 August 1991*

This short piece is dealing with the story of a book prohibited under the socialist era because a part of Eminescu's genial opera did not fit into the geo-political context prevailing in those days (see the case of Eminescu's masterpiece *Doina*). The authors struggled a lot to buy a book (*Poesii de Mihail Eminescu - 1884*, Editura Socecu & Comp.) re-printed in 1989 in a limited edition to mark 150 years from the death of the poet, but who would have anticipated the fundamental changes of the Romanian and Moldovan societies in the following three decades. A lot of good things have happened, but the national fibre of the Romanian society changed dramatically in the meantime.

Mircea COLOȘENCO

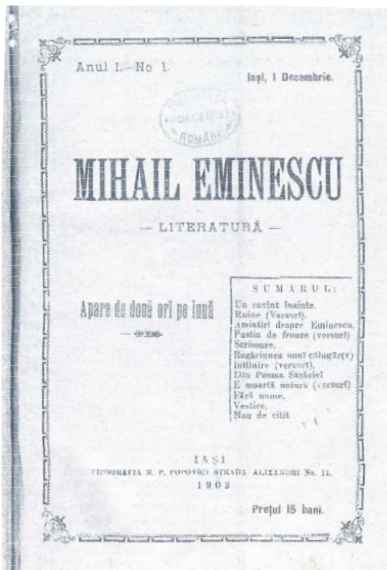
Reviste cu titlul „EMINESCU”

O știre titrată astfel a apărut în *România literară*, București, VIII, 3 joi, 16 ianuarie 1975, p. 10-11 (G. Ivașcu – director, G. Dimiseanu – redactor șef adjunct, Roger Câmpeanu – secretar responsabil de redacție), conținând lapidar descrierea a șapte publicații, cu reproducerea primei pagini/ coperte a numai șase dintre ele, încadrate într-un chenar pe paginile de mijloc ale revistei; una dintre revistele menționate reprezenta numărul omagial din 1899 al *Florii albastre* – ultima publicație la care a colaborat Poetul, așadar, altceva decât ce e trecut în titlul știrii.

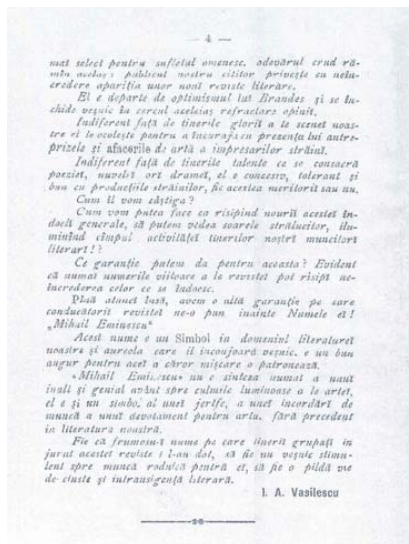
În cele ce urmează, întregim prezentarea după originalul fiecăreia aflat în colecțiile Bibliotecii Academiei Române.

- *EMINESCU*. Ziar comemorativ. București, septembrie 1890/ P.IV.43166/ un singur număr, apărut în Tipografia ziarului „Românul” (1857-1915), în patru pagini, având în cuprins poezii ale Poetului: *Glossa*, *Sonet* (S-a stins viața falnicei Veneții), *Melancolie*, *Doina* și *Mai am un singur dor*, o *Notă biografică* semnată L (pseudonim al lui Leon Gheorghe Nicoleanu), poezii omagiale de Veronica Micle (*Lui X*), N. Beldiceanu (*Geniu și nefericire*) și de Al. Vlahuță (*Lui Eminescu*), fragmente din articole semnate de B. P. Hasdeu (*Eminescu*), Titu Maiorescu (*Poetul Eminescu*), Ioan Gherea (*Eminescu și critica*), I. L. Caragiale (*În Nirvana*) și *bibliografia* Poetului.

- *EMINESCU*. *Revistă literară*. București. *Apare de două ori pe lună*, nr. 1, duminică 17 martie 1896, în opt pagini, editată de Lae N. Voicu (Casele lui Niță Sterie, Calea 13 septembrie 68)/ P.II.40423/, cu un cuprins eterogen cu semnături pseudonime (Grip, C.R.I., Pictor, Psihos etc.); singura identificare: *Niță Sterie* – comerciant, candidat deputat în Colegiul II, în 1894, din partea Partidului Liberal Național (*apud* „*Voința Națională*”, 1 septembrie 1894). În colecțiile B.A.R., este singurul număr.

Mihail Eminescu

- MIHAIL EMINESCU. Revistă bilunară. Literatură. Iași, 1 Decembrie 1903-15 aprilie 1904 (total nouă numere)/ P.I.1721/ cu titlul schimbat „Revistă literară MIHAIL EMINESCU”, de la nr. 7-9, redactor Constantin Cihan, având colaboratori tineri amatori întru literatură, precum și consacrați precum Cincinat Pavelescu, N. Rădulescu-Niger, Smara ș.a.

Reținem articolul *Geneza primelor versuri ale lui M. Eminescu* de Victor Eminescu – scriitor și ziarist brăilean, licențiat în Drept (București), avocat – nepotul Poetului (*apud* Lucian Predescu. *Enciclopedia României. Cugetarea*, Editura Saeculum. I.O./ Vestala, 1999).

- *MIHAIL EMINESCU. 1850-1889-1909. Revistă comemorativă*. București, iunie, 1909 (un singur număr) / P.I.40482/, constituie clonarea/ reeditarea numărului din 1890 prezentat mai sus, cu câteva intervenții, prin eliminarea articolelor semnate de B. P. Hasdeu, Ioan Gherea și introducerea celor semnate de D. Teleor și G. Panu.

- *EMINESCU. Numer comemorativ. Botoșani. 16 iunie 1909, cu prilejul a 20 ani de la moartea Poetului*, apărut sub îngrijirea lui Alexandru Șmelț – deputat, în șaisprezece pagini/ P.I.2244. Sumarul cuprinde versuri, texte în proză de D. Anghel și Șt. O. Iosif, Sofia Nădejde, N. N. Răutu, C. Sp. Hasnaș, I. Păun-Pincio, Corneliu Botez, o scrisoare a Poetului către V. G. Morțun și articolul nesemnat *Elita intelectuală și elita financiară?*

- *BULETINUL „MIHAI EMINESCU”*. *Lămuriri pentru viața și opera lui Eminescu*, sub redacția-direcția lui Leca/ Alex. Morariu, având colaborarea lui Gh. Bogdan-Duică (1930-1934) și Garabet Ibrăileanu (1930-1931), Cernăuți (1930-1940), Piatra Neamț (1941-1942), Râmnicu Vâlcea (1943-1944)/ P.I.10000/, secretar de redacție Octavia Lupu-Morariu (1940-1944), publicat sub formă de fascicole. Alți colaboratori: Ion Petrovici, L. Gáldi, I. E. Torouțiu, Victor Morariu, D. Murărașu, G. Baiculescu, V. Bumbac, Lucian Predescu.

Preocupările din publicațiile lui Leca Morariu au fost continuate de *Caietele Eminescu* de sub redacția lui Marin Bucur de la Institutul de Teorie și Istorie Literară „G. Călinescu” din București.

Abstract

Magazines entitled „EMINESCU”

Keywords: *Eminescu; magazine; literature; literary Romania; biographical note; publication*

The article presents seven magazines entitled “EMINESCU” in the collections of the Library of the Romanian Academy. One of these is the homagial magazine number from 1899 of the Blue Flower, the last publication in which the Poet collaborated.

Alecu RENIȚĂ

Pe Nistru, spre izvoare

A.R. - publicist, eseist, ecologist, om politic. A absolvit Universitatea de Stat din Moldova. Este unul dintre fondatorii Mișcării Ecologice din Moldova, al jurnalismului de mediu și al revistei naționale „NATURA”. Deputat în două legislaturi.

Votant al Declarației de Independență față de Rusia imperială. A publicat sute de materiale în presă. Este autorul mai multor studii, lucrări, cărți și albume foto. Din 1993 și până în prezent este directorul revistei naționale „NATURA”. Cavaler al Ordinului de Onoare și al Ordinului Republicii.

Cuvânt-înainte

În iulie 1987, un grup foarte restrâns de entuziaști din republicile unionale, fără să-și ceară voie de la Moscova, s-a aventurat, în sensul frumos al cuvântului, să descopere Nistrul. Pe atunci, Nistrul era un fluviu de la capătul de Vest al imperiului sovietic, un fluviu închis, încărcat ca un ciucure cu depozite de muniții, întreprinderi industriale militare, semimilitare și petrochimice, mai ales în partea de sus, în Ucraina Apuseană. Ce deversau sau aruncau ele în Nistru nimeni nu știa, în afară de serviciile speciale ale complexului militar sovietic.

Ideea unei expediții libere, fără „politruci, ofițeri și savanți sub acoperire”, o discutaserăm într-un cerc restrâns, mai întâi la Chișinău, apoi la Ternopol, Lvov și Odessa. Pe cât era posibil, nici clandestin, nici cu aprobări de la partid, creasem un Comitet „neformal” al Nistrului, în care invitaserăm persoane mai puțin îndrăgostite de puterea sovietică. La început, ca să nu stârnim cuibul de viespi și de securiști, nu afișasem nicio agendă turistică, ecologică sau științifică. Singurele declarații sumare se rezumau la „grija pentru viitorul Nistrului, pentru asigurarea cu apă potabilă a orașelor riverane și, în primul rând, Odessa, Chișinău și Lvov”. Totuși, după lungi frământ-

Dezlegătorul Nistrului...

Nu spun o noutate: o carte este și ea un fel de cetate; cel puțin la fel de puternică, de durabilă.

O carte dedicată Nistrului – el însuși măreț zid de apărare – nu poate fi decât o „fortificație” specială, mai ales când „pârcălabul” ei este pilduitorul patriot basarabean Alecu Reniță.

Este o carte cu totul aparte, cu o abordare întru totul inedită, trăită și scrisă de un admirabil condeier. Este un Nistru încărcat de istorie și statornicie, de dramele și luptele fraților înstrăinați prin forță; un Nistru răvășitor, plin de revoltă, dar și de frumuseți și neclintite speranțe, un fluviu al credinței și rezistenței românești.

E un veritabil testament plămădit dintr-un lirism încântător, impregnat de rafinement, dar și dintr-o nezdruccinată fermitate. Subtile ecouri de cutremurătoare sensibilitate și gravitate ne îndreaptă spre Alecu Russo – basarabean și el! –, spre Bălcescu, ca să nu mai vorbim de Eminescu, de fapt spre marii întemeietori ai românismului. Fiindcă această „Doină a Nistrului” în sens eminescian este, de fapt, o mistuitoare „Cântare a României”, a unei Românie aflate în mare pericol de a-și pierde identitatea, pământurile, universul specific, drepturile firești. O Românie care are nevoie de forța și profunzimea unor conștiințe naționale și patrioți precum Alecu Reniță spre a fi reîntemeiată în spiritul ei adevărat.

Ca pe o ofrandă a existenței și misiei sale pământene, Alecu Reniță, prin zbu-ciumul și crezul său eroic, aduce Nistrul Acasă. Cu imensele și nenumăratele lui jertfe, trăiri, răni, drame și lumini. Primiți și pătrundeți-vă întreaga fință cu acest Jordan al nostru, al românilor!

tări, la propunerea colegilor ucraineni, convenisem să parcurgem cei 1 362 de km de expediție sub flamura studierii limbii esperanto (sic!), să anunțăm public că timp de o lună, cât vom pluti pe Nistru, vom învăța și comunica în esperanto. Atât. Niciun fel de interes pentru alte subiecte. Ce naivitate: ne ascundeam după deget să nu ne vadă ciclopii de la Kremlin!

Cum am pornit pe Nistru, ce am văzut în timpul călătoriei, prin ce discuții și experiențe am trecut e o poveste pentru un roman întreg, dar la moment îndrăznesc să aduc în spațiul public notițele și materialele mele de călătorie din acel îndepărtat an 1987, care au și ele o istorie aparte, fiind scrise, rescrise și completate cam un sfert de veac.

Încă din primele zile ale expediției, întâlnindu-mă cu alte realități decât cele măsluite și distorsionate de autoritățile comuniste, intrând în vorbă cu supraviețuitorii altor timpuri și descoperind memoria vie a fluviului, am înțeles că sunt în fața unei alegeri grele – ori scriu ceea ce se permite în Moldova sovietică ori, pe risc propriu, strivesc cenzorul din mine și adun ceea ce se mai putea aduna dintr-o arhivă devastată, dar încă deținătoare la acea vreme de mărturii și documente rare. Oamenii care au trăit grozăviile celor două războaie mondiale și experimentele diabolice ale comuniștilor sovietici aveau peste 80-85 de ani. Ei făceau parte din arhiva nearsă și neexilată a Basarabiei și Transnistriei, ei aveau în memorie întreaga dramă și suferință a unui popor umilit la el acasă, călcat în picioare, bătut peste ochi și peste gură să nu privească și să nu se roage lui Dumnezeu. Chipul, tăcerea sau vorba lor m-au ajutat să înving cenzorul din subconștient, să mă simt liber și să călătoresc, uluit de descoperiri, spre izvoare, chiar dacă pluteam la vale, către limanul învăluit de brizele și talazurile Mării Negre. Oricum, știam cu mult înainte de expediție, că pentru mine Nistrul are alte semnificații și rosturi decât o apă curgătoare sau o frontieră între civilizație și pustietate, știam că Nistrul e lada de zestre nedeschisă în care se află cântecele necântate, rugăciunile nerostite în limba exilată a băștinașilor, blazoanele de rezistență și hărțile adevărate ale unui neam, care își cunoaște și recunoaște și pe întuneric pietrele de hotar.

În august 1987, după ce am legat o cordeluță cu cele trei culori simbolice de o grindă arhaică, ieșită din zidurile Cetății Albe, am luat

drumul spre baștină, unde, în podul casei părintești, în valiza veche, studențească, în care păstram ca pe cea mai mare comoară opera interzisă a lui Mihai Eminescu, am lăsat notițele și textele începute în expediție, pentru a le finaliza în timpuri mai bune. Apoi, înghițit de valul Mișcării de Eliberare Națională și de bătăliile identitare din Primul Parlament, uitasem de ele. Cam peste zece ani, în primăvara anului 1996, le-am găsit așa cum le lăsasem. Ele mai purtau prospețimea florilor de luncă, povestea Nistrului și căldura oamenilor. Spre surprinderea autorului, rândurile înșirate în fugă mai erau vii, respirau și, deja, izbutiseră să aibă o viață mai lungă decât imperiul sovietic. Cine ar fi crezut că monstrul se va prăbuși înainte ca filele jurnalului meu de călătorie să se îngălbenescă?

În acel an am revăzut și rescris majoritatea textelor fără să le destram țesătura și atmosfera, le-am ordonat și completat cu amintiri și episoade noi. La aniversarea de 10 ani de la prima expediție obștească pe Nistru, unele fascicule, în variantă redusă, au apărut în revista „NATURA” și în antologia *Cartea Naturii* (1997), altele, de fapt, majoritatea, au rămas să zacă în manuscris. Abia când peste un alt deceniu convenisem cu Mihai Ogrinji să organizăm – sub auspiciile revistelor „NATURA” de la Chișinău și „România Pitorească” de la București – o expediție pe Nistru, i-am povestit de călătoria mea cea dintâi, din 1987. S-a aprins, aflând că am un jurnal de călătorie despre acea expediție, care m-a purtat până la izvoarele ființării noastre. Și mi-a propus să le tipăresc în revista sa, apoi să le adun într-o carte pentru a o edita în „Colecția Verde”.

Astfel, timp de mai mulți ani „România Pitorească” a demontat ecluzele ruginite instalate de „eliberatori” între noi și a lăsat apele Nistrului să înprospăteze harta Patriei noastre eterne, să aducă dorurile Basarabiei Acasă, să licărească acolo unde străinii au vrut să înăbușe încrederea în dreptul nostru la unitate și au întins sârma ghimpată prin interiorul Țării. Ei nu știau de țăria românească purtată de basarabeni în Siberiile de gheață, ei nu înțelegeau că șiragul nesfârșit de martiri ne ținea și mai strâns legați de ființa fără de moarte a neamului românesc, ei chiar nu-și dădeau seama de credința nestrămutată a tuturor celor despărțiți vremelnice de sârma lor ghimpată de pe Prut:

„Că nu e hotar sau carte
Să ne poată 'n veci desparte,
Cum nu sunt nici frontiere
Să despartă o durere”.

Ei, iată, de parcă am fi nemuritori, am mai lăsat să treacă un deceniu de la discuția cu Mihai Ogrinji și, surprinzător, înainte de a încredința manuscrisul prietenului de la București, am descoperit că în anul 2017, de necrezut, se adună 30 de ani de la acea călătorie tulburătoare, care m-a legat pentru totdeauna de sufletul Basarabiei și Transnistriei, de oamenii blânzi de pe un mal și altul al Nistrului, de memoria vie a fluviului și de arhivele nevăzute de strigoii roșii de la Chișinău și Moscova.

Ar fi corect, pentru a nu crea confuzii și a evita interpretări de cronologie a textelor, să menționez că gândurile, notițele de călătorie și fasciculele despre mediu, despre frământările intelectualilor de la Chișinău și despre „perestroikă” au fost scrise în ciornă, în timpul expediției din vara anului 1987 cu intervențiile ulterioare, iar celelalte episoade, majoritatea, aparțin anilor 1996, 2007 și 2017. Evident, de-a lungul timpului, ori de câte ori am oferit anumite fascicule spre publicare, am făcut completările pe care le-am considerat necesare. Probabil, de la început, neavând în gând să scot o carte despre expediția pe Nistru, ci doar un ciclu de articole pentru presă, am neglijat logica unui manuscris pentru editură. Acum, când s-a ivit ocazia, am adunat acea carte nesperată și împrăștiată peste timpuri, oferind-o nu ca pe o literatură de sertar, fiindcă nici nu este, ci ca zbaterile și trăirile unui român basarabean care în anii de ocupație rusească nu a deprins vocația să fie slugă la stăpân, care a refuzat conștient să accepte o identitate falsă și care nu și-a ascuns niciodată dragostea pentru Basarabia natală și pentru Țara sa adevărată – România. Dragoste care, în studenție, a fost mai scumpă decât libertatea proprie.

Mai pot adăuga că după trei decenii de confuzii și experimente oribile, antiromânii de pe timpuri, împreună cu odraslele lor, continuă să se afle la putere, să-și bată joc de Moldova din stânga Prutului, fără să se teamă de Dumnezeu, de lege și de mânia poporului, că toată acea faună parazită, plodită de nomenclatura sovietică, batjocorește

și astăzi peste trei milioane de oameni și își adună sfidător, pe căi necinstite, averi fabuloase, de milioane de dolari. Ei au năpârlit, dar au rămas aceeași românofobi, chiar dacă se numesc comuniști, socialiști, democrați sau europeni, ei au milioane, dar nu valorează nici doi bănuți, fiindcă n-au patrie și sunt mercenari și profitori care își acoperă incompetența, hoțiile și milioanele furate după cuvintele de apărători ai statalității moldovenești. În realitate, ei își bat joc nu numai de o lume sărăcită și umilită, dar și de lucrurile sfinte, de istoria noastră adevărată, de limba română și de oamenii care au luptat pentru libertatea și drepturile legitime ale Basarabiei de a se ridica în picioare, de a rupe lanțurile robiei și de a se reîntoarce Acasă, la leagănul matern, la vatra milenară.

Ascultați cu inima, după 30 de ani, murmurul și tainele Nistrului din vara anului 1987 și o să vă convingeți că Basarabia românească, oricât de sfâșiată, îndochinată și părăsită ar fi fost în carcera imperială, nu murise și nu capitulase în întregime în fața monștrilor roșii, că o călătorie spre izvoare, spre rădăcinile noastre de veacuri nu are vârstă, iar orice pelerin lipsit pe nedrept de Țară, pornit la drum lung, în pelerinaj, își poate descoperi strămoșii, originea adevărată, patria și locurile sfinte.

Nistrul e deopotrivă piatră de hotar, piatră de sanctuar și piatră de altar, iar apa lui curgătoare e rugăciunea neîntreruptă a unui neam care aduce mulțumiri Domnului pentru Vatra și Grădina încredințate pe vecie într-o îngrijire, pază, dăinuire și iubire. Iar România eternă, ascunsă și interzisă nouă în anii de ocupație rusească, nu a dispărut la comanda și teroarea satrapilor străini, ci s-a dus în adâncul sufletului basarabenilor singuratici, care au crezut în cei mai cumpliți ani în reîntregirea Țării lor, și nu în fala slugarnică față de un imperiu nomad și trecător. De la depărtarea a peste trei decenii, acompaniat de curgerea timpului și a Nistrului, întreb milioanele de sclavi homo sovieticus, încrezători că vor fi stăpâni peste popoarele lumii – unde vă este „patria”, unde vă este „nemuritoarea voastră Uniune Sovietică?”

Față de himerele voastre, România noastră, Grădina Maicii Domnului, e veșnică, e liberă și ne așteaptă cu dor pe locurile sfinte, visate în pelerinajele pe Nistru din alt veac.

Întâlnirea (I)

Totul pare neverosimil! Acoperite cu flori sălbatice și ierburi fragede de luncă, platoul și malul Nistrului, mai sus de Naslavcea, arată ca un colț de rai. Încep să simt aerul tare și curat al libertății. E ceva nou, necunoscut și răscolitor. Peisajul emană prospețime, mister și bucurie. Îmi vine să zbor, să mă înalț, să savurez de sus priveliștea încântătoare, să trec peste apa mișcătoare, să ajung de cealaltă parte, la stâncile colțuroase, care conturează linia orizontului. Ce mult îmi lipsea întâlnirea cu Natura, cu Nistrul, care mă transformau sub ochii mei uluiți în alt om, în unul liber și firesc. Merg desculț printre florile cu arome suave și trăiesc senzația ciudată că îmi croiesc o cărăuie proprie spre viața adevărată, că încep să deslușesc alte rosturi decât cele impuse tuturor, iar cineva din alte zări parcă mi-ar șopti că expediția de câteva săptămâni va trece pe neobservate într-un pelerinaj de ani și ani pe Nistru, până la întâlnirea inevitabilă cu destinul.

Hoinăresc în voie prin paradisul recuperat și îmi amintesc cu zâmbet de ciorovăielile noastre înainte de decizia finală. Șovăielile multor colegi și previziunile lor mă derutau. Unii se temeau de apă, alții de partid. Ca la comandă, majoritatea declarau că „încă nu a venit timpul” și cereau să renunțăm sau să amânăm pentru un an-doi „aventura” care ar fi putut aduce prejudicii cauzei comune, fie că cineva se va îneca, fie că vor apărea situații grave, conflictuale cu șefii întreprinderilor poluante (peste câțiva ani, în 1991, am aflat că interdicția venea de la Academie și de la secretarul doi al comitetului central al pcM). La începutul anului, în ianuarie '87, lista se rărise considerabil. Zarurile fusese aruncate în altă parte. Din cei peste 25 de doritori rămăsese cam 10, dar și pe ei îi bătea vântul. Intervențiile celor de „sus” se vedeau pe față. Savanții, entuziasmați la început de posibilitatea să facă investigații pe fluviu, s-au retras tiptil, toți până la unul, motivând că Academia va efectua cercetări științifice și de laborator aparte, fără implicarea presei și a publicului larg. Înțelegerile dintre noi, dar și cele cu ucrainenii de la Lvov și Ternopol se duceau de râpă. Ca să salvăm măcar nucleul dur din câteva persoane și să evităm eventualele amenințări sau demiteri forțate de la serviciu, convenisem să solicităm în mod individual con-

cediul legal în luna iulie și să aderăm pe cont propriu la grupul „verde” al ucrainenilor.

Legătura telefonică foarte proastă cu ecologiștii din Ucraina Apuseană crea mari dificultăți în elaborarea și coordonarea planului comun, iar întrederea restrânsă, ce urma să ne adune la Chișinău sau Odessa în luna februarie, ca jurat, eșuase. Totuși aflasem că mișcările neformale din Lvov, care planificau să se unească într-o asociație largă „Tovarișcestva Lva” fusese dispersate, iar autoritățile le-au refuzat categoric orice formă de înregistrare oficială. „Verzii”, care urmau să devină nucleul asociației neformale, nu s-au dat bătuți, anunțând public că ei oricum se pornesc pe Nistru, chiar dacă partidul nu le dă voie. În deruta generală și zvonurile despre radiația ucigătoare împrăștiată de explozia de la Cernobâl, Moscova și Kievul căutau în fel și chip să pună capac pe mulțimea de probleme ecologice tot mai alarmante și persistente, care răbufneau în Ucraina. Nu cunosc amănunte cui aparține invenția ingenioasă, dar gogoșa cu studierea limbii esperanto pe Nistru ne-a amuzat teribil, făcându-ne să născocim în timpul călătoriei cuvinte inexistente, fără noimă, pe care nu le-ar fi putut decodifica niciun serviciu din lume.

Cum vă spuneam, sub pretextul studierii limbii esperanto în aer liber, de la poalele munților Carpați, la sfârșitul lunii iunie au pornit în josul apei reprezentanții Ucrainei, Rusiei și Țărilor Baltice, iar în aval de Hotin urma să li se alătore „esperantiștii” moldoveni. La data stabilită, **7 iulie 1987**, instalasem corturile noastre la Naslavcea, în Republica Moldova, fără să știm că pe drum grupul de peste 50 de „esperantiști” ucrainenii și rușii a fost în mare parte destrămat de „savanții” infiltrați, fiindcă autoritățile sovietice erau împotriva unor expediții sub cerul liber, unde reprezentanții din diferite republici unionale puteau să vorbească despre frământările și realitățile lor naționale, să facă un schimb de opinii nesupravegheați de serviciile omniprezente. La Naslavcea, unde urma să se producă joncțiunea expediției cu grupul moldovenesc, mare ne-a fost mirarea când, în loc de o flotă întregă, am văzut un echipaj mic din 5 oameni, adăpostit în două bărci cu motoare. Ei păreau necăjiți și mai să treacă pe lângă corturile noastre fără să fim observați. Le-am strigat din răsuputeri ca să acopăr gălăgia motoarelor: „Ei, fraților, ați intrat în Moldova!”. Auzind o limbă necunoscută

s-au apropiat de mal. „Te, Moldova? (Aici e Moldova?)”, a întrebat în ucraineană un bărbat impunător, cu plete și barbă albe, care, sărind din barcă pe mal, ne-a strâns mâna și s-a prezentat – Roman Didula. Peste câteva minute a ajuns la mal și a doua barcă din care a coborât un alt bărbat pe nume Igor Pușcari, șeful grupului ucrainean. Vorbisem cu el de multe ori la telefon și comunicam prin scrisori mai bine de un an, dar ne vedeam pentru prima dată. Arăta abătut și amărât. „Când ajunge expediția la Naslavcea?”, l-am întrebat. „Ce vedeți e toată expediția», mi-a răspuns cu o voce stinsă Igor Pușcari.

De la Naslavcea până la Cetatea Albă, la liman, aveam de parcurs pe Nistru aproape 700 de km, partea adevărată, cea mai pitorească a fluviului. Și fiindcă pe teritoriul Ucrainei cineva reușise să destrame expediția „Nistru-87”, urma să decidem împreună dacă pornim pe râu numai în 10-12, în loc de 50-60, sau ne reîntoarcem pe la casele noastre. Șovăiala și nehotărârea ucrainenilor devenea contagioasă și punea în pericol călătoria în comun. Se cerea o scânteie să-i aprindă, să-i încurajeze, să le lumineze un drum necunoscut. M-am simțit nevoit să intervin, să le spun că pentru mine și colegii mei este o ocazie unică, un vis de zile mari să descoperim legendele și frumusețile Nistrului, problemele ecologice și oamenii din localitățile riverane. Am mai adăugat că ne dorim mult să împărțim impresiile și bucuriile drumeției împreună cu ei, să vadă cu ochii lor cât de bogată și de încântătoare e Moldova noastră, să guste vinul moldovenesc, să mănânce pe săturate din fructele și legumele de pe malurile Nistrului, să savureze aroma strugurilor de masă, a caiselor, merelor și piersicilor încărcate de dulceța și lumina soarelui de vară. „Haideți cu noi până la Soroca, i-am îndemnat prietenește, iar acolo o să hotărâți ce faceți mai departe.”

Însera. Cădea un amurg smerit, învăluit de arome și culori aprinse. Ne aflam la un cot al Nistrului de o frumusețe tulburătoare. Pe malul stâng se ridica un lanț de stânci uriașe, alburii, din care se evidenția „Sfinxul” și „Faraonul”. Peste albul lor, asfințitul rispea voaluri purpurii și crea imagini de basm. Vizavi de locul nostru de întâlnire și popas se ridica un perete abrupt de calcar, cam de vreo două sute de metri, pe la mijlocul căruia se vedea o mănăstire rupestră săpată de misionari încă în zorii creștinismului. Mai la vale de noi râul se despletea în două, lăsând la mijloc un templu verde. Păsările amurgului se prăbușeau din ceruri

peste luciul Nistrului și se pierdeau în simfonia împrejurimilor. Nimic asemănător nu văzusem până atunci și totul mi se părea ireal, fabulos, fantastic. În acele clipe de contopire totală cu natura, am decis împreună cu ucrainenii să nu renunțăm la expediție din cauza numărului mic și să pornim pe Nistru, în vale, prin Țara Moldovei. A doua zi, după cum ne înțelesesem în ajun cu prietenii moldoveni, urma să sosească un „vapuraș”, care să ne însoțească până la Soroca.

Apele vii (II)

Mă îndepărtasem puțin de tabără să ascult în singurătate simfonia naturii. Deși era târziu, noaptea nu dorea să vină. Așteptam să cadă întunericul, însă stâncile de calcar iradiau o lumină bizară, cosmică. Vizavi, pe malul abrupt, cam pe unde s-ar fi aflat mănăstirea săpată în piatră acum o mie de ani, licărea ceva nedeslușit. Nu semăna nici a candelă agățată de zidurile albe și nici a lumânări pâlpâind. Peisajul lua nuanțe fantasmagorice și intra în alte dimensiuni și culori decât cele naturale. Noaptea părea și prezentă, și absentă. Nistrul nu mai avea nimic comun cu o apă trecătoare: începusem să am senzația că alături nu râul curge, ci însuși Timpul își poartă respirația peste veșnicia locului și aduce la suprafață file ascunse cu strășnicie, file scrise cu sânge, iar în spatele lor se zărea ferecată memoria acestui popor înstrăinat și condamnat să uite. Fără să vreau, începusem să văd pe luciul apei, ca pe o pânză de ecran, ceea ce ani în șir ne convingeau cu pistolul că nu există – un film total interzis despre „realitățile falsificate”. Incredibil, dar totuși filmul exista! Nu fusese ars definitiv și nici spulberat în cele patru zări. Imagini tot mai clare se perindau în lumina de lună, derulând epizoade de groază despre o Basarabie răpită, prigonită, deportată, înfometată, răstignită, părăsită, uitată, schimbată, trunchiată...

Încercam să evit gândurile, imaginile și întrebările, care îmi dădeau târcoale, încercam să evaderez din starea care devenea tot mai dominantă și mă apropia de linia roșie a interdicțiilor ideologice, a subiectelor tabu. Mă temeam să gândesc liber, să recunosc că împreună cu alte patru milioane de conaționali trăiesc din minciună, din propagandă, din miturile contagioase, inventate la Kremlin, despre originea noastră, despre aspirațiile seculare și rugămințile fierbinți ale moldovenilor de a fi luați

sub aripa salvatoare a „fratelui mai mare”; mă simțeam mic și fricos că nu am îndrăzneala să mă opun, să țip în gura mare, să nu permit să mă scuipe la fiecare oră radioul, televiziunea, partidul și academia, să nu mă oblighe la serviciu să scriu neadevăruri, să elogiez monștrii și colaboraționiștii care ne-au adus „eliberarea” și fericirea.

Întreaga linie de sus a defileului, astrul strălucitor și cerul înstelat se oglindeau perfect în râu. Luna, care ieșea din apele Nistrului, mă îndemna să fug de frământările lăuntrice, să deschid ochii, să văd cât de miraculoase și de fascinante sunt natura și creația divină. Zadarnic! Peste peisajul neobișnuit și întinderea dominată de o tăcere minerală, neliniștile mele și întrebările nechemate deveneau și mai insistente.

După ce ne-au schimbat numele, ne-au falsificat identitatea, ne-au smuls din vatră, ne-au transformat în cobai, ce mai vor să facă din noi, ce mai uneltesc, ce planuri ascunse au mai pus la cale? La Moscova se face mare vâlvă, secretarul general ne îndeamnă să fim sinceri, să vorbim deschis, să spunem adevărul, să nu ascundem realitățile, dar totuși ce dorește cu adevărat Gorbaciov de la supușii săi? Comunism și socialism cu față umană? „Glasnosti”? Cu ce scop? Să afle ce gândesc și ce cred oamenii, ca să umple iarăși Siberia cu ei? Până unde vrea el să ajungă cu „glasnosti”-ul? Ca în 1956, un mic dezgheț, de ochii lumii, pentru a salva împărăția, partidul și ideologia? Ne va lăsa „KGB”-ul în libertate dacă îl credem pe Gorbaciov și, de exemplu, publicăm opera politică a lui Eminescu? Sau începem să vorbim sincer despre problemele noastre naționale, despre îndobitocirea și rusificarea masivă a băștinașilor, despre limba noastră pe cale de dispariție împreună cu cele patru milioane de moldoveni sovietici? Or e un pretext, o capcană pentru a ne înghiți definitiv? Sau poate e un ultim semn de a sparge poarta închisorii și a ne salva ființa națională? De ce să nu spunem adevărul despre 16 mai 1812 și 28 iunie 1940? Cât o să mai suportăm să învățăm din manuale mincinoase despre rolul trădător al „Sfatului Țării”, care a „vândut Basarabia României regale”? Până unde înaintăm cu revendicările noastre? Cum le rânduim și ce aducem în prim-plan? Au mai rămas oameni în Moldova comunizată care să se jertfească pentru drepturile băștinașilor? Cum să-i găsim și să-i adunăm împreună? Ne va duce capul să profităm de pretinsa transparență gorbaciovistă pentru a ridica moldovenii în picioare?

Întrebările fără răspuns se înmulțeau și se pierdeau în noapte ca și scânteile de la focul de tabără. Mă simțeam răvășit și singur de tot. Ca să mă liniștesc, am coborât încet în Nistru. Izvoare ascunse la mari adâncimi, încă necunoscute, răbufneau din albia arhaică, magmatică și emanau vigoare, energie și putere. Nu-mi venea să cred: mă transfiguram, mă reîntorceam la ai mei. Trăiam concomitent clipa inițierii, botezului și renașterii. Fără să știu, intrasem în apele vii ale unui neam viguros de multe milioane de suflete, care mă vindecau de otrava străină intrată în sânge, îmi dădeau încredere și curaj să văd dincolo de vremelnicia unor mari injustiții și să cred în dreptatea lui Dumnezeu.

Răsăritul soarelui ne prinde trecând râul. Până la sosirea vapoșului, am decis să ne cățărăm pe stâncile în care stă pitită mănăstirea rupestră. O cărărușă săpată în piatră ne duce spre înălțimile cerului până ajungem la o prăpastie peste care se întinde un pod arcuit, medieval, și fără de care nu ai nicio șansă să ajungi la mănăstire. Colega mea, Tatiana, îmi spune că a mai trecut pe aici, împreună cu cercetătoarea Vera Nemțeanu, de la care a auzit că podul ar fi fost construit de daci sau de romani, că în arhivele de la Kamenîța, Odessa și Kiev se află mărturiile deosebite despre mănăstirea rupestră de la Leadoveni (redenumită în Leadova), leagăn al misionarilor și sihaștrilor din secolul X. Se spune în popor că sfântul Antonie, cel care a întemeiat celebra Pecerska Lavra din Kiev, mai întâi s-a rugat ani în șir în grotele Nistrului, a săpat altare în stâncile de la Leadoveni și Bacota, apoi a dus cuvântul divin pe marile Niprului, la Kiev.

Trecem podul. Aici întâlnim un bătrân senin, nins de ani, la chip leit Lev Tolstoi în ultimii ani de viață. Fără teamă și ură în glas, îi numește pe comuniști antihriști și ne arată spre vârful stâncii: „Uitați-vă sus, ne spune într-o moldovenească amestecată, acolo se afla o biserică cu clopotniță înaltă, până la cer. Când trăgeau clopotele, se auzea până la Mogilău și Soroca. Venea lume de pe lume la slujbe. Eram copil și țin minte șiragurile de credincioși. În 1930 bolșevicii au aruncat-o în aer. Au distrus cu dinamită și trecerea spre mănăstirea din stâncă, însă oamenii au continuat să vină încoace până în anii '60. Acum e batjocură mare. Niște nenorociți au jefuit mănăstirea și au aruncat iconostasul afară”.

Cuvintele bătrânului se adevăresc. Obiecte de cult, steaguri bisericești, cărți rupte, icoane sparte, sfeșnice, iconostasul stau azvârlite pe marginea prăpastiei. Ne revoltăm cu toții, fiecare în limba lui. Rătăcim prin chiliile devastate și descoperim alături de o boltă uriașă săpată în calcar inscripția în rusă: „*monument istoric din secolul X cu valoare de unicat în sud-vestul URSS. Este ocrotit de stat*”. Parodie curată. Ce ocrotire? Vandalism, nu altceva. Putea un regim ateist să aibă o atitudine pioasă față de monumentele religioase? Desigur că nu, fiindcă vandalismul venea chiar de la cei care declarau că ocrotesc prin lege moștenirea trecutului. Urcăm mai sus până ajungem pe cea mai înaltă terasă naturală. Un șant încâlcit dezgolește bucăți de zid năruit și bolovani mari de piatră veche, de temelie. Probabil, o fi urmele clopotniței și bisericii aruncate în aer. Nu cunoaștem și nu avem pe cine să întrebăm. Tolstoi al nostru, martor la acele vremuri, rămăsese în vale.

De la înălțime se observă imensitatea hidrocentralei de la Novodnestrovsk. Auzisem că sovieticii experimentează o variantă nouă de hidrocentrală bazată pe acumulări enorme de apă și în afara barajului, în lacuri artificiale construite pe platourile cele mai înalte din apropierea Nistrului. Abia acum aveam se află de la Roman Didula că noul experiment a îngropat sub ape peste 74 (!) de sate cu tot cu case, cu cimitire, cu drumuri, localități întregi din ținutul Hotin și din regiunea Cernăuți, Bucovina. Aceeași soartă tristă au împărtășit-o alte zeci de sate de pe malul stâng, din Podolia. Țăranii au fost transferați la blocuri, în orașele unde nu-și puteau găsi astâmpăr și serviciu. Nu puțini își pierdeau mințile, apucau câmpiile, iar unii își puneau capăt zilelor. Hidrocentrala de la Novodnestrovsk a perturbat regiuni întregi din Ucraina Apuseană. Autoritățile afirmă că dezechilibrul social nu a afectat cu nimic echilibrul ecologic al Nistrului. O poveste născocită de mitologii sovietici pentru a perpetua starea de șerbie și indiferență a populației.

– Este atât de greu să obții un document tehnic, să smulgi o mărturie adevărată de la savanții ucraineni, se plânge Igor Pușcari, încât te întrebă, dacă, în genere, avem oameni de știință capabili să-ți furnizeze o informație corectă.

Pe atunci nu aveam nicio dovadă că Nistrul era grav bolnav și agoniza, mai ales după teribila catastrofă de la Stebnic din 1983, când milioane

de tone de otrăvuri au ajuns în râu. Nu știam că bazinul hidrografic în regiunile Lvov, Ivano-Frankivsk, Ternopol, Vinița, Cernăuți e împânzit de întreprinderi chimice foarte poluante și nici că în zona apuseană funcționează o întreagă infrastructură industrială și militară ce deversează zilnic cantități incontrolabile de toxine în apele fluviului. Pe atunci nu dețineam niciun fel de date despre „contribuția” Moldovei la degradarea Nistrului. În acele momente, ochiul nostru se desfăta cu priveliștile paradisiace din preajma Naslavcei, alergam nesăturați de frumusețe prin cele „33 de vaduri-cascade” ale râulețului Chisărău și priveam cu uimire de copil acea carte necunoscută pe care Nistrul ne-o deschidea ca pe o mare taină.

La 10 dimineața sosi „vapurașul”. Căpitanul Nicolae Tatarciuc din Otaci ne salută marinărește, spunându-ne că are plăcerea să ne însoțească până la Soroca.

Abstract

Travelling on the Nistru River, to its headwaters

Keywords: *Nistru River; journey; landscapes; ecology; fortresses; pe-restroika; famine; deportations; assimilation; Homo sovieticus; Chisinau; Tighina; Cetatea Alba; Hotin; Bessarabia; Romania; Moldovan Soviet Socialist Republic; Transnistria; Soviet Union*

The book *Travelling on the Nistru River, to its headwaters* presents Romanian Bessarabia under Soviet occupation, before the imperial prison (USSR) collapsed. The journey takes place on the Nistru River, in the summer of 1987, on these “breathing” waters, which lead to the Romanian nation’s everlasting spring, bringing back the exiled memory of over four million people forcibly estranged from their homes, reinforcing faith in freedom and God’s justice.

Constantin OLTEANU

GREEN CARD

*(Fragment din volumul cu același titlu
în curs de apariție la Editura UNU, Chișinău)*

În ziua în care a ridicat ultimul salariu de la hotel, i-a transferat Darlei câteva sute de dolari. A mai pus niște bani deoparte. Cu puțin peste o sută de dolari și-a cumpărat telefon. Un Iphone cam vechi, dar încă bun. Acum, va putea telefona acasă. Va putea vorbi chiar din truck-ul pe care lucrează. Cu cei de acasă, cu Sașa, cu Ted. Cu Darla. Compania la care s-a angajat i-a dat cheile de la camion, însă până a se apuca de muncă i-a cerut să facă câteva săptămâni de stagiere alături de un șofer cu experiență. Un polonez care rupea câteva cuvinte în limba rusă și care știa foarte bine unde se află Moldova, ce e cu țara asta și chiar ce se va întâmpla cu ea în anii care vin.

Polonezul urca la volan doar în cazuri extreme. În rest, așezat pe bancheta din dreapta, povestea, povestea până în cele mai mici amănunte cum a ajuns în Chicago, cum a început să lucreze. Că în toate câte le-a făcut l-a avut pe Dumnezeu alături.

– Să nu spui niciodată că ești singur, băiatule. Chiar dacă nici în dreapta ta, nici în stânga, nici în față sau în spatele tău nu vezi pe nimeni. Așa a vrut El, să rămân aici, în Chicago, și să-mi aranjez viața. Nimeni dintr-ai mei nu a ajuns aici. Eu sunt primul. Că tu tot primul ești, nu-i așa? Sau tu ai venit aici la bunici? Și dacă eu sunt primul, tare, tare bogat nu pot să fiu. Așa e în cazul nostru. Primii, adică eu și tu, suntem generația de sacrificiu. Noi croim drumul pe care vor merge cei care vin din urmă. Și drumul ăsta ne ia nu numai banii, ne ia și viața. Dar noi înțelegem bine. Noi nici prea bogați nu putem fi, nici prea americani.

– De fapt, spune Cătălin, eu am plecat de acasă cu un gând foarte bine formulat pentru mine. Merg în America, fac un milion de dolari și mă întorc acasă. Asta am vrut. Și încă mai vreau, probabil.

Constantin Olteanu s-a născut și a copilărit în satul Baurci-Moldoveni, raionul Cahul. A studiat jurnalistica la Universitatea de Stat din Moldova, fiind angajat ulterior în redacția ziarului „Tinerimea Moldovei”. Au urmat „Literatura și Arta”, revista „Basarabia”. Actualmente este redactor-șef al Publicației Periodice „Săptămâna”. A debutat cu volumul de poezie Pachete cu zăpadă. Este membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, membru al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova.

Povestirea GREEN CARD ia în discuție o temă arzătoare a zilelor noastre – plecarea tinerilor din țară. Scrisă la o înaltă temperatură artistică, lucrarea cucerește prin cunoașterea de către autor a unor situații și realități ce pun pe gânduri și zguduie cititorul prin firescul narațiunii, prin verosimilitatea și dramatismul detaliilor. Moldoveanul Cătălin și americanul Ted se împrietenesc imediat, ca toți tinerii de pe planetă, care nu sunt atacați de morbul naționalismului gregar și care luptă cot la cot pentru supraviețuire, pentru o viață mai bună. O găsesc oare? Răspunsul rămâne la discreția cititorului.

Nu voi zăbovi asupra conținutului antrenant al lucrării, voi afirma doar că de multă vreme nu am mai citit o proză atât de consistentă, atât de economă în cuvinte și atât de bogată în semnificații. În zilele noastre zbuciumate, când republica noastră se goleşte, povestirea GREEN CARD ar putea juca un mare rol în deșteptarea cugetelor.

Eugenia DAVID

– Probabil...Uite acest *probabil* se strecoară puțin câte puțin printre cuvinte. La început, așa, doar ca să iei aer când rostești și alte cuvinte. Apoi, acest *probabil*... Apropo, tu știi cum crește puiul de cuc?

– Nu. Știi doar cum cântă cucul.

– Atunci, uită-te la mine. Cucul, adică femela, caută un cuib pe undeva în zona în care trăiește ea și depune un ou în el, alături de alte câteva ouă depuse deja acolo. Pasărea le clocește cu grijă pe toate. În momentul în care din ouă încep să apară puii, ea îi hrănește fără să facă diferență între care sunt ai ei și care nu. Doar că puiul de cuc, după ce a prins un pic la puteri, începe să-i arunce din cuib, unul câte unul, pe ceilalți pui. Câte unul, câte unul. Se întoarce cu spatele la el și îl împinge, îl împinge spre margine. Până când în cuib rămâne doar el. Mai dureros e că pasărea continuă să aducă în cuib hrană. Și îl hrănește, și îl hrănește. Îl hrănește pe cel care i-a ucis adevărații ei pui. Când își simte bine aripile, se rupe de cuib și pleacă. Pleacă fără să ia cu el nimic, absolut nimic din ceea ce a avut pasărea care l-a hrănit. Nici cântecul, nici culoarea penelor, nici instinctul acela matern. Nici iertarea. Nimic. Se va maturiza, va căuta un cuib pe undeva pe aproape și va depune un ou.

– E destul de dramatic și e un act de cruzime care durează la nesfârșit. Când eram acasă și îl auzeam cântând, aruncam bani în partea de unde se auzea el cucuind. Să ne dea mai mulți ani. Se spunea că el, cu cântecul lui, ne număra anii. Înțelegi, cucul ne numără anii! Și de ce mi-ai spus toată povestea asta?

– Pentru că, ziceai tu, „*probabil* încă mai vrei să te întorci”. Uite anume acest probabil. Inițial, el nu este lăsat să se strecoare în determinarea cu care tu ești pornit să faci sau să nu faci un lucru anume. Mai târziu însă, te va lega definitiv de America. Am avut un prieten acolo în Polonia. Avea doi copii – un băiat și o fată. Fata a plecat să facă studii în America, dar plângea mereu că vrea acasă, că nu se poate acomoda acolo. Și-i tot spunea lui taică-său că termină studiile și revine imediat. Pe sub apele oceanului, dar revine. Neapărat revine. Nu a mai revenit. În toate e vrerea lui Dumnezeu, băiatule.

Urmărește cum banda de asfalt a drumului se pierde continuu sub pliscul de fier al camionului, dar, de fapt, se gândește la puiul acela de cuc. Da, da, e vrerea lui Dumnezeu în toate, dar oare chiar Dumnezeu să-i

dea putere unui pui de cuc firav, și încă fără pene pe el, să facă ceea ce face?

În grădina bunicilor mei de lângă Varșovia, era un mormânt. Se întâmplă rar de tot ca undeva, într-o grădină, să fie un mormânt. Ceva mai târziu, bunicul mi-a spus că acolo e înmormântat un soldat împușcat în timpul războiului. Nu țin minte numele de familie, dar știu că îl chema Gheorghii.

– Cum Gheorghii?

– Da, Gheorghii. Era din Moldova, de la voi. A găsit taică-meu în niște arhive publicate de ruși. Și e înmormântat în grădina bunicului meu. Eu cred că rudele lui nu știu nici până azi unde e înmormântat. Vezi, lângă noi e întotdeauna Dumnezeu. De ce anume tu, un moldovean, trebuia să te nimerești pentru stagiere în camionul meu?

O autostradă dreaptă ca raza soarelui care le luminează fețele îi poartă spre sudul Americii. Spre Charlotte. Pe platforma din spate, prinse în lanțuri – câteva legături de țevi, mai groase și mai subțiri. America nu e doar cea din Chicago. Autostrada ocolește localitățile. Dar mai ales orașele mari. Apar însă case pe lângă drum. Semănate rar, printre copaci, fără curți și fără grădini. Case cu coronițe prinse pe ușă. Mai răsărite sau mai tupilate printre copaci, dar cu coronițe prinse pe ușă. Se vede că nici pe departe coronița nu e semn al bunăstării. Dar nici al sărăciei. Are și sărăcia, prinsă de ea, o coroniță cu flori.

În Moldova nu prinde nimeni coronițe pe ușă. Sau aproape nimeni. Ce au oamenii care prind coronițe pe ușă și ce nu au cei care nu le prind?

A telefonat Darla. Spune că s-ar putea depune dosarul pentru legalizare. Nu, ea nu poate face lucrul acesta. Trebuie angajat un avocat care știe bine acest parcurs. El cunoaște întrebările acordate la interviu și cunoaște răspunsurile necesare. Tu ai să mergi acolo de capul tău și ai să începi să te bâlbâi. Nu, întrebările nu sunt atât de necruțătoare la această etapă. E doar un început de proces. O perioadă care trebuie să dureze un timp anume. Mai devreme începe, mai devreme se încheie. Va trebui să meargă iarăși la Detroit. Partea bună a lucrurilor e că de data asta ar putea să nu plece cu trenul. Ar putea să-și facă drum la Detroit cu truck-ul, iar acolo să se rețină pentru câteva ore. E mai bine așa.

Dar asta s-ar putea întâmpla abia peste vreo săptămână. Totul depinde de dispecerii companiei. Ei trebuie să găsească o încărcătură spre Detroit, lucru care se întâmplă foarte și foarte rar. Acum e aproape iarnă, Detroitul e ceva mai la nord de Chicago și drumurile pot arăta fel de fel de surprize. Pe truck lucrează destul de mulți moldoveni, își scriu unul altuia când apare vreo problemă pe drum. Chiar și în cazul în care, undeva, pe un sector anume, se fac verificări mai amănunțite. Ce-i costă pe ei să scrie că pe drumul cutare, la mila nu știu care, există o stație de așteptare, *wait station*, cum îi spun ei, care are aprins semaforul verde. Deci toate truck-urile care trec pe acolo sunt obligate să facă dreapta. Ar putea fi un control de rutină: câteva întrebări doar. Dar ar putea să se facă o radiografie până în cele mai mărunte detalii. Și orice problemă detectată de ei îți va aduce penalizări. Iar penalizările au până la urmă expresia lor financiară. Câteva cuvinte doar, scrise de cineva pe care nu l-ai văzut niciodată, îți sunt de mare folos.

Dar drumurile, drumurile acelea acoperite cu gheață după o pantă de deal care ascunde de ochiul tău zeci de truck-uri făcute zob. Să-ți fi spus cineva. Băiatul care a zburat de pe rampă ca o frunză suflată de vânt. Să-i fi spus cineva! Să-l fi sunat cineva cu doar câteva clipe până la marginea drumului. Să-i fi sunat. Cât de abrupt. Cât de scurt poate fi uneori drumul pe care tu, în visul tău depănat cu ochii deschiși, îl vezi lung și... Îl vezi exact cum îl văd și toți ceilalți. Cu tot ce au ei. Cu un hotel la care dimineața devreme vine o furgonetă, cu un băiat pe care îl cheamă Ted și care vede la o privire aruncată în urmă un stâlp de fum urcând greu spre cer, cu Darla tunsă scurt sau cu părul căzut peste umeri, cu un inel dăruiat pentru poze. Fiecare din ei. Doar că...

Au și ei undeva între tâmpile fraza aceea scurtă „Un milion, și mă întorc”. Merg la volan nonstop într-o interminabilă matematică care îi ține cu ochii deschiși. Matematică și doar din când în când treziți de numele vreunui om politic repetat la un post de radio și în gând. Un om politic care e sărac la tribună, dar care e putred de bogat acasă. Și merg pe un drum care pare să nu mai aibă sfârșit. Noaptea în Chicago sunt rupte de zgomotul cauciucurilor gonite pe interstate. Pe highway. Un fel de geamăt cât drumul de lung. Încă o oră, încă o oră. Încă. Unsprezece, douăsprezece, treisprezece... E pe aproape un punct de control, dar are semaforul pe roșu. Se mai poate merge. E noapte, e târziu și

doar geamățul cauciucurilor pe beton. Când simți ochii mai grei decât ceva timp în urmă, telefonezi. De cele mai multe ori, pe mama. Ea chiar dacă doarme, nu doarme. Și te interesează orice. Cum e timpul acasă, dacă mai sunt gropi pe drum, în ce culoare și-a vopsit gardul vecinul de vis-a-vis, cum se pun roșiile la murat și dacă se poate de cultivat castraveți într-un ghiveci. Apoi îți dai seama că dinspre Moldova se reacționează întârziat la întrebările tale, se cam tace lung și înțelegi că le e somn și lor. Și doar vuietul cauciucurilor pe beton.

Poartă în truck multe din câte are altcineva acasă. Un frigider cu ceva demâncare, cu fructe și câteva sticle de apă. Două paturi cu lățimea un pic peste lățimea umerilor săi, un costum pe umerar, o cămașă pe care nu a îmbrăcat-o demult. O pereche de pantofi, niște cărți, o farmacie, câteva șervete și două-trei rânduri de schimburi. E parcă o aluzie la casa în care locuiește un om, dar Cătălin nu vrea nici pe departe ca această cabină în care te poți plimba cu mâinile la spate în toată statura ta, ca această cabină să fie casă. Casă este casa prin ale cărei geamuri se văd mereu aceleași peisaje. Același drum care te duce și te aduce. Același petec de iarbă pe care ieși uneori și te întinzi ca pe iarba de la marginea satului.

Încă nu știe nici el de ce i-ar trebui lui cămașa, pantofii și costumul de pe umerar, dar le poartă în camion peste tot unde merge. Ca și cum l-ar putea suna cineva într-una din zile și i-ar spune cât se poate de oficial: „Domnule Lazăr, astăzi, la 19.00, domnul Williams Vă așteaptă la recepție. Știm că sunteți foarte ocupat, însă domnul Williams are plăcerea să-l onorați cu prezența Dumneavoastră”. Și atunci tu ce faci dacă nu ai costumul cu tine? Dacă nu ai cămașă și nu ai pantofi?

Întoarce capul spre pantofii dintre pat și frigider și răspunde tot el: „Ce faci, ce faci? Îți cauți de drumul tău mai departe, că mâine dimineată ești programat să lași încărcătura la un depozit anume, ca după doar câteva ore să mergi la un alt depozit, să te încarci și din nou. Ce faci, ce faci?”

La Darla va pleca poimâine. Așa zic cei de la dispecerat. Că poimâine va avea drum spre Detroit. Doar că din Detroit s-a vedea mai târziu dacă are sau nu marfă pentru retur.

Merge practic pe același drum pe care a mers prima dată la Detroit. Da, calea ferată e pe undeva pe aproape. Și peisajele, cu unele mici

diferențe, se rânduiesc lăsând să fugă undeva în spate câmpuri, case, lacuri și poduri care te trezesc când cauciucurile mașinii șuieră pe covorul lor de beton. Și totuși, acum e altfel. E un drum pe care nu are cum să viseze casa aceea imensă cu mânerul ei acoperit cu colb gălbui. Și coronița prinsă pe ușă, și jilțurile, și canapelele, și draperiile, pozele de pe perete, și umbrele acoperite de colbul galben rămas în palma ta. Și fata cu șuvița ei roșcată. Și fața ei pe care, de sub colbul gălbui, se văd bine pistrii. Nu ai cum.

Șuieră cauciucurile pe beton. S-ar putea ca în camioanele pe care le întâlnești să fie alți băieți ca tine. Și din Moldova. Tu ascuți la telefonul prins de torpedo muzică populară. Probabil, ascultă și ei. Sigur, generația ta pare să fie lipită de o scenă pe care se rup chitare și tobe, se aruncă cu microfoane într-o mulțime scoasă din minți, cu tatuaje care te îmbracă din creștet până în tălpi, dar tu și băieții din alte camioane ascultați muzică populară. Are ceva muzica asta populară din șezutul pe prispă într-o duminică de la care aduce a răsărită prăjită. Cu niște bune unde lângă tine, spunând bancuri cu „un boier, care, într-o zi...”. Și cântă Sulac. „Păpușică, popușoi, așa-i traiul pe la noi, Porumbiștii din Iowa, las' să știe că-n Moldova...”. Ce înțelegeau moldovenii când le cânta Sulac despre porumbiștii din Iowa? Vedeau ei lanurile astea de porumb care acoperă o țară sau doar șchioapa aceea de pământ de după casă, cântată acum de Sulac?

Interminabile lanuri de porumb cu un drum printre ele pe care șuieră cauciucurile fripte de vatra lui de beton. Un drum care te duce spre un oraș parcă scos din pământ. Printre lanurile de porumb. Și drumul spre casa lui Ted tot prin porumb luneca. Doar că ducea spre o singură casă. Și spre o dumbravă pe lângă care, mai știi, poate trece cineva și poate se da la umbră.

Ajungi într-o intersecție și lași în urmă drumul acela larg. Larg cât toate drumurile din Moldova. Acum mergi pe o bandă de asfalt mărginită de case peste care soarele doar apune. Probabil peste alte case răsare soarele. Ușile nu mai poartă coronițe cu flori. Case mici la margine de Detroit. Rătăcite printre copaci, cu ferestrele dezgolite și cu mult întineric dincolo de ele. Apoi – vechile case din cărămidă ale unui oraș în care oamenii își spun unul altuia *How are you*, deși știe fiecare din ei tristul răspuns al acestei întrebări. Și casa Darlei, tot din cărămidă e. Au

convenit să se întâlnească aici, la ușa blocului din cărămidă și chiar să intre în casă. Ca să o cunoască pe maică-să. Ei și ce dacă o va cunoaște pe maică-sa? Va spune că numele lui e Cătălin, că e un cunoscut mai vechi de-al Darlei, că trecea pe aici și a decis să intre pentru câteva minute și că pleacă mai departe în drumul lui. Atât. Vezi, ce e rău în asta?

A parcat la o margine de drum ceva mai departe de casa Darlei. Casa din cărămidă se vede bine și se vede bine o fată tunsă chel la doar câțiva pași de ușă, cu tricoul ei lăsat să cadă peste pantalonii scurți. Doar că cizmele ei albastre, cizmele ei albastre nu le mai avea trase pe picior. Au urcat scările spre o ușă deschisă și au intrat în casă.

– Șezi, zice ea. Cred că ești obosit. Șezi.

Câteva scaune în jurul unei mese. O canapea cu pânza uitată de timp. Un dulap, o lampă pierdută în întuneric și o fereastră prin care alte case se văd. Din cărămidă și ele, lasă să treacă printre trotuare înguste o stradă. Și casa aceea, casa aceea mare unde e? Și ușa, ușa cu coroniță.

– Mama, a plecat mama.

– Cum a plecat, de unde știi că a plecat? E poate pe aici, pe aproape. De ce să plece?

– Nu. Nu. A plecat. Uite, a lăsat asta pe masă.

Abia acum a observat pe masă o pungă. Cu părul alb al Darlei și cu un petec de hârtie citit de Darla cu destulă stăpânire în voce: „Nu mă căuta. E totul ok. Eu voi fi fericită”...

GREEN CARD

Keywords: Constantin Olteanu; poetry; romanian literature

Abstract

Anatol PETRENCU

Primul an de neutralitate a României (1914-1915) în *Notele politice* ale lui Alexandru Marghiloman

A.P. – doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar. În 2010 a făcut parte din Comisia pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova. Din octombrie 2010 este directorul Institutului de Istorie Socială și redactor-șef al revistei „ProMemoria”. Cărți publicate: *România și Basarabia în anii celui de-al Doilea Război Mondial* (1999), *Polonezii în anii celui de-Al Doilea Război Mondial. Istoria politică* (2005), *Basarabia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial: 1939-1945* (2006), *Varșovia văzută de un istoric basarabean* (2006), *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini* (2011).

Cu prilejul împlinirii unui secol de la Marea Unire (1918) și a 165 de ani de la nașterea lui Alexandru Marghiloman (1854), prim-ministrul României (1918) și autorul *Notelor politice* (cinci volume, 1897-1924), primarul municipiului Buzău Constantin Toma, susținut de domnul dr. Marius-Adrian Nicoară, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România, domnul dr. Alfred Vasilescu și editorul Ștefan Davidescu, a realizat tipărirea anastatică a volumelor menționate.

Primul volum cuprinde perioada anilor 1897-1915¹. Doamna Irina-Vlăduca Marghiloman, strănepoata omului politic, a semnat *Cuvântul înainte* (p. V-VI) din care citez: „Dacă fiecare din noi ne-am nota seară de seară întâmplările zilei, am deveni mult mai atenți cu noi și cu cei care ne înconjoară. Am înțelege mai bine cine suntem și ce am realizat în viața noastră. Am fi mai atenți cu cei care ne apreciază și ne iubesc. Am fi oameni mai buni, mai liniștiți, mai conștienți de răspunderea pe care ne-am asumat-o” (p. V). Tot aici găsim cuvintele regelui Ferdinand adresate primului ministru Alexandru Marghiloman: „Luând cunoștință de contractul de pace încheiat în București,

vă mulțumesc Dumnezeuvoastră și celorlalți delegați, pentru greua și sacrificanta muncă, pe care Dvs. ați depus-o pentru salvarea drepturilor noastre, într-o clipă plină de dureri. Ca Rege și român sunt plin de speranțe referitor la viitorul bravului și curajosului meu popor. Vă mulțumesc Dvs. pentru încrederea pe care o aveți în forța și bunăstarea țării sub conducerea Dinastiei mele” (p. VI).

Urmează *Argumentul* domnului Primar al Municipiului Buzău Constantin Toma privind necesitatea retipăririi cărților semnate de Alexandru Marghiloman ca una din multiplele măsuri luate în vederea cunoașterii corecte a locului și rolului buzoianului Alexandru Marghiloman în Istoria Românilor și, în mod special – contribuția lui decisivă la realizarea reîntregirii naționale (1918).

În *Nota asupra ediției*, semnată de domnii Marius-Adrian Nicoară, Alfred Vasilescu și Ștefan Davidescu, este expusă convingător valoarea științifică a *Notelor politice*: „...Prin autenticitatea și veridicitatea lor [*Notele politice*] sunt valoroase documente de arhivă... Notățiile sale sunt scurte, clare simple. A consemnat evenimentele și a prezentat impresiile pe care i le-au produs acestea și rolul pe care el l-a avut în desfășurarea lor. Franchețea informațiilor a pus în dificultate la momentul apariției lor aproape întreaga societate politică românească aflată în vârful piramidei sociale...” (p. IX).

Nu întâmplător, la scurt timp de la punerea cărților în vânzare, la ordinul primului ministru Alexandru Averescu și ministrului de interne Octavian Goga, volumele nevândute au fost confiscate. Mult timp *Notele politice* ale lui Alexandru Marghiloman au rămas aproape necunoscute. Abia în 1993 istoricul Stelian Neagoe a adus în centrul atenției publicului cititor *Notele politice*, unite în trei volume². Îngrijitorul ediției, Stelian Neagoe, a analizat reacțiile presei timpului la lectura *Notelor politice*, recenziile publicate de Cezar Petrescu, Nae Ionescu, Pamfil Șeicaru etc., a explicat multe însemnări ale *Notelor politice*.

Așa cum remarcă îngrijitorii ediției 2019 a *Notelor politice*, aceasta „reproduce cu fidelitate textele caietelor-manuscris și a celorlalte texte cunoscute de editorii împuterniciți ai primei ediții” [Octav George Lecca, Panaiti Wyzanti și Mihail Pherekyde] și așezate „în formatul lor tipografic original...” (p. XIII-XYI).

Notele politice, semnate de președintele Partidului Conservator Alexandru Marghiloman nu sunt note zilnice. În unele cazuri sunt pauze temporale destul de mari. Dar au fost și zile când autorul *Notelor* a extins textul însemnărilor sale. Autorul *Notelor* s-a adresat jurnalului său atunci când apăreau momente critice sau deosebit de responsabile în viața politică a României. Sunt însemnări referitoare la pozițiile și vorbele oamenilor politici cu care s-a întreținut autorul și care se refereau la posibilele formări de guverne, fuziuni politice, probleme de politică externă etc. *Notele politice* au fost scrise pentru uzul autorului. În *Note politice* Alexandru Marghiloman a fixat scurte caracteristici date oamenilor politici de interlocutorii lui: „Dintr-o convorbire din ajun cu Filipescu am înțeles duplicitatea lui Take Ionescu și nesfârșita lui intrigă” (p. 115); sau „Bogdan un fel de spion al lui Haret printre noi” (p. 116) etc. *Notele politice* oferă istoricilor detalii importante referitoare la atitudinea statelor europene după războaiele balcanice, dar mai ales în anii Primului Război Mondial.

În cele ce urmează ne-am propus să examinăm unele probleme cu care s-a confruntat elita politică în primul an de neutralitate a României în timpul Marelui Război (Primul Război Mondial), evenimente expuse de Alexandru Marghiloman în primul volum al *Notelor politice*. Evident, ne interesează poziția marilor personalități politice față de intrarea României în război, mai ales de partea cui, a Puterilor Centrale sau Antantei și care a fost opinia față de Rusia țaristă, respectiv de eliberarea și unirea Basarabiei cu Patria-mamă România.

A. Marghiloman a scris despre rugămintea principesei Maria, soția principelui Ferdinand și vară primară cu Nicolai al II-lea, de a face în așa fel ca prințul Carol, viitorul rege Carol al II-lea, să fie la Constanța, la întrevederile cu țarul rus și familia acestuia. Dorința principesei Maria a fost ca prințul Carol să se căsătorească cu una din fiicele împăratului. A. Marghiloman scrie: „Dânsa este trup și suflet pentru această căsătorie. Brătianu³ vede ca dânsa...” (p. 222).

Din *Note politice* aflăm că Curtea regală (posibil și alți oameni politici români, cel puțin autorul *Notelor*) era la curent cu boala pe care o moștenise fiul împăratului Alexei – hemofilia. Boala era un secret de stat, din *Note* deducem că nu era chiar așa.

Vizita familiei imperiale ruse la Constanța a fost întreruptă de evenimentele desfășurate în Europa: la 28 iunie (11 iulie stil calendaristic nou), la Sarajevo (Bosnia) au fost asasinați prințul moștenitor al Austro-Ungariei Franz Ferdinand și soția acestuia. Monarhia dualistă a înaintat un ultimatum Serbiei cu cerințe ce nu puteau fi realizate. Rusia a declarat mobilizare parțială, iar la 28 iulie Austro-Ungaria a declarat război Serbiei. În câteva săptămâni marile puteri, împărțite în două alianțe politico-militare (Germania și Austro-Ungaria, numite Puterile Centrale și Rusia, Franța și Marea Britanie, numite Antanta sau Puterile Aliate) se aflau în stare de război. Încă din 1883, România avea semnat cu Germania și Austro-Ungaria un Tratat de alianță care prevedea susținerea militară în cazul în care una din părțile semnatare ar fi fost atacată. În condițiile declanșării conflictului militar Puterile Centrale au cerut României să intre în război împotriva Serbiei. În astfel de circumstanțe regele României Carol I a convocat la Sinaia Consiliul de Coroană (21 iulie). Alături de alți demnitari de stat, la ședință a asistat și a participat în dezbateri și Alexandru Marghiloman, care ulterior a expus în jurnalul său esența discuțiilor. Cităm din *Note*:

„Regele (...): Nu trebuie să facem politică de sentimente. Neutralitatea este o soluție rea, care va face ca România să piardă înalta situație pe care a câștigat-o. A merge cu Rusia ar fi contra sentimentelor unanime ale țării. Să ne pronunțăm numaidecât în favoarea Germaniei și Austriei, cu care ne leagă un tratat, este ceea ce ne dictează interesele viitorului. Va urma onoare și profit” (p. 231).

Astfel, regele Carol I dorea intrarea României în război. Poziția lui a fost susținută de P. P. Carp – unul din frunțașii Partidului Conservator și susținător fervent al intrării României în război alături de Puterile Centrale:

„Războiul imediat, trebuie ajutat Germanismul să zdrobească Slavismul. Românii din Transilvania ne îngrijorează puțin: au manifestat ei oare dorința de a fi încorporați? Cei dintâi care vor trage asupra noastră dacă urmărim altă politică, vor fi *regimentele române*. Regele a vorbit limbajul datoriei și onoarei; trebuie să-l urmăm. Avem un tratat, România trebuie să-și ție angajamentele” (p. 231-232).

Alexandru Marghiloman a atras atenția Consiliului de Coroană asupra poziției Italiei, care și ea avea un tratat de asistență mutuală cu Puterile Centrale, dar care deocamdată nu a intervenit în conflictul militar. În opinia autorului *Notelor politice*, intrarea României în război alături de Germania și Austria, însemna întărirea poziției Bulgariei, mărirea ei teritorială. În același timp asta însemna „părăsirea românismului în Austria și alte locuri”. A lupta alături cu Rusia prezenta, în opinia autorului Notelor, un pericol moral prea mare, nimeni nu o dorește. Și conchide:

„Atuncea... neutralitate. Este ea oare posibilă? Rusia o cere și va respecta-o. N-are interes să ne arunce de partea cealaltă. Austria? Nici ea nu o să vrea să ne indispuie, căci de altmintrelea trebuie să fie destul de mulțumită că îi lăsăm disponibile corpurile pe care ar trebui să ni le opue. Este oare soluția onorabilă? Sigur că da. «Causa foederis» nu există. Dacă s-ar putea interpreta că intrigi ursite pe teritoriul unui vecin echivalează unei agresiuni de Stat la Stat, atunci s-ar putea zice într-o zi, că din cauza Ligei atacăm Austro-Ungaria. De altmintrelea Italia, mai intim legată și mai veche aliată, nu judecă că există pentru ea «casus belli». Să ne armăm spre a ne păzi granițele și atâta tot pentru moment” (p. 233).

După dezbateri poziția lui Alexandru Marghiloman a fost susținută și de rege: „Sunt rege constituțional și nu voi declara eu singur războiul” (p. 236).

Notele politice demonstrează constituirea câtorva curente politice privind politica externă a României (implicarea ei în război). Curentul cel mai activ a fost cel care pleda pentru intrarea în război a României alături de Antanta împotriva Austro-Ungariei (respectiv – împotriva Germaniei) pentru eliberarea românilor din Transilvania. Cel mai aprig promotor al acestei opțiuni a fost Nicolae Filipescu, fruntaș al Partidului Conservator, dar care s-a împotrivit poziției de neutralitate a României, susținută de Alexandru Marghiloman, și care a fondat o organizație pro-Antanta, numită Acțiunea Națională. Autorul *Notelor politice* a prezentat multe cazuri în care Nicu Filipescu insista pentru ca România să atace Austria. De ex., la 17 august 1914, N. Filipescu: „Dar ce bine ar fi dacă am putea să ne înțelegem cu Italia și să cădem amândoi în spinarea Austriei! (p. 252). La 2 septembrie, la Sinaia, N. Filipescu „se pronunțase pentru o acțiune

imediată, bineînțeles în contra Austriei, se preparase o manifestație la sosire. Public numeros pentru a aclama pe marele patriot, cortegiu cu automobilul lui în cap...” (p. 264).

Constantin Olănescu, unul din fruntașii Partidului Conservator, spunea: „Neutralitatea nu poate fi eternă. Să ieșim din ea la prima ocazie; aparține conducătorilor să o prinză și să ea garanții. În mișcările de stradă sunt mulți agenți plătiți. Nu cred ca Regele, văzând o mișcare unanimă, să persiste în sentimente personale. Nu voi merge niciodată contra franco-rușilor. Ar fi o crimă de neam: nu sacrific 3-4 000 000 de români pentru 6-700 000 din Basarabia” (p. 268).

Nicolae Filipescu și adepții lui au organizat la București și alte localități ale României demonstrații de stradă cu drapelul românilor transilvăneni (p. 357), cereau constituirea unui guvern „național” (liberali și conservatori), care ar porni războiul împotriva Austro-Ungariei. N. Filipescu a depus eforturi sporite pentru a-l scoate pe A. Marghiloman din funcția de președinte al Partidului Conservator tocmai pentru că susținea politica de neutralitate a României.

Persoanele politice care pledau pentru intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale aveau ca aliată Rusia țaristă. Aceasta nu ascundea că scopurile ei sunt cotopirea strâmtorilor Bosfor și Dardanele și a Constantinopolului. „Rușii își rezervă ocuparea Constantinopolului și consimțământul nostru anticipat”, a spus regele și a consemnat de A. Marghiloman (p. 269). În septembrie 1914 românii au primit oferta rușilor: România să păstreze neutralitatea și în cazul victoriei Antantei, României i se vor da teritoriile populate majoritar „din Ungaria și Austria, deci, și Bucovina” (p. 284).

Alt curent politic a fost păstrarea neutralității României în Marele Război. Această poziție a fost promovată cu multă dibăcie de prim-ministrul român, liberalul Ion I. C. Brătianu. Poziția de neutralitate a fost expusă și de conducerea Partidului Conservator. Astfel, la 20 august 1914, Comitetul executiv al acestui partid a decis în unanimitate: „Niciun fapt nou neproducându-se, care să justifice o schimbare în atitudinea României, astfel cum a fost fixată în Consiliul de Coroană de la 21 iulie, Partidul Conservator stăruie fără șovăire în această atitudine. Față de această hotărâre și, fiindcă mai presus de orice considerațiune sunt interesele țării,

el sfătuiește pe membrii săi să păstreze o nepărtinire desăvârșită în aprecierea faptelor și în discuțiunea situațiilor” (p. 256).

Această poziție va fi promovată consecvent de președintele Partidului Conservator Alexandru Marghiloman, poziție care nu convenea adeptilor intrării României în război alături de Rusia (Antanta). În *Notele sale politice* autorul a adus multe exemple de acte de huliganism organizate de adversarii săi politici în fața sediului partidului, de scrisori cu amenințări de asasinare etc. Astfel, la 21 august 1914, poliția l-a reținut pe un tânăr care intenționa să-l omoare pe Alexandru Marghiloman. Autorul *Notelor* scrie: „L-am batjocorit cum trebuie și am cerut să i se dea drumul” (p. 257).

Au fost personalități politice care au pledat pentru eliberarea și reîntregirea Basarabiei cu Patria-mamă România. Între aceștia – Constantin Diamandy, ministrul României la Petersburg. Într-o discuție avută la Sinaia cu autorul *Notelor politice*, C. Diamandi „sugerează să reluăm în gazete chestia Basarabiei, care este proclamată la Petersburg «moartă și îngropată»” (p. 246). Un alt apărător ferm al cauzei naționale a basarabenilor a fost Petre P. Carp, citat mai sus⁴. Și, bineînțeles, Constantin Stere, cu care autorul *Notelor politice* s-a întreținut mai puțin.

În Concluzie: primul volum al *Notelor politice*, semnat de Alexandru Marghiloman, este o sursă de prima mână în ceea ce privește clasa politică a României în anii 1897-1924. A. Marghiloman a fixat pentru sine, dar și pentru Istorie, cele mai stringente probleme ale României expuse cu vocea principalilor actori politici. În primii ani ai Marelui Război (1914-1918), conducerea României a păstrat neutralitatea în pofida presiunilor venite din partea adeptilor Antantei de a lupta împotriva Austro-Ungariei și Germaniei, cât și partizanilor Puterilor Centrale de a lupta cu Rusia pentru recuperarea Basarabiei, ocupate în 1812. În pofida amenințărilor de tot felul, fiind în opoziție, autorul *Notelor politice* a rămas un fervent susținător al politicii de neutralitate, promovate de Primul ministru român Ion I. C. Brătianu.

Note și referințe

¹ Alexandru Marghiloman, *Note politice. 1897-1924. Cuvânt înainte* de Irina-Vlăduca Marghiloman, *Argument* de Constantin Toma. Ediție anastatică îngrijită de Marius-Adrian Nicoară, doctor în istorie, Alfred Vasilescu, doc-

tor în securitate națională, Ștefan Davidescu, editor, Buzău, Editura Alpha MDT, 2019, 565 p.

² Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. 1, *Introducere și comentarii* de Stelian Neagoie, București, Scripta, 1993; Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. 2, București, Machiavelli, 1994; Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. 3, București, Machiavelli, 1995.

³ Ion I. C. Brătianu, prim ministrul României, 1914-1918.

⁴ Vezi și Anastasie Iordache, *România în anii Primului Război Mondial*, în *Istoria Românilor. De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, vol. VII, tom II, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 403. A. Iordache subliniază: „...P. P. Carp s-a pronunțat categoric pentru intrarea în război alături de Tripla Alianță împotriva Rusiei, veșnica adversară a românilor, după opinia sa” (*Ibidem*).

Abstract

The first year of Romania's neutrality (1914-1915) in Alexandru Marghiloman's *Political Notes*

Keywords: Alexandru Marghiloman; Romania; Great War; neutrality; Entente

On the occasion of the centenary of the Great Union and the 165th anniversary of the birth of Alexandru Marghiloman, the Prime Minister of Romania (1918) and author of *Political Notes*, the mayor of Buzău Constantin Toma and his collaborators faithfully reprinted the first edition of the volumes. The following refer to the brief exposition of the first volume of the *Political Notes* covering the period 1897-1915. A. Marghiloman fixed for history the turmoil of the political elite in Bucharest around and in the first year of the Great War (1914-1915). They are presented by their words and deeds the followers of Romania's entry into the war by the Entente, as well as the position of the Royal House and the Prime Minister Ion I. C. Brătianu to maintain neutrality.

Ioan C. POPA

Dimitrie Gusti – *Ideile fundamentale ale dreptului presei*

I.C.P. – sociolog, publicist și diplomat; doctor în sociologie (relații internaționale); cercetător asociat la Institutul de Sociologie al Academiei Române. Cărți publicate: *Români, Basarabia și Transnistria*, două ediții în limba română (București, 2009, 2012) și o ediție în limba rusă (Chișinău, 2010); *Mecanisme de putere ale regimului totalitar comunist în perioada bolșevismului. Impactul în Basarabia și Transnistria* (București, 2011); *Destine frânte. Pagini despre românii din Est (1917-1954)* (București, 2014); *Trei ani în preajma președintelui (1997-1999). Note și consemnări* (București, 2014); *Fața nevăzută a agresorului. Pactul Ribbentrop-Molotov și urmările lui pentru România* (București, 2017). Membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România.

La finele anului 2021, sub egida Institutului de Sociologie al Academiei Române și a Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România (UZPR) a fost repusă în circulație o lucrare de tinerețe a viitorului mare sociolog și savant român Dimitrie Gusti (1880-1955), intitulată *Ideile fundamentale ale dreptului presei*. Această lucrare a reprezentat teza pentru cel de-al doilea doctorat în Germania al lui D. Gusti, fiind realizată la Berlin în anii 1905-1907, după primul obținut în filosofie la Universitatea din Leipzig (1900-1904), cu un subiect de sociologie și etică (*Egoismus und Altruismus/Egoism și altruism. Despre motivația sociologică a voinței practice*), sub conducerea lui Wilhelm Wundt (1832-1920), renumit filosof și psiholog german în epocă. La recomandarea lui W. Wundt, această primă lucrare de doctorat a fost publicată în două numere consecutive ale celei mai vechi reviste de filosofie din Germania, fapt ce a marcat, după cum va menționa Gusti însuși în mai târziu, intrarea sa în „publicistica filosofică științifică germană”, cu rezonanță internațională.

Noua teză de doctorat, finalizată cu titlul *Die Grundbegriffe des Pressrechts*, având ca subtitlu *Eine Studie zur Einführung in die pressrechtlichen Probleme* (*Ideile fundamentale ale dreptu-*

lui presei. *Studiu introductiv în problematica dreptului presei*), caracterizată de autor ca fiind un *studiu sociologic asupra dreptului presei*, a fost predată Facultății de Drept din Berlin în aprilie 1907. Din motive încă insuficient elucidate, D. Gusti nu a mai îndeplinit ultimele formalități administrative și a renunțat la susținerea examenului pentru al doilea doctorat. „Epoca petrecută în seminarul de criminalistică din Berlin a fost cea mai fericită din viața mea”, va scrie Gusti la sfârșitul vieții. „Căci atunci mi-am încheiat marele stagiul al căutării, pentru a intra cu pași siguri în perioada plină de răspunderi a elaborării...”. Cert este faptul că această a doua lucrare de doctorat finalizată a fost publicată în anul 1908, în limba germană, de Editura Immanuel Guttentag, din Berlin.

Noua ediție în limba română a apărut sub îngrijirea sociologilor Ioan C. Popa și Mihai Milca, semnatari a două studii introductive, și a filologului Neculai Trandafir, care a revăzut și completat, prin confruntarea cu originalul în limba germană din 1908, textul apărut în volumul II de *Opere* al lui D. Gusti, publicat de Academia RSR în 1969.

Lucrarea este structurată în patru capitole principale, care abordează tema din perspectivă istorică și analitică, prin prisma dreptului și sociologiei. Capitolul introductiv explică metoda folosită („juridico-sociologică și de drept comparat”), precum și noțiunea de „instituție a presei” și „reglementarea juridică a acesteia”, cu o documentată prezentare a apariției ziarului din cele mai vechi timpuri (de la ziare „fluerate”, vorbite, scrise la ziarul prin scrisori, foi ocazionale tipărite și primul săptămânal periodic).

Capitolele II, III și IV reprezintă corpul principal al lucrării, în care sunt analizate pe larg chestiuni esențiale privitoare la bazele juridice ale libertății presei (considerată „un corolar al libertății omului”), noțiunile de public și opinie publică, libertatea presei în Anglia, noțiunea de drept administrativ al presei și cenzura, noțiunea de drept penal al presei (sistemul represiv, tipăritura, noțiunea de responsabilitate în activitatea de presă și educația jurnaliștilor), politica legislativă și delictul de presă. În fine, lucrarea mai cuprinde o Anexă (legislația franceză în domeniul presei, de la 1789 la 1881) și o Bibliografie consistentă referitoare la cele mai importante lucrări dedicate presei în principalele state europene, de la origini până la nivelul anului 1908. Lucrarea surprinde și astăzi prin profunzimea analizei și actualitatea

tezelor avansate, fiind utilă atât tinerilor jurnaliști, cât și măștrilor consacrați ai condeiului, profesorilor de jurnalism și tuturor celor interesați de profesia de ziarist.

Dimitrie Gusti a intrat în conștiința publică românească în primul rând ca fondator al Școlii sociologice de la București, care s-a bucurat de o largă recunoaștere internațională în perioada interbelică. Bogata sa activitate în domeniul presei, îndeosebi ca întemeietor al unor reviste și publicații științifice prestigioase, a rămas oarecum în umbra renumelui de savant, deși performanțele atinse și în acest domeniu sunt cu totul remarcabile. De altfel, trebuie să precizăm încă de la început că, în concepția lui D. Gusti, activitatea publicistică și cea de cercetător profund al realităților sociale ale timpului său sunt îngemănate, fiind considerate ca părți indestructibile ale unui mare proiect imaginat de el, unic până astăzi în cultura română.

Când vorbim despre activitatea ca publicist a lui Dimitrie Gusti, trebuie să ne referim în primul rând la rolul său de mentor și conducător de reviste prestigioase în cultura română din perioada interbelică. În același timp, este de remarcat faptul că savantul Gusti era un colaborator frecvent al publicațiilor românești cu vederi democratice, destinate informării publicului larg, dar nu neapărat consacrate unor ramuri științifice anume, precum sociologia. Informarea largă și corectă a publicului făcea parte din ceea ce Gusti numea *cultura poporului*, educarea mentalităților și ridicarea gradului de cunoștințe ale mulțimii ca punți pentru dobândirea adevăratei libertăți a omului.

Nu în ultimul rând este important să amintim relațiile de colaborare dezvoltate de Gusti în decursul timpului cu marile ziare naționale, cu „Rador”, dar și cu mediul scriitoricesc. De-a lungul anilor, găsim semnătura lui D. Gusti nu doar în revistele de specialitate înființate sau conduse personal, dar și în numeroase ziare ale vremii, cum ar fi „Timpul”, „Curentul”, „Dreptatea”, „Dimineața”, „Revista universitară”, „Semnal” ș.a. La prezența publicistică se adaugă o bogată activitate în domeniul presei radiofonice, D. Gusti fiind unul dintre participanții la prima ședință a Consiliului Societății Române de Radiodifuziune (martie 1927); în 1929 prezidează mai multe ședințe ale Comitetului Societății de Radiodifuziune; la începutul anului 1930 participă la o serie de întruniri desfășurate la Președinția Consiliului de Miniștri dedi-

cate extinderii radiofoniei pentru a deveni cât mai accesibilă publicului larg, iar la 28 februarie același an este ales președinte al Consiliului de Administrație al Societății de Radiodifuziune. În această ultimă calitate înființează emisiunea culturală cu titlul *Universitatea Radio*, difuzată zilnic, cu participarea unor tineri intelectuali (Constantin Noica, Petru Comarnescu, Mircea Vulcănescu, H. H. Stahl ș.a.), în cadrul căreia a ținut personal două prelegeri având ca temă sociologia culturii. În decembrie 1930, D. Gusti a participat ca raportor la Congresul Uniunii Ziariștilor Profesioniști (*Menirea radiofoniei românești și universitatea radio*), alți doi raportori fiind Tudor Vianu (*Cinematograf și radiodifuziune în politica culturii*) și Constantin Papacostea (*Despre presă și problemele ei culturale*). În iulie 1937, D. Gusti a participat la deschiderea Secției presei românești din Pavilionul Internațional al Presei de la Expoziția mondială de la Paris.

Prima și cea mai importantă revistă științifică înființată de către Dimitrie Gusti și un grup de colaboratori a fost „Arhiva pentru știința și reforma socială” (ASRS), publicație periodică a Institutului Social Român. De la apariție (1919) până la suspendarea sa (1944), directorul ASRS a fost D. Gusti. Din 1937, datorită prestigiului câștigat de Școala sociologică de la București și de fondatorul ei, ASRS a devenit și organ al Federației Internaționale a Societăților și Institutelor de Sociologie. Revista și-a păstrat, cu mici adăogiri de-a lungul anilor, structura și concepția anunțate încă de la primele numere, cu rubrici precum: Studii; Arhiva legislativă; Arhiva documentară; Mișcarea ideilor; Recenzii; Revista revistelor; Buletinul Institutului; Fapte și informațiuni. În timp, revista „Arhiva pentru știința și reforma socială” va deveni una dintre cele mai prestigioase publicații științifice din România, dar și din Europa.

O a doua publicație, „Sociologie Românească” (SR), revistă periodică a Secției sociologice a Institutului Social Român, a fost editată începând din anul 1936 până la suspendarea din 1944. Directorul publicației a fost D. Gusti. Într-un *Plan de acțiune pentru 1938*, publicat în „Sociologie românească”, an III, nr.1-3, p. 1-4, Gusti anunța intenția de a organiza „un corp de corespondenți” ai revistei în satele și orașele țării, măsură care se înscria în străduința de „a face această publicație periodică corespunzătoare misiunii însemnate, de a fi izvor

de informație asupra națiunii noastre și a subunităților ei în toată complexitatea lor”. În paginile acestei reviste, structurată în linii mari pe capitole distincte după modelul „Arhivei”, au fost publicate cu predilecție rezultate ale cercetărilor sociologice întreprinse de Școala monografică de la București, întemeiată de către D. Gusti, sub semnătura unora dintre distiinșii săi colaboratori.

A treia revistă inițiată și condusă de către D. Gusti a fost „Affaires Danubiennes” – Revistă pentru Europa Centrală și de Sud-Est, organ al Institutului Social Român. Revista a apărut în limba franceză, sub egida Centrului de Înalte Studii Internaționale, din cadrul ISR, în anii 1938-1942, 1944.

Concepția solidă formată în baza studierii amănunțite a presei, așa cum rezultă din lucrarea anunțată la începutul acestor însemnări, s-a dovedit un reper permanent în activitatea lui D. Gusti în domeniul jurnalismului și al publicisticii științifice practicate de-a lungul vieții.

Începând cu finele anului 1944, Dimitrie Gusti a trăit drama intelectualilor români care s-au văzut marginalizați, oprimați și izgoniți din spațiul public. Revistele patronate de el au fost mai întâi suspendate, apoi interzise, alături de alte publicații prestigioase care apăreau sub egida Academiei Române, a Fundațiilor Regale sau a altor instituții științifice și culturale de importanță națională.

Repunerea în circulație a unora dintre lucrările lui fundamentale este și un omagiu adus peste timp marelui savant patriot.

Abstract

Dimitrie Gusti – *Fundamental concepts of mass media legislation*

Keywords: *Dimitrie Gusti; sociologist; journalist; history of press; law of press; censorship; freedom; responsibility*

Dimitrie Gusti (1880-1955), an internationally reputed Romanian sociologist, was also a well-known militant in the field of the written and radio press. During the interwar period he was the founder of scientific journals of European value and circulation, president of the Romanian Broadcasting Society and the initiator of the sociological documentary film.

His paperwork on “the law of press”, written in the early XXth century, remains an important landmark in the history of journalism everywhere.

Vlad MISCHEVCA

Fațetele culturale ale fanarioților

VI.M. – cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie (Chișinău), dr. conf. cercet. (*Associate professor*, Ph.D.); membru al Comisiei Naționale de Heraldică (1995-2020; primul ei președinte); Laureat al ediției a IV-a (2019) a Galei Premiilor TVR MOLDOVA „Români pentru români” – *Premiul pentru promovarea istoriei neamului*. Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – încep. sec. XIX); genealogia domnilor fanarioți; vexilologie heraldică; raporturi istorice româno-elene. Semnează 13 monografii, publicate la Chișinău, București, Iași, Atena, Salonic.

În așa-numita *epoca Fanarului*, când grecii fanarioți au dominat sistemul politic în Principatele Române, instituția domniei a fost foarte instabilă, demonstrând o mobilitate extremă în sensul schimbării dese sau al pendulării voievozilor din scaunul domnesc al Moldovei în cel al Țării Românești și viceversa. S-au perindat cca 30 de domnii, în general, destul de scurte (de unul sau, rareori, mai mult doi ani), ale reprezentanților celor 11 mari clanuri din Constantinopol (și nu doar): Callimachi, Caragea, Hangerli, Ghica, Mavrocordat, Mavrogheni, Moruzi, Racoviță, Ruset (Rosetti), Suțu, Ypsilanti. Neagu Djuvara considerase că, din 1711 până în 1821, treizeci și unu de domni fanarioți, făcând parte din unsprezece familii, s-au urcat, de șaptezeci și cinci de ori, pe tronul celor două țări. Reamintim că nu toți domnii epocii fanariote au fost de etnie greacă¹.

Și totuși, după cum apreciază un șir de istorici români, perioada aceasta n-a fost o *cezură* în istoria Principatelor Române, ele păstrându-și statutul politico-juridic de state vasale neîncorporate în Imperiul Otoman². Secolul al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea reprezintă pentru istoria relațiilor internaționale din spațiul locuit de români

o perioadă deosebit de complexă, cu distincte implicații politico-militaro-diplomatice în viața Principatelor³. Un exemplu cum erau caracterizați fanarioții către începutul secolului al XX-lea este și Alexandru Vlahuță, care definește domniile fanariote drept „întunecosul și al domnilor fanarioți, început cu Nicolae Mavrocordat la 1711 în Moldova, și la 1716 în Muntenia”.

Jacques Bouchard de la Universitatea din Montreal examinează pertinent una dintre originile atribuibile „prostului renume” pe care fanarioții îl trag în urma lor: *Eseul despre fanarioți* de Marc-Philippe Zallony, publicat în Franța în 1824 și reeditat în 1830 sub un titlu care explică și mai bine caracterul lor negativ decât cel din prima lui ediție: *Tratat despre principii Țării Românești și Moldovei, plecați din Constantinopol, cunoscuți sub numele de: Fanarioți; sau o expunere a influenței lor în Imperiul Otoman împotriva grecilor și a pericolului de a-i admite în conducerea afacerilor Greciei renăscute*⁴.

Tocmai acest text a popularizat termenul în franceză cu conotația lui negativă și, prin repercusiune, și în spațiile grecești și românești, originea greacă a autorului dând doar mai multă forță tezei sale. Lucrarea a fost într-adevăr tradusă rapid în greacă, comentariile traducătorilor susținând puternic teza biciuitoare la adresa fanarioților⁵.

Istoricul de la Iași Leonidas Rados a arătat că *influența greacă* a fost unul dintre subiectele predominante de dezbatere în societatea românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, accentul fiind, în fond, cel critic. Pe de o parte, *influența greacă și epoca fanariotă* au fost considerate responsabile pentru dificultățile țării chiar și la zeci de ani de la încetarea guvernării fanariote. Mai mult, ei erau acuzați de toate complexele și performanțele insuficiente ale românilor. Istorici proeminenți precum George Sion, George Barițiu și A.D. Xenopol au intrat în polemică cu istoricii greci, pretențiile lor bazându-se pe dovezi derivate din lucrările unor istorici occidentali, considerate părtinitoare. Pe de altă parte, istoricii greci subliniau importanța *infuziei culturale grecești* asupra românilor, rolul pe care aceasta l-a jucat în transmiterea ideilor occidentale, măsurile binevenite de administrare, întreprinse de unii domni fanarioți și toate aspectele ale laturii pozitive a stăpânirii fanariote⁶.

Totodată, așa-zisul *secol fanariot* sau *epocă fanariotă* (1711-1821) poate fi numit „secolul reformelor”, întrucât de-a lungul a peste o sută de ani toate sectoarele vieții sociale – fiscalitate, relații agrare, administrație, justiție, biserică și cultură – au făcut obiectul unei ample restructurări, vizând, în ultimă instanță, instaurarea ordinii și modernizarea Principatelor Române. Nu în zădar Nicolae Iorga și-a intitulat sugestiv volumul VII al operei sale *Istoria Românilor „Reformatorii”*⁷. Evoluția societății românești impune apariția unor noi legi, care deschideau calea spre o reală modernizare și sincronizare cu Occidentul. Între 1774 și 1821, apar noi culegeri de texte cu caracter juridic – *sinteze legislative*, cum ar fi *Pravilniceasca Condică* (Al. Ypsilanti, 1780), *Codul Calimah* (*Codica țivilă a Moldovei*, 1817), *Legiuirea Caragea* (Ioan Gheorghe Caragea, 1818). Demarează procesul ireversibil de renaștere a elementelor unei suveranități în plan extern și a lărgirii autonomiei interne.

Fanarioții, fiind poligloți prin instruirea lor, s-au familiarizat de timpuriu cu noile idei culturale și filozofice ale Occidentului. Ca oameni educați ei s-au înconjurat cu personalități de știință și teologi remarcabili ai vremii. Poarta Otomană, acordându-le statutul de elită privilegiată a Constantinopolului și a Principatelor Române, ceea ce le-a permis să devină unii din cei mai bogați dintre demnitarii luminați ai Imperiului Otoman, i-a făcut în același timp „prizonieri ai sistemului”. Grecii Fanarului, în dorința de a obține și de a păstra posturile de dragomani și domni ai Principatelor Române, au cochetat cu ideea originii aristocratice bizantine pentru a-și legitima ascensiunea și autoritatea, încercând, pe cât posibil, să nu provoace deschis instituția puterii otomane care i-a înaintat. Miza carierei putea fi chiar viața proprie⁸. Totodată, familiile fanariote au trebuit să ducă o luptă permanentă, prin toate mijloacele ca să-și anihileze adversarii, fanarioți ca și ei⁹.

S-a atestat că în Principatele Române, încă de la sfârșitul sec. al XVI-lea și până la sfârșitul sec. al XIX-lea, a existat o varietate a limbii grecești moderne folosită în Principatele Române (numită fie „parlér neogrec de Valachie” – în varianta ei vorbită, limba conversației, fie „jargon roumanisé des chancelleries phanariotes” atunci când se avea în vedere varianta elevată a acestei varietăți)¹⁰. După cum a arătat Lia Brad-Chisacof, analiza transferului lexical de la română la greacă și problemele aferente acestuia furnizează o serie întreagă de sugestii prețioase pentru

transferul de la greacă la română, cele două fenomene aflându-se într-o complementaritate indubitabilă. Ele sunt consecințe ale *bilingvismului* care caracterizează cu precădere societatea din Principatele Române în sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea.

Odată cu adâncirea crizei Imperiului Otoman, după *Tratatul de la Kuciuk-Kainargi* (1774), Poarta a trebuit să numească domni din rândul candidaților *celor mai obedienți și înfeudați intereselor sale*¹¹. Iată de ce au fost promovați acei candidați care nu doar că „achitau polițele” Porții, dar mai și posedau inteligență și o vastă cultură, înzestrați cu un real simț politic.

Un loc deosebit îl constituie ponderea și rolul diplomatic al familiilor fanarioților, printre care se evidențiază Ypsilanții și Moruzeștii. Am încercat să arătăm în monografia noastră recentă¹² ceea ce a nuanțat și acad. Ioan-Aurel Pop, când a remarcat că: „Fanarioții au fost și răi, și buni, ca toți oamenii, dar unii dintre ei ne-au legat sau relegat – paradoxal – cu Europa vestică, cu lumea civilizată, cu iluminismul și cu despotismul luminat. Acești dragomani-domni erau oameni culti, versați cu literele și cu artele, cititori de cărți bune, aducători de idei noi, novatoare. Pe unele le-au putut chiar aplica, deși gândul lor nu era la propășirea românilor, cât a grecilor”¹³.

Un capitol aparte prezintă dezvoltarea învățământului, după cum recunoscuse însuși domnul Țării Românești Al. Ypsilanti (1774-1782): „Văzând această creștinească țară lipsită de învățăture, de științe și de arte cari luminează și folosesc pe popor, am înființat școli cu profesori cunoscători de mai multe limbi, rânduindu-le lefi și dând și ajutor și îndestulare școlarilor”¹⁴. Reorganizând și deschizând noi școli în întreaga țară, s-a contribuit cu mult la dezvoltarea cunoașterii de carte în cele mai largi pături sociale. Reforma școlară a fost inițiată prin hrisovul din ianuarie 1776, iar către 1780 domnitorul a înființat școli românești în 18 orașe din Țara Românească¹⁵.

De asemenea, s-a reorganizat și viața monahală din mănăstiri și administrarea averilor acestora prin hrisovul din luna mai 1776, în zece paragrafe se reglementau normele de administrare a acestor așezăminte¹⁶. Printre altele, învățatul voievod a apreciat importanța documentelor depozitate la mănăstirile țării – acest tezaur cultural fără de preț ce

trebuia păstrat și protejat („osândindu-se pentru cea mai mică nebăgare de seamă”). În același context, în legătură cu păstrarea, ba chiar și valorificarea documentelor (deoarece, deja, era vorba de elaborarea unei istorii a țării), Al. Ypsilanti, în cea de a doua domnie în Țara Românească (1796-1797), a emis la 20 iulie 1797 hrisovul pentru înființarea *Logofeției de obiceiuri*¹⁷.

Motivele de ordin intern (pentru o mai bună administrare și cunoaștere a țării în care era investit cu domnia) și cele de ordin extern (sporirea importanței geopolitice la sfârșitul sec. XVIII a Principatelor Române, rivalitatea Marilor Puteri în această parte a Europei)¹⁸ l-au făcut, probabil, pe bătrânul voievod să decidă: „...am găsit că este de mare trebuință și de folos a avea țara o canțelarie sau cămară osebită adunătoare de toate obiceiurile și orânduielele politicești și de privileghiurile pământului acestuia, câte mai jos le vom numi”. Aceste atribuții ale *Logofeției de obiceiuri* includeau în linii generale cinci direcții: *Istoria domnilor Țării Românești*; *Geografia politică a țării, hotarele și privilegiile ei*; *Totalitatea obligațiunilor domnului, ceremonialul*; *Stabilirea modului desfășurării ceremoniei instalării fețelor bisericești (mitropolit, episcop, egumen)*; *Desemnarea în condici speciale a boierilor și veniturilor acestor dregătorii mari și mici*¹⁹.

Istoricul grec K. N. Sathas (K.N. Σάθα, 1842-1914) a scris despre aceste timpuri următoarele: „Al. Ypsilanti era dintre cei mai cu multă știință de pe timpul său. Fiind domn în Valahia <...>, Bucureștii devenise în adevăr azilul Muzelor”²⁰.

Alexandru Ypsilanti a înzestrat Academia Domnească din București cu aparate de laborator. Dar, când Academia s-a mutat din spațiosul ei local, de la „Sf. Sava” la „Domnița Bălașa”, aparatele au fost împachetate în lăzi și, precum consideră A. Camariano-Cioran, au rămas nefolosite până la 1804, când deja Constantin Ypsilanti face cercetare despre „ergalii filozofice” și dă ordin să fie puse la dispoziția Academiei²¹.

Academia Domnească din București a funcționat între anii 1791 și 1803 la „Domnița Bălașa”, iar după cutremurul din 1803 a fost mutată la metohul Măgureanu, pe care l-a pus la dispoziția școlii mitropolitul Dositei Filitti. Numărul personalului didactic s-a redus, deoarece amplexarea dată de Alexandru Ypsilanti învățământului nu s-a menținut

multă vreme. Pe timpul lui Alexandru Moruzi, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în loc de 9 profesori, câți stabilise Ypsilanti prin hrisovul său, sunt numai 3, câți erau în prima jumătate a acestui secol²².

Războiul ruso-turc din 1806-1812 a pricinuit decăderea activității Academiei. K. Vardalahos, directorul Academiei bucureștene, se plângea într-o scrisoare că după plecarea domnitorului Constantin Ypsilanti „școala a început să paralizeze”, nimeni nu-i purta de grijă și doar datorită strădaniilor sale morale și materiale s-a putut menține²³. K. Vardalahos și-a publicat în 1812 manualul său de fizică și chimie, care ulterior a fost tradus în mai multe limbi²⁴.

Aruncând doar o privire asupra activității de bun gospodar și administrator al țării, nu putem trece cu vederea că, în pofida dominării la acea vreme a limbilor străine (greaca, slavona, franceza etc.), în viața politică și bisericească nu s-a ignorat nici limba română. Succesele reale în dezvoltarea culturii naționale (în special tipăriturile și traducerile, publicarea documentelor de uz intern în limba maternă a poporului) l-au făcut pe episcopul Chesarie de la Râmnic să scrie la 1779:

„În anii lui Alexandru Ypsilant Dachia să înnoiaște,
 Și prin râvna ce-o arată Besearica să înpodobește
 Prin tipariul acestor cărți, care vreamea lui s-au început,
 Acestea care ne tâlmăcite mulți ani ascunse au zăcut...”²⁵

Un alt martor ocular – Cesarie Daponte, în lucrarea sa *Catalogul oamenilor însemnați din secolul trecut*, relatează despre Al. Ypsilanti: „Este însemnat pentru bunătatea și milostenia sa și între alte bunuri ce au făcut în Valahia, a orânduit și profesori la școli cu salare mari, și stipendii anuale școlariilor seraci ca la două-dzeci de pungi”²⁶.

Alexandru Ypsilanti apărea la diverse manifestări publice în costumul său domnesc (de tip oriental), din mătăsuri, blănuri scumpe, fir de aur și pietre nestemate, dorind să întruchipeze siguranța și stabilitatea care, de fapt, erau relative (ca și orice domnie din acea epocă). De pe portretele păstrate ale acelei epoci ne privește un inteligent om politic, bărbat „cu fruntea lată și deschisă, sprincene bine trase, ochi mari cu privire sigură, dar șireată, un nas caracteristic, cu nări largi și neastâmpărate, încovoiate ca ciocul răpitoarelor; buze orientale, grase și voluptoase, umbrite de mustăți subțiri; barbă bogată, rasă grecește în partea

inferioară a pomeților; urechile date iepurește îndărăt”²⁷.

Însumând cele expuse cu privire la prima domnie a lui Alexandru Ioan Ypsilanti în Principatele Române și, îndeosebi, cea din Țara Românească (1774-1782), care a fost cea mai lungă și productivă, considerăm necesar să nu comentăm faptele săvârșite și intențiile neîmplinite, mult mai obiective fiind relatările contemporanilor. Căci, cei care au trăit acele vremuri depărtate (Carra, A. Comnen Ypsilanti, St. I. Raicevich, I. Văcărescu, Manase Eliad, D. Fotino ș.a.) au cunoscut nu istorii scrise, ci tumultul vieții vii a epocii și au avut tot temeiu, precum a făcut-o și Dionisie Eclesiarhul, să ne lase propriile mărturisiri și aprecieri:

„Acest domnu, fiind domn înțelept și cu minte înaltă, au pus toate trebile țării cu rânduială bună și au așezat boeriile, atât la București, cât și la Craiova. Și era într-o adevăr pe acea vreme darul și mila lui Dumnezeu într-această țară, cu liniște mare și cu pace adâncă, deshidându-să toate schelile înprejur, și de către turci nicio supărare nu era. Boierimea sporiia într-o slujbele lor, neguțătorii să lăția cu alișverșurile lor la câștig, meșteșugareții sporiia în lucrarea sa, țărani își lucra pământurile lor, nesupărați cu greutate și dădii; toți se bucura și fără grije petrecea.

Eftinătate era la mărfuri și la dobitoace... Era și îndestulare rodurilor pământului. Un veac fericit era, care pot zice că nu va mai fi niciodată...

Așa, domnul Ipsilant domnia și stăpînia țara cu înțelepciune și cu pace despre stăpînirea pașilor de pe lângă Dunăre; și nu era cu tiranie, nici pedepsia greu...”²⁸

Cărturarul grec Manase Eliad (Manassis Iliadis), protejatul lui Al. Ypsilanti, relatează și despre unele visuri imperiale, mult mai vaste ale voievodului. Publicând la 1781, la Leipzig, un text encomiastic, el afirmă că Alexandru nu este numai „hegemon” al Valahiei sau doar un oblăduitor al unei singure regiuni, ci „protectorul întregului Elenism, înzestrat cu titlul de Majestate imperială”²⁹.

De asemenea, și domnul Moldovei C. Moruzi (1777-1782) a încurajat învățământul, angajând la Academia Domnească din Iași un dascăl de latină, „acordând burse celor săraci și merituoși”³⁰. Însuși principele era un poliglot, cunoscând bine șase limbi: greaca, latina, franceza, araba, persana și turca³¹. Fiul său Dimitrie e socotit de unii istorici „primul

om politic al Elenismului, în sens larg al cuvântului, care s-a interesat și s-a ocupat intens de evoluția medicinei și de aplicarea progreselor acesteia în spațiul unde activa³². În paralel a încercat să transforme *Marea Școală a Neamului* într-o instituție de nivel universitar și să creeze acolo o Facultate de Medicină³³. Tot în domeniul medical, Dimitrie Moruzi a ajutat mult la intensificarea unui sistem de vaccinare în capitala Imperiului, declanșat în 1801 grație eforturilor medicului ambasadei britanice Scott. A fost ajutat în această privință și de către italianul Pezzoni, dar și (prin corespondență) de medicul vienez Ludovico Karen. În plus, a mai susținut încercarea unui alt italian, Eusebio Valli, profesor de medicină, de a prepara un vaccin împotriva holerei, încercare declanșată în 1803³⁴.

În domeniul educației și culturii menționăm efortul lui D. Moruzi de a ajuta la alcătuirea unui mare *Dicționar al limbii grecești*, cu concursul unor renumiți intelectuali ai vremii, precum: Scarlat Ghica³⁵, Neofit Vamvas³⁶, Spyridon Valettas³⁷ și alții. Primul volum a apărut deja după moartea lui³⁸.

Contele Marie-Louis Marcellus (1795-1865) a consemnat că Academia din Kuru-Ceșme tocmai fusese înființată printr-o ordonanță imperială a sultanului Selim III (1789-1807), fapt ce s-a întâmplat și „prin grija asiduă a ilustrului și învățatului Demetrius Moruzi, care a fost numit *ephor*”. Acolo se studiau științele filozofice, iar pentru ca să se ajungă la rezultate bune în aceste studii superioare era nevoie, mai presus de toate, de o cunoaștere temeinică a limbii greacă veche și a clasicilor, prozatorilor sau poezilor, ceea ce se îngreuna din cauza absența unui „dicționar scris integral în limbajul național”.

„Am început rapid să căutăm mijloacele cele mai rapide și eficiente pentru a umple acest gol, când am aflat la Constantinopol că Ioan Vlastos, doctor, cretan de origine, lucra la Iași la un glosar universal. Demetrius Moruzi și gospodarul Alexandru Hangerli, asigurându-se de fapt, au furnizat imediat acestui studios compilator toate lexicoanele și colecția de autori care i-ar putea servi la perfecționarea operei sale, combinate pe baza *Dicționarului* lui Henri Estienne³⁹. Și-a dublat zelul și, după lungi privegheri, și-a predat lucrarea, așa cum era, celor doi protectori ai săi.”

„În același timp am aflat că și în Moldova un anume Ioan Filosoful, originar din cantonul Agrafa, după ce se ocupase de multă vreme să adnoteze și să îmbogățească această comoară a lui Henri Estienne, tocmai îl tradusese; dar că era prea sărac pentru a suporta cheltuielile unei astfel de publicări. Aceste împrejurări, remarcate de domnul Alexandru Moruzi, au atras atenția Academiei asupra modestului și indigentului lexicograf. Am aflat că prințul Scarlat Ghica, anticipând solitudinea națională, l-a înconjurat pe autor cu toate izvoarele literare, la fel și cu docta sa critică proprie. Tocmai acestui principe Ghica, Filosoful, trimitându-și lucrarea încă neîndreptată, și chiar ușor incompletă (pentru că nu tradusese decât până în exclusivitate la *omega*), i-a scris cu mâna pe patul de moarte: „Bătrânețea mă câștigă; Nu mai pot face nimic: și, cum mi-am petrecut toată viața în această muncă, și nu s-a terminat, și-o pun în genunchi, știind dinainte că nimeni mai bun decât tine nu o poate primi și termina.”⁴⁰

De menționat că în Principatele Române din această epocă cercetătorii limbii elene regăsesc o *variantă de neo-greacă* în literatura epistolară (începând cu secolul al XVII-lea și până în deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea), în memorialistica, în literatura beletristică greacă din Principate, în istoriografie și literatură de specialitate⁴¹.

Unele informații privind interesul lui Constantin Ypsilanti (fiul domnului Alexandru Ypsilanti) față de științele exacte se evedențiază chiar prin prezența sa la Constantinopol (în 1790), împreună cu boierul Al. Mano (care era agentul principal – capuchehaia Ypsilanților pe lângă Înalta Poartă), cu o „mașină electrostatică” – înfățișată sultanului Selim III, înaintea cărui au făcut demonstrații⁴².

Dragostea față de carte învățatul domn a păstrat-o pe parcursul întregii sale vieți tumultuoase. Astfel, la 1802, călătorul străin Joseph Rohrer menționa că „Al. Moruzi și C. Ypsilanti... sunt prieteni ai culturii. Ypsilanti a fost în tinerețe la Viena, fiind prețuit de Iosif II”⁴³.

Cu toate că în istoriografie, după cum am mai spus, *epoca fanariotă* a fost caracterizată prin fenomenul înăspririi „controlului” otoman asupra Țărilor Române, care se manifesta atât în plan politic (reducerea semnificativă a relațiilor externe și, mai ales, numirea exclusivă a domnitorilor de către Poarta Otomană), cât și în plan economic (creșterea obligațiilor

material-financiare oficiale, dar și a celor neoficiale), această epocă a fost marcată și de realizări (reforme) în domeniile social, cultural și al evoluției mentalităților, secolul al XVIII-lea fiind, în general, *veacul Luminilor* – unii fanarioți (C. Mavrocordat, Al. Ypsilanti ș.a.) contribuind la modernizarea Principatelor Române⁴⁴. Precum a remarcat acad. Ioan-Aurel Pop, „Lumea noastră nu este de graniță, ci de interferență! Ea nu desparte, ci unește, iar fanarioții – deși ne vine mai greu să credem azi – au pus o piatră de temelie la această acțiune de apropiere a celor două jumătăți ale continentului”⁴⁵.

Totodată, trebuie remarcat portul și modul de viață al elitelor grecești de la nord de Dunăre, care au influențat până în prima jumătate a secolului al XIX-lea tot ceea ce ținea de moda vremii în spațiul românesc. Aceasta era o îmbrăcăminte luxoasă ce se caracterizează prin eleganță absolută, indiferent dacă urmează vechea tradiție orientală sau noua modă, venită din Occident⁴⁶.

În general, fresca secolului fanariot fiind mult mai complexă și policromă, cu certitudine are și fațetele cu nuanțele sale pozitive. Lor li se datorează aducerea în Principate a culturii franceze, a operelor literar-filosofice occidentale și a ideilor „Secolului luminilor”. Fanarioții au fost, în general, oameni învățați și poligloți; aveau nevoie de învățătură, după cum remarcase Neagu Djuvara, - deoarece era cel dintâi atu al lor în fața cârmuirii otomane!

„În sfârșit, se mai poate spune că domnia fanariotă n-a fost, la vremea ei, cea mai mare nenorocire. Într-adevăr, alternativa, pentru niște state-tampon ca Tara Românească și Moldova — în conjunctura internațională provocată de agresivitatea și succesul marilor puteri creștine Austria și Rusia — , nu mai era între o cârmuire fanariotă și întoarcerea la domnitorii pământeni, ci între fanarioți și transformarea Principatelor în simple pașalâcuri, ceea ce ar fi însemnat sfârșitul libertăților ce le mai rămăseseră. Faptul este atestat atât de surse interne, cât și de rapoarte ale cancelariilor occidentale”⁴⁷.

Note ■ ¹ Djuvara Neagu, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, / Traducere de Maria Carpov, București: Humanitas, 1995, p. 32.

² Murgescu B., *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Polirom, 2010, p. 36, 53;

Dragnev D., *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române*, Chișinău, Cartdidact, 2012, p. 182.

³ Mischevca V., *Geneza problemei basarabene – 1812*, București - Brăila, 2016, p. 15-68.

⁴ Zallony M. Ph., *Traité sur les princes de la Valachie et de la Moldavie, sortis de Constantinople, connus sur le nom Fanariotes: ou exposé de leur influence dans l'Empire Ottoman contre les Grecs et du danger de les admettre dans la direction des affaires de la Grèce régénérée*, Paris, Delaunay, 1830.

⁵ Bouchard J., *Perception des Phanariotes avant et après Zallony*, în Joëlle Dalègre, Cécile Folschweiller et Georges Kostakiotis (dir.), „Cahiers balkaniques”, 42, 2014, Grèce-Roumanie: héritages communs, regards croisés, p. 55-70.

⁶ Rados L., *Influența greacă în disputele istoriografice din spațiul românesc în a doua jumătate a secolului XIX*, în: „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom. XLVII, 2008, p. 123-142.

⁷ Iorga N., *Istoria Românilor*. Vol. VII, *Reformatorii*, Ed. a II-a, București, Editura Enciclopedică, 2015.

⁸ Mischevca V., *Între pace și război: Domnii fanarioți în contextul raporturilor internaționale (1774-1812)*, Chișinău: Cartdidact, 2021, p. 356 (viața domnului fanariot și a familiei sale era în permanentă primejdie, iar numărul acestora din șirul principilor asasinați este unul convingător).

⁹ Marinescu Fl., *Moruzi, o familie fanariotă. Evoluție istorică*, în „Arhiva genealogică”, II (VII), 3-4, Iași, 1995, p. 49.

¹⁰ Brad-Chisacof L., *Limba greacă din Principatele Române*, în „Sud-Estul și contextul european. Buletin al Institutului de Studii Sud-Est Europene”, vol. V (*Mentalitate și politică*), București, 1996, p. 43-44.

¹¹ Cernovodeanu P., *Din veacul fanariot. Trei domnii dintr-o „serie neagră”*, în „Magazin istoric”, Serie nouă, 1992, Anul XXVI, nr. 5. (302), p. 10.

¹² Mischevca Vlad, *Între pace și război: Domnii fanarioți în contextul raporturilor internaționale (1774-1812)*, Chișinău, Cartdidact, 2021, 429 p.

¹³ Stamatiade Epaminonda I., *Biografiile marilor dragomani (interpreți) greci din Imperiul otoman*. Traducere din limba greacă și prefață de C. Erbiceanu / Cuvânt de prețuire de I.-A. Pop. Ediție îngrijită de R. Baconsky și A. Pelea, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2016, p. 10.

¹⁴ Ionescu-Gion Gh., *Cîteva pagine din istoria fanarioților în România. Alexandru Ipsilanti și fiii săi* (I), în „Revista nouă”, Anul I, București, 1887, nr. 1, p. 27.

¹⁵ Vlad M. D., *Iluminism și modernism în politica reformatoare a domnitorului Alexandru Ipsilanti*, în „Revista de istorie”, Tom 40, nr. 10, 1987, p. 1007.

¹⁶ Regleanu M., *Alexandru Ipsilanti voievod protector al arhivelor*, în „Revista arhivelor”, nr. 1, Anul XII, București, 1969, p. 43-44.

¹⁷ *Ibidem*, p. 44; Urechia V.A., *Istoria românilor*, București, 1894, Vol. VII, p. 55-57.

¹⁸ Vezi: Mischevca V., *Considerații cu privire la impactul expansiunii țariste din secolul al XVI-II-lea asupra situației geopolitice din Sud-Estul Europei*, în „Știința”. Revista lunară a Academiei de Științe a Republicii Moldova, 1996, nr. 10-11, p. 15-16.

¹⁹ Regleanu M., *Op. cit.*, p. 45-46.

²⁰ Erbiceanu C., *Bărbați culti greci și români și profesori din Academii de Iași și București din epoca zisă fanariotă (1650-1821)*, în „Analele Acad. Române”, Seria II, Tom. XXVII, 1904-

1905. Memor. sect. Istorice, București, 1905, p. 552; *Νεοελληνική Φιλολογία : Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαμψάντων Ελλήνων, από της καταλύσεως της βυζαντινής αυτοκρατορίας μέχρι της ελληνικής εθνεγερσίας (1453-1821) / σύγγραμμα Κωνσταντίνου Ν. Σάθα*. Αθήνα, 1868, p. 552.

²¹ Camariano-Cioran A., *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971, p. 60; Urechia V.A., *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 453.

²² Camariano-Cioran A., *Academiile domnești din București și Iași...*, p. 46.

²³ Enepekides P., *Beitrage zur kulturellen und politischen Geheimtätigkeit der Griechen in Wien vor dem griechischen Aufstand*, in „Berliner byzantinische Arbeiten”, vol. XX, 1960, p. 154-156.

²⁴ A. Vavrek, G. Kamisheva, M. Borissov, *Dissemination of Newton's mechanics on Bulgarian soil during the Bulgarian National revival*, in „Η Νευτώνεια φυσική και η διάδοση της στον ευρύτερο Βαλκανικό χώρο”. Αθήνα, 1996, p. 132.

²⁵ *Stihuri la Stema Țării / Antologie și prefață de Tudor Nedelcea*, Craiova, 1995, p. 147; Manolachi M., *Biserica din Țara Românească în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti (1774-1782)*, in „Biserica Ortodoxă Română” LXXXIV, 1966, nr. 7-8, p. 808-835; Manolachi M., *Biserica din Țara Românească în timpul celei de a doua domnii a lui Alexandru Ipsilanti (1796-1797)*, in „Studii teologice”, XIX, 1967, nr. 5-6, p. 347-358.

²⁶ Erbiceanu C., *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888, p. XLVI.

²⁷ Ionnescu-Gion Gh., *Op. cit.*, (I). În: „Revista nouă”, Anul I, București, 1887, nr. 1, p. 25.

²⁸ Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764-1815)*, București, 1987, p. 37-38.

²⁹ Nastase D., *Originea imperială plăsmuită și înrudirile românești autentice ale Ipsilanților*, in „Arhiva genealogică” II (VII), Iași, 1995, nr. 3-4, p. 59.

³⁰ Marinescu Fl., *Moruzi, o familie fanariotă. Evoluție istorică*, in „Arhiva genealogică”, II (VII), 3-4, Iași, 1995, p. 50; Idem, *Étude généalogique sur la famille Mourouzi*. (Τετράδια εργασίας 12), Athènes, 1987, p. 39-40.

³¹ Σταματιάδης Επαμ. Ι., *Βιογραφία των Ελλήνων Μεγάλων Διεργμένων του Οθωμανικού Κράτους*, Αθήνα 1865, p. 142; Marinescu Fl., Penelea-Filitti G., Tabaki A., *Documents Gréco-Roumains. Le Fonds Mourouzi d'Athènes...*, p. 56.

³² Α. Σταυρόπουλος, Ο Δημήτριος Μουρούζης και η προσπάθειά του για ίδρυση Ιατρικής σχολής στη Κωνσταντινούπολη στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, in volumul *Πόλη και Παιδεία*, Αθήνα, 1997, p. 106.

³³ Cf.: Πεντόγαλος Γεράσιμος, *Σχολεία ιατρικής παιδείας στην Ελλάδα*, Salonic, 1991, p. 14.

³⁴ Bibliografie și amănunte a se vedea la Μαρινεσκου Φλοριν, *Η Τραπεζουντιακή οικογένεια Μουρούζη. Γενεαλογική μελέτη*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Κυριακίδης, 2011, p. 142-152.

³⁵ Σκαρλάτος Γκίκας, (1750-1832).

³⁶ Νεόφυτος Βάμβας (1776-1855) a fost unul dintre cei mai importanți cărturari greci din secolul al XIX-lea și un simbol al iluminismului din Grecia. A primit titlul onorific de „Învățător al poporului”.

³⁷ Spyridon Valettas (Σπυρίδων Ι. Βαλέττας, 1779-1843) a fost un cărturar grec, membru al Filiki Eteria.

³⁸ Despre această lucrare, apreciată drept un „vocabulaire universel”, vezi comentarii în cartea conțelui Marcellus M.-L., *Épisodes littéraires en Orient*, Tome I, Paris, 1851, p. 317-356.

- ³⁹ Henri II Estienne (lat. Henricus Stephanus; 1528-1598) – tipograf, filolog, elenist și umanist francez; opera sa capitală – *Thesaurus graecae linguae* (1572-1573, 5 t.).
- ⁴⁰ Marcellus M.-L., *Épisodes littéraires en Orient*, Tome I, Paris, 1851, p. 330-335.
- ⁴¹ Brad-Chisacof L., *Limba greacă din Principatele Române*, în „Sud-Estul și contextul european. Buletin al Institutului de Studii Sud-Est Europene”, vol. V (*Mentalitate și politică*), București, 1996, p. 43.
- ⁴² Mano C. G., *Documente din secolele al XVI – XIX-lea privitoare la familia Mano*. București, 1907, p. 367; *Istoria românilor*. Vol. VI (1711 – 1821). București, 2002, p. 832.
- ⁴³ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*. Serie nouă. Vol. I (1801-1821). București, 2004, p. 154.
- ⁴⁴ Dragnev D., *Țara Moldovei în epoca luminilor*, Chișinău, Civitas, 1999, p. 66-67.
- ⁴⁵ Stamatiade E. I., *Biografiile marilor dragomani (interpreți) greci din Imperiul otoman*. Traducere din limba greacă și prefață de C. Erbiceanu / Cuvânt de prețuire de I.-A. Pop. Ediție îngrijită de R. Baconsky și A. Pelea, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2016, p. 11.
- ⁴⁶ A se vedea: Dinu T., *Μόδα και Πολυτέλεια στη Βλαχία της Ελληνικής επανάστασης, / Μετάφραση: Ελισάβετ Κελεπέρη*, Αθήνα: Ακρίτας, 2021, 284 p.
- ⁴⁷ Djuvara N., *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, București, 1995, p. 92-93.

Abstract

The cultural facets of Phanariots

Keywords: *Phanariote; Ypsilanti and Moruzi; Romanian Principalities; the Enlightenment*

In the so-called Phanar era, when the Phanariot Greeks dominated the political system in the Romanian Principalities, the institution of the reign was extremely unstable, demonstrating extreme mobility in the sense of frequent change or oscillation of voivodes from the throne of Moldova to Wallachia and vice versa. There were about 30 rulers, generally short reigns of princes (for one or rarely more than two years), of the representatives of the 11 large families in Constantinople (and not only): Callimachi, Caragea, Hangerli, Ghica, Mavrocordat, Mavrogheni, Moruzi, Racoviță, Ruset (Rosetti), Suțu, Ypsilanti. We remind you that not all the lords of the Phanariot era were of Greek ethnicity. A special place is the share and diplomatic role of the Phanariot families, among which the Ypsilanti and Moruzi stand out. These dragoman-rulers were educated people, polyglots, versed in letters and arts, read theological and Western literature, often being carriers of new, innovative ideas. They could even apply some of their knowledge in practice, although they thought mainly not about the good of the Romanians, but about their Greek compatriots. Everyday life of the elites of the principalities changes significantly in the time frame of this era, that is, approximately between the 18th century and the beginning of the 19th century. In turn, consumption patterns also influence what defines cultural categories, tastes, fashions of the time, and mentality.